

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ЕКОНОМІКА
ТА
УПРАВЛІННЯ АПК**

Збірник наукових праць

Випуск 7 (93)

Біла Церква
2012

Затверджено вченою
радою університету
(Протокол № 3 від 17.04.2012 р.)

Редакційна колегія:

Даниленко А.С., д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ (головний редактор);
Сахнюк В.В., д-р вет. наук (заступник головного редактора);
Свиноус І.В., д-р екон. наук (відповідальний за випуск);
Варченко О.М., д-р екон. наук;
Губенко В.І., д-р екон. наук;
Шубравська О.В., д-р екон. наук;
Крисанов Д.Ф., д-р екон. наук;
Червінська Л.П., д-р екон. наук;
Рокитко А.І., д-р екон. наук;
Юхименко П.І., д-р екон. наук;
Харьковщенко Є.А., д-р філософ. наук;
Семілетко В.І., канд. пед. наук;
Сокольська М.О., завідувач РВІКВ (відповідальний секретар).

Економіка та управління АПК: Збірник наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2012. – Вип. 7 (93).– 142 с.

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» друкується за рішенням вченої ради університету відповідно до вимог ВАК України щодо тематичної спрямованості фахових видань з певної галузі науки.

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України і є виданням, що продовжується замість випуску Вісника Білоцерківського державного аграрного університету з економічних наук.

У цьому випуску збірника висвітлені результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку агропромислового виробництва.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК»

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірнику подаються до 1 квітня та 15 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Збірник видається на кошти авторів. Вартість збірнику визначається за кошторисом.

Орієнтовна вартість публікації – 20 грн за сторінку комп'ютерного тексту, оформленого згідно з вимогами. Вартість публікації не залежить від кількості співавторів статті.

Автори публікують статті за попередньою оплатою.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей у 2-х примірниках за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений паперовий варіант статті з дискетою повертається відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку у друкарню. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірнику в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск. Дозвіл до друку надає відповідальний редактор або заступник відповідального редактора.

Вимоги до оформлення статей

Відповідно до вимог Постанови президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 р. щодо оформлення статей до фахових видань, наукові статті, які подаються у збірник наукових праць, повинні мати такі елементи:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, повна назва організації, e-mail.
3. Назва статті.
4. Анотація українською мовою.
5. Ключові слова українською мовою.
6. Постановка проблеми.
7. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
8. Мета і завдання дослідження.
9. Матеріал і методика досліджень.
10. Результати досліджень та їх обговорення.

11. Висновки.
12. Список літератури.
13. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова російською мовою.
14. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова англійською мовою.

Стаття має бути написана українською мовою, обсягом 5–8 сторінок через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Допускається публікація статей російською або англійською мовами. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, верхнє і нижнє – 20 мм, праве – 10 мм.

Обсяг анотації становить 5–6 рядків, у яких стисло описано суть статті, що вирізняє її від уже відомих тверджень.

Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt. **ПРИЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ** – з великої літери. Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь, повна назва організації, де працює автор, та e-mail зазначаються перед заголовком статті (див. приклад).

УДК 338.439.5:637.1(477.41)

КОВАЛЬ Н.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

NadiaKoval@gmail.com

РИНОК МОЛОКА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. Зразок оформлення таблиці:

Таблиця 1 – Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули повинні бути написані у програмі Equation Editor 3.0. (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word, за допомогою функції «Створити рисунок». Рисунок має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути відскановані і внесені на цю саму дискету в окремий файл «Фото». У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підрисункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АПК В УКРАЇНІ

УДК 330.322:338.43

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

omvarchenko@rambler.ru

ОБГРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ МЕТОДІВ КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

У статті узагальнено методичні підходи до управління ризиками, детально розкрито наявні кількісні методи вимірювання ризиків. Запропоновано метод обґрунтованої оцінки вірогідності в інвестиційному проектуванні в умовах невизначеності та ризику та схему вибору методу кількісного аналізу ризиків у рамках ризик-орієнтованої системи фінансового менеджменту.

Ключові слова: управління ризиком, кількісний аналіз, інвестиційний проект.

Постановка проблеми. Методичною основою ризик-менеджменту є сукупність методів кількісного та якісного аналізу фінансових ризиків. Кількісний аналіз ризиків передбачає чисельне визначення величин окремих ризиків і ризику проекту в цілому на підставі розрахунків, який базується на теорії ймовірності і математичній статистиці та передбачає побудову моделей.

Для здійснення кількісного аналізу з метою управління ризиками необхідно дві умови: наявність проведеного базисного розрахунку проекту і проведення повноцінного якісного аналізу. За якісного аналізу виявляються та ідентифікуються можливі види основних ризиків проекту, також визначаються і описуються причини і чинники, що впливають на рівень кожного виду ризику.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти проблеми управління ризиком досліджені у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених: І.Т. Балабанов, В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко, О.С. Дуброва, Н.Б. Ермасова, Т.В. Кириченко, С.А. Кошечкина, А.В. Лукашов, А.В. Матвійчук, Н.І. Машина, О.А. Устенко, Д.А. Штефаніч, О.І. Ястремський та ін. Проте незважаючи на велику кількість досліджень, окремі питання щодо обґрунтування методів кількісного аналізу ризиків інвестиційних проектів є актуальними і потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – розробка та обґрунтування управлінських рішень щодо вибору методу кількісного аналізу ризиків у рамках ризик-орієнтованої системи фінансового менеджменту.

Методи дослідження – абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків), монографічний (вивчення методів оцінки інвестиційної діяльності) та інші загальноприйняті методи.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що оцінка фінансових ризиків має багатоваріантний характер та багатогранність методів їх вимірювання, що дозволяє постійно коректувати систему економічних дій в умовах ризику, і, як наслідок, – звести до мінімуму ймовірність втрат і максимізувати прибуток. На практиці застосовуються різні методи кількісного аналізу з метою управління ризиками інвестиційних проектів, тому варто більш детально розглянути основні з них.

Метод, що базується на розрахунку і аналізі точки беззбитковості (самоокупність витрат, критичного обсягу продажів і т.д.) [2, 3, 8], дозволяє визначити той обсяг продажів, за якого підприємство спроможне відшкодувати понесені інвестиційні витрати. Аналіз беззбитковості ґрунтується на поділі витрат на дві групи: змінні та постійні. Точка перетину ліній обсягу продажу і загальної суми витрат показує точку беззбитковості (break-even point), яка характеризує необхідний обсяг реалізації готової продукції, що повністю покриває всі витрати на виробництво певної продукції. Метод використовується на етапі розробки бізнес-плану реалізації інвестиційного проекту. Стримувальними чинниками використання цього методу є наступні умови: мінливість цін на вироблену продукцію та інвестиційні ресурси; незмінність асортименту продукції і його обсягу.

Метод корегування норми дисконту [1, 3, 9] передбачає приведення майбутніх потоків платежів до теперішнього моменту часу (тобто звичайне дисконтування за більш високою нормою), який не дозволяє отримати інформацію про рівень ризику (можливі відхилення кінцевих еконо-

мічних результатів). При цьому отримані результати істотно залежать лише від величини надбавки (премії) за ризик. Прибуткові проекти, що не передбачають з часом істотного збільшення ризику, можуть бути оцінені за цим методом неправильно і відхилені.

Простота методу призводить до значних обмежень можливостей моделювання різних варіантів, які зводяться до аналізу залежності критеріїв чистого дисконтованого доходу (ЧДД) та інших показників від змін одного показника – норми дисконту. Значення премії за ризик (коректування норми дисконту) за використання цього методу може визначитися як експертно (тобто якісним методом), так і на основі моделі Шарпа (кількісним методом).

Таким чином, метод коректування дисконту має ряд недоліків, які перешкоджають його використанню як єдиного методу оцінки ризику інвестицій і прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень. Проте коректування вартості капіталу як метод розрахунку норми дисконту залишається необхідним прийомом, що використовується в ході оцінки ефективності інвестицій з метою урахування повних економічних витрат, пов'язаних із залученням капіталу. При цьому для коректування за моделлю Шарпа необхідно знати числову оцінку показника систематичного ризику, що є одним із компонентів норми дисконту.

Метод аналогій [4, 5, 9] передбачає аналіз аналітичних проектів для виявлення потенційного ризику оцінюваного проекту. Найбільш поширеним у використанні є під час оцінювання ризику повторюваних проектів. Метод аналогій найчастіше використовується у тому випадку, якщо інші методи оцінки ризику неприйнятні, і базується на основі використання бази даних про ризики аналогічних проектів. Важливою умовою у проведенні аналізу проектних ризиків за допомогою методу аналогій є оцінка проектів після їх завершення, що практикується рядом відомих банків, наприклад Всесвітнім банком. Отримані в результаті таких досліджень дані обробляються для виявлення залежностей у завершених проектах, що дозволяє виявляти потенційний ризик у реалізації нового інвестиційного проекту.

Відомо, що статистичний метод був запропонований у класичній задачі Р. Марковіца, за яку він свого часу був удостоєний Нобелівської премії. Ризик «вимірюється» через дисперсію оцінок прибутковості інвестиційного портфеля, яка має бути мінімізована.

Метод аналізу чутливості критеріїв ефективності інвестицій [1, 2, 8] (чистого дисконтованого доходу, внутрішньої норми прибутковості, дисконтованого терміну окупності, індексу рентабельності та ін.) дозволяє інвестиційним аналітикам суб'єктивно і водночас на кількісній основі оцінити вплив на інвестиційний проект зміни його основних змінних. Цей метод дозволяє визначити наслідки реалізації прогностичних характеристик інвестиційного проекту у разі їх можливих коливань, як в позитивну, так і в негативну сторону, тобто дає відповідь на питання: як зміниться результуючий показник за зміни значення деякої вихідної величини?

До основних переваг методу можна віднести: об'єктивність, теоретичну прозорість, простоту розрахунків, економіко-математичну природу результатів і наочність їх тлумачення. Однак, існує суттєвий недолік – його однофакторність, тобто орієнтація на зміни лише одного чинника проекту, що не дає повністю враховувати можливий зв'язок між окремими чинниками або їх кореляцію. Методом, зворотним до методу аналізу чутливості, є метод аналізу критичних значень. Він дає відповідь на питання про те, за яких значень досліджуваних параметрів проект стає неефективним.

Метод сценаріїв [1, 3, 8, 9] дозволяє подолати основний недолік методу, що базується на аналізі чутливості. З'ясовано, що за його допомогою можна врахувати одночасний (паралельний) вплив змін чинників ризику. У результаті проведення сценарного аналізу визначається дія на критерії (показники) ефективності одночасної зміни всіх основних змінних інвестиційного проекту, що визначають величини його грошових потоків.

Зазначимо, що цей метод передбачає прогнозування варіантів розвитку зовнішнього середовища і розрахунок оцінок ефективності інвестицій для кожного окремого сценарію. Якщо сценаріям приписується певна вірогідність, то можна побудувати профіль (структуру) ризику, оцінити стандартне відхилення і коефіцієнт варіації. Інвестиційний проект, для якого характерні найменше стандартне відхилення і коефіцієнт варіації, вважається найменш ризикованим.

Цей метод базується на дослідженні трьох припущень про можливі сценарії розвитку: вірогідний, песимістичний і оптимістичний сценарії, що дозволяють приблизно оцінити варіацію кінцевих результатів проекту і його прибутковість (збитковість) у разі погіршення економічної ситуації.

Якщо існує безліч варіантів сценаріїв розвитку ситуації, але їх вірогідність не може бути достовірно оцінена, то для вибору інвестицій застосовуються методи теорії ігор [2, 3] (критерій максиміну, «гра з природою» та ін.). Головною проблемою практичного використання сценарного підходу до аналізу ризиків є необхідність побудови моделі інвестиційного проекту і виявлення зв'язків між основними змінними параметрами.

Метод дерева рішень [4, 8] базується на побудові багатоваріантного прогнозу динаміки зовнішнього середовища. На відміну від методу сценаріїв, він передбачає можливість прийняття безпосередньо підприємством рішень, що змінюють хід реалізації інвестиційного проекту (здійснення вибору) і використовують особливу графічну форму представлення результатів («дерево» рішень). Метод «дерева» рішень може застосовуватися як в умовах ризику, так і в умовах невизначеності або повної визначеності. Аналітик підраховує значення обраного критерію ефективності (наприклад, ЧДД) вздовж кожної «гілки» дерева, а за аналізу ризиків також і вірогідність кожного значення. На основі отриманих значень можна побудувати криву розподілу ймовірності (профіль ризику) і обрати найкращий (оптимальний) варіант реалізації інвестиційного проекту. Перевагою методу «дерева» рішень є його наочність результатів і процесу аналізу, а недоліком – його технічна складність за наявності великих розмірів досліджуваного «дерева» рішень.

Методи, що базуються на теорії нечітких множин і нечітких інтервалів [8-10] належать до методів оцінки і прийняття рішень в умовах невизначеності. Їх використання передбачає вираження вихідних параметрів і цільових критеріїв (частіше всього ЧДД) проекту у вигляді вектора значень, потрапляння у кожний інтервал якого характеризується деякою мірою невизначеності. Здійснюючи операції додавання, множення та інші в рамках таких інтервалів за правилами теорії нечітких множин, аналітик отримує результативні інтервали для цільового (головного) критерію. Використання оцінок показників ефективності інвестицій методом нечітких інтервалів є раціональним для випадків, коли ймовірнісні оцінки не можуть бути отримані, що завжди має місце за попередньої оцінки довгострокових інвестицій і досить часто – у разі подальшого перспективного аналізу, що проводиться за відсутності достатньої інформаційної бази.

Суть методу аналізу ймовірнісних розподілів потоків платежів, який детально викладено у наукових працях С.А. Кошечкіна [6], полягає в наступному. Знаючи розподіл вірогідності для кожного окремого елемента потоку платежів, можна визначити очікувану величину чистих надходжень грошових коштів у відповідному періоді, розрахувати за ними ЧДД і оцінити його можливі відхилення. Інвестиційний проект, у якого варіація доходів найменша, належить до категорії найменш ризикованих, а значить є економічно найбільш привабливим.

Практичне застосування методу імітаційного моделювання (метод Монте-Карло) [1, 3, 4, 7, 9, 10] продемонструвало широкі можливості його використання в інвестиційному проектуванні, особливо в умовах невизначеності та ризику. Цей метод об'єднує аналіз чутливості й аналіз розподілу вірогідності вхідних змінних. Його реалізація вимагає потужної системи програмного забезпечення, тоді як аналіз сценаріїв можна виконати навіть за допомогою калькулятора. Імітація (лат. *imitatio* – відтворювати) – створення образу, моделі економічного об'єкта або процесу, його штучне відтворення з метою дослідження, прогнозування [7]. Головна ідея імітування – використання деякого пристрою для імітації реальної системи, аби досліджувати і зрозуміти її властивості, поведінку, характеристики. Для складних систем багато функцій, параметрів, характеристик носять випадковий характер, і для їх оцінки використовується апарат статистичних випробувань, а сам метод Монте-Карло називають методом статистичних випробувань. Метод дає найбільш точні і обгрунтовані оцінки вірогідності порівняно з іншими методами. Проте точність оцінок значною мірою залежить від якості вихідних припущень і врахування взаємозв'язків, змінних із зовнішнім середовищем.

Уся різноманітність відомих методів кількісного аналізу інвестиційного проекту нами об'єднано в рамках ризик-орієнтованої системи фінансового менеджменту в дві великі й однорідні групи: методи, що не використовують підходи теорії ймовірності і математичної статистики, та методи, що використовують підходи теорії ймовірності і математичної статистики (рис. 1).

Встановлено, що вибір конкретного методу або моделі управління ризиками залежить від сформованої підприємством інформаційної бази, наявних вимог до кінцевих результатів (показників) і до рівня надійності планування інвестицій.

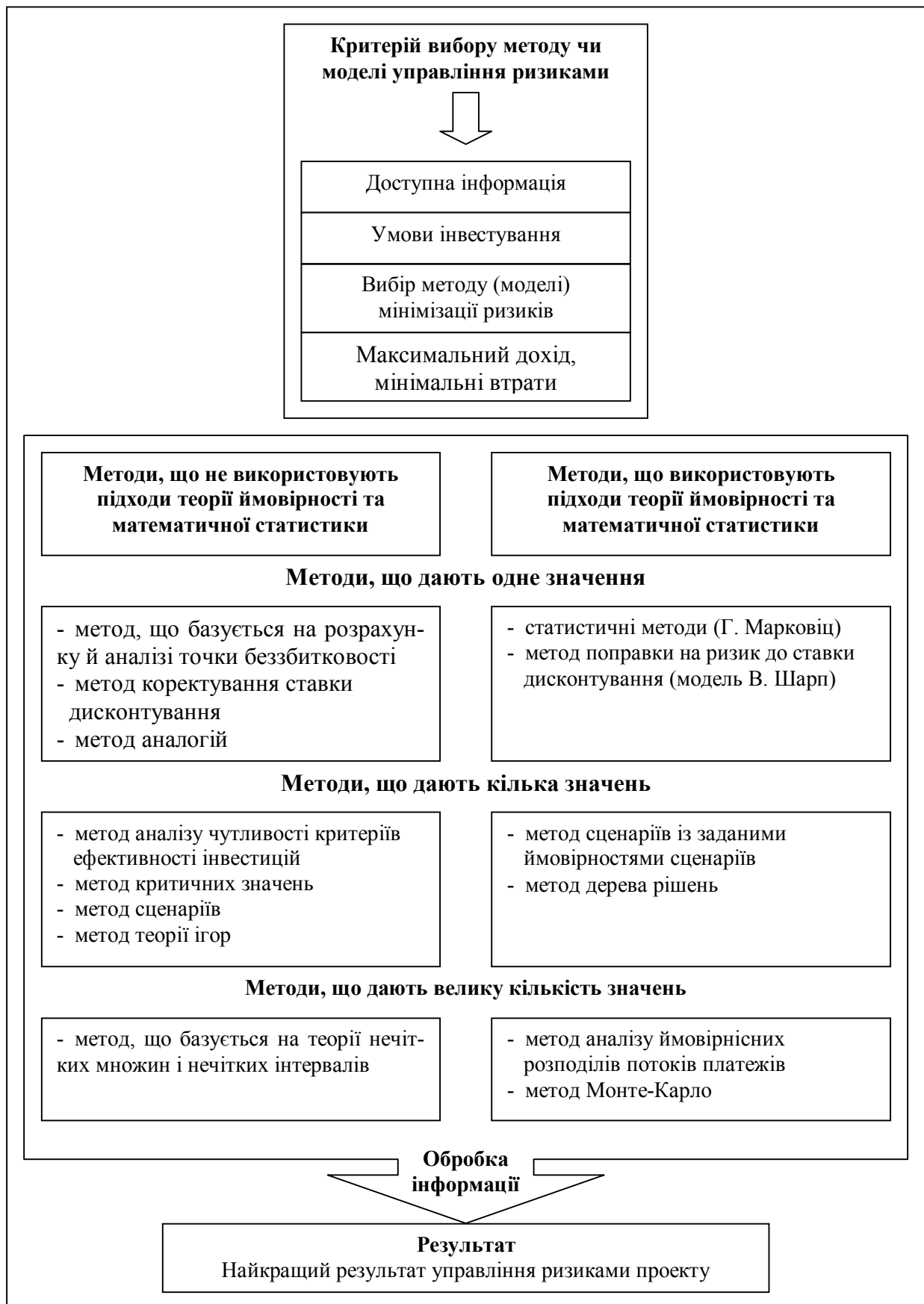

Рис. 1. Схема вибору методу кількісного аналізу ризиків у рамках ризик-орієнтованої системи фінансового менеджменту

Висновки. Як свідчать результати дослідження, методи управління ризиками необхідно застосовувати комплексно, використовуючи найбільш прості з них на стадії попередньої оцінки, а складні, які потребують додаткової інформації, – за остаточного обґрунтування інвестицій. З'ясовано, що результати застосування різних методів і моделей управління ризиками до одного і того ж проекту доповнюють один одного. Вибір оптимального методу управління ризиками проекту залежить від конкретних очікувань інвесторів та їх готовності ризикувати. Зокрема, у кількісному аналізі ризиків найбільш адекватні імітаційні моделі, що поєднують статистичні і моделюючі підходи, побудовані на основі попередньо проведеної якісної оцінки ризиків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / [О.М. Варченко, А.С. Даниленко, Д.Ф. Крисанов та ін.]. – К.: Хай-Тек Прес, 2011. – 396 с.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І.Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
3. Дуброва О.С. Сучасний погляд на ризик-менеджмент як важливу складову системи управління підприємством / О.С. Дуброва // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. – К.: КНЕУ, 2002. – Вип. 1 (8). – С. 45–49.
4. Ермасова Н.Б. Риск-менеджмент організації / Н.Б. Ермасова. – М.: Альфа-Пресс, 2005. – 240 с.
5. Кириченко Т.В. Парадигма фінансового менеджмента / Т.В. Кириченко // Экономические науки. – 2008. – № 12. – С. 23–26.
6. Кошечкин С.А. Концепция риска инвестиционного проекта / С.А. Кошечкин // Административно-управленческий портал. – 2001. – № 5. – С. 27–30.
7. Лукашов А.В. Метод Монте-Карло для финансовых аналитиков: краткий путеводитель // Управление корпоративными финансами. – 2007. – № 1 (19). – С. 18–23.
8. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком: навч. посіб. / А.В. Матвійчук. – К.: ЦУЛ, 2005. – 219 с.
9. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навч. посіб. / Н.І. Машина. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 188 с.
10. Avots I, Dworatschek S. (Eds.). The state of the art in project risk management Proceedings of the INTERNET International Expert Seminar in connection with the PMI/INTERNET Joint Symposium, 1990, Atlanta, Zurich, 1996.

Обоснование системы методов количественного анализа рисков инвестиционных проектов

О.М. Варченко

В статье обобщены методические подходы к управлению рисками, детально раскрыты имеющиеся количественные методы измерения рисков. Предложен метод обоснованной оценки достоверности в инвестиционном проектировании в условиях неопределенности и риска и схема выбора метода количественного анализа рисков в рамках риск-ориентированной системы финансового менеджмента.

Ключевые слова: управление риском, количественный анализ, инвестиционный проект.

Perfection of methods of quantitative analysis of risks and forming of the models of investment projects oriented for the risk

O. Varchenko

In the article methodical approaches to the management by the risks are generalized, the present quantitative methods of measuring of risks in detail are exposed. An optimum method which determines most exact and estimations of authenticity in the investment planning is set, especially in the conditions of vagueness and risk are reasonable. The pattern of choice of method of quantitative analysis of risks is offered within the framework of the system of financial management oriented for the risk are reasonable.

Key words: management by the risk, quantitative analysis, investment project.

УДК 631.155 (477)

ШУСТ О.А., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ У ВІДРОДЖЕННІ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ

Розглядається ефективність бюджетної підтримки в реалізації заходів, спрямованих на відродження скотарства України. Особлива увага надається зміні бюджетної підтримки в умовах членства України в СОТ.

Ключові слова: держава, бюджетна підтримка, скотарство, СОТ.

Постановка проблеми. Державна підтримка аграрного сектору є одним із пріоритетних напрямів здійснення економічної політики у більшості розвинутих країн світу і розглядається як необхідний інструмент аграрної політики за ринкових умов. Необхідність державної бюджетної

підтримки АПК в цілому і сільськогосподарського виробництва зокрема має в Україні багато опонентів, які висловлюють невдоволення втручанням держави в дію ринкових законів і високою вартістю цих заходів. При цьому не враховується специфіка агропромислового виробництва і те, що механізми державної бюджетної підтримки аграрного сектору існують практично у всіх країнах, які мають розвинене сільське господарство.

Система заходів державної бюджетної підтримки вітчизняного АПК формується у міру необхідності, і тому не має системного характеру. Заходи підтримки аграрної сфери часто здійснюються без узгодження з іншими формами державного регулювання, наприклад, антимонопольними, і основний ефект від їх надання одержує не сільське господарство, а суміжні монополізовані галузі (товарні кредити і т.д.). На нашу думку, неефективними слід визнати не форми підтримки, а способи їх використання за умов нееквівалентних міжгалузевих відносин, недосконалості організаційно-економічного механізму в галузі, відсутності відповідного контролю у фінансовій сфері (наприклад, фінансування державних операцій на ринку продовольства).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення ролі держави у стимулюванні нарощення обсягу сільськогосподарської продукції й обґрунтування механізмів її впливу на розвиток економічних процесів у сільському господарстві та розробку його понятійно-категоріального апарату зробили: Ю. Білик, О. Бородіна, О. Могильний, Г. Мостовий, М. Латинін, Ю. Лузан, М. Корецький, М. Сахацький, Г. Черевко, М. Янків та інші вчені-економісти. У роботах зазначених авторів обґрунтована об'єктивна необхідність державного регулювання сільського господарства, визначені цілі, завдання і функції державного регулювання в процесі ринкової трансформації галузі з урахуванням зарубіжного досвіду та національних особливостей.

Мета дослідження – оцінка впливу бюджетної підтримки на відродження українського скарства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи: монографічний – під час вивчення літературних джерел, законодавчих чи інших нормативно-правових актів і практики державного регулювання аграрного сектору економіки; структурно-функціональний – для аналізу змін, що відбуваються в сільському господарстві країни для здійснення аграрної реформи; логіко-семантичний – під час обґрунтування теоретичних положень щодо сутності механізму державного регулювання сільськогосподарського виробництва з урахуванням об'єктивних закономірностей та специфічних особливостей галузі в умовах глобальних змін зовнішнього середовища; економіко-статистичний – для аналізу основних техніко-економічних показників сучасного стану сільськогосподарського виробництва в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Бюджетне фінансування агропромислового комплексу в Україні здійснюється за двома основними напрямками: це безпосереднє фінансування видатків Міністерства аграрної політики і продовольства (МАПП), а також кредитування видатків МАПП.

Видатки на кредитування МАПП не можна повною мірою вважати державною підтримкою, оскільки ці кошти необхідно буде повертати у наступні бюджетні періоди. До слова, саме за рахунок кредитування здійснюється інтервенційна діяльність Аграрного фонду на ринках сільськогосподарської продукції й лізингові поставки техніки державою (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні параметри державної бюджетної підтримки у 2011 році, тис. грн

Заходи	Загальний фонд	Спеціальний фонд
Часткова компенсація суб'єктам господарювання вартості будівництва й реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, а також підприємство з виробництва комбікормів	500000	
Бюджетна тваринницька дотація й державна підтримка виробництва продукції рослинництва	100000	
Здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів	531416,5	
Державна підтримка галузі тваринництва		2030000

Джерело: Закон України «Державний бюджет на 2011 р.»

Сільськогосподарські підприємства можуть одержати компенсацію відсоткової ставки по кредитах у національній або іноземній валюті, що надається на конкурсній основі (відповідно до Постанови Уряду № 96 від 7 лютого 2011 р.) (табл. 1):

➤ у 2007–2009 роках у національній та іноземній валюті відповідно до підписаних договорів;

➤ у 2010 році – за умови, що сума відсотків за використання кредитів і за додатково підписаними договорами, предметом яких є надання банківських послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитом, консультаційні послуги), не перевищує в національній валюті 25% річних, а в іноземній – 16% річних;

➤ 2011 р. – за умови, що сума відсотків за користування кредитами й за додатково підписаними договорами, предметом яких є надання банківських послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитом, консультаційні послуги), не перевищує в національній валюті 21%, а в іноземній – 13% річних [1].

Компенсація по кредитах, залучених у 2009–2010 рр. і у поточному році в іноземній валюті для закупівлі племінної худоби й птиці, а також нової сільськогосподарської техніки й устаткування іноземного виробництва, аналоги якої не виробляються в Україні, згідно із затвердженим у встановленому порядку переліком надається тільки у разі складання позичальником зовнішньоекономічного договору.

Аналіз впливу державної підтримки вирощування молодняка великої рогатої худоби показує, що збитковість з урахуванням дотацій та доплат має тенденцію до збільшення. Під час встановлення підвищених доплат 2008 р. збитковість становила лише 4,3%, за обмеження її розміру 2010 р. збитковість збільшилася до 29,8% (табл. 2).

Таблиця 2 – Вплив державної підтримки на економічну ефективність великої рогатої худоби (в живій масі) у сільськогосподарських підприємствах

Показник	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Собівартість 1 т реалізованої продукції, грн	7209,9	7737,6	8762,4	11024	12369	13972,4
Ціна реалізації без ПДВ та доплат 1 т, грн	5406,1	4768,5	5171,0	8363	8306	8960,8
Рівень рентабельності (збитковості) (без дотацій), %	-25,0	-38,4	-41,0	-24,1	-32,9	-35,9
Дотації та доплати на 1 т, грн	1036,9	921,8	1499,0	2193	810	850
Ціна реалізації з доплатами та дотаціями 1 т, грн	6443,0	5690,3	6670,0	10556	9116	9810,8
Рівень рентабельності з дотаціями та доплатами, %	-10,8	-26,5	-23,7	-4,3	-26,3	-29,8

Джерело: складено за ф. 50-сх.

У цілому, узагальнюючи викладене вище, необхідно відзначити, що незважаючи на обмежені обсяги державної підтримки, недосконалість механізмів її надання, несвоечасність виплати коштів, державна бюджетна підтримка дещо нівелювала негативний вплив кризи в АПК на фінансово-економічний стан сільськогосподарських товаровиробників. Без неї збитковість по сільському господарству була б вищою.

Аналіз пропозиції продукції тваринного походження дає змогу зробити висновок, що Україна має потенційні можливості забезпечити населення цією продукцією з урахуванням раціональних норм харчування. У 1990 р. на власних земельних ресурсах було вироблено на одну особу м'яса 84 кг, а молока – 472,3 кг. Слід зауважити, що зернових було використано на корм 28 млн тонн за виробництва 51 млн тонн, а експорт їх становив лише 3 млн тонн. 2008 р. отримано зернових 53,3 млн т, використано на корм 13,6 млн т, а 16,7 млн т експортовано, у 2009 р. виробництво становило 46,0 млн т, використано на корм 14,0 млн т, а експортовано 26,2 млн тонн. Це пов'язано з тим, що вигідніше вивозити зерно, а не використовувати для годівлі худоби. Скорочення обсягів використання зерна на корм відбувалося не тільки за рахунок зменшення кількості поголів'я, а і за обмеження годівлі худоби та птиці збалансованими комбікормами [2].

За раціонального використання сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки (зернових, тощо) у разі втручання держави у процес регулювання ринків економічними механізмами в поєднанні з прямою підтримкою окремих галузей є впевненість протягом 3–5 років забезпечити населення продовольством в обсягах для повного раціонального харчування.

Нині фактичний фонд споживання м'яса та м'ясопродуктів протягом тривалого часу становить 1,8–2,1 млн т у рік за потреби за раціональних норм – близько 4,0 млн т, або в 2 рази менше [3].

Неналежний рівень споживання зумовлений низькою купівельною спроможністю всього населення України і ця проблема знаходиться за межами можливостей вирішення в АПК. Отже, на ринку м'ясопродуктів відсутній платоспроможний попит, що за законами ринку стримує виробництво, який проти 1990 р. був однією з головних причин його скорочення.

Із метою обґрунтування необхідності посилення державної підтримки щодо стимулювання відродження галузі м'ясного скотарства в Україні проведемо розрахунок порівняльного експорту зерна та його використання за виробництва м'яса великої рогатої худоби. Таке припущення ґрунтується на тому, що Україна щорічно значні обсяги зернових експортує, які сприяли б формуванню кормової бази для тваринництва (табл. 3).

Таблиця 3 – Розрахунок порівняльної ефективності експорту зерна та його використання у виробництві м'яса в Україні (2010 р.)

Показник	Ефект від реалізації та використання зерна	
	млн дол. США	млн грн
Ефективність експорту фуражного зерна		
Виручка від експорту зерна за контрактними цінами, що склалися (ціна експорту 1 т зерна із ПДВ 213 дол.США x 4 млн т) ¹	852,0	6816,0
Затрати на виробництво експортованого зерна	-	-
Ціна придбання у товаровиробника	650,0	5200,0
Затрати на митне оформлення	100,0	800,0
Транспортні витрати	15,2	121,6
Затрати на зберігання	7,6	60,8
Підприємницький дохід	79,2	633,6
З урахуванням повернення ПДВ	151,2	1209,6
Ефективність імпортозаміщення м'яса власним виробництвом		
Виробництво м'яса у результаті використання 4 млн т зерна замість його експорту (4 млн т: 6,2 т корм.од = 645 тис. т живої маси) ²	-	-
Виробництво у перерахунку на яловичину (забійний вихід 50%) 322,5 тис.т	1126,5	9012,2
Затрати на виробництво 322,5 тис. т м'яса за фактичної собівартості (322,5 тис. т x 13972,4 грн)	563,3	4506,1
Затрати на придбання 322,5 тис. т м'яса за імпортом (322,5 тис. т x 1969,0 дол.США) ³	635,0	5080,0
Прибуток від імпортозаміщення м'яса	71,7	573,9

Джерело: власні розрахунки автора.

¹ За оцінками експертів такий обсяг зерна (4 млн т) може бути необхідним для розвитку м'ясного скотарства у найближчі роки.

² Витрати кормових одиниць прийнято за нормативом на живу масу.

³ 1969,0 дол. США 1 т м'яса, придбаного за імпортом.

За оцінками експертів, потреба зерна для розвитку м'ясного скотарства у найближчі роки може становити близько 4 млн т, експорт якого за умовами 2010 р. дозволяє одержати 1209,6 млн грн підприємницького доходу. Якщо це зерно згодувати худобі, то додатково можна виробити 645 тис. т у живій масі, або 322,5 тис. т у забійній масі. При цьому затрати на його виробництво становлять 4506,1 млн грн. Придбання цього обсягу за кордоном буде вимагати 5080,0 млн грн. Прибуток від імпортозаміщення становитиме майже 573,9 млн грн, або 71,7 млн дол. США. Отже, Україні вигідніше направляти зерно у м'ясне скотарство, ніж експортувати за кордон. Ця тенденція посилиться за умови впровадження у галузь нових ресурсозберігаючих технологій для вирощування та відгодівлі худоби; стимулювання його виробництва подібно тому, як це здійснювалося у рамках пріоритетного національного проекту; захист товаровиробників за допомогою митних заходів від імпорту субсидованого м'яса [4].

Одним із важливих завдань для галузей вітчизняного АПК внаслідок вступу до СОТ є модернізація державної політики підтримки сільського господарства. У Програмі економічних реформ Президента України визначено серед необхідних кроків: «удосконалення системи субсидування для підвищення конкурентоспроможності сектору відповідно до Угоди про сільське господарство СОТ (переорієнтація субсидування на напрями, що відповідають «зеленій скриньці» за методологією СОТ)».

Більшість «зелених» бюджетних коштів у країні спрямовуються на фінансування загальних послуг, особливо на підготовку кадрів для аграрної сфери, послуги з перевірок загального харак-

теру (насіннєві інспекції, ветеринарна служба), науково-дослідні роботи. Однак витрати «зеленої скриньки» програми можуть бути і у вигляді прямих платежів безпосередньо сільгоспвиробникам, на які до 2009 р. було заплановано лише 5% загальної суми цієї програми. Водночас, в інших країнах-членах СОТ прямі виплати сільськогосподарським виробникам, які відповідають критеріям цих програм, становлять від загальної суми «зеленої скриньки»: у Китаї – 15 %, США – 17, Канаді – 56, Європейському Союзу – 73 %.

Для запобігання включення до СВП, ця нова підтримка має відповідати критеріям «блакитної скриньки». Якщо виплати на худобу здійснюються на чітко визначену кількість голів, то прямі виплати за такою програмою будуть належати до програм обмеження виробництва і не підпадати-муть під дію зобов'язань стосовно програм «жовтої скриньки». Крім того, такі виплати повинні здійснюватися на 85 або менше відсотків від базового рівня виробництва [5]. Механізм цих прямих виплат потребує визначення базового періоду (наприклад, 3–4 роки за період отримання дотацій від переробних підприємств), реєстрації виробників (сільськогосподарських підприємств, фермерів, особистих селянських господарств) для участі у такій програмі субсидування, визначення базового рівня виробництва, фіксації поголів'я для подальших виплат та визначення фіксованої ставки прямих виплат на одну корову [6]. В умовах виплати таких прямих платежів має бути зазначено, що ці виплати не є прив'язаними до поточного чи майбутнього виробництва або ціни будь-якого виду продукції. Внаслідок цих виплат ні один із сільськогосподарських товарів не отримує вигоду, оскільки не передбачено вимог стосовно обов'язковості виробництва для отримання цих прямих платежів. Разом із запровадженням цієї нової схеми прямих платежів необхідно припинити виплати на одну голову за приріст поголів'я молочного та м'ясного напряму продуктивності, бо проведення цих виплат буде порушувати дотримання критеріїв.

Складність запровадження подібних програм прямих платежів в Україні є більше нетехнічного характеру, вона лежить у площині сприйняття подібної ідеології як вітчизняними виробниками, так і урядом, насамперед, державними контролюючими органами.

Отже, розглядаючи основні напрями розвитку державної підтримки, необхідно зосередити увагу на наступному. Насамперед, пряма державна підтримка галузі м'ясного скотарства має спрямовуватися на стимулювання підвищення ефективності та конкурентоспроможності. Її основними принципами повинні стати: адресність, прозорість і доступність механізмів для сільськогосподарських товаровиробників. Виплати мають бути ритмічними й повними відповідно до бюджетних призначень. Бюджетні виплати слід проводити господарствам із відгодівлі великої рогатої худоби усіх форм власності.

Висновки. На сучасному етапі необхідне удосконалення системи прямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі м'ясного скотарства, через перехід на договірні умови надання підтримки, за якими виділення коштів здійснюватиметься лише за умови виконання товаровиробниками певних умов і зобов'язань перед державою. А саме:

- розробка державної програми розвитку лізингу. Змінити періодичність платежів (із піврічних, поквартальних на річні), впроваджувати обов'язкове страхування племінної худоби, сільськогосподарської техніки, машин і обладнання, що передаються у лізинг. Лізингові внески доцільно розподіляти по роках оренди, з урахуванням ціни придбання техніки, яка передається у лізинг, та всіх посередницьких витрат;

- впровадження програми державної підтримки галузі м'ясного скотарства. Наступний важливий напрям державної підтримки виробництва продукції м'ясного скотарства – бюджетні інвестиції. Очевидно, що ні тепер, ні в перспективі не можна відмовитися від державних інвестицій в АПК і досліджувану галузь;

- розробка норм і стандартів якості м'ясної продукції. Вважається, що в Україні у вирощуванні худоби і птиці не поширене використання стимуляторів росту, антибіотиків, небажаних кормових добавок, ветеринарні служби здійснюють належний контроль за епізологічною ситуацією в країні. У проекті Закону України «Про м'ясо та м'ясні продукти» передбачені вимоги до сировини, що використовується для виробництва окремих видів м'ясної продукції, визначені норми, дотримання яких повинно забезпечити її якість і безпеку;

- атестація об'єктів господарювання. Елементами державного контролю має стати атестація суб'єктів господарювання, крім фізичних осіб, які здійснюють постачання сировини для виробництва, виробництво і переробку м'яса, м'ясної сировини та м'ясних продуктів.

Згідно із Законом України «Про м'ясо та м'ясні продукти» така атестація повинна проводитись один раз на п'ять років, ведеться реєстр атестованих суб'єктів господарювання, визначені підстави

для їх переатестації. Позитивні дії у напрямі атестації переробних підприємств уже здійснюються. Вона передбачена й зобов'язаннями щодо міжнародного співробітництва у сфері забезпечення якості і безпеки м'яса та м'ясних продуктів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Діброва А.Д. Ефективність державної підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні / А.Д. Діброва // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 54–60.
2. Силивончик А. До и после / А. Силивончик // Бизнес. – 2011. – № 29 (964). – С. 69–70.
3. Яців І.Б. Регіональний ринок м'яса: ефективність функціонування і перспективи розвитку: монографія / І.Б. Яців, С.Ф. Яців. – Львів, 2008. – 185 с.
4. Шпичак О.М. Проблеми адаптації ціноутворення на продукцію АПК України до євроінтеграційних умов / О.М. Шпичак // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів та природокористування України. – 2007. – № 110, ч. 2. – С. 15–21.
5. Шпичак О.М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О.М. Шпичак // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів та природокористування України. – К., 2010. – № 154, ч. 1. – С. 11–19.
6. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 67–75.

Роль и место бюджетной поддержки в возрождении мясного скотоводства Украины

Е.А. Шуст

Рассматривается эффективность бюджетной поддержки в реализации мероприятий, направленных на возрождение мясного скотоводства Украины. Особое внимание обращается на изменение бюджетной поддержки в условиях членства Украины во ВТО.

Ключевые слова: государство, бюджетная поддержка, скотоводство, ВТО.

Role of budget support in the revival of beef cattle Ukraine

E. Shust

We consider the effectiveness of budget support in the implementation of measures to revive cattle Ukraine. Particular attention is paid to changes in budget support Ukraine's membership in WTO.

Key words: state budget support and cattle, WTO.

УДК 330.341.1

ГУБЕНКО В.І., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СКЛАДОВІ, СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ФАКТОРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз умов формування інноваційної економіки, її особливостей в Україні та в інших країнах. Доведено, що відставання окремих галузей сприятиме зниженню можливостей загального піднесення, тому самодостатньою може бути лише така економіка, в якій інновації пронизуватимуть всю господарську піраміду – від сільського господарства і добувної промисловості до обробної, фінансової системи, науки, освіти та інституціональних змін. Встановлено, що перехід на інноваційний шлях розвитку України потребує комплексного підходу щодо оздоровлення економічної, соціальної і правової інфраструктури, пріоритетними мають стати не підтримка окремо обраних галузей, а створення інноваційного клімату та підготовки кадрів. Здійснено аналіз розвитку зовнішньоекономічної діяльності України і АПК за 2000-2011 рр. та доведено, що АПК був і залишається основою інноваційного розвитку країни і експорторієнтованою галуззю.

Ключові слова: інновації, диверсифікація, освіта, досвід перетворень, науково-технічні досягнення, експорт і імпорт, сальдо, коефіцієнт покриття.

Постановка проблеми. Головним завданням України в умовах сучасності є інноваційний розвиток, без реалізації якого на невизначений термін відкладаються наші явні і приховані надії – наздогнати за рівнем техніко-економічного розвитку та добробуту передові країни. Перед нами стоять більш складні завдання ніж були перед країнами перших двох ешелонів, метою яких була стратегія «доганяючої» індустріалізації – Франція, Люксембург, Швеція, Данія, Швейцарія та Німеччина, Росія, Італія, Японія, як країни другого ешелону. Нині, коли у світовому авангарді формується постіндустріальна економіка, інші країни, в тому числі і Україна, не можуть обмежуватись тільки «доганяючою» індустріалізацією, що значно складніше. Тепер вирішального значення набуває не виробництво автомобілів, розвиток чорної і кольорової металургії, навіть комп'ютерів, а загальний рівень професіоналізму працездатного населення, рівень знань і націленість всієї нації на інновації в усіх галузях.

Значна частина таких країн до 1982 р. продовжувала стратегію імпортозаміщення (як і Україна у 2010-2012 рр.), і тільки криза 1982 р. розвіяла уявлення цих країн про переваги такої стратегії, тому вони розпочали інтенсивно нарощувати експорт. Україна повинна мати, в першу чергу, амбіційний план, який передбачав би "перескакування" з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій через стадію розвинутого індустріального суспільства, як це роблять інші країни, економіка яких була заснована на видобутку природних ресурсів. Щоб стати сучасною державою, її економіка повинна спиратися на знання, а інформація – вважатися таким же предметом суспільного споживання, як вода, газ, нафта. Вона має бути легкодоступною для тих, кому необхідна, адже включення в інформаційне суспільство кожного громадянина повинно стати не лише обов'язком соціальної держави, але й економічною необхідністю [1, с. 21-26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Орієнтація на інновації здійснюється із середини ХХ століття в розвинутих країнах. Україна до сьогодні перебуває на підготовчій, передінноваційній стадії, та незважаючи на посилену увагу до цього процесу вищих ешелонів влади, українська економіка занадто повільно повертається до інноваційного типу розвитку, що примушує знову звернутись до аналізу умов формування рушійних сил «нової економіки», переключивши увагу із принадливих перспектив прискорення засвоєння нових технологій в окремих галузях на питання про те, яких затрат ресурсів і часу цей процес може коштувати суспільству.

Багато відомих зарубіжних та вітчизняних учених-економістів присвячують свої праці вивченню проблемі переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку. Важливими серед них є наукові розробки К. Дж. Джона, Л. Ночевкіна, К. Гончара, В. Кондратьєва та інших дослідників. Проте, практика свідчить про цілу низку невирішених проблем.

Аналіз сутності проблем України, причин її відставання в економіко- правовому та інвестиційно-інноваційному розвитку здійснюється у дослідженнях українських економістів В. Будкіна, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Гончарова, Д. Лук'яненка та інших. Проте, незважаючи на численність публікацій, на подальше осмислення заслуговують причини відставання країни в соціально-економічному розвитку, низької конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках та окреслення вузлових проблем її подальшого розвитку.

Як засвідчує досвід інших країн, перехід до нової господарської системи є проблемою не галузевою і технологічною, а системною, що вимагає як адекватної структури всієї економіки, так і кожної її галузі. На відміну від крапкових нововведень, інноваційна система постійно **відтворює інноваційне середовище** в будь-якій галузі та сфері діяльності. Особливу перевагу не варто віддавати окремим галузям чи технологіям, вона повинна концентруватися на підприємствах, на умовах створення нових комбінацій факторів у будь-якій сфері виробництва і споживання [2, с. 16]. Інновація є лише початком шляху, її ефект реалізується лише в тій системі, яка засвоює і розповсюджує нововведення. Ця система доступна всім галузям, адже інноваційний розвиток – це не впровадження технологій ззовні, а внутрішня готовність до нововведень на кожній сходинці структурної піраміди. Отже, мова йде не стільки про опрацювання галузевих пріоритетів, скільки про національний підхід до проблеми, створення **загального національного клімату**, здатного стимулювати зародження і реалізацію нових ідей.

Мета і завдання дослідження – аналіз умов формування інноваційної економіки України та її особливостей, наслідки відставання окремих галузей, факторів та суперечностей, що сприяють і знищують можливості загального піднесення, підходів щодо оздоровлення економічної, соціальної і правової інфраструктури, аналіз розвитку ЗЕД України і АПК за 2000-2011 рр, як одного із зазначених факторів активізації інноваційного розвитку.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалами дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблем постіндустріалізаційного та інноваційного розвитку України, звіти про стан зовнішньоекономічних відносин України та АПК за 2000-2011 рр. В методиці дослідження враховувалось, що кожен фактор формується на засадах аналізу і синтезу, аналітичного передбачення процесів, сумісності їх елементів із законами ринкової економіки. Для реалізації поставлених завдань використані методи наукової абстракції, історико-логічний, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Досвід багатьох країн демонструє тісний зв'язок структурного та інноваційного розвитку і свідчить про те, що перехід на новий щабель вимагає довгого періоду часу для свого визрівання в процесі подолання інерції минулого. За всього роз-

маїття процесів визрівання господарських укладів у різних країнах невідворотним підсумком фундаментальних зрушень завжди було максимальне охоплення новими науково-технічними досягненнями всіх життєдіяльних сфер і готовність економіки сприймати та засвоювати нововведення. Зовнішні «ін'єкції» не зможуть досягти бажаних результатів тому, що неадекватність системи знижує ефект від досягнень в так званих «пріоритетних галузях», оскільки дифузія інновацій вимагає змін в умовах господарювання в усій багатоланцюговій технологічній складовій за сучасного сітьового характеру цих поєднань. Відставання окремо вибраних ланок сприятиме зниженню енергії загального піднесення, що виникає у разі дозрілих змін у базових економіках.

Це явище відмічено в нашій і зарубіжній економічній літературі як своєрідний структурний капкан, коли масове виробництво не формує попит на інновації і великий масив успадкованої від мобілізаційної індустріалізації переробної промисловості, лише частково зачепивши малий бізнес, знаходиться на периферії нових проектів. Так, наприклад, в переробній промисловості Росії лише до 15 % підприємств завершили модернізацію [2, с.16], в Україні – 6,8 % [8, с.3].

Самодостатньою може бути лише економіка, де інновації пронизують всю господарську піраміду – від добувної промисловості і сільського господарства до переробної і фінансової систем, освіти і науки, але це вимагає суттєвих змін у суспільстві та інституційних змін, у характері використання ресурсів. Аналіз залежності між економічним розвитком та багатими на природні ресурси країнами свідчить, що ці країни по-різному використовують ресурси як експортно-сировинні товари для формування своєї економіки. Такі країни, як Норвегія, Австралія, Індонезія демонструють ефективну економічну політику і здійснюють економічні перетворення. Для більшості країн, що розвиваються, як і Україна, характерна інша, рентиорієнтована модель економіки, тому все залежить від того, як держава розпоряджається своїми експортними ресурсами. Україна експортує продукцію АПК, що в своїй структурі продукції глибокої переробки має менше 10 %, втрачаючи на цьому значну частину валютних надходжень, які можна було б спрямовувати на інновації [4, с. 20]. У 2011 р. Україна експортувала всього продукції на 68,23 млрд дол. США, що більше рівня 2000 р. в 4,68 рази, 2008 р. – лише на 2,2 % і 2010 р. – в 1,33 раза (табл. 1).

Таблиця 1 – **Виробництво, ЗТО, експорт, імпорт та внутрішні баланси основних харчових продуктів** (млн дол. США, тис. тонн)*

Показники	2000р.	2008р.	2010р.	2011р.	2011р. в % до:		
					2000 р.	2008 р.	2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
ЗТО України:	29484	148668	109000	149400	506,7	100,5	137,1
в т.ч. АПК в структурі ЗТО України, %	2576	18045	16300	19800	768,6	109,7	121,5
експорт, всього	14572	66775	51400	68230	468,2	102,2	132,7
в т.ч. АПК в структурі експорту України, %	1582	11285	10200	13100	828,1	116,1	128,4
	10,85	16,9	19,9	19,2	177,0.	114,0	96,0
зовн. торг.сальдо	616	-15118	-620	-12940	-2100	85,0	208,7
в т.ч. АПК	587,4	4526	4200	6500	1106,6	143,6	154,8
Зерно:	24454	53300	39200	56700	231,9	106,4	144,6
- виробництво	1330	16136	13900	14149	1063,8	87,7	101,8
- експорт							
пит. вага, %, у:	5,4	30,3	35,4	25,0	463,0	82,0	71,0
- виробництві	7,8	32,8	24,2	27,6	354,0	84,0	114,0
- експорті АПК							
- внутрішній баланс	24164	37279	25430	42551	176,1	114,1	167,3
Насіння олійних:	3521	9400	8700	10100	286,9	107,4	116,1
- виробництво	913	2710	2445	2573	281,8	94,9	105,2
- експорт							
пит. вага, %, у:	25,9	28,83	28,1	25,0	96,0	88,0	89,0
- виробництві	9,48	12,32	10,1	10,7	113,0	87,0	106,0
- експорті АПК							
- внутрішній баланс	2625	6743,7	6298	7587	289,0	112,5	120,5

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Олія:	973	2480	3572	3231	332,1	130,3	90,5
- виробництво							
- експорт	590	1583	2863	2789	472,7	176,2	97,4
пит. вага, %, у:	60,6	63,8	80,1	86,3	140,0	135,0	108,0
- виробництві							
- експорті АПК	14,9	16,84	28,1	25,2	169,0	150,0	90,0
- внутрішній баланс	437	1286	1041,3	682,0	156,1	53,0	65,5
Цукор:	1780	1572	1808	2591	145,6	164,8	143,3
- виробництво							
- експорт	320	45	35,3	6,2	190,0	720,0	1760,0
пит. вага, %, у:	18	2,86	1,95	0,24	13,0	84,0	12,3
- виробництві							
- експорті АПК	6,7	1,5	0,15	0,03	-22300	-5000	50,0
- внутрішній баланс	1780	1611	2108	2853	160,3	177,1	135,3
Молоко:	12700	11762	11250	11090	87,3	94,3	98,6
- виробництво							
- експорт	101	190,7	153,63	163	161,4	85,5	106,1
пит. вага, %, у:	0,79	1,64	1,57	1,47	186,0	90,0	94,0
- виробництві							
- експорті АПК	8,68	5,78	5,3	4,6	53,0	80,0	87,0
- внутрішній баланс	12607	11613	11133	10963	87,0	94,4	98,5
М'ясо:	1660	1820	1900	1710	103,0	94,0	90,0
- виробництво							
- експорт	151,3	25,4	46,53	75,8	50,1	298,4	162,9
пит. вага, %, у:	9,1	1,39	2,45	4,4	-207,0	316,0	180,0
- виробництві							
- експорті АПК	12,3	0,66	0,88	1,5	0,12	340,9	170,5
Імпорт	22,3	512	348,85	212,4	952,5	41,5	60,9
пит. вага, ім. у внутр балансі, %	0,8	21,6	15,84	11,48	1435,0	53,3.	72,5
Внутрішній баланс	1525	2306,7	2202	1847	121,1	80,1	83,9

*Джерело: розраховано автором з використанням статистичних щорічників України, моніторингів економічного і соціального розвитку підприємств і організацій АПК за 1990-2011рр. [8]

Агропромисловий комплекс експортував у 2011 р. продукції на суму 13,1 млрд дол. США, що більше рівня 2000, 2008, 2010 рр. відповідно у 8,28; 1,16; 1,28 рази, забезпечивши за всю новітню історію найвищий рівень додатнього зовнішньоторговельного сальдо – 6,5 млрд дол. США, яке перевищило рівні 2000, 2008, 2010 рр. відповідно в 11; 1,43; 1,55 разів. Сумарне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо України за 2011 р. склало 12,94 млрд дол. США. Небезпечним, на нашу думку, є стрімке зростання від'ємного зовнішньоторговельного сальдо по Україні у 2011 р. порівняно з 2010 р. у 2,1 рази, що викликало з початку 2012 р. значні ускладнення і може призвести, як і в 2008-2009 рр., коли від'ємне сальдо досягло рівня 15,118 млрд дол. США, до непередбачуваного перебігу подій у зв'язку із посиленням кризових процесів. Як видно з наведених даних табл. 1, питома вага експорту АПК у 2011 р. зросла у порівнянні з 2000 р. в 1,77 раза і склала у середньому за 2010-2011 рр. близько 20 % всього національного експорту, забезпечивши високий коефіцієнт покриття за наведені роки на рівні 1,69 і 1,95, що у 2,2 рази перевищує рівень цього показника по національній економіці [8].

Як зазначалося вище, аграрний сектор економіки України історично завжди був міцною основою індустріального розвитку країни і нині він здатний перетворитися в розвинуту аграрно-продовольчу систему, здатну сприймати нововведення, про що свідчить, наприклад, досвід Китаю, де протягом останніх років сільське господарство залишається одним із пріоритетів економічного розвитку. Зміни господарської системи в цій країні розпочалися із перетворень на селі та об'єднання прав володіння і користування земельними наділами. Завдяки тому, що в країні збереглося селянство і стимули для розвитку галузі, імпульс для розвитку ініціативи був реалізований через послідовний і поступовий розвиток інституційного середовища, на селі стали розвива-

тися народні промисли, ремесло, легка промисловість. Розвиток виробництва експортної продукції в дрібних сільських підприємствах став важливим вкладом у розвиток всієї економіки, а дрібний бізнес став вагомим джерелом засобів для розвитку села. Наведений приклад засвідчує, що тут важливою складовою є гнучка і грамотна політика держави, пошук шляхів досягнення балансу між владою і бізнесом та боротьба з монополізмом і корупцією. Особливо для України очевидним є невідворотність фундаментальних реформ або системних змін, тим більше, що основи існуючої господарської піраміди мають макроекономічну інституціональну природу, а інерційність існуючої структури господарства неможливо подолати без зміни бюджетних пріоритетів і макроекономічної політики в цілому. Шляхи інноваційного розвитку в розвинутих країнах здійснювались в різних сферах економіки, при цьому головними залишалися сільське господарство, фінанси та інтернет-економіка, які у розвинутих країнах були рівнодоступними для інновацій і які активно засвоюються. Аграрний сектор, залишаючись важливою життєдіяльною галуззю в будь-якій країні, саме в розвинутих країнах давно вже знаходиться на постіндустріальній стадії розвитку, став наукоємним і переходить на інформаційно-біотехнологічну стадію, а сільське господарство, як частина агропродовольчої макроструктури, є рівноправним партнером і важливою ланкою всього технологічного ланцюга, готовою породжувати і сприймати нововведення. Продовольча проблема в глобальному вимірі різко загострилася: на кінець 2010-2011 рр. ФАО зафіксувало рекордне за весь період спостережень підвищення світових цін на 55 видів продовольчих товарів [5, с.19]. Увага міжнародних і європейських організацій зосереджується на Україні з її могутнім потенціалом чорноземів і можливістю активізації використання новітніх технологій, що знижують кліматичні ризики. Але їх застосування у рамках вітчизняного агрокомплексу незначне у зв'язку з тим, що сільськогосподарська наука і освіта "сидять на голодному пайку", крім того, і що найважливіше, відсутні основні складові макроекономічної політики: чітка регламентація і гарантії захисту прав на землю та довготермінове прийнятне кредитування, тому саме ці фактори були і залишаються головними у розвитку аграрного сектору.

Зрілість економічної структури переконалівіше за все проявлялася і проявляється у рівні розвитку фінансової системи. Слідом за інноваціями в реальній економіці фінансовий сектор бере на себе нові ризики, щоб передати інвестиції до місця зростання, у венчур, у зростаючі компанії, у простір структурних змін в економіці [6, с. 285]. Історія свідчить, що будь-які великі перетворення не здійснювались без участі фінансового бізнесу. В Європі основними фігурантами були, як правило, банківські структури. Поступово, потіснивши традиційні кредитні функції банків, на перший план у підтримці нових напрямків науково-технічного прогресу вийшов біржовий ринок, тому саме ринок інноваційних активів став першим етапом нової економіки. У США виникла особлива модель взаємодії та інноваційного бізнесу. Електронна система NASDAQ та її аналоги перетворилися у важливий економічний інститут, а показники активності на світових фондових ринках свідчили про інноваційний прорив, коли нововведення стали важливими на макрорівні, – і це вже не кон'юнктурне, а структурне явище. Фінансові ринки стали диференційованими як за інструментами, так і за складом учасників, з'явилися страхові компанії, інвестиційні і пенсійні фонди, які залучали засоби широкого кола населення, що відіграло суттєву роль у фінансовому підживленні інноваційного розвитку, включаючи венчурний капітал, який сприяв прискореному розвитку ринків інформаційно-комунікаційних технологій. Гнучкість та оперативність полегшували пошук інвесторів, що забезпечило успішне просування комерційного використання Інтернету у сфері бізнесу. На сьогодні венчурне фінансування залишається важливим механізмом функціонування національних інноваційних систем [1, с 18]. Біржовий ринок і система позичкового капіталу, орієнтовані на швидкі і високі доходи, довгий час ефективно виконували свою роль в активізації інновацій, і в умовах глобалізації загальний фонд світових фінансових ресурсів активно використовувався для інвестицій в інновації в усіх розвинутих країнах. Але незадовільний контроль фінансових інструментів не міг не призвести до зростання ризиків і нестабільності в самій фінансовій системі, тому "інноваційний вірус" прискорив світову фінансову кризу та масштабні структурні зрушення в усьому світі. Але кризові потрясіння не зменшують значення вкладу фінансових ринків в інноваційний розвиток. У відповідь на перебої у фінансовій сфері вже з'явилися пропозиції з реформування фінансової системи з метою розмежування кредитної і накопичувальної функції банків, що дозволить скоротити загальні ризики та зміцнити довіру вкладників. Отже, на довгий час склалися три джерела і три складові частини фінансового меха-

нізму, адекватні інноваційному типу розвитку: розвинутий фондовий ринок, венчурний капітал і банківська система як джерело інвестицій у нововведення. В Україні перераховані джерела ще надзвичайно слабкі, їх роль в інноваційному розвитку занадто мала, особливо стосовно венчурного фінансування.

Якщо аграрна і фінансові складові господарської піраміди в цілому сприймають і самі породжують інновації, то третій віртуальний ступінь, як нова економічна і юридична структура, пред'являє до бізнесу і до суспільства особливі вимоги, адже розповсюдження інтернет-технологій є новим рівнем структурних перетворень, викликаних інноваційними процесами. Поява феномена інтернет-економіки принципово знижує трансакційні витрати, змінюючи конкурентне середовище і формуючи нові кордони компаній, породжуючи одночасно і нові проблеми: високі ризики, потреба в новій системі гарантій та недостовірність інформації, що розповсюджується, посилюючи занадто затратний шлях розвитку, на який невідворотно штовхає інноваційний процес. Сучасний етап комерціалізації Інтернету зв'язаний зі значними проблемами економічного та юридичного характеру, особливо стосовно захисту інтелектуальної власності, яку не змогли вирішити і в доінтернетний період. Таким чином, збалансована диверсифікована структура економіки є надзвичайно важливою стартовою складовою інноваційного середовища, що створювалося і безперервно змінювалося в розвинутих країнах протягом довгих років, на фундаменті якого з другої половини ХХ століття процес технологічних змін набув високого темпу завдяки глобалізації, що зблизила країни в просторі і скоротила час для адаптації нововведень, але як і раніше, в пошуках свого місця в системі розподілу праці кожна країна, в першу чергу, вирішує особисті проблеми, тому що "глобалізуються" не національні господарства, а економічні процеси [7, с. 39]. Це означає, що ступінь готовності до інноваційного розвитку залежить, у першу чергу, від внутрішніх факторів. Україна не може обмежуватися вузькою спеціалізацією на сировинному секторі та продукції первинної переробки, маючи шанс зайняти достойне місце у міжнародному розподілі праці. Особливо важливе місце в інноваційному розвитку займає освіта, яка в Україні має ряд невирішених проблем, що не дозволяють забезпечити відповідність рівня освіти її національним господарським функціям. Це, в першу чергу, невідповідність між професійною спеціалізацією вищої освіти та структурою попиту з боку роботодавців, що зацікавлені у спеціалістах, які володіють новими навичками і здатні швидко адаптуватися в умовах різких змін господарського та інноваційного середовища. Схильність до інноваційного мислення не визначається галузевою належністю спеціаліста. Зростання питомої ваги спеціалістів у галузях економіки, менеджменту, права, бізнесу та соціальних наук в Україні можна пояснити не тільки своєрідним "відкладеним попитом" на ці професії на сьогодні, а також і бажанням "відійти" від недостатньо перспективних виробничих сфер. Таким чином, сучасні процеси глобалізації та розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій вимагають відповідної адаптації сфери освіти.

Висновки. 1. Визначено, що перехід до системи інноваційного розвитку є проблемою не галузевою і технологічною, а системною, яка постійно відтворює інноваційне середовище у будь-якій галузі і сфері діяльності, її ефект реалізується лише в тій системі, що засвоює і розповсюджує нововведення.

2. Без реалізації системи інноваційного розвитку України на невизначений термін будуть відкладені надії щодо її розвитку до рівня передових країн.

3. Встановлено, що Україна не може обмежитися лише «доганяючою» індустріалізацією, а повинна зосередити зусилля на загальному рівні професіоналізму населення, рівні знань та національності нації на інновації в усіх галузях.

4. Аналіз досвіду країн світу підтверджує тісний зв'язок структурного та інноваційного розвитку, що вимагає довгого періоду часу в процесі подолання інерції минулого і готовності економіки засвоювати нововведення.

5. Самодостатньою може бути лише така економіка, в якій інновації пронизуватимуть всю господарську піраміду – від сільського господарства до фінансової системи, освіти і науки, інституціональних змін.

6. Пріоритетним має бути не підтримка окремо обраних галузей, а створення інноваційного клімату і підготовка кадрів.

7. На підставі аналізу розвитку експорту України, її АПК та країн, що за останні роки перейшли на інноваційну систему розвитку, доведено, що АПК України, її експортна складова (60 % ВВП галузі у 2011р.) є однією з найважливіших складових інноваційного розвитку країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джон К. Дж Вперёд к обществу знания в Малайзии: видение и стратегии / К. Дж Джон // Информационное общество. – М., 2002. – Вып. 1. – С. 26.
2. Ночевкина Л. Необходимы ли отраслевые предпочтения для инноваций? / Л. Ночевкина // МЭиМО. – 2011. – № 12. – С. 13-21.
3. Гончар К. Инвестиционное поведение промышленности: разрабатывать, нельзя заимствовать / К. Гончар // Вопросы экономики. – 2009. – № 12. – С. 140.
4. Кондратьев В. Минерально-сырьевые ресурсы как фактор глобальной конкурентоспособности / В. Кондратьев // МЭиМО. – 2010. – № 6. – С. 20.
5. К 2050 году потребление продовольствия вырастет на 70%. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agronews.ru/newsshow/-phpnid=648048>. Page=5.
6. Демидов Л.С. / Л.С. Демидов, В.Б. Кондратьева // Услуги в современной экономике. – М., 2010. – С. 285.
7. Власов В.І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії / В.І. Власов // Монографія. – К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2011. – 252 с.
8. Звіти про стан зовнішньоекономічної діяльності в системі агропромислового комплексу України за 2000-2011 рр. – К., 2000–2011.

Составляющие, противоречия и факторы инновационного развития Украины

В.И. Губенко

Осуществлен анализ условий формирования инновационной экономики, ее особенностей в Украине и в других странах. Обосновано, что отставание отдельных отраслей будет вызывать снижение возможностей общего подъема, поэтому самодостаточной может быть только такая экономика, в которой инновации будут пронизывать всю хозяйственную пирамиду – от сельского хозяйства и добывающей промышленности к обрабатывающей, финансовой системе, науке, образованию и институциональным изменениям. Определено, что переход на инновационный путь развития Украины требует комплексного подхода относительно оздоровления экономической, социальной и правовой инфраструктуры, приоритетными должны быть не поддержка отдельно избранных отраслей, а создание инновационного климата и подготовка кадров. Осуществлен анализ развития внешнеэкономической деятельности Украины и АПК за 2000-2011 гг. и доказано, что АПК был и остается основой инновационного развития страны и экспортоориентированной отраслью.

Ключевые слова: инновации, диверсификация, образование, экспорт, импорт, опыт преобразований, научно-технические достижения, сальдо, коэффициент покрытия.

Components, contradictions and factors of innovation development of Ukraine

V.Gubenko

The paper deals with the analysis of innovation economics formation and its peculiarities in Ukraine and other countries. It has been proved that some branches backlog will cause decrease in general success possibilities. Thus, only economics with total innovations in economic pyramid from agriculture to mining and processing industries, financial system, science education and institutional changes. It has been proved that transfer to innovational development of Ukraine requires competent approach to economic, social, and legislative improvement. Priority should be given to creating innovational climate and staff training and not to support of some branches. There has been analyzed the development of external activity in Ukraine and AIC in 2000-2011 and it has been proved that AIC has been the base of innovative development of Ukraine and its export-oriented branch.

Key words: innovations, diversification, education, export, import, experience of transformations, scientific and technical achievements, the balance, coefficient of coverage.

УДК 330.131.7:631.115

АРТИМОНОВА І.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

artimonovaira@ukr.net

КЛАСИФІКАЦІЯ ЧИННИКІВ І ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано причини виникнення господарських ризиків та систематизовано ризикоутворювальні чинники аграрних підприємств. Запропоновано розширену класифікацію підприємницьких ризиків з метою розробки дієвих механізмів управління ними.

Ключові слова: ризик, чинники ризику, господарський ризик, управління ризиком.

Постановка проблеми. Невід’ємним атрибутом підприємницької діяльності є господарський ризик. Управління ним, окрім урахування загальних закономірностей, має галузеві особливості. Так, для аграрного бізнесу специфіка проявляється, насамперед, у безпосередньому впливі на його результативність природного фактора.

У нинішніх умовах розвитку підприємств аграрного сектору існує необхідність пошуку більш гнучких інструментів управління, які б дозволили знизити імовірність потенційних економічних втрат господарюючих суб'єктів і забезпечити ріст прибутку на одиницю вкладеного капіталу. Це також актуально для аграрних підприємств – в умовах, коли послаблюється державна підтримка аграрного виробництва та підвищуються вимоги до якості продукції, що у підсумку посилює ризики діяльності. Це дає підстави для поглибленого дослідження причинно-наслідкових зв'язків досягнення ефективності підприємств, пов'язаних із виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції, а також уникнення, нейтралізації та мінімізації різноманітних ризиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ризиків підприємств агропромислового комплексу є однією із ключових проблем у наукових дослідженнях. У вітчизняній економічній літературі існує багато підходів до класифікації чинників господарського ризику підприємств, які знайшли відображення у таких працях вітчизняних науковців, зокрема В. Андрійчука, В. Бондара, З. Душко, П. Коюда, В. Кравченко, С. Наконечного, С. Савіної, О. Ястремського та ін. Проте незважаючи на значний інтерес до цього питання, проблема ризиків, що постійно виникають на підприємствах агропромислового комплексу, на сьогодні недостатньо вивчена.

Мета дослідження – обґрунтування та систематизація ризикоутворюючих чинників підприємств агропромислового комплексу та створення класифікації видів ризиків, характерних для підприємств АПК, які виникають в процесі здійснення ними господарської діяльності з метою розробки механізмів управління ними.

Методи дослідження. Основою дослідження є діалектичний метод вивчення економічних явищ і теоретичних засад, викладених у працях учених-економістів з питань розробки механізмів управління ризиками.

Результати досліджень та їх обговорення. Своєчасне врахування чинників ризику сільгоспвиробниками змушує їх ретельно аналізувати прибутковість проектів, розробляти інвестиційні проекти, залучати висококваліфікованих спеціалістів. А це, у свою чергу, позитивно впливає на фінансові результати діяльності.

Усі чинники господарського ризику аграрного сектору, якщо класифікувати їх за місцем виникнення, можна поділити на дві великі групи: зовнішні щодо певного підприємства, які не пов'язані безпосередньо з діяльністю підприємства, і внутрішні, виникнення яких обумовлене діяльністю самого підприємства [1].

Зовнішні чинники ризику поділяються на політичні, соціально-економічні, науково-технічні, екологічні, природно-кліматичні.

До чинників виникнення політичних ризиків можна віднести: стабільність внутрішньої і зовнішньополітичної ситуації; розірвання контракту через дії влади країни компанії-контрагента, не передбачені умовами форс-мажору; порушення контрактів з боку уряду; націоналізація виробництва.

Велику групу складають зовнішні чинники господарського ризику, що виникають в соціально-економічній сфері. Зупинимось лише на тих чинниках, які стосуються діяльності підприємств агропромислового сектору в країні та регіоні. До них можна віднести: зміну податкових нормативів, процентних ставок; додаткову грошову емісію; нові правила ведення зовнішньоекономічної діяльності; коливання курсу національної валюти; підвищення цін на паливо, сировину, матеріали, тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом; встановлення міжнародних або міжрегіональних обмежень на переміщення товарів і капіталу; появу нових конкурентів, нових товарів; різке падіння платоспроможного споживчого попиту в регіоні традиційного збуту продукції підприємства; недотримання умов контракту; раптовий відтік фінансових ресурсів, несподівані вимоги повернення позикових коштів, викликаних зміною фінансових очікувань кредиторів і т. п. [1, 2].

До науково-технічних чинників господарського ризику належать: поява у конкурентів нової технології виробництва з меншими витратами; поява нового виробника товару або послуги в секторі традиційної продукції підприємства; освоєння конкурентами виробництва товару-замінника; прискорене копіювання конкурентами інновацій підприємства за рахунок використання промислового шпигунства; раптова дестабілізація галузі: технологічний прогрес в інших галузях, який знецінив готові напрацювання та інноваційні дії підприємства.

Дедалі більшу роль в діяльності підприємств відіграють екологічні чинники ризику, обумовлені взаємодією виробництва із природним середовищем. Зазначимо, що сільгоспвиробники мають справу з виробництвом продовольства, тому певні чинники ризику повинні особливо врахо-

уватися в діяльності підприємств. Це прийняття в регіоні господарювання підприємства жорстких екологічних вимог до виробництва, введення штрафних санкцій; введення жорстких санітарних та інших норм до продукції або технології; зміна регіонального екологічного стану внаслідок природних катаклізмів, техногенних катастроф; заборона або обмеження використання місцевих природних ресурсів, необхідних для певного виробництва та ін.

Природно-кліматичні чинники пов'язані з географічним розташуванням підприємств і здатні істотно впливати на виробництво. Сюди можна віднести також такі мало передбачені чинники, як землетрус, повінь, ураган, тайфун.

Як уже відзначалось, внутрішні чинники ризику виникають безпосередньо у сфері господарської діяльності підприємства, яку прийнято поділяти на виробничу і невиробничу.

Невиробнича сторона діяльності підприємства пов'язана із задоволенням побутових і культурних потреб колективу. Виробнича діяльність підприємства включає процеси виробництва, відтворення, обігу і управління, в яких і виникають свої специфічні чинники ризику [1, 3].

До чинників ризику виробничої діяльності належать: зупинки, аварії основного та допоміжного обладнання, які відбуваються через об'єктивні та суб'єктивні причини; порушення персоналом технологічної дисципліни; специфічні для певного виробництва фактори. Крім того, сюди можна віднести і перебої енергопостачання, подовження термінів ремонту обладнання.

У сфері обігу на діяльність агропромислового підприємства можуть впливати такі чинники, як порушення підприємствами-контрагентами погоджених графіків постачання сировини, комплектуючих і т. п., невмотивована відмова оптових споживачів вивезти або оплатити отриману готову продукцію, банкрутство або самоліквідація підприємств-контрагентів або ділових партнерів і в результаті зникнення постачальників сировини або споживачів готової продукції; втрати або погіршення якості товару під час транспортування; втрата репутації виробника через помилкову або неправдиву рекламу [2].

До чинників ризику управлінської діяльності сільгоспідприємств можна віднести: неправильну постановку цілей підприємства; помилкову оцінку потенціалу підприємства; помилковий прогноз розвитку зовнішнього господарського середовища; помилкову оцінку перспективного ринкового потенціалу основних продуктів підприємства; недостатню якість управління; відкриті можливості для економічних зловживань і злочинів; помилки ведення внутрішньогосподарських розрахунків; звільнення ключових співробітників підприємства; невідповідність політики підприємства з їх власними інтересами [4].

Після виявлення джерел виникнення ризиків, доцільно перейти до визначення самих видів господарських ризиків, з якими стикаються сільськогосподарські підприємства в процесі здійснення своєї господарської діяльності.

З'ясовано, що ефективність організації управління ризиком залежить від класифікації ризиків. Під класифікацією ризиків слід розуміти їх розподіл на окремі групи за певними ознаками для досягнення поставлених цілей. Науково обґрунтована класифікація ризиків дозволяє чітко визначити місце господарського ризику в загальній системі. Вона створює можливості для ефективного застосування відповідних методів і прийомів управління ризиком.

В економічній літературі з проблем підприємницької діяльності немає єдиної системи класифікації господарських ризиків. Існує багато підходів до класифікації ризиків, до того ж, усі види взаємопов'язані [1, 3, 5]. Повна сукупність господарських ризиків, виявлена нами на основі вивчення наукових джерел, представлена на рисунку.

Звичайно, коли йдеться про класифікацію ризиків стосовно підприємств агропромислового комплексу, то доцільно, перш за все, об'єднувати ризики за характером діяльності, а вже потім за іншими ознаками, які представлені на рис. 1. Хоча це визначається у кожному окремому випадку відповідно до її конкретних цілей і завдань.

За характером діяльності господарські ризики поділяються на: виробничі, інвестиційні, інноваційні, екологічні, кредитні, підприємницькі, технічні, фінансові, комерційні, політичні, юридичні та країнові.

Крім того, на підприємствах АПК, залежно від їх спеціалізації, можуть виникати особливі ризики, характерні лише для підприємств, що здійснюють конкретний вид діяльності. Так, наприклад, для аграрних підприємств є характерними ризики, пов'язані зі зміною кліматичних умов, захворюваннями рослин і т.д. Для підприємств, які займаються розведенням і забоєм худоби, птиці, характерні ризики, пов'язані з утриманням останніх.

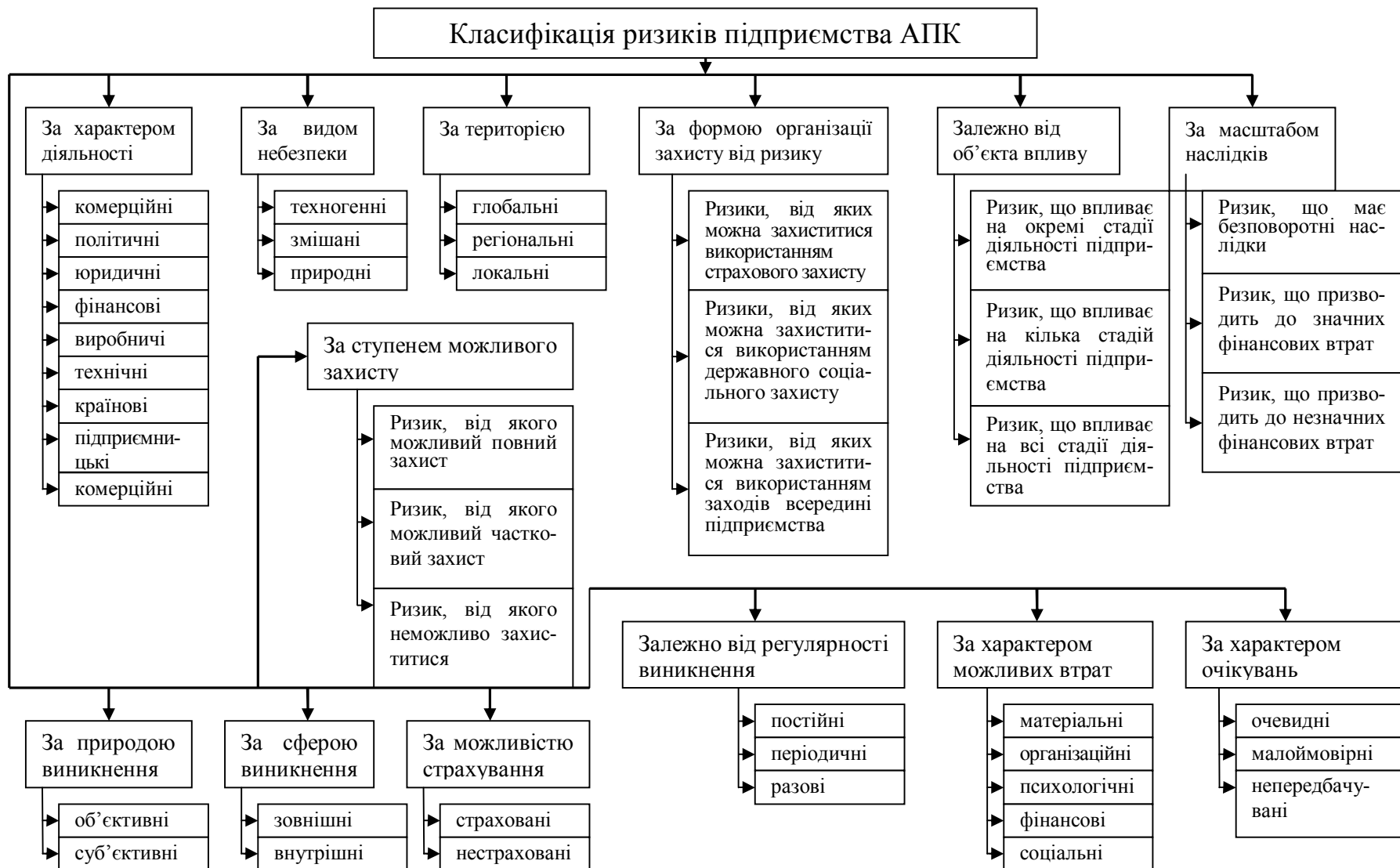

Рис. 1. Класифікація господарських ризиків

Відомо, що виробничі ризики пов'язані із порушенням виробничого процесу, внаслідок чого виникає вірогідність завдання збитків підприємству. Крім того, до них відносять небезпеку пошкодження або втрати виробничого обладнання і транспорту, руйнування будівель і споруд в результаті дії зовнішніх чинників (природних, антропогенних, змішаних). Виробничі ризики викликають такі несприятливі наслідки, як вибух, пожежа, поломка механізмів і устаткування, нанесення збитків довкіллю, персоналу, зниження обсягів виробництва продукції і зупинка виробництва. Це, в свою чергу, призводить до прямих і непрямих втрат прибутку.

Екологічні ризики – вірогідність настання цивільної відповідальності за нанесення збитків довкіллю, а також здоров'ю і життю населення. Збиток навколишньому середовищу виражається у вигляді забруднення лісових, водних, повітряних, земельних ресурсів, нанесення шкоди біосфері. Під нанесенням збитків життю і здоров'ю населення розуміється результат шкідливого впливу чинників виробничої діяльності на місцеве населення, що виражається у вигляді підвищення рівня захворюваності та смертності. Сюди ж належать ризики виникнення цивільної відповідальності за нанесення в процесі виробництва шкоди як юридичним, так і фізичним особам (небезпечні викиди і витіки шкідливих речовин на об'єктах, аварії).

Інвестиційні ризики пов'язані з можливістю недоотримання або втрати прибутку в ході реалізації інвестиційних проєктів. Об'єктом ризику в такому випадку виступають майнові інтереси інвестора. Зазначені ризики можуть виникнути як на стадії інвестування (технічні, будівельно-монтажні і експлуатаційні ризики), так і на стадії їх повернення у вигляді прибутку. Інвестиційні ризики можуть включати країнові, політичні, технічні, підприємницькі, інші види ризиків, які самі виділяються в окремі групи. Водночас вони не є специфічними лише для інвестиційної діяльності, тому розглядаються окремо.

Так, інноваційний ризик виникає за реалізації якого-небудь нового продукту або послуг. Це ризик, що впливає з невизначеності в інноваційній сфері (починаючи від розробки ідей, втілення їх в продукт або технології і закінчуючи реалізацією продукту на ринку).

Відмітимо, що у разі нестачі власних фінансових коштів агропромислове підприємство може отримати їх у вигляді кредиту, що обумовлює появу кредитних ризиків (можливе неповернення суми кредиту і відсотків по ньому, зміна термінів кредиту і т. д.). Це може статися через зміни ринкової і загальноекономічної ситуації, форс-мажорні обставини. Різновидом кредитного ризику є процентний ризик, який виникає в тому випадку, якщо кредит отриманий під «плаваючу» процентну ставку.

Техніко-технологічні ризики супроводжують будівництво нових об'єктів та їх подальшу експлуатацію. Вони поділяються на будівельно-монтажні, експлуатаційні, інжинірингові. Водночас технічні ризики можуть бути складовою частиною виробничих, підприємницьких та інвестиційних ризиків.

До підприємницьких ризиків можна віднести: порушення своїх зобов'язань контрагентами, здатність керівника організувати виробництво і збут продукції, непередбачені витрати, якість продукції, клієнтуру, умови збуту тощо.

Фінансові ризики виникають у процесі управління фінансами підприємства. Вони поділяються на: валютні – ймовірність виникнення збитків від зміни курсів валют у процесі зовнішньоекономічної діяльності, інвестиційної діяльності в інших країнах, а також за отримання експортних кредитів; процентні – вірогідність виникнення збитків у разі зміни процентних ставок за фінансовими ресурсами; портфельні – вплив різних мікро- і макроекономічних чинників на активи підприємства або інвестора.

Варто відмітити, що фінансові ризики в сільському господарстві обумовлені гострою і хронічною нестачею фінансових ресурсів у бюджетах всіх рівнів (від державного до районного) для послідовного і комплексного вирішення виробничих, соціально-економічних проблем.

Комерційні ризики – це вірогідність недоотримання прибутку або виникнення збитків у процесі проведення торговельних операцій агропромисловими підприємствами (неплатоспроможність покупця на момент оплати товару; відмова замовника від оплати продукції; зміна цін на продукцію після укладення контракту; зниження попиту на продукцію).

Ризики країн виникають у разі здійснення підприємцями або інвесторами своєї діяльності на території іноземних держав, в результаті дії політичних або соціально-економічних чинників ризику (невиконання укладених міжнародних контрактів, пошкодження або втрата майна, грошових засобів).

Суть політичних ризиків полягає в можливості недоотримання доходу або втрати власності іноземного підприємця або інвестора внаслідок зміни соціально-політичної ситуації в країні. Частиною політичних ризиків є юридичний ризик, який може проявлятися і як самостійний вид ризику. Це ризики, пов'язані з низькою якістю законодавчих актів і несподіваними змінами в законодавстві; правовим нігілізмом працівників і керівників підприємств і організацій АПК, всього сільського населення, наслідком чого є ігнорування чинного законодавства. Варто зауважити, що правильно оформлена класифікація створить можливості для ефективного застосування відповідних методів, прийомів управління ризиками.

Висновок. Таким чином, розглянуті основні чинники господарського ризику, обумовлені функціонуванням сільськогосподарського підприємства як активного суб'єкта економіки, виробника товарів і послуг. Отже, виявлення та ідентифікація чинників господарського ризику належать до найбільш важливих завдань економічного аналізу діяльності підприємства агропромислового комплексу.

Разом з тим, запропонована класифікація господарських ризиків може бути використана за здійснення ефективного ризик-менеджменту на будь-якому підприємстві агропромислового комплексу. Вона дозволяє виявити найбільш типові ризики, що виникають в діяльності конкретного підприємства, з метою розробки механізмів управління ними і підвищити ступінь економічної безпеки за рахунок адресності здійснюваних превентивних заходів щодо захисту від ризиків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Менеджмент: прийняття рішень і ризик / В. Андрійчук, Л. Бауер. – К.: КНЕУ, 1998. – 316 с.
2. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання / Л. І. Донець. – К.: ЦУЛ, 2006. – 312 с.
3. Коюда П. М. Економічна сутність ризиків та їх класифікація / П. М. Коюда, О. П. Коюда // Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: зб. наук. стат. – Х.: Основа. – 2001. – № 6. – С. 257–258.
4. Кравченко В. А. Стан управління підприємницькими ризиками: українська специфіка / В. А. Кравченко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2007. – № 3. – С. 56–59.
5. Найт Ф. Поняття ризика и неопределенности / Ф. Найт // Альманах: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 2004. – Вып. 5. – С. 124–130.

Классификация факторов и видов хозяйственных рисков аграрных предприятий

И.В. Артимонова

В статье приведены причины возникновения хозяйственных рисков и систематизированы факторы рисков аграрных предприятий. Предложена разветвленная классификация хозяйственных рисков для эффективного применения соответствующих приемов и механизмов управления ими.

Ключевые слова: риск, факторы риска, хозяйственный риск, управление риском.

Classification of factors and types of economic risks of agroindustrial enterprises

I. Artimonova

In the article the causes and factors of economic risks for agrarian enterprises are grounded and systematized. The classification of enterprise risks is offered with the purpose of development of effective mechanisms of management by them is extended.

Key words: risk, factors of economic risk, management by the risk.

УДК 332.3-711.4(477.83)

ДРЕБОТ О.І., канд. екон. наук

Інститут агроекології і природокористування НААНУ

drebot_oksana@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СЕРЕДНІХ І МАЛИХ МІСТ

У статті розглянуто питання організації використання земель середніх і малих міст як основи їх сталого соціально-економічного розвитку. Визначено методологічні підходи до розв'язання проблеми створення ефективної політики регулювання використання земель середніх і малих міст імплементуванням таких принципів, як справедливість, стабільність і передбачуваність податкових умов; необтяжливість адміністрування; гнучкість оподаткування, економічна ефективність, мінімізація різних впливів на господарську діяльність.

Ключові слова: організація використання та охорони земель, ринок земель, рентна оцінка земель міст, управління земельними ресурсами.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку швидкоплинного суспільного буття дедалі більше проявляється вплив регіональних особливостей економічного характеру на рівень, структуру і

ефективність землевпорядкування території і землеустрою, вимірювання площ та визначення меж для господарського використання земельних угідь. Земельна власність у населених пунктах тісно пов'язана з інтересами територіальної громади, держави, інших землевласників, які поєднуються з відповідними напрямками соціально-економічного розвитку міста, що зумовлює багатофункціональність у використанні кожного її об'єкта. Проте сучасні форми і методи ефективного використання земель у населених пунктах не сприяють раціональному розподілу землі між галузями національного господарства, різними землевласниками і землекористувачами. У разі коли відтворювальний процес у трансформаційному суспільстві характеризується нестабільністю, держава втратила важелі на розвиток деяких галузей, а регулювання використання земель на рівні середніх та малих міст ще не сформувалося як цілісна система, втрачаються оптимальні структурні пропорції та просторові пріоритети соціально-економічної сфери країни, руйнується її інфраструктурна складова, загострюється проблема економічної та екологічної безпеки як окремих територій, так і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню та узагальненню проблем управління земельними ресурсами у населених пунктах та розробці стратегії формування земельних відносин присвячені фундаментальні та прикладні дослідження українських вчених. Результати досліджень з цих питань певною мірою розкрито в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема І.К. Бистрякова, Б.М. Данилишина [1], Г.К. Лоїка [2], М.Г. Ступеня [3], М.А. Хвесика [4], А.Д. Юрченка [5] та ін.

Мета і завдання дослідження – обґрунтування теоретико-методологічних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо регулювання використання земель як основи розвитку середніх і малих міст.

Матеріал і методика досліджень. Об'єктивний характер ринкових трансформацій у регіонах України обумовлює пріоритетні завдання просторового розвитку з метою збалансування пропорцій регіональних процесів та необхідність реформування земельних відносин в усіх сферах регіонального господарського комплексу. Важливим напрямом розв'язання регіональних проблем соціально-економічного розвитку є ефективне регулювання використання земель середніх і малих міст. Питання необхідності формування механізму регулювання земельних відносин у регіонах України зумовили доцільність розробки його методологічного та методичного забезпечення на основі об'єктивної оцінки проблемності регіонів за певною сукупністю ознак з екологічною адаптацією до навколишнього природного середовища та його збереження, розробки нових принципових підходів до виявлення існуючих резервів розширеного відтворення земельного фонду, котрі базуються на вдосконаленні інституціональних та організаційних основ використання потенціалу регіональних господарських систем.

Важливість цих процесів посилюється специфічними умовами ринкової економіки, насамперед, монополізацією виробництва, посиленням інформаційних процесів, інвестиційної та інноваційної діяльності. Доведено, що серед регіональних господарських систем значна увага приділяється населеним пунктам, оскільки побудова соціально орієнтованої ринкової економіки пов'язана зі зростанням людського чинника та якості життя населення, що надає середнім і малим містам, центрам виробничого, інтелектуального й культурного потенціалу, особливої ваги.

Результати досліджень та їх обговорення. Перехід до ринкової економіки із широким розгортанням приватизації земель, розширенням прав органів місцевого самоврядування в галузі регулювання земельних відносин, скороченням державного фінансування розвитку міст зумовив необхідність зміни структури земельних відносин та методів їх реформування. У ході земельної реформи більшість середніх і малих міст в Україні фактично змінила свої межі, а юридично – не закріпила. Проте розвиток міст без юридичного оформлення меж в умовах існування державної, комунальної власності на землю спричиняє низку соціальних, економічних і екологічних проблем, а саме: наявність в межах населених пунктів постійного ринку; концентрація різних галузей виробництва; регулярність обмінних зв'язків з навколишніми населеними пунктами; формування власності територіальних громад; оподаткування землекористування тощо.

Місце ринку землі у системі управління регіональним розвитком включає: стабільність і передбачуваність податкових умов; простоту адміністрування; гнучкість оподаткування, економічну ефективність, мінімізацію різних впливів на діяльність регіональних виробничо-економічних систем. Визначено, що на спектр рухів процесу зміни меж міст як у позитивному, так і в негативному напрямі впливають не тільки розвиток продуктивних сил, але й земельна вла-

сність. Нині в Україні практично немає глибоких досліджень щодо впливу земельної власності на розвиток населених пунктів та вибору механізму рентної політики використання земель міст. До недавня відносини земельної власності асоціювалися із сільським господарством, де земля є основним засобом виробництва і розглядається як поверхня, що має певне місце розташування і певну якість ґрунту, які обумовлюють утворення певного виду ренти (диференційної, абсолютної та монопольної). Земельна власність у містах теж визначає утворення рентного доходу, проте в містах його природа дещо інша.

Цінність земель міст полягає в їх здатності приносити додатковий прибуток, який виникає у населених пунктах завдяки зручності місцезоташування відносно ринків ресурсів і збуту та інфраструктурному облаштуванню території. Земля в містах розглядається не як засіб (ресурс) виробництва, що властиво сільськогосподарському виробництву, а як просторовий базис забезпечення життєдіяльності, і включає простір під нею і над нею. Визначено, що земельна власність у населених пунктах тісно пов'язана з інтересами територіальної громади, держави, інших земле-власників, які повинні обумовлюватися відповідними напрямками соціально-економічного розвитку міста, що визначає багатофункціональність у використанні кожного конкретного об'єкта земельної власності, а також можливість їх використання різними суб'єктами у різний спосіб упродовж періодів, які можуть як збігатися, так і не збігатися. За таких умов земельна власність тісно пов'язана з потребою в розміщенні певного виду діяльності в певному місці, а це обумовлює необхідність найефективнішого використання земельної ділянки, що доволі часто перевищує особисті можливості власника. З одного боку, практично завжди останній використовує збудовані містом чи іншими власниками об'єкти інфраструктури, розміщені за межами його земельної власності, а з іншого – діяльність конкретного власника також має вплив на використання землі інших власників міста. Отже, за використання землі в населених пунктах завжди відбувається поєднання інтересів земельної власності як приватної, так і комунальної та державної.

Обґрунтовано та класифіковано основні напрями формування земельних відносин у середніх і малих містах за ознаками: 1) узгодженість між приватними, громадськими та державними інтересами; 2) відкритість дій з управління використанням земель та їх розподілом; 3) гарантія прав на земельну ділянку; 4) достовірність обмежень прав щодо використання земельних ділянок; 5) стабільність типів використання землі; 6) можливість визначення найдоцільнішого використання землі власником або користувачем земельної ділянки.

Нові земельні відносини в містах повинні ґрунтуватись на створенні ефективної регіональної політики регулювання використання земель за допомогою принципів справедливості, стабільності і передбачуваності податкових умов; гнучкості оподаткування та адміністрування з метою здійснення контролю землевласників щодо характеру використання належних їм земельних ділянок, можливих змін цього використання та гарантування землевласникам прав, встановлених законами.

Для створення нової високоефективної системи управління земельним фондом у населених пунктах необхідно впровадження важелів організаційно-правового впливу, функціонального забезпечення та системоутворювальних регуляторів, що сприятимуть створенню умов для підвищення продуктивності використання земель територій. На основі оцінки ефективності використання земель у межах регіону відзначено, що в населених пунктах, за даними державного земельного кадастру, крім ринку земель, здійснюється інвентаризація, установлення меж земель населених пунктів, нормативна грошова оцінка земельних ділянок, а також наповнення бюджетів коштами від плати за землю. Наголошено на необхідності впровадження автоматизованої системи реєстрації прав власності на земельні ділянки і державного земельного кадастру для підвищення спроможності регіонів до мобілізації внутрішніх джерел інвестування з деталізацією дій регіональних органів влади з реалізації таких заходів.

Світовий досвід земельних відносин свідчить, що немає і не може бути ефективного використання земель у населених пунктах, яке базується на адміністративних методах управління. Для умов ринкової економіки більш прийнятними і демократичними методами управління є економічні методи, які ініціюють економічну зацікавленість у раціональному використанні й охороні земель населених пунктів. Економічне стимулювання раціонального використання і охорони земель населених пунктів передбачає також надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель населених пунктів. Державну регіо-

нальну політику слід спрямувати не тільки на стимулювання, але й на відшкодування втрат, заподіяних вилученням (викупом) або тимчасовим використанням земельних ділянок у населених пунктах, а також обмеженням прав власників земель і землекористувачів за приведення їх у непридатність для використання за цільовим призначенням.

Для економічних методів управління земельними ресурсами у населених пунктах важливим є інструментарій, що включає: розробку економічно обґрунтованої концепції приватизації; грошову та експертну оцінку землі; кредитування купівлі землі; розвиток ринків землі та їх інфраструктури.

Створення нової високоефективної системи управління земельним фондом у населених пунктах уможливує розроблення механізмів реалізації трансформацій земельних відносин, які включають: а) забезпечення права на землю для здійснення земельної політики і відповідних аграрних перетворень для досягнення високих економічних показників виробництва; б) визначення правового статусу земель у населених пунктах для найефективнішого використання у сільськогосподарському виробництві; в) офіційно визначену структуру права на землю і власність інвесторів, які вкладають кошти у раціоналізацію використання земель та їх охорону, стабілізацію землекористування і землеволодіння; г) створення сприятливих економічних умов для підвищення продуктивності та економічної ефективності використання земель у населених пунктах.

Висновки. Узагальнюючи наявні теоретичні здобутки, доведено, що цінність земель середніх і малих міст полягає в їх здатності приносити додатковий прибуток, який виникає у населених пунктах, насамперед, завдяки зручності місцезонашування відносно ринків ресурсів і збуту та інфраструктурному облаштуванню території. Запропоновано дефініцію «земля населених пунктів», з одного боку, тлумачити як невід'ємний, просторовий базис розміщення продуктивних сил, що включає комплекс заходів залежно від розселення та соціоприродних особливостей території як житлової землі; з іншого – забудованої і незабудованої території. Обґрунтовано теоретико-методичні положення щодо формування сучасного механізму регулювання земельних відносин як сукупності цілей управління, з огляду на потреби суспільства, принципів, методів, важелів впливу та інструментів регулювання. Це здійснено завдяки виділенню основних напрямів формування земельних відносин у середніх і малих містах, що визначають найвпливовіші зовнішні і внутрішні чинники розвитку регіонального ринку землі для оцінювання ефективності прийнятих управлінських рішень на різних ієрархічних рівнях земельних відносин у системі регіонального господарського комплексу. Проведене дослідження визначає методологічні підходи до розв'язання проблеми створення ефективної політики регулювання використання земель імплементацією таких принципів: справедливість, стабільність і передбачуваність податкових умов; необтяжливість адміністрування; гнучкість оподаткування, економічна ефективність, мінімізація різних впливів на господарську діяльність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка землерозробництва: теорія, методологія / За ред. академіка НАН України Б.М. Данилишина // РВПС України НАН України. – К.: ТОВ «ДКС центр», 2009. – С. 628.
2. Лоїк Г.К. Розпланування та будова території сільських населених пунктів і фермерських господарств: Навчальний посібник / Г.К. Лоїк, І.Г. Тарасюк, А.В. Степанюк, М.В. Смолярчук. – К.: Арістей, 2009. – 344 с.
3. Ступень М.Г. Використання земель населених пунктів: монографія. – Львів: Львів. держ. агроуніверситет, 2000. – 359 с.
4. Хвесик М.А. Інституціональний механізм міського землекористування: сучасний стан та перспективи удосконалення: монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян, Ю.А. Мосійчук. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 208 с.
5. Юрченко А.Д. Концептуальні засади розвитку земельних відносин у містах. / А.Д. Юрченко // Землепорядний вісник. – 1999. – № 3. – С. 25–27.
6. Дребот О.І. Напрями залучення інвестицій у землекористування. // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – Вінниця: ВНАУ, 2012. – № 42. – С. 117–123. – (Серія: Економічні науки).
7. Дребот О.І. Еколого-економічні проблеми функціонування лісів міст. // Збірник тез за матеріалами 3-го Міжнародного екологічного форуму «Чисте місто. Чиста ріка. Чиста планета», 17–18 листопада 2011 року. – Херсон: ХТІП. – С. 94–97.

Проблема использования земель средних и малых городов

О.И. Дребот

В статье рассмотрены вопросы организации использования земель средних и малых городов как основы их устойчивого социально-экономического развития. Выделены методологические подходы к решению проблемы создания эффективной политики регулирования использования земель средних и малых городов путем имплементации таких принципов, как справедливость, стабильность и предсказуемость налоговых условий; простота администрирования; гибкость налогообложения, экономическая эффективность, минимизация различных воздействий на хозяйственную деятельность.

Ключевые слова: организация использования и охраны земель, рынок земель, рентная оценка земель городов, управления земельными ресурсами.

Directions control land use medium and small towns

O. Drebot

Article is devoted to issues of land use of medium and small cities as the basis of their sustainable socio-economic development. Pointed out in methodological approaches to the problem of creating effective policies regulating land use of medium and small cities implementuvannya by such principles as fairness, stability and predictability of fiscal conditions, ease of administration, tax flexibility, economic efficiency, minimization of impacts on different economic activities.

Key words: organization and use of land, the land market rental assessment of land cities, land management.

УДК 631.162.003.2:664.1

СЛУП'ЯН К.В., канд. екон. наук

ШУБРАВСЬКА О.В., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУРЯКОЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті узагальнено методичні підходи до оцінки фінансової стійкості підприємств бурякоцукрової галузі та запропоновано методику розрахунку інтегрального показника для оцінки фінансової стійкості підприємств досліджуваної галузі.

Ключові слова: стійкість, фінансова стійкість, підприємства бурякоцукрової галузі, оцінка фінансової стійкості, рівень фінансової стійкості.

Постановка проблеми. Фінансова стійкість підприємств бурякоцукрового підкомплексу визначається впливом складного комплексу природно-кліматичних, технологічних, організаційно-економічних, науково-технічних факторів. Формування системи моніторингу фінансової стійкості сприятиме ефективності управління фінансовою стійкістю підприємства за умови створення відповідної системи показників, які дозволяють сформулювати чітку уяву про стан підприємства та критично оцінити його реальні переваги та використовувати їх для досягнення поставлених цілей.

Підприємства бурякоцукрового підкомплексу зазнають значних труднощів, пов'язаних з особливостями галузі і, насамперед, складністю технологічних процесів одержання сировини і цукру, організаційно-економічними причинами: недостатнім рівнем концентрації посівів цукрових буряків у бурякосійних господарствах, їх спеціалізації, некомпактності сировинних зон цукрових заводів, недосконалістю договірних відносин, а також низьким рівнем поточної платоспроможності, ліквідності, кредитоспроможності.

Успішне вирішення цих завдань можливо лише на основі підвищення фінансової стійкості на усіх стадіях єдиної технологічної ланки з виробництва цукру і цукрових буряків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дослідження фінансової стійкості підприємств бурякоцукрової галузі та оцінки її рівня розглядаються у наукових працях багатьох вітчизняних та іноземних науковців. Різноманітність публікацій відображає об'єктивну складність предмета наукового дослідження.

Дослідженням питань поліпшення фінансового стану підприємств бурякоцукрової галузі займалися В.С. Бондар, О.М. Варченко, П.Т. Саблук, А.В. Фурса, М.М. Ярчук та інші, хоча недостатнє місце в них займає оцінка фінансової стійкості, тому узагальнення методичних підходів до оцінки фінансової стійкості підприємства вимагає поглибленого вивчення.

Мета дослідження – узагальнення методичних підходів до оцінки фінансової стійкості підприємства з метою проведення досить точного аналізу існуючого стану підприємства і розробки або коригування стратегії і тактики його функціонування в умовах мінливого зовнішнього середовища, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення методики визначення інтегрального показника фінансової стійкості на підприємствах бурякоцукрової галузі.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалами досліджень є наукові праці вітчизняних та іноземних науковців. Методичною основою дослідження слугував абстрактно-логічний метод,

зокрема прийоми індукції, дедукції, аналізу і синтезу, методи відносних і середніх показників, експертних оцінок, комплексної порівняльної оцінки, структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Фінансова стійкість підприємства визначається його спроможністю до забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів і управління підприємством, стійкого фінансового стану через поліпшення структури активів, а також повним використанням виробничих потужностей і соціального розвитку колективу із самофінансування в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Під час розробки методичних підходів до оцінки фінансової стійкості підприємства обов'язково необхідно враховувати особливості функціонування підприємств бурякоцукрової галузі. У процесі аналізу й аналітичного опрацювання вихідних даних використовується велика кількість математичних методів обробки і групування інформації для кількісного уявлення про характер розвитку процесів усередині підприємства та їх взаємозв'язок зі складовими зовнішнього середовища [1, 2].

Серед таких методів дослідження економічних явищ можна виділити: класичні (інтегральне, диференціальне і варіаційне числення); методи математичної статистики (графічний, групування відносних і середніх показників, індексний, експертний, багатовимірні методи і т. д.); економетричні (виробничі функції, балансовий метод); математичне програмування (лінійне, нелінійне, динамічне); дослідження операцій (управління запасами, теорія масового обслуговування, мережні методи, теорія ігор, методи нечіткої логіки); методи економічної кібернетики (імітаційне моделювання, моделювання, системний аналіз); математична теорія оптимальних процесів (управління ресурсами і техніко-економічними процесами); евристичні методи (управління організаційно-економічними процесами та ін.) [3, 4].

Оцінка рівня фінансової стійкості підприємства повинна здійснюватися у динаміці зміни на деякому часовому інтервалі, який визначається, виходячи із вимоги забезпечення достовірності інформації, що використовується як база прогнозування. У результаті такої оцінки виявляються деструктивні тенденції і процеси розвитку підприємства, визначаються причини, джерела, характер та інтенсивність дії дестабілізуючих чинників на стійкий розвиток підприємства. На цій основі прогнозуються наслідки дії таких чинників на фінансову стійкість підприємства [8].

Метод порівняння показників передбачає вивчення деякої сукупності підприємств порівнянням фактично досягнутих значень показників підприємства із такими ж показниками сукупності, виявлення досягнутого рівня цим підприємством із прогнозованим можливим рівнем.

Оцінку рівня фінансової стійкості підприємств бурякоцукрової галузі запропоновано проводити за допомогою уточненої автором методики, представлені на рис. 1.

Розглянемо основні етапи оцінки рівня стійкості розвитку підприємств.

На першому етапі необхідно сформулювати мету оцінки рівня фінансової стійкості підприємств. Основними цілями цієї оцінки є: одержання найбільш повної характеристики реального стану підприємства, динаміки його фінансової стійкості; необхідність виявлення і дослідження дії змін складових фінансової стійкості на загальну стабільність функціонування підприємства і стан кожної підсистеми; можливість описати стан і функціонування підприємства за допомогою коефіцієнтів; виявлення показників, що не відповідають умовам стійкого розвитку; визначення потенціалів усіх сфер діяльності підприємства, прогнозування з метою досягнення якнайкращого результату функціонування; порівняння досягнутої діяльності з результатами діяльності інших товаровиробників.

Цілі оцінки рівня фінансової стійкості підприємств можуть доповнюватися, коригуватися і змінюватися залежно від особливостей підприємства і вимог, що висуваються його керівництвом.

На другому етапі необхідно проводити збір вихідної інформації для розрахунку показників. Джерелами інформації для проведення оцінки рівня фінансової стійкості підприємств бурякоцукрової галузі є бухгалтерський звіт і додатки до нього, статистична й оперативна звітність, а у деяких випадках у разі потреби використовуються спеціальні дослідження.

На третьому етапі проводиться аналітична обробка вихідної інформації, у процесі якої перед підприємством ставиться мета визначення достатності її для проведення оцінки рівня стійкості розвитку, підтвердження точності інформації, оцінки її якості, а також перевірка достовірності. Для вирішення цих завдань підприємства можуть використовувати внутрішній і зовнішній аудит. Функції внутрішнього аудиту можуть виконувати як працівники підприємства, так і запрошені незалежні аудитори.

Зовнішній аудит проводиться аудиторською фірмою, що має ліцензію на проведення цього виду діяльності. До основних методів аудиторської перевірки належать: фактична перевірка, підтвердження, документальна перевірка, спостереження, перевірка точності, аналітичні тести, сканування, обстеження, спеціальна перевірка, зустрічна перевірка та ін.

На четвертому етапі необхідно сформувавши систему показників для оцінки рівня фінансової стійкості підприємства. Фінансову стійкість підприємства слід оцінювати кількісно, оскільки це дозволить управляти її рівнем. Необхідність регулювання стійкості розвитку підприємства зумовлена як потребою у стимулюванні її підвищення, так і пом'якшенні негативного впливу факторів зовнішнього середовища.

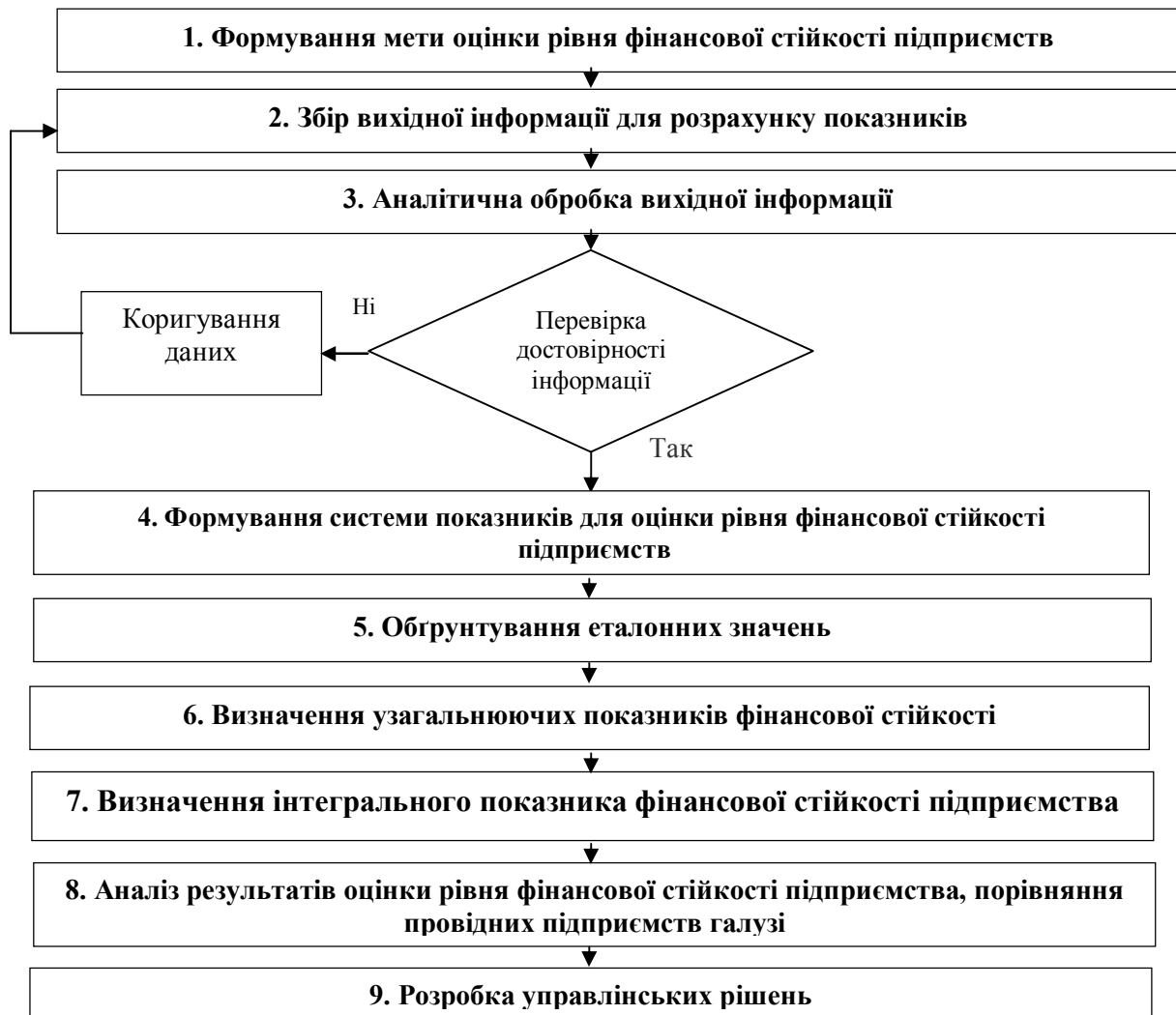

Рис. 1. Методика оцінки рівня фінансової стійкості підприємств бурякоцукрової галузі.

Для кількісної оцінки рівня фінансової стійкості підприємства необхідно, перш за все, сформувавши систему одиничних показників стійкості, які достатньою мірою характеризують складові фінансової стійкості підприємства.

Показники, що характеризують стійкий розвиток підприємства, повинні передбачатися стратегічними і поточними планами і доповнювати існуючу систему звітності. Вони мають відображати ефективність розвитку підприємства і бути основою для внесення за потреби відповідних коректив в його розвиток. Встановлено, що кількісну оцінку рівня фінансової стійкості підприємства доцільно здійснювати за методом середньозваженої суми критеріїв.

На п'ятому етапі проводиться обґрунтування еталонних значень. Нормативне (еталонне) значення окремих одиничних показників стійкого розвитку (коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами їх

формування, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт стабільності кадрів та ін.) є, як правило, постійним і фіксується з урахуванням науково обґрунтованих рекомендацій, наведених у відповідних літературних джерелах. Як нормативні значення для інших показників (що не мають науково обґрунтованих значень) стійкого розвитку підприємств доцільно використовувати найвищі значення із досліджуваної сукупності підприємств галузі у динаміці за n років. Число n визначається з урахуванням специфіки роботи підприємств галузі, динамічності зовнішнього середовища і в загальному може становити 5-10 років.

На шостому етапі безпосередньо проводиться оцінка фінансової стійкості підприємств за обраними показниками. Узагальнюючи методичні підходи, нами обґрунтовано систему показників оцінки фінансової стійкості для ухвалення управлінських рішень, що особливо важливо в процесі діагностичного дослідження: коефіцієнт автономії, коефіцієнт позикового капіталу (леверідж), що відображає частку позикових засобів у джерелах фінансування, мультиплікатор власного капіталу, що показує співвідношення усіх коштів, авансованих у підприємство, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт покриття відсотків, коефіцієнт забезпеченості довгострокових інвестицій, коефіцієнт забезпеченості власними засобами, коефіцієнт маневреності, коефіцієнт поточної платоспроможності. На основі розрахунку дев'яти коефіцієнтів фінансової стійкості нами розроблено формулу середньозваженого показника фінансової стійкості підприємства, яка дозволила логічно завершити ряд методичних прийомів оцінки стійкості. За основу взято формулу середньої геометричної. Отже, введемо згадані вище коефіцієнти у середньозважену формулу показника фінансової стійкості:

$$\Phi_c = \sqrt[9]{K_a \times K_{пк} \times M_{вк} \times K_{фз} \times K_{п} \times K_{зді} \times K_{зв} \times K_m}, \quad (1)$$

де Φ_c – фінансова стійкість;

K_a – коефіцієнт автономії;

$K_{пк}$ – коефіцієнт позикового капіталу;

$M_{вк}$ – мультиплікатор власного капіталу;

$K_{фз}$ – коефіцієнт фінансової залежності;

$K_{п}$ – коефіцієнт покриття відсотків;

$K_{зді}$ – коефіцієнт забезпеченості довгострокових інвестицій;

$K_{зв}$ – коефіцієнт забезпеченості власними засобами;

K_m – коефіцієнт маневреності;

$K_{пп}$ – коефіцієнт поточної платоспроможності.

На сьомому етапі за цією методикою перелічені вище узагальнюючі показники об'єднуються в єдиний показник інтегральної стійкості, що дозволяє зробити однозначний висновок про фінансову стійкість досліджуваних підприємств, який, з огляду на різнотипність показників, визначається методом експертних оцінок вагомості кожного з них, тобто інтегральний показник фінансової стійкості функціонування підприємства розраховується на основі методики, що передбачає підсумування значень показників з урахуванням вагомості їх впливу на фінансову стійкість:

$$Y_{\text{інт.фін.с.}} = \sum_{n=1}^7 a_n \times Y_n, \quad (2)$$

де $Y_{\text{інт.фін.с.}}$ – показник інтегральної фінансової стійкості;

a_n – вага n -го показника стійкості в інтегральному показнику, визначена методом експертних оцінок;

Y_n – n -й показник відповідно до складових фінансової стійкості;

n – кількість показників, що визначають інтегральну фінансову стійкість.

На восьмому етапі необхідно провести аналіз результатів оцінки рівня фінансової стійкості розвитку підприємства порівнянням як з нормативними показниками, так і з провідними підприємствами галузі. Метод порівняння показників передбачає вивчення деякої сукупності підприємств, порівняння фактично досягнутих значень показників підприємства з такими ж показниками у певній сукупності, виявлення рівня, досягнутого підприємством із прогнозно-можливих.

Вважаємо, що сформована система показників фінансової стійкості, які впливають на економічну стійкість цукрових заводів, дасть змогу визначити спроможність до безперервного фінансового кругообігу капіталу, щоб здійснити інвестиції у виробничі, фінансові активи та вести інноваційну діяльність з ме-

тою реалізації стратегічних цілей. Ця група включає показники оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності: рентабельність продажів і чиста рентабельність активів по грошовому потоку, а також показники фінансової стійкості, коефіцієнт поточної ліквідності та коефіцієнт автономії, які мають науково обґрунтовані значення. Водночас у показникові забезпеченості запасів власними обіговими коштами була врахована специфіка їх формування у цукровій галузі – сезонний характер. За розрахунками, його оптимальна величина має бути на рівні 0,5. Нами введено і специфічний показник – частка позик власників у загальному обсязі зобов'язань. Цей показник є найбільш важливим у підвищенні ефективності фінансово-інвестиційної діяльності, оскільки позики власників нині – це єдине доступне джерело довгострокових інвестицій. Інвестиційні кредити не субсидуються із бюджету, а одержання банківського кредиту пов'язано із проблемою застави і здійснюється лише за згодою і за участі власника. На думку експертів, частка позик власників у загальній структурі позичкових джерел фінансування має бути не менше 50%. Нижче значення цього показника свідчить про незацікавленість власників у стратегічному розвитку підприємства та слабкий зв'язок усередині інтегрованої групи.

Практичне застосування розглянутої вище методики покажемо на прикладі переробних підприємств Київської області.

Спочатку розраховуємо показники, що впливають на забезпечення фінансової стійкості. Так, для розрахунку узагальнюючого показника фінансової стійкості використовувалися значення коефіцієнтів, що ввійшли до складу цього блоку по переробних підприємствах Київської області.

Оскільки за результатами розрахунків були отримані від'ємні значення деяких коефіцієнтів за окремими переробними підприємствами області, що входять до складу фінансової стійкості, доцільно було провести нормалізацію цих значень.

На наступному етапі було проведено стандартизацію отриманих коефіцієнтів фінансової стійкості відносно еталонного підприємства. На підставі отриманих значень розраховано узагальнюючий показник фінансової стійкості по кожному підприємству. Наведені дані табл. 1 свідчать, що найвищі значення показника фінансової стійкості у 2007 р. забезпечили ВАТ "Городище-Пустоварівський цукровий завод", ВАТ "Шамраївський цукровий завод" та ВАТ "Рокитнянський цукровий завод". Однак, у 2009 р., незважаючи на зниження показника у динаміці, лідируючі позиції збережено за ВАТ "Городище-Пустоварівський цукровий завод", а також спостерігаються позитивні зміни щодо зміцнення позицій ВАТ «Рокитнянський цукровий завод». В обох випадках це забезпечено в основному за рахунок збалансованої структури дохідних операцій. Зазначимо, що у цілому фінансовий стан переробних підприємств області характеризується нестабільністю.

Таблиця 1 – Значення узагальнюючого показника фінансової стійкості

Назва підприємства	Загальний показник фінансової стійкості		
	2007	2008	2009
ВАТ "Узинський цукровий комбінат"	0,318693101	0,007435	0,021859
ВАТ "Рокитнянський цукровий завод"	0,016635983	0,019311	0,097189
ВАТ "Саливонківський цукровий завод"	0,011600405	0,004801	0,012563
ВАТ "Шамраївський цукровий завод"	0,46090191	0,059839	0,026142
ВАТ "Городище-Пустоварівський цукровий завод"	0,580101333	0,208425	0,393587

Проведена оцінка охоплює лише отримані для аналізу узагальнюючі показники фінансової стійкості, приймаючи їх за однаково значущі. Проте такий підхід буде неточним, тому нами було розраховано інтегральний показник фінансової стійкості за формулою 2 з урахуванням ваги кожного показника, що входить до складу фінансової стійкості, обчисленого раніше на основі даних експертного опитування. Одержані результати відображені у табл. 2.

Таблиця 2 – Інтегральний показник фінансової стійкості цукрових заводів Київської області у динаміці за 2007-2009 рр.

Підприємство	Інтегральний показник фінансової стійкості		
	2007	2008	2009
ВАТ «Узинський цукровий комбінат»	0,3173	0,1381	0,1210
ВАТ «Рокитнянський цукровий завод»	0,1207	0,1506	0,1528
ВАТ «Саливонківський цукровий завод»	0,1477	0,1494	0,2258

ВАТ «Шамраївський цукровий завод»	0,4041	0,3203	0,1768
ВАТ «Городище-Пустоварівський цукровий завод»	0,2328	0,2388	0,1756

Джерело: розрахунки автора.

Для уніфікації стандартизованих значень показників фінансової стійкості, перш за все, потрібно забезпечити єдине смислове трактування різнотипних параметрів. Необхідно розробити процедуру перетворення зведення будь-якого показника до єдиного вигляду.

Йдеться про створення єдиної метрики для всього простору показників. Для цього необхідно визначитися з кількістю і найменуваннями смислових оцінок параметрів (табл. 3).

Досвід багатьох економічних досліджень дає змогу виявити класичну модель ранжування одержаних показників – це шкала Харрінгтона, в основу якої покладено визначення груп поділу вибірки даних. Отже, на основі одержаних даних і використання шкали Харрінгтона можемо рекомендувати 8 зон для смислової інтерпретації показників фінансової стійкості підприємств: зона кризового стану ($<0,1$), зона критичного стану ($0,1<0,2$), зона нестабільної фінансової стійкості ($0,2<0,4$), зона низької фінансової стійкості ($0,4<0,5$), зона стабілізації фінансової стійкості ($0,5<0,6$), зона нормальної фінансової стійкості ($0,6<0,7$), зона високої фінансової стійкості ($0,7<0,8$), зона абсолютної фінансової стійкості ($0,8<1$).

Таблиця 3 – Шкала оцінок інтегрального показника фінансової стійкості переробних підприємств

Значення інтегрального показника фінансової стійкості	Інтерпретація інтегрального показника фінансової стійкості
$0,8 < K_c < 1$	Зона абсолютної фінансової стійкості
$0,7 < K_c < 0,8$	Зона високої фінансової стійкості
$0,6 < K_c < 0,7$	Зона нормальної фінансової стійкості
$0,5 < K_c < 0,6$	Зона стабілізації фінансової стійкості
$0,4 < K_c < 0,5$	Зона низької фінансової стійкості
$0,2 < K_c < 0,4$	Зона нестабільної фінансової стійкості
$0,1 < K_c < 0,2$	Зона критичного фінансового стану
$K_c < 0,1$	Зона кризового фінансового стану

Аналізуючи отримані дані шляхом їх стандартизації, одержимо стандартизовані інтегральні коефіцієнти фінансової стійкості підприємств у межах від 0 до 1, що у свою чергу дасть можливість використати запропоновану нами методику поділу на зони фінансової стійкості.

Узагальнюючи, зазначене вище кожне з аналізованих підприємств можемо віднести до певного типу фінансової стійкості. Результати проведеного аналізу свідчать, що жодне з досліджуваних підприємств не потрапило у зону високої або абсолютної фінансової стійкості і навіть у зону стабілізації фінансової стійкості. Так, за результуючим показником ВАТ «Саливонківський цукровий завод» характеризується нестабільністю фінансової стійкості, незважаючи на найвищі значення узагальнюючих показників. Решта підприємств досліджуваної сукупності опинилися у зоні критичного фінансового стану, оскільки їх узагальнюючі показники не перевищують значення 0,2. Така ситуація зумовлена низьким рівнем сировинного забезпечення переробних підприємств, внаслідок чого виробничі потужності використовуються неповністю, відсутня ефективна система управління стійкістю, а також обмежена широта асортименту продукції, що пропонується на ринку переробними підприємствами галузі.

Отже, комплексний порівняльний аналіз динаміки основних результатів діяльності підприємства дає змогу визначити рівень реалізації стратегії його розвитку, адаптації до зовнішнього середовища, виявити можливі резерви підвищення стабільності роботи.

Висновки. Запропонований методичний підхід до оцінки рівня фінансової стійкості підприємства об'єднує систему показників, що комплексно характеризують реальний стан підприємства, дозволяє доступно оцінити й простежити динаміку фінансової стійкості підприємства. Характерною особливістю методики є те, що вона дозволяє врахувати можливі специфічні властивості систем шляхом введення додаткових змінних і супроводженням їх відповідними ваговими коефіцієнтами.

Запропонована методика дає можливість синтезувати значення стійкості основних факторних складових діяльності підприємства у вигляді рейтингу фінансової стійкості, що дозволяє оцінити

стан підприємства порівняно з конкурентами. Така методика є дворівневою системою оцінки: для оцінки стійкості розвитку підприємств – комплексний показник; для поглибленого аналізу і виявлення резервів – розширена система показників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар В. С. Криза загрожує існуванню галузі буряківництва / В.С. Бондар // Цукрові буряки. – 2009. – № 6. – С. 2.
2. Варченко О. М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання: моногр. / О.М. Варченко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 315 с.
3. Макаренко Ю.П. Розробка методики проведення комплексного аналізу фінансової звітності для підприємств АПК / Ю.П. Макаренко // Агросвіт. – 2008. – № 4. – С. 37–43.
4. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств / А.М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк; 5-те вид., перероб. та допов. – К.: КНЕУ, 2005. – 286 с.
5. Саблук П.Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: моногр. / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін.; за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.
6. Фурса А.В. Оцінювання ефективності цукробурякового виробництва / А.В. Фурса // Зб. наук. праць Подільсько-го держ. аграр.-техн. ун-ту. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17, т. 2. – С. 606–609.
7. Шеремет А.Д. Фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств / А.Д. Шеремет // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 35–38.
8. Ярчук М.М. Стан і перспективи бурякоцукрової галузі у новому виробничому сезоні / М.М. Ярчук // Цукрові буряки. – 2008. – № 6. – С. 2–3.

Методические подходы к оценке финансовой устойчивости предприятий свеклосахарной отрасли

К.В. Слупян

Обобщены методические подходы к оценке финансово-экономической устойчивости предприятий свеклосахарной отрасли, а также предложена методика расчета интегрального показателя для оценки финансовой устойчивости предприятий исследуемой отрасли.

Ключевые слова: устойчивость, финансово-экономическая устойчивость, предприятия свеклосахарной отрасли, оценка финансово-экономической устойчивости, уровень финансово-экономической устойчивости.

Methodical going near the estimation of financial stability of enterprises of sugar-beet industry

K. Slupyan

The methodical going is generalized near the estimation of financial stability of enterprises of sugar-beet industry, and methods of calculation of integral index are offered for the estimation of financial stability of enterprises of the investigated industry.

Key words: stability, financial stability, enterprises of sugar-beet industry, estimation of financial stability, level financial stability.

УДК 336.77:631.1 (477)

КРИВОШЕЯ-ГУНЬКО І.О., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядається механізм кредитування сільськогосподарських підприємств під заставу готової продукції. Значна увага приділена розгляду процесу кредитування із використанням простих і подвійних складських свідоцтв.

Ключові слова: кредитування, сільськогосподарське підприємство, просте складське свідоцтво, подвійне складське свідоцтво.

Постановка проблеми. Посилення кризових явищ в економіці країни, порушення оптимальних інтеграційних зв'язків між учасниками зернового ринку, особливо між товаровиробниками й елеваторами, монополізація посередницьких послуг комерційними фірмами та відсутність дієвого впливу держави на системні прогнози щодо майбутньої кон'юнктури призвели до спотворення ринкових механізмів ціноутворення, зумовили гостру необхідність удосконалення підходів щодо здійснення виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств.

Важливим інструментом підвищення ефективності виробничої діяльності у сільському господарстві, розширення виробництва та оновлення виробничих фондів, забезпечення сталого розвитку галузі є удосконалення системи кредитних відносин.

Вважаємо, що формування багатоаспектної системи кредитування сільськогосподарських підприємств під заставу складських свідоцтв на зерно, що зберігається на складі, у вітчизняних умовах не поширене, що зумовлює актуальність цієї теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розвиток питань кредитування аграрного сектору внесли такі відомі вчені-економісти: Андрійчук В.Г., Гайдучський П.І., Гудзинський О.Д., Дем'яненко М.Я., Кириченко Т.Т., Коваль М.М., Лайко П.А., Мельник Л.Ю., Саблук П.Т., Стельмащук А.М та інші. Проте деякі питання не дістали належного висвітлення і вимагають подальшого наукового обґрунтування і практичного вирішення.

Мета дослідження – узагальнення існуючої системи кредитування діяльності сільськогосподарських підприємств та розробка організаційно-економічних засад її вдосконалення з урахуванням середовища їх функціонування.

Методи дослідження. Для отримання результатів наукових досліджень використовувалися такі методи: монографічний, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняння, узагальнення – для розгляду базових теоретико-методичних засад кредитування сільськогосподарських підприємств; статистичного спостереження, групування, порівняння, графічний – для дослідження методико-прикладних аспектів процесу кредитування, оцінки стану та основних тенденцій розвитку банківського кредитування аграрних підприємств; абстрактно-логічний метод – для визначення напрямів вдосконалення кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Результати досліджень та їх обговорення. Організація кредитування під заставу зерна є особливим видом надання короткострокових кредитів для зерновласників. Необхідними характеристиками такого виду кредитування є: наявність та зберігання заставного зерна на сертифікованому зерновому складі; отримання із сертифікованого зернового складу складського свідоцтва із вказаною кількістю та якістю зерна, що зберігається на складі; короткий термін кредиту – від часу збору урожаю до його реалізації (як правило до 6-7 місяців); основна увага приділяється не загальній кредитоспроможності позичальника, а вартості застави, яка є основним джерелом повернення кредиту [1].

З метою вдосконалення існуючої системи кредитування нами запропоновано два варіанти кредитування сільськогосподарських товаровиробників: із використанням простого складського свідоцтва та із використанням подвійного складського свідоцтва. Вважаємо, що запровадження у господарську практику ф'ючерсних і форвардних угод дозволить сільськогосподарським товаровиробникам забезпечити себе фінансовими ресурсами, необхідними для покриття інфраструктурних і біржових витрат, а також отримати гарантований канал збуту зерна [2].

Дослідженням встановлено, що у нинішніх умовах фінансово-кредитні установи неохоче кредитують дрібні і середні підприємства через відсутність забезпечення кредиту. Можливим підходом до вирішення цієї проблеми може стати використання системи трьох простих складських свідоцтв, перевагою якої, порівняно з діючою, є отримання акцептором (кредитором, покупцем) усього комплексу майнових прав на зерно (володіння, користування і розпорядження) (рис. 1).

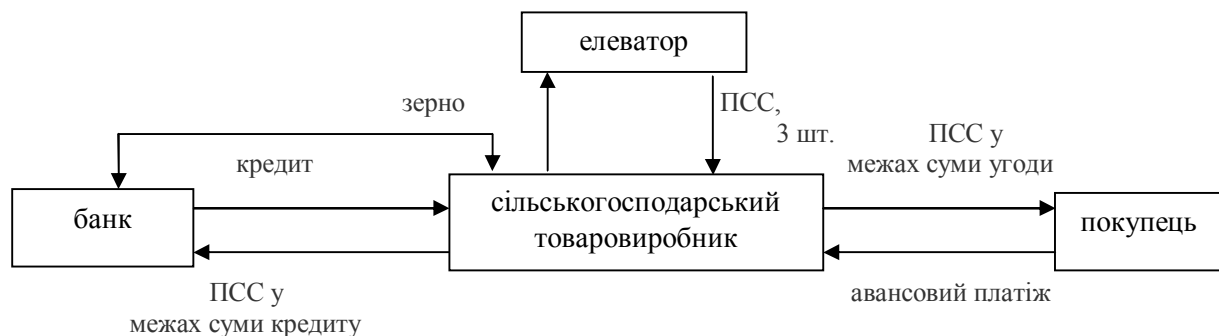

Рис. 1. Схема організації використання простого складського свідоцтва у ф'ючерсних і форвардних угодах.

Цей механізм для покупця означає, що він стає повноправним власником зерна, а для кредитора, що він під час передачі йому простого складського свідоцтва (ПСС) стає одноосібним власником активу до моменту погашення позичальником кредиту.

При цьому елеватором випикується три простих складських свідоцтва, два на однакову суму, але для різних цілей: перше – для забезпечення кредитного договору, друге виробник передає покупцеві зерна як забезпечення договору, третє ПСС випикується на решту суми і залишається у сільськогосподарського товаровиробника. Предметом кредитного договору є цільовий кредит на ведення біржової діяльності та покриття інфраструктурних витрат із зазначенням терміну позики і відсотків переплати. Після отримання кредиту товаровиробник укладає договір на поставку. Після цього здійснюється передача покупцеві другого ПСС та перерахування ним авансового платежу на рахунок виробника. На завершальній стадії сільськогосподарський товаровиробник сплачує банку кредит і відсотки по ньому, а банк, у свою чергу, повертає позичальнику складське свідоцтво, сільськогосподарський товаровиробник здійснює допоставку проданого активу. Розроблена схема застосування системи трьох простих свідоцтв може бути інтегрована до алгоритму біржових торгів зерном [3].

Під час переміщення зерна на зберігання незалежний експерт здійснює його оцінку, передає ці відомості на елеватор і банку. Елеватор здійснює страхування отриманого активу і передає відомості про отримані обсяги зерна, його оцінювальну вартість і страхову суму біржі (рис. 2).

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм взаємодії інфраструктури ринку складських свідоцтв

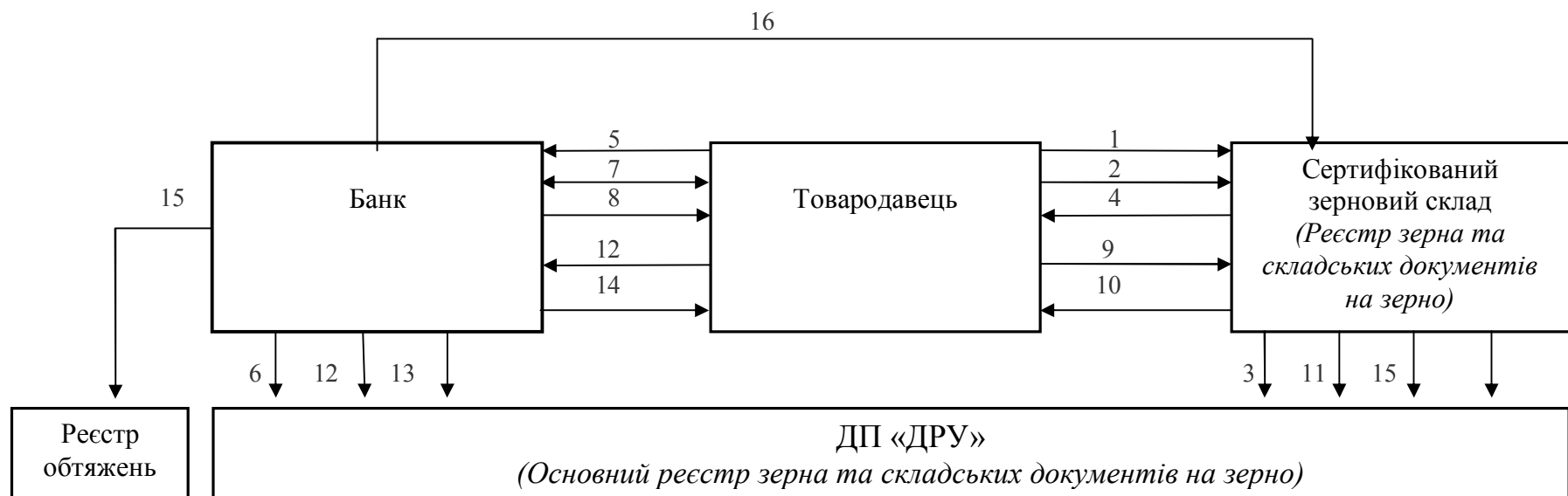
Зерно, що зберігається на сертифікованому зерновому складі (перелік яких можна знайти на сайті ДП «Держреєстри України») й на яке виписане подвійне складське свідоцтво, може виступати як застава. Для сільськогосподарського товаровиробника це дає можливість дочекатися вищої ціни на своє зерно, а для кредитної установи це є ліквідна застава, яку просто оцінити й оформити. Подвійне складське свідоцтво – номерний товаророзпорядчий складський документ загальнодержавного зразка, який видається зерновим складом, що взяв на себе обов'язки щодо зберігання визначеної кількості та якості товару протягом певного часу, а також його страхування та видачі товару, зданого на зберігання особі, яка володіє складським документом. Подвійне складське свідоцтво на зерно складається з двох частин: (А) складського свідоцтва та (Б) заставного свідоцтва, які можуть бути відокремлені одне від одного. Зерно із зернового складу може отримати тільки власник обох частин подвійного складського свідоцтва.

Наступним етапом отримання кредиту під заставу зерна є збір необхідних документів для розгляду заяви. Оскільки фінансово-кредитна установа частину документів отримала ще під час розгляду попередніх заяв на кредит, то потрібно зібрати тільки ті, що стосуються особливостей оформлення застави зерна (рис. 3).

При цьому основним документом є подвійне складське свідоцтво, видане елеватором на вимогу власника зерна з метою отримання кредиту. Елеватор також надає довідку для кредитної установи про зберігання продукції із зазначених кількісних і якісних характеристик зерна.

Вартість заставної продукції визначається узгодженням між кредитною установою та заставодавцем. Базою для визначення заставної вартості є середнє значення ціни на продукцію на час розгляду кредитної заяви [4].

Заява, разом з усім необхідним пакетом документів, передається кредитним інспектором на розгляд кредитного комітету банку.

1 Договір складського зберігання зерна	9 Заява про надання витягу
2 Зерно	10 Надання витягу
3 Внесення запису про СДЗ, що видається	11 Внесення запису про виданий витяг
4 Видача складського документа на зерно (СДЗ)	12 Надання витягу
5 Звернення щодо отримання кредиту	13 Перевірка легітимності витягу (за необхідності)
6 Перевірка легітимності СДЗ в реєстрі та наявності обтяження зерна заставою	14 Надання кредиту
7 Оформлення кредиту	15 Внесення запису в реєстр обтяжень
8 Вимога щодо надання витягу з реєстру СЗС	16 Повідомлення СЗС про надання кредиту

Рис. 3. Схема отримання кредиту під заставу зерна, що знаходиться на зберіганні на сертифікованих зернових складах (СЗС) із використанням реєстру складських документів на зерно.

Для цього кредитного договору затверджуються наступні важливі умови, зокрема: термін дії кредитного договору – 1 рік; процентна ставка; графік повернення основної суми (тіла кредиту) та процентів.

Окрім кредитного договору, оформляється договір застави зерна з використанням подвійного складського свідоцтва. Одна частина свідоцтва залишається у виробника – власника зерна, а заставна частина передається на зберігання до фінансової установи.

У кредитному договорі передбачено повернення процентів щомісячно, а основної суми у кінці терміну дії договору. Такий графік повністю відповідає суті кредиту під заставу зерна, оскільки кошти для його погашення можуть з'явитись тільки після реалізації заставного майна. Допускається також дострокове погашення кредиту у випадку, коли позичальник вирішить, що ціна на зернову продукцію є достатньо високою для її реалізації.

Однією із суттєвих переваг цього виду кредитування є простота перевірки наявності та стану застави. Цю процедуру кредитна установа здійснює, посилаючи запит на елеватор, або за телефоном. Елеватор на вимогу кредитору надає довідки про зберігання продукції на встановлену дату [6].

Позичальник, зберігаючи зерно на елеваторі, має змогу продати його за істотно вищою ціною і отримати додатковий дохід. Крім того, він задовольняє свою потребу в обігових коштах за рахунок кредиту, вартість обслуговування якого була значно меншою, ніж дохід за рахунок вищої ціни на продукцію.

Висновки. Удосконалення та спрощення процедури кредитування під заставу зерна, що знаходиться на зберіганні на сертифікованих зернових складах, із використанням реєстру складських документів на зерно сприятиме доступності фінансових ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників та має викликати зростання темпів короткострокового кредитування в аграрному секторі. На нашу думку, для досягнення найбільшої результативності розроблену модель доцільно запровадити в роботу інформаційно-консультативних центрів, які будуть створені на регіональному рівні. При цьому мають бути зацікавлені всі сторони цього процесу: банки (отримують впевненість в тому, що кредит надано під надійне та ліквідне забезпечення), зернові склади (залучаючи нових клієнтів та використовуючи в більшому обсязі виробничі потужності) і, звичайно, сільгоспвиробники (отримуючи кредити за умови відсутності іншого забезпечення).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малій О.Г. Кредитування агровиробництва: тенденції та ефективність // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 1–2. – С. 69–72.
2. Непочатенко О.О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 95–100.
3. Друженко В. Істина в зерні, тобто в ціні // Пропозиція. – 2008. – № 10. – С. 6–7.
4. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4–13.
5. Мних М.В. Проблеми управління кредитними ризиками у банківській діяльності при обслуговуванні підприємств агропромислового комплексу / М.В. Мних // Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі / [за ред. М.Я. Дем'яненка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 197–208.

Организационно-экономические основы развития системы кредитования сельскохозяйственных предприятий

И.А. Кривошея-Гулько

В статье рассматривается механизм кредитования сельскохозяйственных предприятий под залог готовой продукции. Значительное внимание уделено рассмотрению процесса кредитования с использованием простых и двойных складских свидетельств.

Ключевые слова: кредитование, сельскохозяйственное предприятие, простое складское свидетельство, двойное складское свидетельство.

Organizational and economic bases of farm credit

I. Krivosheya-Gunko

The article deals with the farm loan secured by the finished product. Considerable attention is paid to the lending process using simple and double warehouse certificates.

Key words: credit, farm, a simple warrant, double warrant.

ХОМЕНКО О.М., аспірант

Науковий керівник – ДАНИЛЕНКО А.С., д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ
Білоцерківський національний аграрний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩИХ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті обґрунтовано концепції маркетингового забезпечення якості освітніх послуг вищих навчальних закладів. Запропоновано карту оцінки якості освіти на основі анкетування керівників або споживачів вишу, що дозволяє розробити необхідні стратегії для його успішного функціонування на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: навчальні заклади, освітні послуги, якість освіти, маркетинг.

Постановка проблеми. Нині розвиток ринкової економіки, проведення реформ в системі освіти та загострення конкурентних відносин на ринку освітніх послуг зумовлює необхідність створення ефективних систем управління якістю освіти. Особливості організації та проблеми функціонування вищих освітніх установ потребують застосування сучасних підходів до використання маркетингових інструментів для підвищення якості освітніх послуг. Забезпечення результативної діяльності вищих навчальних закладів сучасними управлінськими технологіями підвищує актуальність досліджень щодо вивчення особливостей маркетингу освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку маркетингової діяльності вищих навчальних закладів зробили такі вітчизняні вчені: М. Вачевський [1], Т. Оболенська [2], А. Панкрухин [3], Т. Примак [4] та багато інших. Проте, окремі питання підвищення якості освітніх послуг та ефективності освітнього процесу як головної умови конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти залишаються ще недостатньо дослідженими.

Мета дослідження – обґрунтування концепції маркетингового забезпечення якості освітніх послуг через участь споживачів під час її оцінки.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження було використано низку методів, серед яких найважливішими є: загальнонаукові методи дослідження: системно-структурний аналіз – для дослідження технологій і комплексу маркетингу знань; картографічний – для візуального вивчення явищ та процесів, пов'язаних із новітніми особливостями реформування ринку знань; моделювання – для розробки стратегій маркетингу знань в Україні.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що з позиції маркетингу освітні послуги характеризуються такими специфічними особливостями: нетривалі (до шести років) відносини між навчальним закладом і споживачами; висока інтенсивність контакту товаровиробника і споживача послуги; низький рівень стандартизації послуги; висока роль професорсько-викладацького складу та рівень матеріально-технічної бази як частини послуги.

Фахівці зазначають, що якість у сфері освіти визначається на основі порівняння споживачем своїх очікувань якості перед споживанням послуги зі сприйняттям у момент безпосереднього споживання послуги. Вважаємо, що споживач сприймає якість послуги за двома складовими: технічною (що споживач отримує від послуги) і функціональною (як споживач одержує послугу).

Отже, найбільш складна проблема виникає у момент надання організацією послуги клієнту, коли очікування клієнтів відносно якості або підтверджується, або ні. Очевидно, що у випадку не підтвердження своїх очікувань споживач відходить до конкурентів, а у організації, яка їх надає – збільшуються витрати на маркетинг для залучення нових споживачів. Підтвердження очікувань призводить до довгострокової лояльності споживачів до вищого освітнього закладу, що дозволяє йому здійснювати свою діяльність на основі сучасної концепції маркетингу – маркетингу взаємодії [5].

Для сфери освіти ця модель представлена на рис. 1.

Методика дослідження полягає у наступному. Керівництву вишу або його споживачам (студентам, керівникам сільськогосподарських підприємств або їх кадрових служб) пропонуємо заповнити анкету, яка складається із кількох частин.

Перша частина анкети, на основі п'яти- або семибальної шкали Лайнера «повністю не згоден – повністю згоден», фіксує очікування керівників або споживачів відносно зазначених критеріїв якості послуги. Друга частина за допомогою аналогічної шкали фіксує сприйняття споживачів якості послуги. За цим підходом, третя частина анкети за шкалою Лайнера «зовсім неважливо – дуже важливо» показує значущість для керівників і споживачів критеріїв якості послуги.

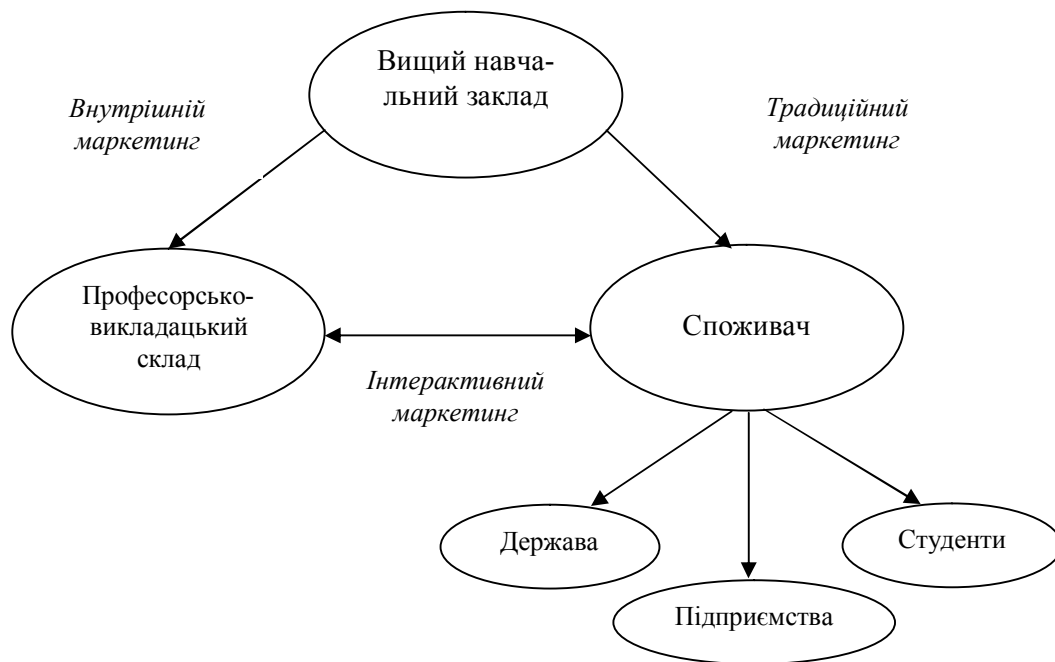

Рис. 1. Модель маркетингу освітніх послуг.

Одиницею виміру якості є коефіцієнт якості (Q_n), який розраховується як різниця рейтингів сприйняття і очікування по кожному зі складових якості послуги:

$$Q_n = P_n - E_n,$$

де Q_n – коефіцієнт якості за критерієм n ; E_n – споживчі очікування якості за критерієм n ;
 P_n – сприйняття споживачів якості за критерієм n .

Нульове значення будь-якого коефіцієнта якості означає збіг рівня очікування і рівня його сприйняття за цим критерієм. Негативне значення вказує на те, що рівень очікувань перевищує рівень сприйняття, а позитивне значення – сприйняття якості вище рівня очікувань. Задовільним результатом вважають негативні коефіцієнти якості, максимально наближені до нульового значення [6].

Система критеріїв якості послуги повинна охоплювати усі види діяльності викладачів навчального закладу, що сприятиме визначенню інтегральної оцінки якості. Система достатньо об'єктивна і зводить до мінімуму суб'єктивізм під час оцінки якості роботи викладачів та дозволяє формалізувати процес визначення підсумкової оцінки. Система забезпечує інтерактивний зв'язок для реалізації важливого завдання освіти – підвищення якості підготовки фахівців. Вважаємо, що критерії якості роботи викладачів доцільно наблизити до критеріїв якості, які визначаються одним зі споживачів освітнього закладу – державою.

Оцінка діяльності навчального закладу державою проводиться відповідно до процедури ліцензування, атестації та акредитації, які визначають критерії оцінки вишу. Усі критерії поділяються на дві групи параметрів, які характеризують потенціал навчального закладу і його активність. Одержані значення за кожним параметром порівнюються експертами із нормативами, які встановлені міністерством освіти, і на основі прийнятої шкали Лайнера проставляються відповідні бали.

Задачею підготовки спеціалістів у навчальному закладі є надання ринку праці фахівців, які володіють необхідними якісними характеристиками, що відповідають вимогам роботодавців. У процесі навчання освітній заклад має підготувати конкурентоспроможного молодого спеціаліста. Вирішення цієї задачі можливо лише у разі розвитку концепції маркетингу взаємодії у відносинах із підприємствами і організаціями – потенційними роботодавцями.

Результати аналізу підготовки фахівців у розрізі спеціальностей аграрними вищими навчальними закладами представлено у табл. 1. Зазначений спектр напрямів і спеціальностей повністю забезпечує потреби аграрного сектору економіки у кваліфікованих фахівцях.

Зауважимо, що професійна підготовка випускника проявляється у його знаннях і навичках у професійній сфері.

Таблиця 1 – Динаміка кількості спеціальностей в аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації за 1999–2009 рр.

Назва ВНЗ	Роки										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Білоцерківський НАУ	9	10	11	12	12	12	12	12	13	13	11
Вінницький НАУ	5	5	6	7	9	9	9	10	9	10	9
Житомирський НАЕУ	9	11	10	10	11	12	12	13	13	13	11
Дніпропетровський ДАУ	7	7	7	7	10	10	12	12	12	13	10
Керченський ДМТУ	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	12	9	9	9
Луганський НАУ	9	9	12	14	15	17	17	19	18	19	17
Львівський НУВМБ	5	5	9	9	10	11	12	12	12	13	11
Львівський НАУ	8	8	11	12	12	13	18	17	18	16	18
Миколаївський ДАУ	5	5	6	7	7	8	8	8	8	9	8
Одеський ДАУ	8	8	9	9	9	9	9	9	9	8	9
Подільський ДАТУ	9	9	9	9	13	18	20	21	21	19	17
Полтавська ДАА	6	7	8	8	8	8	9	9	9	9	9
Сумський НАУ	13	13	14	14	15	17	17	17	19	19	17
Таврійський ДАТУ	4	4	6	7	8	9	9	10	10	12	9
Уманський НУС	6	6	8	10	10	13	13	15	18	17	14
Харківська ДЗВА	3	3	3	3	3	4	5	5	5	5	3
Харківський НАУ	8	8	10	10	11	11	11	12	11	9	11
Харківський НТУСГ	8	8	8	8	10	10	13	13	14	17	13
Херсонський ДАУ	7	7	7	9	9	9	9	10	9	10	9
НУБІП України	20	20	26	29	29	38	39	40	44	40	40
ПФ НУБІП «Кримський АТУ»	9	9	14	16	17	16	16	16	19	15	16
Бережанський АТІНУБІП	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	4	4	4	4	4
Ніжинський АТІНУБІП	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	7	7	7	8	4

Джерело: складено автором.

Когнітивна готовність означає вміння фахівця засвоювати у діяльності нові знання, новий інструментарій, інформаційні та комп'ютерні технології, виявити інформаційну недостатність, здатність до успішного пошуку і освоєння наукової та статистичної інформації.

Відмітимо, що володіння діловою етикою проявляється в умінні професійного спілкування і управлінні колективом за оптимального поєднання демократичності та авторитаризму, здатності вести дискусію, мотивувати і захищати свої рішення.

Креативна підготовка – це здатність до пошуку принципово нових підходів щодо вирішення відомих задач як у професійному середовищі, так і в суміжних сферах. Усі перераховані показники належать до кваліфікаційно-професійних вимог, а також характеризують найбільш значущі особистісні якості молодих фахівців. За зведеними результатами оцінок роботодавців можна визначити якість підготовки спеціалістів у освітніх закладах.

На формування освітніх потреб студентів впливає система освітніх факторів – зміст освіти, сукупність умов надання освітніх послуг – процес освіти і широкий комплекс соціальних очікувань, які орієнтуються на створення та освоєння нової реальності (професії, стилю життя, статусу тощо), тобто результат освіти [7].

Для студентів якість змісту освіти пов'язана із формуванням професійних навиків, можливістю придбання різнобічних і фундаментальних знань з основних предметів, наявністю можливостей розкрити свої індивідуальні здібності.

Велике значення споживачі послуг приділяють організації навчального процесу: наявності інноваційного підходу до навчання, створенню у навчальному закладі відповідних умов для навчання, наданню гнучких графіків вивчення дисциплін, наявності ділових, партнерських стосунків із викладачами.

Важливими показниками оцінки потреб студентів є їх уявлення про результат одержаної освіти у навчальному закладі. Ці уявлення пов'язані: із професійним становленням і ростом, самореалізацією і самоствердженням студентів, соціально-професійною стабільністю і статусним просуванням, соціальною адаптацією і становленням інтелектуальної культури.

Зауважимо, що після того як проаналізовано результати анкетування і складено систему критеріїв оцінки якості роботи викладачів освітнього закладу і оцінки якості освіти у виші його споживачами, за кожною із цих складових результати дослідження наносяться на спеціальну карту для наступного аналізу (рис. 2).

Дві осі координат («значущість» і «коефіцієнти якості») розділяють досліджуваний простір на чотири частини або квадранта під умовними позначеннями: 1 – сконцентруватися на цьому (висока значущість – низькі коефіцієнти якості); 2 – успішний результат (висока значущість – високі коефіцієнти якості); 3 – можлива переоцінка (низька значущість – високий коефіцієнт якості); 4 – низький пріоритет (низька значущість і низький коефіцієнт якості).

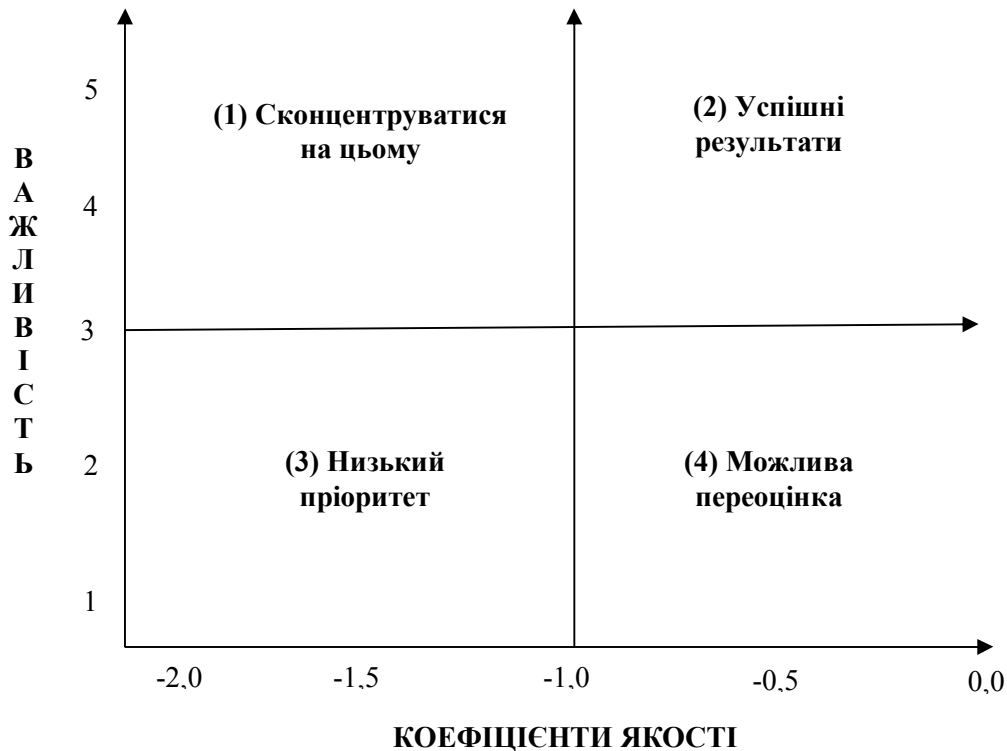

Рис. 2. Карта оцінки якості освіти навчального закладу.

Квадранти надають всю необхідну інформацію для прийняття стратегічних рішень щодо підвищення якості. Так, квадрант 2 вказує на позитивний стан справ у освітньому закладі за виділеними коефіцієнтами якості за кожним із параметрів, що підлягає оцінці (якість роботи професорсько-викладацького складу, якість освіти із позиції його споживачів), які за даними дослідженнями попадають до цього квадранту.

Квадрант 1 свідчить про наявність проблем щодо забезпечення рівня освіти послуг, які надаються навчальним закладом, оскільки значущість критеріїв якості є дуже високою. У цьому випадку задача керівництва освітнього закладу полягає у тому, щоб терміново підвищити коефіцієнти якості до рівня квадранта 2. Коефіцієнтам якості, які попали до квадрантів 3 і 4, можна приділяти меншу увагу, оскільки за середніх показників коефіцієнтів якості вони є неважливими і непріоритетними для респондентів.

Таким чином, на основі аналізу складається зведена таблиця оцінки якості освіти у навчальному закладі із розподілом усіх критеріїв за відповідними групами, що дозволяє розробляти необхідні стратегії.

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження відмітимо, що особливості організації і проблеми функціонування вищого навчального закладу в ринкових умовах вказують на необхідність застосування сучасних підходів до використання маркетингових інструментів для підвищення якості його освітніх послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вачевський М.В. Маркетинг в сферах послуг: / М.В. Вачевський, В.Г. Скотний.– К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 232 с.
2. Оболенська Т.Є. Наукові засади формування конкурентного ринку освітніх послуг для функціонування ринку праці / Т.Є. Оболенська // Теорія і практика маркетингу в Україні: [монографія] / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак, В.Я. Кардаш та ін.; за наук. ред. А.Ф. Павленка. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 13-57.
3. Панкрухин А.П. Маркетинг образовательных услуг как инструмент анализа и условие повышения эффективности подготовки специалистов / А.П. Панкрухин. – М.: Высшая школа, 2001. – 245 с.
4. Примак Т.О. Маркетингові комунікації: монографія / Т.О. Примак. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 300 с.
5. Хулей Г. Маркетинговая стратегия и конкурентное позиционирование / Г. Хулей. – М.: Баланс Бизнес-Букс, 2005. – 800 с.
6. Киреева Н.А. Маркетинговое исследование в системе регулирования и удовлетворения потребностей в образовании (методологические проблемы) / Н. А. Киреева. – Екатеринбург: Эконом. мысль, 2000. – 20 с.
7. Кожухар В.М. К определению содержания образовательной услуги / В. М. Кожухар // Маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 42–47.

Обоснование маркетингового обеспечения образовательных услуг высших аграрных заведений

О.М. Хоменко

В статье обоснованы концепции маркетингового обеспечения качества образовательных услуг высших учебных заведений. Предложена карта оценки качества образования на основе анкетирования руководителей или потребителей вуза, что позволяет разработать необходимые стратегии для его успешного функционирования на рынке образовательных услуг.

Ключевые слова: учебные заведения, образовательные услуги, качество образования, маркетинг.

Ground of marketing providing of educational services of higher agrarian establishments

O. Homenko

In article the conceptions of the marketing providing of quality of educational services of higher educational establishments are reasonable. The map of estimation of quality of education on the basis of questionnaire of leaders or consumers of institute of higher, that allows to work out necessary strategies for his successful functioning at the market of educational services is offered.

Key words: educational establishments, educational services, quality of education, marketing.

УДК 633.11.324:338.1

ЦІХАНОВСЬКА В.М., канд. екон. наук

Вінницький національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

У статті здійснюється оцінка першопричин, які впливають на зниження обсягів виробництва зернових культур сільськогосподарськими підприємствами. Особлива увага приділялася ролі держави в нарощуванні обсягів виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, зернові культури, урожайність, інфраструктури.

Постановка проблеми. Забезпечення населення країни продовольством за рахунок вітчизняного виробництва має стратегічне значення, оскільки від його наявності залежать не тільки продовольча, а й національна безпека. У вирішенні цієї проблеми особлива роль належить зерну як соціально значущому і найважливішому стратегічному продукту.

Зернове виробництво України традиційно є основою всього продовольчого комплексу і найбільшою галуззю сільського господарства.

Майже 40% агропромислового виробництва пов'язано із зерновими ресурсами. Зерновими культурами зайнято близько 40% ріллі і понад половина посівів сільськогосподарських культур. Частка зерна становить приблизно одну третину вартості валової і понад половину товарної продукції рослинництва, а також близько однієї третини всіх кормів для тваринництва. На зернове господарство припадає четверта частина вартості основних виробничих фондів і 15% від чисельності працівників, зайнятих в АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичні питання ефективності зернового виробництва, проблеми теорії й практики інтенсифікації галузі втілені в працях С.С. Бакая, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса, П.М. Рибалкіна, П.Т. Саблука, В.Ф. Сайка, А.І. Степанова, О.О. Сторо-

жука, М.І. Щура та ін. Питання організації й розвитку аграрного ринку, в тому числі ринку зерна, вивчали П.І. Гайдуцький, О.В. Захарчук, З.П. Ніколаєва, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, Л.М. Худолій, О.М. Шпичак та інші вчені. Проте їх дослідження були спрямовані на з'ясування теоретико-методологічних засад формування ринкових відносин у зернопродуктовому підкомплексі.

Мета дослідження – оцінка сучасного стану виробництва зернових культур та розробка заходів із підвищення їх ефективності.

Матеріал і методика досліджень – діалектичний, абстрактно-логічний, метод системного аналізу (теоретичні та методологічні узагальнення, визначення сутності економічних понять і категорій, дослідження закономірностей економічних явищ); монографічний, статистико-економічний, стохастичного та детермінованого факторного аналізу, графічний (для оцінки стану та тенденцій розвитку досліджуваної галузі, комплексного аналізу ефективності виробництва зернових).

Результати дослідження та їх обговорення. Підвищення ефективності виробництва зерна знаходиться в прямій залежності від його стабільності. Забезпечення сталого розвитку зернового виробництва – основа всієї системи відтворювальних відносин у зерновій галузі України.

Основними причинами спаду виробництва зерна є не тільки різке скорочення посівних площ і зниження урожайності зернових культур, а й в цілому незадовільна організація зернового виробництва, незабезпеченість матеріально-технічними ресурсами господарчих суб'єктів регіону, низька продуктивність праці, велике споживання ресурсів. За такої урожайності, яка існує нині, реалізація генетичного потенціалу перебуває у межах від 25 до 35%. Це відповідно позначається на зниженні інших економічних показників економічної ефективності в сільськогосподарських підприємствах.

Нині в Україні існує висока залежність виробництва від кліматичного фактора, що збільшується низьким рівнем техніко-технологічного забезпечення і зумовлює значні перепади в урожайності та чергування нетривалих циклів зростання і спаду виробництва (рис. 1). Нераціональне використання земельних ресурсів і низька культура землеробства призводять до виснаження і деградації ґрунтів, зменшення вмісту гумусу та поживних речовин [1].

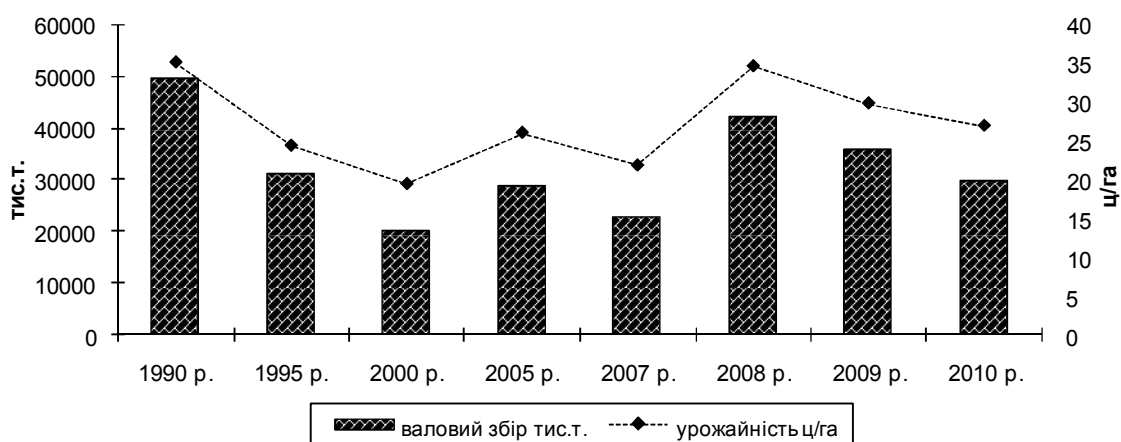

Рис. 1. Валовий збір та урожайність зернових культур в сільськогосподарських підприємствах.

Джерело: [3]

Виробництво зернових знаходиться в тісній залежності від матеріально-технічної оснащеності, рівня технології вирощування культур, освоєння досягнення науково-технічного прогресу, форм і методів господарювання, організації виробництва та мотивації праці, методів стимулювання отримання високої якості продукції [2]. Ринкова система господарювання вимагає інтенсивного розвитку сільського господарства, що неможливо без відповідної матеріально-технічної бази. За досліджуваний період в сільськогосподарських підприємствах країни відбувається скорочення тракторів і зернозбиральних комбайнів. 78% комбайнового парку країни знаходиться за межами амортизаційного та економічно доцільного терміну експлуатації. Нині не спроможні самостійно забезпечити себе зернозбиральною технікою 84% господарств.

Залежно від районів вирощування недобір урожаю озимої пшениці за відхилення строків сівби від оптимальних на 5 днів становить від 4 до 8%, на 10 днів – від 8 до 13%. У середньому втрати врожаю під час збирання становлять 10-15%.

За даними звіту українського агрохолдингу Sintal Agriculture, завдяки застосуванню сучасної техніки, значно скоротився парк застарілої сільськогосподарської техніки, що забезпечило дворазове скорочення витрат палива (від 70 до 25 л/га) і значне збільшення урожайності культур. У деяких господарствах урожайність пшениці зросла з 27 до 50 ц/га [3] (рис. 2).

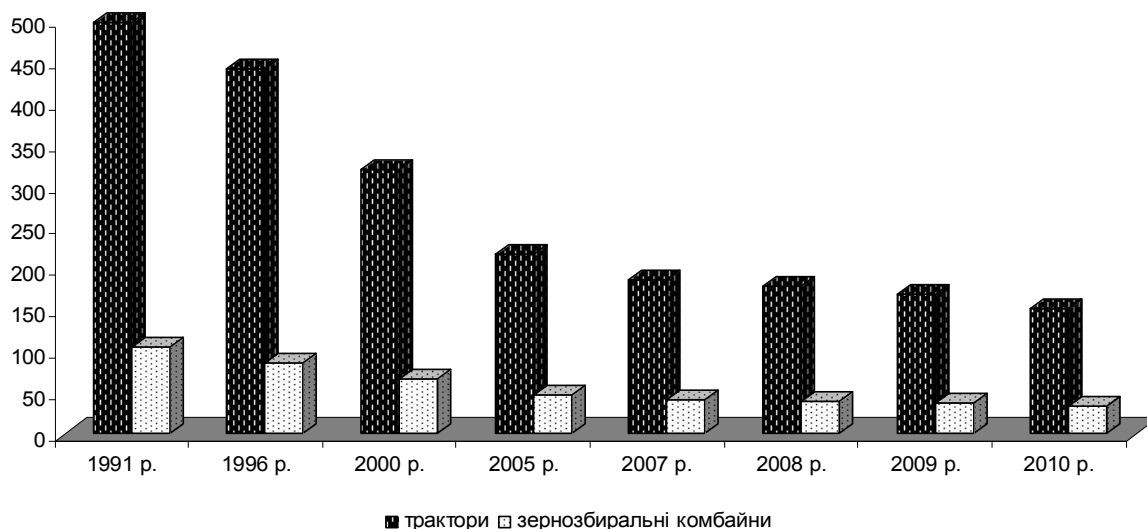

Рис. 2. Чисельність тракторів та зернозбиральних комбайнів у сільськогосподарських підприємствах різних форм господарювання, тис. шт.

Джерело: [3]

Головною причиною ситуації з матеріально-технічним забезпеченням, що склалася в господарствах аграрного сектору, є дефіцит коштів, які б забезпечували відновлення основних засобів, надходження нової продуктивної техніки [4]. Більшість господарств перейшло на самостійний ремонт техніки і устаткувань. При цьому готовність техніки часто не перевищує 55–65%.

Проблематичним нині в сільськогосподарських підприємствах лишається дотримання агротехнологічних вимог вирощування зернових, а саме забезпечення процесу внесення добрив. Якщо у 1990 р. удобрювалося 83% площі і вносилося 141 кг діючої речовини на гектар, то до 2001 р. відбувся катастрофічний спад цих показників. Сільськогосподарські підприємства вносили добрива лише на кожному п'ятому гектарі, а абсолютна кількість добрив складала лише 13 кг діючої речовини на гектар. Саме це пояснює, чому реалізація генетичного потенціалу пшениці у 80-х роках була на рівні 50% від потенційної, а через 10 років впала до 25-30%. У пореформені роки (з 2001 до 2008 рр.) відбувалось поступове збільшення як площі, де вносилися добрива, з 19 до 69%, так і абсолютної кількості добрив – з 13 кг діючої речовини до 57 кг на гектар.

Ще більш катастрофічна ситуація склалася із внесенням органічних добрив під сільськогосподарські культури. Якщо в 1990 р. добрива вносилися практично на кожному п'ятому гектарі в кількості 8,8 т на гектар, то до 2010 р. внесення органічних добрив знизилось до 0,6 тонн на гектар на площах всього 2,5% від загальної площі ріллі. І це при тому, що потреба для реалізації генетичного потенціалу і збереження родючості ґрунту знаходиться на рівні 8–10 тонн органічних добрив на гектар. Такий низький рівень внесення мінеральних і органічних добрив не тільки не дає можливості реалізувати генетичний потенціал сільгоспкультур, але й призводить до виснаження ґрунту і зниження його родючості.

Іншим бар'єром щодо нарощення обсягів виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах є нерозвиненість ринкової інфраструктури, що ускладнює реалізацію зібраного врожаю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках (наявність і технічний стан вагонів-зерновозів, під'їзних шляхів, потужностей річкових портів і річкового транспорту, припорто-

вих елеваторів та ін.). Тільки одна п'ята частина елеваторів за рівнем технічного забезпечення наближається до світового рівня, решта потребує модернізації, без якої неможливо суттєво поліпшити умови зберігання зерна та підвищити його якість. При цьому близько десяти провідних компаній контролюють майже четверту частину елеваторів [5]. Відзначається висока собівартість зберігання зерна, оскільки елеватори завантажені менш ніж наполовину. В результаті значна частина врожаю зернових культур залишається в господарствах, більшість з яких не здатні самостійно зберігати зерно, що призводить до необґрунтованих його втрат, зниження якості і високих витрат. Більш складна ситуація склалася з транспортуванням зерна, особливо за його міжрегіональних перевезень, що здійснюється, в основному, залізничним транспортом. Перехід залізничного транспорту на ринкові відносини спричинив різке підвищення тарифів за перевезення тонни зерна і значне падіння обсягів перевезень зернових вантажів.

Переорієнтація більшості великотоварних сільськогосподарських підприємств – основних виробників з вирощування зернових культур на соняшник, викликана більшою прибутковістю останньої, що призводить до скорочення обсягів виробництва (рис. 3).

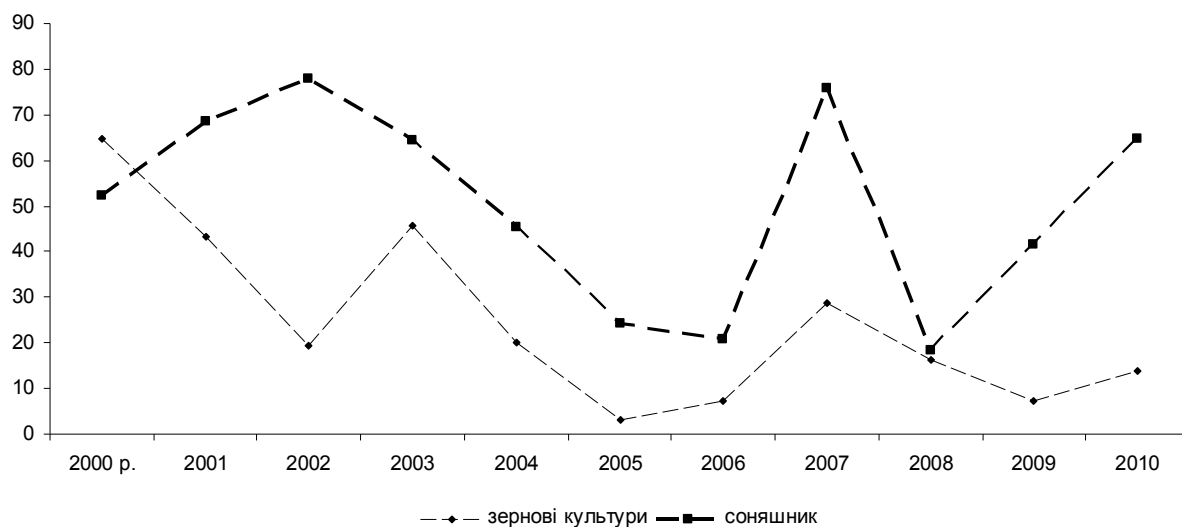

Рис. 3. Рівень рентабельності виробництва зернових культур та соняшнику

Джерело: [3]

Так, в 2010 р. посівні площі під соняшником збільшилися майже в 1,5 раза порівняно з 2000 роком, під ріпаком – більше, ніж у 10 разів. Водночас посіви під зерновими і зернобобовими культурами за цей період зросли лише на 10 %, озимою пшеницею – основною продовольчою культурою – на 25%. Ще вищими темпами відбувається збільшення посівних площ під ріпак. За збереження відповідних темпів розширення посівних площ під технічні олійні культури, через п'ять років обсяги власного виробництва зернових культур можуть виявитися не в змозі задовольнити навіть потреби внутрішнього ринку.

Відсутність ефективної державної підтримки, особливо для малих і середніх сільськогосподарських підприємств, не стимулює їх до нарощування. Незважаючи на заявлені цілі підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства, існуючі механізми не орієнтовані на стимулювання зниження витрат виробництва. Значна частина підприємств аграрного сектору втратила можливість доступу до кредитних ресурсів. Недостатні масштаби страхування посівів позбавляють доходу сільгоспвиробників у разі виникнення несприятливих умов.

Щорічне запровадження експортних квот або фактична заборона експорту, за низьких адсорбційних можливостей внутрішнього ринку, не дозволяє товаровиробнику отримати запланований прибуток. Як наслідок, відсутність своєчасних грошових надходжень стримує відтворення і розвиток як зернового, так і інших сільськогосподарських виробництв. Більше того, відповідна політика безпосередньо негативно впливає на інші галузі сільського господарства України, зокрема на тваринництво. З одного боку, запровадження квот дозволило стримати внутрішні ціни на кормову продукцію, яка

виробляється із зерна, що є, безперечно, позитивним фактором. З іншого боку, за відсутності надходжень запланованих доходів від реалізації зерна, товаровиробнику майже неможливо ні повернути гроші за кредитними зобов'язаннями та здійснити в повному обсязі комплекс польових робіт, ні, тим паче, інвестувати кошти в розвиток власного виробництва. У такій ситуації він змушений знаходити кошти за рахунок інших видів своєї діяльності, переважно тваринницької галузі.

Проте, досвід передових господарств показує, що застосування інтенсивних технологій обробітку зернових культур навіть в умовах інфляції і диспаритету цін є економічно вигідним.

Неодмінна умова високорентабельного ведення зернового господарства – раціональне використання вирощеної продукції на основі агропромислової інтеграції. У сформованих економічних умовах, коли недостатньо розвинена ринкова інфраструктура, є труднощі зі збутом продукції, неплатежі, доцільно продавати не сировину, а продукцію в переробленому вигляді. Переробка зерна в місцях його виробництва є економічно вигідною, оскільки дозволяє раціонально використовувати всю вирощену продукцію і через її переробку залучити до товарообігу. [6].

Разом з тим, слід зазначити, що значна кількість сільськогосподарських підприємств перейшла на переробку сировини на власних потужностях вимушено, не маючи в більшості випадків ні сучасного обладнання, ні кваліфікованих кадрів. Водночас промислові підприємства, які мають можливість забезпечити більш повну і раціональну переробку, високу якість та широкий асортимент продукції, простоюють через відсутність сировини. В результаті виробничий потенціал переробної промисловості, який створювався десятиліттями, функціонує не ефективно.

З метою більш повного використання цих потужностей, а також подолання локального монополізму в сфері переробки, необхідно ширше розвивати кооперацію та інтеграцію сільських товаровиробників і переробників сировини створенням інтегрованих структур. При цьому, однак, виникають проблеми, однією з яких є належність контрольного пакету акцій переробних і агро-сервісних підприємств членам їх трудових колективів.

Нині набула практики передача сільськогосподарським товаровиробникам контрольного пакету акцій уже приватизованих підприємств переробки через їх додаткову емісію. Такий підхід економічно ефективний і дозволяє підвищити рентабельність виробництва зерна, оскільки сільськогосподарські підприємства отримують можливість реально контролювати процес переробки у власних інтересах.

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, необхідно відзначити, що на нарощення обсягів виробництва зерна впливають складові ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: підвищення технічного рівня і механізації виробництва продукції; впровадження нових прогресивних технологій виробництва; проведення заходів із покращення родючості ґрунту; підвищення якості насіння та інших виробничих ресурсів; впровадження покращених високоурожайних сортів і гібридів зернових культур; зміна цін на матеріально-виробничі ресурси, їх раціональне використання у виробництві; використання прогресивних форм організації виробництва, управління виробництвом, праця та її оплата у кожному сільськогосподарському підприємстві.

Окрім того, необхідно враховувати природні та економічні фактори виробництва, а також вплив зовні чинників (інфляції, диспаритету цін та ін.) на ефективність виробництва зерна.

Велике значення для забезпечення ефективного розвитку зернового господарства мають також наступні заходи: удосконалення управління цим виробництвом через використання його економічних методів у кожному господарстві; раціоналізація інформаційної системи управління покращенням планування, прогнозування, облік затрат, їх контроль у виробництві зерна; удосконалення збутової діяльності через розвиток інструментів маркетингу, використання нових форм безготівкових розрахунків, у т.ч. через використання похідних цінних паперів (векселів, опціонів, ф'ючерсів) покупцями і замовниками зерна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14–18.
2. Тихоненко О.В. Забезпеченість сільського господарства зернозбиральною технікою як запорука ефективності зернового господарства / О.В. Тихоненко // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 36–42.
3. Сільське господарство України.– К.: Інфор.-аналіт. агентство, 2011. – 385 с.

4. Економічні та агротехнологічні аспекти підвищення ефективності виробництва продовольчого зерна ярої пшениці в умовах Степу України / [Бойко В.І., Рибка В.С., Ковтун О.В., Андрійченко Л.В.] // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 41–48.

5. Чмирь С.М. Особливості формування ринку продовольчого зерна у південному регіоні / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 56–58.

6. Нечаев В.И. Основные направления повышения устойчивости зернового производства / В.И. Нечаев, В.В. Мойсеев, В.В. Бондаренко. – Краснодар: Кубанский ГАУ, 2006. – 402 с.

Организационно-экономические основы производства зерновых культур на сельскохозяйственных предприятиях Украины

В.М. Цихановская

В статье осуществляется оценка первопричин, влияющих на снижение объемов производства зерновых культур сельскохозяйственными предприятиями. Особое внимание уделялось роли государства в наращивании объемов производства.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, зерновые культуры, урожайность, инфраструктуры.

Organizational and Economic Fundamentals production of grain crops in the agricultural enterprises of Ukraine

V. Tsihanovskaya

Estimate the underlying causes that affect the production levels of cereals farms. Particular attention was paid to the state's role in lengthened output.

Key words: farms, crops, productivity, infrastructure.

УДК 338.434:631.147

СОКОЛЬСЬКА Т.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті досліджено світовий досвід та соціально-економічні аспекти і перспективи виробництва екологічно чистої продукції в Україні, обґрунтовані заходи мотивації вітчизняних агровиробників до вирощування такої продукції.

Ключові слова: екологічно чиста продукція, органічне виробництво, земельні ресурси, фермерські господарства, сертифікація.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку сільського господарства на сьогодні є очевидною необхідністю, а тому традиційні технології вирощування сільськогосподарських культур мають бути істотно переглянуті не лише із позиції природокористування, але і поліпшення економічної ситуації в галузі.

Внаслідок екологічних потрясінь, що відбуваються в світі впродовж останніх десятиліть, у суспільстві стрімко зростає інтерес до екологічних проблем землеробства та постає нагальна необхідність у природному відновленні родючості ґрунтів і підтримці природної рівноваги, від чого залежить економіка сільського господарства. Переважна більшість фермерських господарств США, Китаю, Росії, Індії, Японії і всіх країн Євросоюзу стали вести свої господарства в гармонії з природою, і кінцевою метою їхньої діяльності стають екологічно збалансоване землеробство і тваринництво. Такі технології виступають альтернативою традиційному (індустріальному) землеробству, при цьому вибір органічного сільського господарства в цих країнах не означає повернення до екстенсивної технології, а передбачає пошук і впровадження нових науково обґрунтованих технологій.

Відомо, що до екологічно чистої можна віднести продукцію, яка одержана за використання екологічно чистих природних ресурсів, відповідних технологій виробництва, зберігання, транспортування і переробки та за якісними параметрами відповідає чинним стандартам і прийнятим санітарно-гігієнічним нормам.

Нині органічне (біологічне, екологічне) сільське господарство є альтернативним варіантом розвитку і підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору у провідних країнах світу. Воно сприяє формуванню стійких екосистем і забезпечує високі якісні стандарти агропродовольчої продукції, а у ряді випадків позитивно впливає і на показники ефективності функціонування, а отже й економічного зростання агросфери.

До мінімального використання отрутохімікатів і неорганічних добрив сільських товаровиробників спонукає, насамперед, попит на екологічно чисту продукцію. Спрямування агропродовольчої діяльності на шлях максимально доцільного обмеження застосування хімічних речовин, гармонійного

поєднання природних і штучних технологічних компонентів, поширення органічного виробництва в комплексі дозволить впритул наблизитися до практичної реалізації в Україні концепції сталого розвитку, яка передбачає необхідність гармонізації виробничої діяльності з відтворювальними можливостями навколишнього середовища та підвищення якості життя населення, у т.ч. через зростання безпеки харчових продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виробництва екологічно чистої продукції нині приділяють багато уваги вітчизняні та зарубіжні вчені. У цьому напрямі працювали: Є. Милованов, В. Шлапак, О. Кошій, Р. Панічев, В. Власов, І. Дідич, С. Ілляшенко, Л. Мельник, О. Прокопенко та ін. Серед іноземних науковців пошуком вирішення питань виготовлення екологічно чистої продукції займаються Р. Алексахін, А. Голубев, Г. Добиш, Л. Ернандес, А. Жученко, А. Чекерес, В. Черников та ін. Цими вченими науково доведена економічна та соціальна доцільність такої діяльності. Проте в Україні виробництво екологічно чистої продукції не набуло широкого поширення через відсутність нормативно-правового регулювання, ринків збуту такої продукції та низки інших причин.

Метою дослідження є вивчення соціально-економічних аспектів та перспектив виробництва в Україні екологічно чистої продукції та обґрунтування заходів мотивації до цього вітчизняних агровиробників.

Матеріал і методика досліджень. Методологічною базою дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних учених, статистичні дані, застосовувались діалектичні та абстрактно-логічні методи, а також методи аналізу і синтезу ведення органічного сільського господарства провідних країн світу.

Результати досліджень та їх обговорення. Проведений аналіз наукової літератури щодо ефективності екологічно чистого сільськогосподарського виробництва підтверджує, що, незважаючи на невирішеність низки законодавчих питань з цієї проблеми, в найближчій перспективі така діяльність має стати однією з найперспективніших.

За визначенням Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), органічне сільське господарство – це сільськогосподарська система, що сприяє збереженню навколишнього середовища, соціально та економічно підтримує виробництво здорових продуктів харчування, волокна і т.п. Органічне сільське господарство уникає використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, при цьому активно використовує натуральні природні препарати з метою збільшення природної родючості ґрунтів, стійкості рослин і тварин до захворювань [1]. Виходячи з цього, можна констатувати, що впровадження технології органічного виробництва в нашій країні покликане забезпечити такі нагальні потреби:

- відтворення родючості ґрунтів і збереження довкілля;
- розвиток сільських територій і підйом рівня життя сільського населення;
- підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва;
- забезпечення споживчого ринку безпечною, здоровою, якісною продукцією;
- зміцнення експортного потенціалу держави;
- поліпшення іміджу України як виробника й експортера.

Основними цілями органічного сільського господарства є: виробництво продуктів харчування високої харчової цінності у достатніх обсягах, збереження родючості ґрунту, більш широке використання відновлювальних ресурсів у сільському господарстві, зниження рівня забрудненості навколишнього середовища.

Високий попит на органічну продукцію, в основному, формується в країнах, які досягли певного рівня економічного розвитку, де утворився прошарок населення, яке не лише вірить у корисність такого продовольства для людського організму, але й здатне платити вищу ціну за його екологічну чистоту. Так, у США вже майже 40% американців споживають органічну продукцію, при цьому 37% із них вживають ці продукти більше одного разу на день, 39% – вживають органічні продукти принаймні раз на тиждень і лише 24% вживають органічні продукти нерегулярно [2]. Щорічний приріст екологічно чистих продуктів на світовому ринку становить 25 %. На сьогоднішній частка органічної продукції на світовому ринку продуктів харчування становить 2%, а на ринку в межах Євросоюзу – 15 %. При цьому найбільший попит на таку продукцію простежується у Німеччині (рис.1), Італії та Франції.

Так, у 2011 році ринок органічної продукції в Німеччині зріс на 9% проти 2010 року і дорівнював 6,59 мільярдів євро [5]. А Швейцарія посідає перше місце в Європі за споживанням екологічно чистої

продукції на душу населення. За прогнозами експертів, у 2020 р. обсяги світового ринку екологічно чистих продуктів харчування можуть становити 200–250 млрд доларів США [3].

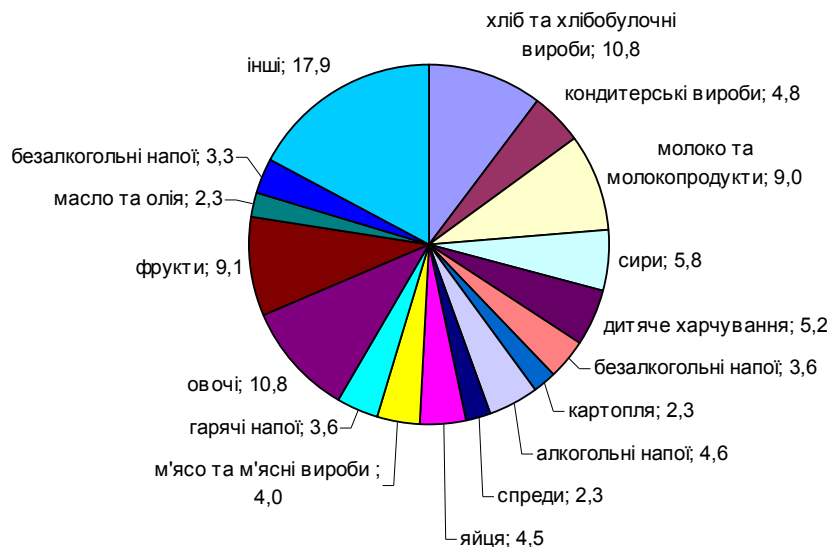

Рис. 1. Продаж органічної продукції в Німеччині, 2011 р. (складено за даними [5]).

Найрозвиненішими є ринки органічної продукції країн Північної Америки і Західної Європи, тому виробництво екологічно чистої продукції розглядається як потенційно конкурентоспроможний сегмент аграрного ринку.

У провідних країнах світу екологічний сегмент характеризується зростаючим споживчим попитом (5–10% на рік), причому ціни на такі продукти харчування вищі від аналогічної продукції, виготовленої за традиційними технологіями, в середньому на 40–50 %. При цьому італійці щорічно витрачають на придбання органічних продуктів у середньому €25 на одну особу, швейцарці – €105, датчани – €51, шведи – €47 [4].

Так, за даними Global organic farming statistics, у 2010 році визначено 10 країн – європейських лідерів в органічному сільському господарстві за площею, відведеною під органічну продукцію (рис. 2).

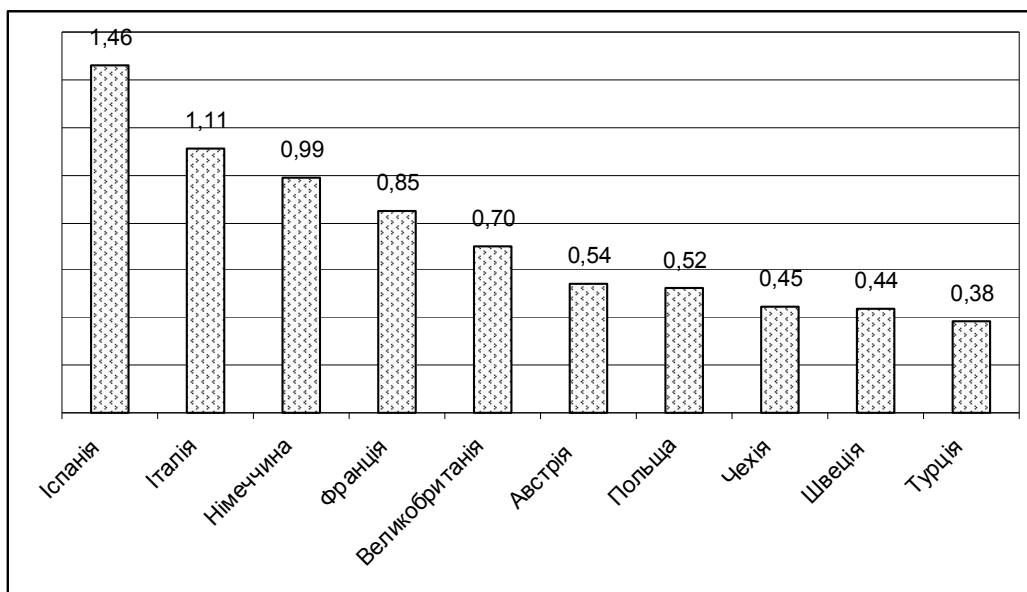

Рис. 2. Площі європейських країн, відведені під органічне сільське господарство, млн га.

Щодо загальної ситуації у світі, то із 37,04 млн га у 2010 році, зайнятих під органічну продукцію, найбільше площ припадає на Океанію – 12,14 млн га, Європу – 10 млн га та Латинську Америку – 8,39 млн га. Найменше виділено органічному сільському господарству площ в Африці – 1,08 млн га (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка органічних сільськогосподарських земель по окремих регіонах світу за 2000–2010 рр.

Рік	Регіон						
	Африка	Азія	Європа	Латинська Америка	Північна Америка	Океанія	Всього
2000	0.05	0.06	4.50	3.91	1.06	5.31	14.85
2001	0.23	0.42	5.43	4.54	1.28	5.31	17.22
2002	0.32	0.43	5.80	5.75	1.26	6.20	19.76
2003	0.36	0.49	6.20	5.96	1.41	11.25	25.67
2004	0.51	3.78	6.35	5.22	1.72	12.12	29.71
2005	0.49	2.68	6.76	5.06	2.22	11.76	28.97
2006	0.69	3.00	7.27	4.95	1.79	12.38	30.08
2007	0.86	2.89	7.77	6.42	2.29	12.07	32.31
2008	0.86	3.35	8.27	8.07	2.58	12.11	35.23
2009	1.03	3.57	9.20	8.49	2.65	12.15	37.09
2010	1.08	2.78	10.00	8.39	2.65	12.14	37.04

* Джерело: [5].

У 2010 році серед європейських країн найбільший обсяг продажу органічної продукції на внутрішніх ринках мали Німеччина, Франція та Великобританія (рис. 3).

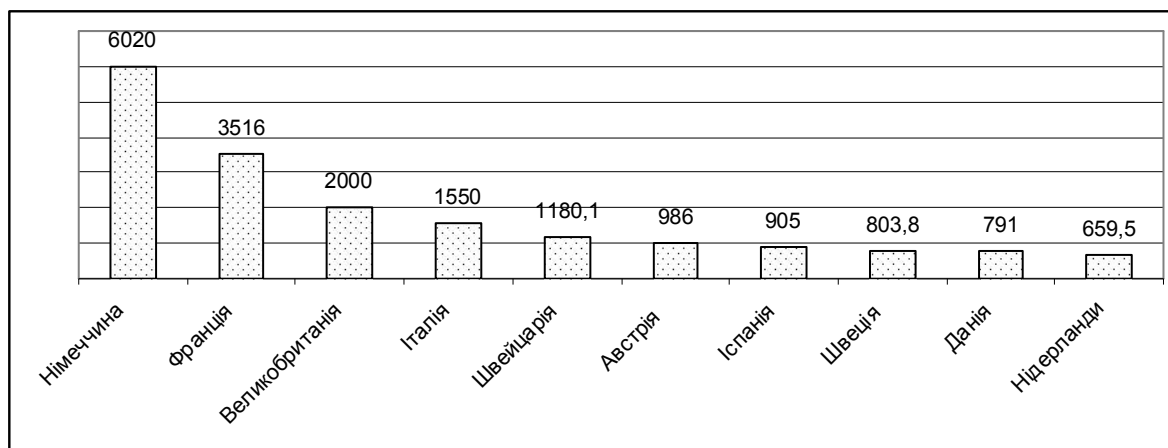

Рис. 3. Обсяги продажів органічної продукції на внутрішніх ринках у Європі, 2010 рік.

Нині у суспільстві широко поширена думка, що органічне сільське господарство економічно вигідне, насамперед, завдяки його властивості знижувати економічні ризики і підвищувати економічну та фінансову стійкість сільського господарства. Основою цього є: незалежність від закупівлі засобів виробництва; відмова від використання генетично модифікованих продуктів на всіх стадіях виробництва; зниження собівартості продукції і дії нецінових факторів попиту. Вважають, що екологічно чисту продукцію досить просто виробити звичайним способом, що важливо в умовах дефіциту фінансових коштів, тобто без внесення мінеральних добрив, пестицидів та інших засобів. Проте, це не так, оскільки виробництво екологічно чистої продукції передбачає використання більш складних, а отже, і більш витратних технологій, навіть порівняно з інтенсивними технологіями. Необхідно використовувати органічні добрива, натуральні засоби захисту рослин, а також підтримувати на необхідному рівні родючість ґрунту. Окрім цього, у виробництві органічної продукції знижується продуктивність праці сільських товаровиробників, урожайність і продуктивність. Така продукція є конкурентоспроможною порівняно з аналогічною, виро-

бленою за традиційною технологією. Але масштаби органічного виробництва залежать від нормативно-правового регулювання та державної підтримки галузі [7].

Наприклад у США, у зв'язку зі змінами податкового законодавства високими темпами зростає виробництво екологічно чистого молока, оскільки фермерам стало вигідно виробляти таку продукцію. Починаючи із 2007 р., згідно з «Поправками Харвея», корови, від яких надаються органічне молоко, мають одержувати повністю екологічно чисті корми (раніше допускалося для годівлі тварин використовувати 20% кормових культур, вирощених традиційним способом). Оскільки ціни на таке молоко не підвищилися, то додаткові витрати покриваються за рахунок сум, які вивільнюються у результаті зниження податків [3].

Уряд Канади збільшив інвестиції в органічне виробництво до 6,136 мільйонів доларів; у Великобританії виплати фермерам, які займаються органічним землеробством, збільшені вдвічі.

У країнах Європейського Союзу для екологічно орієнтованих підприємств встановлені додаткові заходи державної підтримки на різних рівнях – загальноєвропейському, державному (національному) і регіональному. Так, держава підтримує екологічну інспекцію, службу екоконсалтингу, збутові і постачальницькі організації, екологічні насінневі та племінні господарства, наукові організації, союзи, партнерства і спеціальні програми екологічного сільського господарства.

За даними ІФОАМ, нині в світі налічується понад 1,8 мільйонів товаровиробників, які працюють на 37 млн га сільськогосподарських земель, що використовуються для виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Загалом понад 558 тисяч ферм у 108 країнах світу є органічними, а у сферах виробництва, переробки, торгівлі та розповсюдження таких продуктів зайнято мільйони людей [6].

За кількістю органічних земель лідирують Австралія та Аргентина, сумарна площа їх органічних сільськогосподарських угідь становить понад 44% від загальносвітових органічних площ. У Європі найвищим цей показник є в Швейцарії та скандинавських країнах – вище 10% [1].

Дослідженнями встановлено, що Україна володіє необхідним земельним потенціалом для розвитку органічного виробництва. Аналіз еколого-токсикологічного стану орних земель дозволив виділити 4 регіони (Північно-Полтавський, Вінницько-Прикарпатський, Південно-Подільський і Північно-східно-Луганський), які мають найбільші перспективи щодо вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів, а виробництво екологічно чистих продуктів харчування розпочалося близько 10 років тому за підтримки міжнародних, переважно європейських організацій [8].

У 2003 р. в Україні розвиток виробництва екологічно чистих харчових продуктів та продуктів з високими оздоровчими властивостями з овочевих та зернових культур був законодавчо передбачений як середньостроковий пріоритетний напрям інноваційної діяльності. Тоді ж розпочалася робота над проектом Закону України «Про органічне землеробство», який у травні 2007 р. було прийнято за основу, у квітні 2011 року прийнято у другому читанні, проте вже у травні цього ж року відхилено Президентом.

На сьогодні ринок органічної продукції в Україні не піддається чітким кількісним оцінкам, лише відомо, що під органічним землеробством зайнято менше 1 % ріллі, а частка органічної продукції в загальному обсязі валової продукції сільського господарства також складає менше 1 % [1]. Водночас ступінь готовності вітчизняного продовольчого ринку до поглинання екологічно чистої продукції зростає із підвищенням добробуту населення країни.

За даними Федерації органічного руху України, вітчизняний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів почав розвиватись у 2006-2007 рр., досягнувши у 2008 році 600 тис. євро; 2009 – 1,2 млн євро; 2010 році – 2,4 млн євро, а в 2011 р. – 5,1 млн євро [6].

Останнім часом спостерігається тенденція до зростання кількості переробних компаній, що розпочинають бізнес у цьому сегменті ринку (рис. 4). За прогнозами, цей сегмент українського ринку до 2015 року зросте до 139 млн дол. США. Враховуючи, що органічна їжа дорожча за аналогі, то її вважають товаром для багатих. Оцінювальна ємність українського ринку органічних продуктів дорівнює 3–5 %, хоча Програмою розвитку села на період до 2015 р. передбачено довести частку органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 відсотків та впровадити у практику базові агроекологічні вимоги і стандарти відповідно до регламентів ЄС.

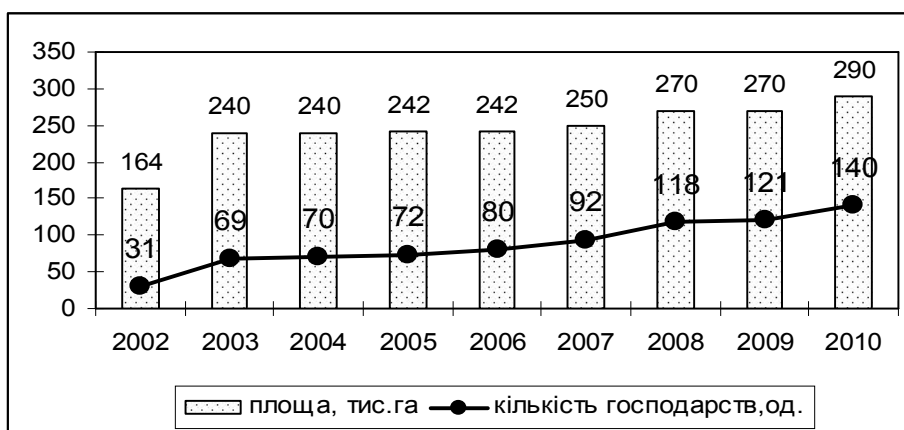

Рис. 4. Площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно до органічних стандартів, га [4].

Як наслідок, на початок 2011 року в Україні працювало близько 140 сертифікованих органічних господарств, які використовували понад 290 тис. га сільськогосподарських угідь. Проте відсутність офіційної статистики свідчить, що ці показники є умовними [4].

Висновки. На сьогодні вітчизняне органічне сільське господарство залишається поза законодавчим полем, що безперечно ускладнює його розвиток та впровадження механізму стимулювання, створення умов для відновлення родючості ґрунтів, водних та інших природних ресурсів. І навіть, якщо недобросовісні виробники використовують в оформленні упаковок продовольчих товарів позначки «біо», «еко», «без ГМО», при цьому вони не мають ніякого відношення до органічних методів ведення сільського господарства.

Разом з тим, галузь досить динамічно розвивається і Україна має позитивний досвід експорту органічної продукції, переважно з ініціативи окремих ентузіастів. Подальший розвиток органічного сільського господарства, формування відповідного повноцінного сегмента внутрішнього продовольчого ринку і розширення експорту органічної продукції залежать від чинників різного рівня й наряду дії, основним з яких залишається державна підтримка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Милованов Є.В. Органічне сільське господарство: перспективи для України [Електронний ресурс] / Є.В. Милованов. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Pukh/2009/257.pdf.
2. Сокол Л.М. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства [Електронний ресурс] / Л.М. Сокол, В.В. Підліснюк // Екологічна безпека. – 2008. – Вип. 3–4. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
3. Ільків Л. Екологічно чисте виробництво: зарубіжний досвід та Україна [Електронний ресурс] / Л. Ільків. – Режим доступу: <http://confnarv.at.ua>.
4. Маслак О. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи [Електронний ресурс] / О. Маслак // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 9 (232). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua>.
5. Willer H. Organic Agriculture Worldwide: Current Statistics [Електронний ресурс] / H. Willer // Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland. – Режим доступу: www.fibl.org.
6. Органік в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua>.
7. Безус Р.М. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та перспективи / Р. М. Безус, Г.Я. Антонюк // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 47-52.
8. Корніцька О.І. Еколого-економічне оцінювання виробництва органічної продукції / О.І. Корніцька // Агроекологічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 66-68.

Мировой опыт и отечественная практика производства экологически чистой сельскохозяйственной продукции Т.В. Сокольская

В статье исследованы мировой опыт, социально-экономические аспекты и перспективы производства экологически чистой продукции в Украине, обоснованы мотивационные мероприятия отечественных агропроизводителей по выращиванию такой продукции.

Ключевые слова: экологически чистая продукция, органическое производство, земельные ресурсы, фермерские хозяйства, сертификация.

World experience and national practice in production of ecologically clean agricultural products

T. Sokolska

In the article has been investigated the world experience and socio-economic aspects as well as prospects of production ecologically clean products in Ukraine, established motivative actions for domestic producers of agricultural products in growing such products.

Key words: ecologically clean products, organic production, landed resources, farms, certification.

ВОЛКОВ С.С., аспірант

Науковий керівник – **ШУБРАВСЬКА О.В.**, д-р екон. наук

Національна академія наук України

ДУ «Інститут економіки та прогнозування»

ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ

У статті досліджено і проаналізовано категорійний апарат потенціалу сільськогосподарського розвитку, розкрито його структуру, виявлено основні відмінності між понятійно-утворювальними категоріями. Проаналізовано стан справ галузі на предмет наявності і ефективного використання потенціалу сільськогосподарського розвитку.

Ключові слова: ресурсний потенціал, виробничий потенціал, економічний потенціал, потенціал сільськогосподарського розвитку.

Постановка проблеми. Ефективність сільськогосподарського виробництва проявляється як досягнення максимально корисного кінцевого результату за мінімізації ресурсів, які викликали цей результат. Реформи на селі не створили рівних умов для виробників і споживачів сільськогосподарської продукції. Ринок ще не став регулятором цін, товарних потоків, міжгалузевих пропорцій. Впровадження вільних ринкових цін поглибило диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, засоби і предмети праці, що поставляються селу промисловістю. Система державного регулювання ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва на сьогодні ще не сформована. Усе це негативно позначилося на сільському господарстві як на початковій стадії технологічного ланцюга виробництва сировини і продовольства. Сформований ринковий механізм посилив тенденцію присвоєння значної частини прибутку, виробленої в сільському господарстві, промисловістю, торгівлею, іншими галузями суспільного виробництва. Через зниження реальних доходів скоротився платоспроможний попит населення на продовольство. Це визначило різкий спад виробництва, загострення проблеми неплатежів, зниження ефективності сільськогосподарського виробництва, фінансову неспроможність сільськогосподарських підприємств, що пов'язано, насамперед, із потенціалом сільськогосподарського розвитку, який в ряді господарюючих одиниць не завжди раціонально використовується, тому породжує названі диспропорції в галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми ефективного використання потенціалу сільського господарства знайшли відображення в працях ряду вчених і практиків, серед них: В. Андрійчук, О. Бугуцький, О. Єрмаков, М. Ільчук, О. Онищенко, В. Росоха, П. Саблук, І. Топіха та ін. Проте ряд питань все ж таки залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується, насамперед, структури ресурсного потенціалу, виявлення основних шляхів подальшого його розвитку і підвищення ефективності використання.

Мета і завдання дослідження. Метою наукового дослідження є визначення сутності економічних категорій «ресурсний потенціал», «виробничий потенціал», «економічний потенціал» як основних понятійно-утворювальних категорій потенціалу сільськогосподарського розвитку, встановлення взаємозв'язку між цими категоріями, проведення оцінки рівня ефективності використання виробничих ресурсів та обґрунтування основних напрямів його підвищення.

Матеріал і методика дослідження. Інформаційною базою дослідження стали наукові праці та періодика вітчизняних вчених-економістів. У ході дослідження були використані абстрактно-логічний, історичний і системні підходи.

Результати досліджень та їх обговорення. Розвиток сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах породжує необхідність уточнення вже існуючих і введення у практику нових економічних понять та показників. До них належить поняття ресурсного і похідних від нього потенціалів. Поняття «ресурсний», «виробничий», «економічний» потенціал використовуються для характеристики найважливіших соціально-економічних процесів сільськогосподарського виробництва.

Перш ніж визначити сутність і складові елементи зазначених видів потенціалів сільського господарства, зупинимось на розкритті поняття потенціалу взагалі. Водночас підкреслимо, що односторонності у підходах до визначення поняття потенціалу сільського господарства немає.

Розкриваючи поняття потенціалу відносно будь-якої сфери людської діяльності, більшість економічних словників і енциклопедій виділяють два підходи у визначенні його сутності. Згідно з першим, потенціал трактується як ресурси, запаси, засоби, можливості, що можуть бути вико-

ристані для розв'язання певного завдання або ж досягнення мети. Згідно з другим підходом, сутність виробничого потенціалу пов'язується із потенціальними можливостями певної особи, суспільства, держави у будь-якій галузі. Обидва підходи пов'язують сутність потенціалу з досягненням певного результату. Це дуже важливе положення, відповідно до якого для визначення величини потенціалу завжди необхідне чітке розуміння, за допомогою якого саме показника визначаються виробничі можливості. Отже, загальне визначення потенціалу передбачає, по-перше, величину вже наявних ресурсів, по-друге, досягнення певного результату.

У економічному енциклопедичному словнику за редакцією С. Мочерного дається таке трактування цього поняття: «Потенціал – це наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети» [6].

Характеризуючи сутність потенціалу сільського господарства, необхідно, насамперед, розрізняти такі його види: ресурсний, виробничий, економічний. Ресурсний потенціал підприємства має різні за функціональним призначенням і якістю виробничі ресурси: матеріальні, трудові, земельні. Сукупність цих ресурсів є основою сільськогосподарського виробництва і визначає його потенціал розвитку, який розраховується в грошовому вираженні.

Ядром ресурсного потенціалу є продуктивні сили суспільства. Виступаючи у певній суспільній формації, вони являють собою фактори виробництва двоякого ряду – матеріально-речові, які включають засоби виробництва, і особистісні, тобто виробничий персонал.

Важливим питанням є визначення складу і структури ресурсного потенціалу сільського господарства. При цьому правомірність включення окремого виду ресурсу до складу ресурсного потенціалу галузі має базуватись на об'єктивній основі і бути практично доцільним.

Стосовно сільського господарства ресурсний потенціал – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовують в сільськогосподарському виробництві. Можливості окремих господарств у досягненні відповідних результатів значно відрізняються, що зумовлюється кількістю і якістю наявних ресурсів, або їх ресурсним потенціалом.

Склад і структура ресурсного потенціалу, а також співвідношення окремих видів ресурсів залежать від характеру і особливостей відповідних галузей сільського господарства.

Так, у рослинництві основним ресурсним потенціалом є земля, машинно-тракторний парк, насіння, добрива, трудові ресурси та ін. Ресурсний потенціал тваринництва включає такі важливі його складові, як поголів'я продуктивної і робочої худоби, спеціалізовані виробничі приміщення ферм та їхнє обладнання, корми, лікарські препарати, трудові ресурси та ін. При цьому частка продуктивної худоби має бути такою, щоб її раціональне використання забезпечувало ефективне функціонування всіх інших виробничих ресурсів, зокрема кормів.

Виробничий потенціал характеризує можливості сільськогосподарських підприємств виробляти певний обсяг продукції, виконувати роботи і надавати послуги. Він віддзеркалює не фактично одержані результати виробництва підприємства, а його потенціальні можливості за раціонального використання сукупних ресурсів. Матеріально-речовою основою виробничого потенціалу виступає ресурсний потенціал.

Поняття «виробничий потенціал» застосовується в економічній літературі із позиції поліпшення використання ресурсів виробництва, підвищення їх віддачі. Для нього характерним є адаптування до вимог продукції, що виробляється, взаємодія між його складовими і здатність забезпечувати зростання ефективності виробництва продукції. До виробничого потенціалу включаються, передусім, основні виробничі засоби, виробничий персонал, технології, інформація тощо.

Стосовно сільського господарства виробничий потенціал – це об'єктивно досягнутий рівень результатів господарювання, що досягається за рахунок раціонального використання усіх виробничих ресурсів. Він визначається можливим обсягом виробництва валової сільськогосподарської продукції з розрахунку на одиницю сільгоспугідь.

Економічний потенціал найчастіше трактується як здатність господарської системи освоювати й переробляти матеріально-товарні цінності для задоволення суспільних потреб, або ж як сукупність економічних можливостей, які має суспільство і які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей.

Більш конкретно економічний потенціал сільського господарства можна трактувати як сукупність економічних можливостей галузі, які можуть бути використані для розв'язання конкретних соціально-економічних проблем села. Він визначається розміром чистої продукції, що може

бути створена у сільському господарстві і використана для забезпечення потреб суспільства. При цьому необхідно мати на увазі, що економічний потенціал сільського господарства залежить від розвитку його продуктивних сил і характеру аграрних виробничих відносин [5].

Найважливішою складовою частиною економічного потенціалу, його основою, є виробничий потенціал, який формується завдяки економічним можливостям галузей матеріального виробництва.

Окремі види виробничих ресурсів характеризуються відповідними і лише їм властивими функціями. Розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності залежать від складу і раціонального співвідношення виробничих ресурсів.

Важливою складовою ресурсного потенціалу сільського господарства є земельні ресурси, що представлені площею сільськогосподарських угідь. Земельні ресурси є матеріальною основою сільськогосподарського виробництва, базою для органічного поєднання інших ресурсів у виробничому процесі.

За даними наукових досліджень, земельні ресурси становлять понад 40 % продуктивних сил України [10]. Вартість землі у складі її основних виробничих засобів нерідко сягає 90 % і визначає земельні угіддя як один з найважливіших ресурсів в аграрній сфері економіки.

Слід зазначити, що вкладення в сільськогосподарське виробництво окупуваються найгірше з-поміж усіх галузей економіки. Так, за даними Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», норма прибутку аграрного сектору і сільського населення з об'єднаного виробничого капіталу (з вартістю сільськогосподарських угідь) склала у 2006 році тільки 0,6%, а у всіх інших галузях національної економіки – 4,5% [8]. Запровадження ринку землі в цих умовах призведе не до зростання виробництва на куплених землях, а до спекуляції землею. Отож, спочатку слід всіма можливими важелями державного регулювання створити в країні такі умови, щоб вкладення у сільгоспвиробництво приносили принаймні середню норму прибутку по національному господарству. І лише в такому разі землю куплятимуть не для перепродажу на вторинному ринку, а для виробничих цілей [4].

Необхідно відзначити, що ресурсний потенціал сільського господарства залежить не тільки від площі і структури сільськогосподарських угідь, а також від рівня їхньої економічної родючості. Якість земельних ресурсів зумовлює умови і рівень господарювання, а також ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів. Відомо, що виробництво сільськогосподарської продукції можливо тільки за наявності і органічної єдності таких елементів продуктивних сил, як засоби і предмети праці та трудові ресурси. У процесі сільськогосподарського виробництва трудові ресурси поєднують матеріальні і земельні ресурси, а також забезпечують їх раціональне використання. У зв'язку з цим, важливе значення має грошова оцінка сукупного ресурсного потенціалу. Для його обчислення необхідно всі виробничі ресурси сільськогосподарських підприємств звести до порівняльного виду, тобто визначити вартісним показником.

Методичні рекомендації щодо визначення ресурсного потенціалу сільського господарства передбачають грошову оцінку кожного виду виробничих ресурсів і розрахунок їхньої сукупної вартості. Матеріальні ресурси, які функціонують у сільськогосподарському виробництві, мають вартісну оцінку, що відображена в бухгалтерській звітності. У зв'язку з цим, для визначення сукупного ресурсного потенціалу сільського господарства необхідно розрахувати лише грошову оцінку земельних і трудових ресурсів та приєднати їх до вартості основних і оборотних засобів.

Грошову оцінку земельних ділянок проводять за методикою, яка затверджується Кабінетом міністрів України [2]. За основу розрахунку грошової оцінки земельних угідь беруть рентний дохід, який створюється у виробництві зернових культур. Крім диференціального рентного доходу, в сільському господарстві створюється абсолютний рентний дохід. Для визначення грошової оцінки земель обчислюють загальний рентний дохід як суму диференціального та абсолютного рентних доходів.

Грошова оцінка трудових ресурсів базується на частковій взаємозамінності окремих видів ресурсів, що здійснюється в практиці господарювання. Так, у сільському господарстві постійно відбувається процес заміни живої праці уречевленою в засобах виробництва. При цьому зменшення кількості працівників галузі відповідно компенсується підвищенням фондоозброєності праці, що є основою зростання її продуктивності. Для грошової оцінки трудових ресурсів необхідно визначити розмір виробничих фондів, що замінюють одного середньорічного працівника сільського господарства за умови впровадження сучасних високопродуктивних засобів виробництва.

Найважливішими показниками, які характеризують результати сільськогосподарського виробництва, є вартість валової і товарної продукції, валовий і чистий дохід та прибуток господарства.

У процесі сільськогосподарського виробництва як ресурси функціонують сільськогосподарські угіддя, працівники матеріального виробництва, основні засоби й оборотні виробничі фонди. Тому показники ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу сільськогосподарства повинні доповнюватись також ефективністю використання окремих видів виробничих ресурсів. Показниками економічної ефективності використання земельних ресурсів є вартість валової продукції, валового доходу і прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь; трудових ресурсів – вартість валової продукції і валового доходу на одного середньорічного працівника і на 1 люд-годину; основних виробничих засобів – обсяг валової продукції на 1 грн основних фондів, вартість основних фондів на 1 грн вартості валової продукції; оборотних виробничих фондів – кількість оборотів за рік, тривалість одного обороту в днях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Задоволення потреб продовольчого ринку вимагає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на основі раціонального та ефективного використання ресурсного потенціалу, який являє собою сукупність взаємопов'язаних ресурсів: трудових, земельних, матеріальних. Рівень використання та збереження ресурсного потенціалу залежить від багатьох чинників, насамперед соціально-економічних. Це обумовлює необхідність удосконалення економічного механізму господарювання, здійснення відповідних організаційно-економічних заходів з боку держави і самих підприємств щодо поліпшення і розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. Необхідність державного регулювання в сучасних умовах аграрного виробництва обумовлюється наявністю різних форм господарювання, для яких важливо створити рівні економічні умови з метою формування соціально-орієнтованої ринкової економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / [За ред. П. Т. Саблука]. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2004. – 624 с.
3. Дорогунцов С.І. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання / С. Дорогунцов, О. Новоторов, Т. Николаєнко. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 82 с.
4. Дусановський С. Ринок землі: бути чи не бути? / С. Дусановський, М. Сасенко. – Тернопіль, 2009. – 26 с.
5. Економіка сільськогосподарства / [Збарський В., Мацибора В., Чалий А., Степасюк Л. та ін.]; за ред. В. Збарського і В. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.
6. Економічний енциклопедичний словник. Т. 2 / [Мочерний С., Ларіна Я., Устинко О., Юрій С.]; за ред. С. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
7. Основні напрями розвитку земельної реформи та вдосконалення земельних відносин / О. Онищенко, В. Трегобчук // Стратегія розвитку агропромислового комплексу України. Проект. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – С. 59–61.
8. Саблук П. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва / П. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 151–155.
9. Трегобчук В. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.
10. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 24–30.

Потенциал сельскохозяйственного развития: особенности и проблемы использования

С.С. Волков

В статье исследован и проанализирован категориальный аппарат потенциала сельскохозяйственного развития, раскрыта его структура, выявлены основные различия между понятийно-образующими категориями. Проанализировано состояние дел в отрасли на предмет наличия и эффективного использования потенциала сельскохозяйственного развития.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, производственный потенциал, экономический потенциал, потенциал сельскохозяйственного развития.

The potential for agricultural development: features and problems of using

S. Volkov

Investigated and analyzed the potential of categories of agricultural development, its structure is disclosed, revealed major differences between the concept of forming categories. The state of affairs in the industry to determine the presence and effective use of agricultural development.

Key words: resource potential, production potential, economic potential, the potential for agricultural development

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ РИЗИКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЯВУ У ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення категорії «ризик» та запропоновано авторське визначення. Виділено основні елементи ризику та ідентифіковано функції ризику для здійснення господарської діяльності підприємствами в умовах невизначеності. Систематизовано особливості прояву ризиків на підприємствах агропромислового комплексу.

Ключові слова: ризик, невизначеність, втрата, збиток, прибуток, явище, процес.

Постановка проблеми. Сільськогосподарські підприємства здійснюють господарську діяльність в мінливих ринкових умовах, які характеризуються невизначеністю та ризиком. У зв'язку з цим, існує необхідність вивчення категорії ризику та причин його виникнення, а також розробки та використання методів попередження можливих негативних наслідків з метою введення аналізу ризику в практику підготовки і реалізації управлінських рішень на аграрних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням визначення сутності ризику суб'єктами підприємницької діяльності, а також прийняття та реалізації стратегічних рішень в умовах ризику присвячено велику кількість наукових публікацій. Теоретичні розробки з цього питання представили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Альгін А.П., Балабанов І.Т., Бардиш Г.О., Бачкаї Т., Варченко О.М., Вітлінський В.В., Коваленко Л.О., Поддєрьогін А.М., Половинкін П.Д., Райзберг Б.В., Родіонова Н.В., Стоянова О.С., Уткін Е.А., Бланк І.А. та ін.

Проте, незважаючи на широке коло досліджень з теорії та практики ризиків, на жаль відсутнє загальноприйняте наукове визначення поняття ризику та особливості його прояву у діяльності аграрних підприємств.

Мета дослідження – узагальнення підходів до визначення суті й змісту ризику та висвітлення особливостей його прояву в агропромисловому виробництві, обґрунтування сутності категорії ризику та розширеного тлумачення, також ідентифікація особливостей його прояву і діяльності аграрних підприємств.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних явищ і теоретичних засад, викладених у працях учених-економістів з питань економічної сутності ризику.

Результати досліджень та їх обговорення. Ризик є надзвичайно складним, багатогранним та багатоаспектним явищем не лише в економіці, але й у будь-якій іншій сфері життєдіяльності. Узагальнення наукових джерел дозволило зробити висновок, що у трактуванні рис, властивостей та складових ризику, у розумінні його змісту, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних факторів простежується неоднозначність. Усе це пояснюється різноманітністю поглядів щодо сутності ризику, а також практично повним ігноруванням цього явища в існуючому господарському законодавстві, недостатнім використанням у практичній та управлінській діяльності суб'єктів господарювання.

Розглянемо деякі існуючі підходи до розуміння категорії «ризик». Походження терміну «ризик» походить від грецьких слів *ridsikon*, *ridsa* – круча, скеля. У італійській мові *risiko* – небезпека, загроза; *risicare* – маневрувати між скелями, у французькій мові *risqoe* – загроза, ризикувати [1].

«Економічний енциклопедичний словник» за редакцією С.В. Мочерного подає своє визначення ризику: «Ризик – непередбачуваність, можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому» [2].

Автори «Фінансово-економічного словника» А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк трактують поняття «ризик» як «усвідомлену можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [3].

У науковій літературі ризик найчастіше визначається як «шанс збитку або втрати», «вірогідність невдачі або втрат, пов'язана з конкретним напрямком дій», «небезпека, загроза», «прибуток, що розглядається як певна винагорода за вигідне прийняття на себе ризику», «невизначеність майбутніх надходжень». У наведеній нижче табл. 1 показано підходи до визначення категорії «ризик» окремими вченими-економістами.

Таблиця 1 – Найпоширеніші тлумачення категорії «ризик»

Визначення поняття «ризик»	Автори
Діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої існує можливість кількісно і якісно оцінити вірогідність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети.	Альгін А.П. [4]
Небезпека грошових втрат, пов'язана зі специфікою тих чи інших господарських операцій.	Балабанов І.Т. [5]
Економічна категорія, що може як бути, так і не бути, в основі якої лежить невизначеність конкретної господарської чи іншої ситуації і яка зумовлена браком повної інформації.	Бардиш Г.О. [6]
Можливість відхилення від цілі, заради досягнення якої приймалося рішення.	Бачкаї Т. та ін. [7]
Можливість (імовірність) виникнення умов, які призведуть до негативних економічних наслідків. Негативними наслідками можуть стати втрата частини ресурсів, недоотримання доходів, поява додаткових видатків, збитки, закриття інвестиційних проектів і т.д.	Варченко О.М. та ін. [8]
Це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття заінтересованими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесів цілеспрямованого управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями.	Вітлінський В.В. [1]
Ймовірність виникнення непередбачуваних втрат (зменшення або повна втрата прибутку, недоотримання запланованих доходів, втрата частини доходів, виникнення непередбачуваних витрат, втрата частини доходів або всього власного капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансово-господарської діяльності.	Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. [9]
Ймовірність виникнення будь-яких відхилень (незалежно від того, позитивне чи негативне таке відхилення) від очікуваного рівня фінансово-економічних показників та індикаторів прийнято визначати як ризик. Невизначеність, притаманна реалізації тих чи інших господарських операцій підприємства, формує його сукупний ризик.	Поддєрьогін А.М. та ін. [10]
Процес виявлення рівня невизначеності (відхилень у прогнозованому результаті), прийняття і реалізації управлінських рішень, що дозволяють запобігати або зменшувати негативну дію на процес і результати відтворення випадкових чинників, одночасно забезпечуючи високий рівень підприємницького доходу.	Половинкін П.Д., Зозулюк А.В. [11]
Небезпека потенційно можливої, вірогідної втрати ресурсів, діяльності, що виникає за будь-яких видів діяльності.	Райзберг Б.В. [12]
Це ймовірність виникнення невдач, матеріальних та інших втрат, пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.	Родіонова Н.В. [13]
Це ймовірність виникнення збитків або неотримання доходу порівняно з прогнозованим варіантом.	Стоянова О.С. та ін. [14]
Дія, сподіваючись на щасливий результат.	Уткін Е.А. [15]

Отже, більшість економістів пов'язують поняття ризику з обґрунтованістю недоотримання доходів, потенційно можливою втратою ресурсів (Балабанов І.Т., Варченко О.М., Коваленко Л.О., Ремньова Л.М., Родіонова Н.В., Стоянова О.С., Райзберг Б.В. та ін.). Такого роду визначення підкреслюють, в основному, кількісну сторону цього явища, практично повністю ігноруючи його якісні характеристики.

Інша група авторів: Альгін А.П., Бардиш Г.О., Вітлінський В.В., Поддєрьогін А.М., Половинкін П.Д., Зозулюк А.В., Уткін Е.А. вважають, що ризик – це процес, дія, діяльність, що здійснюються в умовах невизначеності, неминучого вибору.

Угорські економісти Бачкаї Т., Месен Д., Мінко Д. та ін. запропонували інший підхід до визначення сутності цієї категорії: «Сутність ризику зводиться не до збитку, що пов'язано з реалізацією рішення, а можливості відхилення від цілі, для досягнення якої приймалося рішення. Відхилення майбутнього результату від запланованого може бути пов'язане не лише з втратами, але і з додатковим прибутком. Відповідно до цього мова може йти і про ризик надходжень (вигоду)» [7], тобто відбувається якісна оцінка цієї категорії, що зовсім не заперечує його кількісних характеристик.

Аналізуючи сутність цієї категорії, дійшли висновку, що вона виражає не процес і не діяльність, це явище, яке супроводжує процес здійснення господарської діяльності, свого роду характеристика «якості управлінських рішень у діяльності підприємства» [16], якщо оцінювати з погляду рівня досягнення поставленої мети. За аналізу вихідного положення, у процесі підготовки і прийняття рішень, кількісної і якісної оцінки результату здійснення прийнятих рішень явище ризику повинно всебічно враховуватися, оскільки саме він може виявитися визначальним чинником, завдяки якому мета була досягнута або ж ні.

Спробуємо пояснити суть цього поняття, виходячи з власного уявлення про нього. Будь-яке аграрне підприємство в ході реалізації господарської діяльності переслідує досягнення поставлених стратегічних, тактичних, оперативних цілей. Безперечно, всі управлінські дії, що прийма-

ються і реалізуються, здійснюються менеджером певного підприємства, направлені й чітко підпорядковані досягненню його цілей розвитку. Однак, як вже зазначалося, здійснюючи свою діяльність, підприємство неминуче стикається з іншими учасниками ринку, які, в свою чергу, переслідують власні, часто протилежні до цього підприємства цілі. Усе це характеризується чинниками невизначеності, які призводять до зміни параметрів досягнення цілей. І як результат, обрана мета, заради якої приймалися господарські рішення, не досягається або досягається частково.

Отже, господарський ризик, на нашу думку, – це економічна категорія, яка відображає можливість і ступінь відхилення від поставленої мети (причому як в негативну, так і в позитивну сторону) в ході реалізації господарської діяльності підприємства.

У явищі «ризик» необхідно виділити наступні основні елементи:

– можливість відхилення від передбачуваного ланцюга, для якого здійснювалася обрана альтернатива, причому відхилення можуть варіюватись;

– вірогідність досягнення бажаного результату;

– відсутність впевненості в досягненні поставленої мети;

– можливість матеріальних, фінансових, етичних та інших втрат (надбань), пов'язаних зі здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи.

Варто зупинитися більш детально на функціях, які виконує ризик для здійснення господарської діяльності підприємством в умовах невизначеності.

Ряд економістів: Альгін А.П., Родіонова Н.В., Стоянова О.С., вважають, що найбільш важливими для господарського ризику як економічної категорії є чотири функції: аналітична, інноваційна, регулятивна і захисна [4, 13, 14].

Однією з головних функцій ризику є аналітична функція, яка обумовлена необхідністю вибору одного із потенційних варіантів рішення, що приймається, для фахівця, який виконує рішення, аналізує і порівнює всі можливі альтернативи, будує свою систему переваг. При цьому, ситуація прийняття рішення з урахуванням ризику може мати різний ступінь складності залежно від конкретного завдання.

Суть інноваційної функції полягає в тому, що впровадження нових технологій або освоєння нових продуктів, у тому числі й у сфері здійснення господарської діяльності аграрних підприємств, завжди супроводжується ситуаціями підвищеного ризику. Саме існування ризику стимулює керівників з метою більш ефективного здійснення діяльності шукати нетрадиційні, особливі рішення. Тому між прибутковістю і «ризикованістю» існує висока кореляція. Стимулюючи, таким чином, пошук неординарних рішень, ризик здійснює функцію інновацій.

Регулятивна функція категорії «господарський ризик» проявляється в двох формах:

1. Конструктивна форма полягає в тому, що раціональне і відповідальне ставлення до ризику відіграє роль своєрідного каталізатора економічної активності, налаштовує суб'єктів господарської діяльності на досягнення вагомих результатів нетрадиційними, ризикованими способами, на подолання консерватизму, психологічних бар'єрів, що перешкоджають перспективним новаціям.

2. Деструктивна форма проявляється в ігноруванні ризику. Це механізми ухвалення рішень, що не містять в собі обґрунтування, базуються на аналізі ризику і врахуванні закономірностей розвитку господарської діяльності підприємств.

Під захисною функцією ризику розуміється необхідність інституційного закріплення права відповідальної особи на ухвалення рішень, що включають елементи господарського ризику, тобто забезпечення певних соціальних, правових, політичних і економічних гарантій для керівника. У цьому випадку допустимість помилки, пов'язаної з втратами, слід розглядати як елемент самостійної господарської діяльності, а не як наслідок професійної неспроможності. Помилка має бути наслідком прояву чинника ризику, який за попереднього аналізу ризику не був і не міг бути врахованим.

Так, В.В. Вітлінський у своїй роботі запропонував детальнішу класифікацію, яка включає попереджувальну, репресивну, стабілізуючу, контрольну, ошадну функції [1].

1. Попереджувальна (превентивна) функція обґрунтовує необхідність заходів і дій, направлених на попередження непередбачених негативних подій і їх наслідків або зниження ступеня їх впливу.

2. Репресивна функція обґрунтовує необхідність дій (що витікають з усвідомлення ризику), які обмежили б можливий збиток або компенсували втрати від випадку, що вже настав.

3. Стабілізуюча функція інтерпретує тезу про те, що свідоме відношення до ризику само по собі є врівноважувальним, стабілізуючим чинником, що зміцнює положення підприємства в соціально-економічному середовищі.

4. Контрольна функція проявляється в тому, що раціональне ставлення керівника підприємства до ризику в принципі створює умови для управління ризиковою ситуацією, визначення рівня ризику у виробничо-господарській діяльності, прогнозування настання непередбачуваних подій.

5. Ощадна функція проявляється у накопиченні та збереженні тимчасово вільних коштів і використанні їх для створення резервних фондів (фондів ризику) на випадок необхідності покриття витрат на ліквідацію негативних наслідків чинників ризику.

Отже, систематизовані функції «господарського ризику» достатньою мірою розкривають сутність цієї категорії.

Систематизуючи критерії класифікації чинників ризиків для аграрних підприємств, вважаємо, що їх види за ступенем, часом, повторюваністю, безумовно, мають місце. При цьому основною ознакою їх класифікації є змістовний фактор. Тому, у першу чергу, вважаємо за доцільне виділити два основних види факторів ризику – зовнішні та внутрішні. Зовнішні чинники ризику для аграрних підприємств, у свою чергу, варто розділити на рівні:

- чинники мегарівня, тобто світові тенденції, що обумовлюють можливі коливання кон'юнктури на ринку продовольчих товарів, а також ринку засобів виробництва, фінансовому ринку, трудовому та інших, які впливають на результати діяльності аграрних підприємств;
- чинники макrorівня – умови країни, на території якої функціонує підприємство;
- чинники мезорівня – умови галузі й ринку, на якому функціонує підприємство;
- чинники мікросередовища, тобто стосунки з постачальниками та посередниками.

Слід зазначити, що чинники більш низького рівня формуються під впливом факторів більш високого рівня. Тому за їх оцінки необхідно починати виявлення причинно-наслідкових зв'язків поетапно від рівня до рівня. При цьому чинники мега- й макrorівнів за своїми внутрішніми складовими ідентичні. Однак ступінь їх впливу різниться. До основних видів факторів ризику цих рівнів варто віднести: природнокліматичний; економічний; фінансово-інвестиційний; політичний; нормативно-правовий; науково-технічний; екологічний; соціально-демографічний; культурний.

До факторів ризику мезорівня можна віднести наступні: зміна галузевих умов; зміна поведінки споживачів; поведінка конкурентів; зміна рішень територіальних адміністрацій та ін.

До факторів мікросередовища необхідно віднести поведінку ринкових суб'єктів, що сприяють функціонуванню окремо взятого аграрного підприємства, але при цьому змінюючи свою поведінку, що впливає на рівень його успіху або невдачі. Такими факторами є: зміна поведінки постачальників; зміна поведінки торговельних посередників; зміна поведінки маркетингових центрів, рекламних агентств, виставок і ярмарків і т.п.

При цьому всі чинники можна умовно розділити на екзогенні й ендогенні. Перші – це чинники, спричинені об'єктивними умовами функціонування зовнішнього середовища, другі – обумовлені особливостями самого підприємства, наприклад, часткою, яку воно займає на ринку, або наявними виробничими потужностями.

До внутрішніх факторів ризику відносять ті, які входять до сфери прийняття управлінських рішень, що перебувають у компетенції вищого керівництва аграрного підприємства. На наш погляд, для систематизації внутрішніх факторів ризику доцільно за основу брати стадії відтворювального процесу та всі пов'язані з ними функції. Відповідно до цього критерію можна виділити наступні чинники ризику: постачальницький; технологічний; виробничий; логістичний; комунікаційний; кадровий; організаційний; фінансовий.

Безумовно, список факторів може бути доповнений у разі необхідності, обумовленої специфікою діяльності окремо взятого аграрного підприємства.

Висновки. Ризик як явище супроводжується неочікуваними втратами, а за сутністю ризик – це економічні відносини господарюючих суб'єктів, які в умовах ринку завжди мають стохастичний, невпорядкований, імовірний характер, що дозволяє назвати їх ненадійними. Це зумовлено тим, що підприємство перебуває в оточенні інших суб'єктів, вплив яких на діяльність підприємства передбачити неможливо. Можна виділити такі складові зовнішнього середовища: конкуренти, постачальники, покупці; регіональні та місцеві органи влади, з якими економічні відносини більш або менш упорядковані та прогнозовані, і, як наслідок, їх вплив на господарські ризики мінімальний. Ці відносини більш стохастичні для підприємства і прогнозувати їх вплив складно або зовсім неможливо, що проявляється у ризикових ситуаціях у вигляді неконтрольованих втрат і доходів.

Серед основних складових, які формують зміст категорії «ризик», можна виділити: можливість відхилення від передбачуваної цілі, заради якої здійснюється вибрана альтернатива; імовірність досягнення очікуваного результату; можливість матеріальних та інших втрат, пов'язаних зі здійсненням вибраної в умовах невизначеності альтернативи.

Невизначеність зовнішнього середовища господарюючих суб'єктів АПК та особливості їх внутрішнього функціонування вимагають забезпечення конкурентоспроможного виробництва, на рівень якого впливають існуючі ризики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник; у 2-х томах / С. В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко та ін. – Львів: Світ, 2006. Т 2. – 568 с.
3. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
4. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М.: Мысль, 1998. – 188 с.
5. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 416 с.
6. Бардиш Г.О. Проектне фінансування / Г.О. Бардиш. – К.: Хай-Тек Прес, 2008. – 463 с.
7. Бачкай Т. Хозяйственный риск и методы его измерения / Т. Бачкай, Д. Мессена, Д. Минко и др.; пер. с венг. – М.: Экономика, 2009. – 133 с.
8. Варченко О. М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / О.М. Варченко, А.С. Даниленко, Д.Ф. Крисанов та ін. – К.: Хай-Тек Прес, 2011. – 396 с.
9. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – К.: Знання, 2005. – 485 с.
10. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент / А.М. Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, Н.Ю. Калач. – К.: КНЕУ, 2001. – 294 с.
11. Половинкин П. Предпринимательские риски и управление ими / П. Половинкин, Л. Зозулюк // Российский экономический журнал. – 1997. – № 9. – С. 26–29.
12. Райзберг Б.А. Предпринимательство и риск / Б. А. Райзберг. – М.: Знание, 1992. – 64 с.
13. Родіонова Н.В. Антикризовий менеджмент. – М.: ЮНІТІ-ДАНА, 2001. – 187 с.
14. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент для практиков: крат. курс / Е. С. Стоянова, М. Г. Штерн. – М.: Перспектива, 1998. – 238 с.
15. Уткин Э.А. Риск-менеджмент / Э.А. Уткин. – М.: ЭКМОС, 1998. – 284 с.
16. Бланк И.А. Концептуальные основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К.: Ика-Центр, Эльга, 2003. – 448 с.

Экономическая сущность риска и особенности его проявления в деятельности аграрных предприятий

О.О. Рудич

Рассмотрены существующие подходы к определению категории «риск» и предложено авторское определение. Выделены основные элементы риска и идентифицированы функции риска при осуществлении хозяйственной деятельности предприятиями в условиях неопределенности. Систематизированы особенности проявления рисков на предприятиях агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: риск, неопределенность, потеря, убыток, прибыль, явление, процесс.

The economic essence of risk and particular manifestations in the activities of agricultural enterprises

O. Rudych

The existing approaches to defining the category of "risk" and the author's definition is invited. The basic elements of risk and risk functions in the implementation of economic activities of enterprises in conditions of uncertainty are identified. The features of display risks at the enterprises of the agro-industrial complex are systematized.

Key words: risk, vagueness, loss, loss, income, phenomenon, process.

УДК 339.542.2/923:061.1(477)

ЛОБУНЕЦЬ В.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В ЄС ТА В МИТНОМУ СОЮЗІ: РОСІЯ, КАЗАХСТАН, БІЛОРУСЬ

У статті проведено аналіз інтеграційних переваг України. Доведено, що найбільший потенціал зовнішньоторговельних відносин знаходиться на ринку Європи. З'ясовано недоліки повноцінного входження України в Митний союз з Росією, Казахстаном та Білоруссю. Встановлено доцільність співпраці в пунктах, які не суперечать укладеним міжнародним правовим договорам та сприяють формуванню сучасної конкурентоспроможної економіки, що захищає національні інтереси.

Ключові слова: інтеграція, Європейський Союз, Митний союз, зона вільної торгівлі, механізм співробітництва.

Постановка проблеми. Нині однією з найбільш актуальних для обговорення є проблема створення Митного союзу трьох країн: Росії, Казахстану і Білорусі. Саме йому прогнозують в майбутньому перехід до єдиного валютного простору з новою наднаціональною грошовою одиницею, що призведе до інтеграції країн в єдине торгове співтовариство. Класика побудови подібних об'єднань, які ведуть до створення єдиного економічного ринку, добре відома як в Європі, так і в інших регіональних союзах (асоціація ЄС з Туреччиною, підписана в 1963 р.), Арабський спільний ринок (1964 р.), Центральноамериканський спільний ринок (1961 р.), Організація східно-карибських держав (1991 р.).

Митний союз – це угода держав про скасування митних зборів і кордонів між ними та введення єдиного митного тарифу для інших держав. Основною метою Митного союзу є істотне зростання економік країн-учасниць. За даними експертів, Митний союз дозволить трьом країнам до 2015 року збільшити ВВП на 15%. Передбачається, що за рахунок збільшення ринку, встановлення загальних правил ведення бізнесу, країни-учасниці отримають додатковий приріст ВВП на 1-2% в рік і зароблять більше 400 млрд дол. США. Якщо членом союзу стане Україна, то виникне спільний економічний простір, що простягнеться від ЄС до Китаю і об'єднає населення країн-учасниць загальною чисельністю в 213 мільйонів чоловік.

З іншої сторони, якщо Україна не ввійде до складу Митного союзу, тоді для неї поява в безпосередній близькості єдиного митного простору призведе до різкого ускладнення зовнішньоекономічних зв'язків. Його створення означає появу на кордонах України ще одного, крім ЄС, торгового гіганта. Спрогнозувати можливі проблеми України в зв'язку з цим можливо, аналізуючи втрати від сусідства з Європейським митним союзом. Це призвело до скорочення експорту чорної металургії, хімічної промисловості в нові країни-члени ЄС (наприклад, прибалтійські країни).

Питання розвитку економічних відносин з Європейським Союзом, зокрема щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), і з Митним союзом (Росія, Білорусія, Казахстан), надзвичайно актуальні і вимагають додаткового аналізу з формуванням вираженої позиції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити про відсутність однозначної думки щодо перспектив інтеграції України. Неодноразово проблема виносилася на слухання Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом» [1].

Офіційна позиція зводиться до намірів керівництва України підписати Угоду про асоціацію з ЄС, що включає угоду про створення зони вільної торгівлі. Що стосується відносин України з Митним союзом, то тут українська влада виключає повноцінне членство країни в ньому, орієнтуючись на підписання найближчим часом Угоди про зону вільної торгівлі держав-учасниць СНД [2].

Водночас деякі економісти, зокрема представники українських виробників (В. Ландік, Т. Васадзе, А. Кінах), висловили цілий ряд можливих негативних наслідків для автомобільних, авіаційних, суднобудівних, приладобудівних заводів України в разі її входження в ЗВТ з ЄС [1].

Метою дослідження є визначення можливостей для забезпечення переваг України. По-перше, від створення спільного ринку країн Митного союзу на умовах зони вільної торгівлі. По-друге, входження у перспективний ринок країн ЄС, до якого наші виробники хочуть отримати максимальний доступ і який ще не освоєний. Для досягнення мети було поставлено **завдання** – дослідити досвід розвинених країн та вітчизняні пріоритети, виявити інтереси України по всіх економіко-інтеграційних напрямках. Вважаємо, що основним завданням для України є формування сучасної конкурентоспроможної економіки, яка б захищала національні інтереси незалежно від напрямку інтеграції.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалами дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, офіційні заяви представників влади щодо проблеми вибору напрямку інтеграції української економіки. Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналізу та синтезу, системного підходу до вивчення явищ, метод експертних оцінок. Основні результати досліджень були висвітлені за допомогою методів наукової абстракції, історико-логічного, розрахунково-конструктивного, економіко-статистичного.

Результати дослідження та їх обговорення. В цілому Україна може одночасно мати зону вільної торгівлі з Європейським Союзом та країнами СНД, розвивати відповідні відносини з Митним союзом, а також утворювати в майбутньому нові зони вільної торгівлі. Про це свідчить світова практика. Так, ЄС має угоди про вільну торгівлю з 24-ма країнами, а з трьома країнами – Андорра, Туреччина, Сан-Марино – митні союзи.

У країнах ЄС існує загальний ринок і загальна митна політика, яка також передбачає спільний митний тариф щодо третіх країн. На сьогодні в зовнішньоторговельному обороті України частка країн ЄС та СНД займають лідируючі позиції. Так, в 2011 році обсяги експорту товарів до країн СНД становили 38,3% від загального обсягу експорту, Європи – 27% (у т.ч. до країн Європейського Союзу – 26,3%). Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 29% від загального обсягу експорту. Імпорт з країн СНД становив 45% від загального обсягу, Європи – 32,8% (у т.ч. з країн Європейського Союзу – 31,2%). У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались також з Російської Федерації – 35,3% [3].

При цьому експорт в Російську Федерацію в умовах зони вільної торгівлі та експорт в країни ЄС у разі високого тарифного захисту спільного ринку Євросоюзу займають майже однакові частки в загальному обсязі українського експорту.

Для просування на європейський ринок необхідно модернізувати українську економіку і підвищити конкурентоспроможність вітчизняних товарів. З цією метою створюються сприятливі умови для залучення іноземного та національного капіталу. Вважаємо, що спрощення митного режиму в рамках зони вільної торгівлі з ЄС дозволить Україні не тільки розширити ринки збуту товарів і послуг власного експорту, але і наростити імпорт інноваційних техніки і технологій для прискореної модернізації виробництва. Це стане передумовою стабільного, довгострокового зростання економіки.

Як визначено у щорічному Посланні Президента України, інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий та гуманітарний простір є орієнтиром для проведення системних реформ, для модернізації країни. Послідовне та ефективне використання механізмів співробітництва з ЄС має стати базисом сталого економічного розвитку нашої держави, основою стратегії реформування всіх основних сфер суспільства і впровадження європейських стандартів з метою підвищення якості життя населення України. Цей процес буде продовжуватися і повинен завершитися прийняттям оновленої Стратегії європейської інтеграції України. Україна робить акцент на тому, що її інтеграція в ЄС відповідає інтересам не тільки українського, але й загальноєвропейського розвитку. Українська сторона вже досягла істотного прогресу на шляху укладення Угоди про асоціацію [4].

Щодо російського вектора, то Російська Федерація є одним із глобальних світових гравців, найбільш зацікавлених у розвитку динамічного діалогу з Україною. Нормалізація відносин з Російською Федерацією – невід'ємна складова європейського вибору України. Розвиток українсько-російського партнерства є умовою для формування стабільного економічного і безпечного середовища у Європі.

Нині Україна зберігає і підсилює вектор євроінтеграції і одночасно розвиває економічні відносини з країнами СНД, зокрема з Російською Федерацією, які визначаються стратегічними і перспективними інтересами нашої держави.

Інтеграція України до спільного ринку з Євросоюзом через створення поглибленої зони вільної торгівлі у форматі "ЗВТ плюс" сприятиме активізації торгово-економічного співробітництва. Формат "ЗВТ плюс" робить акцент на регуляторному середовищі і припускає, що скорочення та ліквідація торговельних обмежень буде стосуватися не тільки двосторонньої торгівлі товарами, але і згоди сторін лібералізувати додатково такі сфери, як торгівля послугами, режими прямих іноземних інвестицій і державних закупівель, що забезпечать максимально глибоку економічну інтеграцію, до якої будуть готові сторони. Це означає, що закони України та стандарти, що стосуються торговельної сфери, будуть відповідати тим, які діють в ЄС, тобто наближаючи свої правові норми до правових норм Євросоюзу, Україна одночасно буде інтегруватися в його внутрішній ринок.

Вважаємо, що укладення угоди призведе до вирішення ряду проблем та скасування бар'єрів, з якими стикаються українські експортери на ринках країн ЄС. До зазначених проблем, серед інших, належить високий тарифний захист ринку ЄС, насамперед, ринку сільськогосподарських товарів. Основним принципом, яким керується Україна в переговорах з Європейським Союзом щодо створення зони вільної торгівлі, є максимальне забезпечення інтересів українського бізнесу з погляду реальних перспектив доступу на ринки ЄС, але неформальне завершення переговорного процесу до конкретної дати, тобто ефективне просування переговорів залежить, в першу чергу, від отримання реальних перспектив доступу на ринки товарів, послуг і капіталу.

Щодо умов входження України до Митного союзу, то перспективи можна окреслити рядом переваг. Так, об'єднується спільний ринок з чисельністю майже 180 млн чоловік. Сукупний ВВП становить близько 2 трильйонів дол. США і товарообіг – 900 млрд дол. США. Країни-учасниці

Митного союзу становлять майже 83% економічного потенціалу колишнього СРСР. На думку експертів варто очікувати наступних наслідків:

- товари на місцевих ринках стануть дешевшими, якіснішими, а їхній асортимент різноманітнішим;
- відкриються нові можливості для розвитку бізнесу. Товари можна буде вільно переміщати по території Росії, Казахстану, Білорусі;
- стануть дешевшими енергоносії;
- у взаємній торгівлі країн Митного союзу знизяться витрати на бізнес, наприклад, у ході перевезень товарів у середині Митного союзу.

Митний союз може сприяти утворенню в середині зони замкнутих технологічних ланок виробництва і збуту продукції і послуг, як наприклад, це відбувається в Європейському Союзі (ЄС). Враховуючи, що українська економіка як і раніше пов'язана з Росією, це сприятиме кооперації підприємств. Секретар Комісії Митного союзу С. Глазьев вважає, що українська економіка нерозривно пов'язана з Росією: українська металургія залежить від російського газу, українське машинобудування – від російських комплектуючих і російського ринку, агропромисловий комплекс України – від російських споживачів [5].

Проте, існує ряд негативних наслідків, які можуть призвести до втрат в економіці України від створення Митного союзу, зокрема:

- посиляться конкуренція за ринки країн-учасниць у продукції сільського господарства, деревообробній промисловості, машинобудуванні, металургії. Україна також може втратити частину ринку збуту. Проте, Казахстан в обсягах торгівлі України з країнами СНД займає 2 місце і 5 місце серед усіх українських партнерів (товарообіг складає майже 3,5 млрд дол. США) [3];
- можлива денонсація, як відмова від виконання міжнародного договору про вільну торгівлю, що призведе до падіння українського експорту. Так, Митний союз мав негативний вплив на українських виробників та експортерів алкогольної продукції, оскільки вимагалася нова ліцензія;
- можуть ускладнитись торговельні відносини України з Білоруссю і Казахстаном. Обмеження експорту українського металу, аграрної продукції, які були застосовані на українсько-російському кордоні, розширяться тепер і на інші країни Митного союзу, що загрожує повною втратою цих ринків для українського бізнесу. Між Україною і Білоруссю не було обмежень за основними статтями українського експорту – металопродукції, електроенергії, сільськогосподарської продукції, кондитерських виробів. Проте, російські обмеження можуть розповсюдитись на Білорусь і Казахстан, що призведе до підвищення ціни на український метал на 30%;
- можливі втрати від уніфікації митних правил, скоординованої політики, спрямованої на збільшення вантажопотоків через територію Митного союзу. Враховуючи, що 70% обсягу транзитних перевезень через українську територію становлять російські вантажі, то обсяги транзиту Україною можуть знизитись в кілька разів [4];
- під загрозою є зниження потоків інвестицій в економіку України, оскільки значно зросте конкуренція на інвестиційному ринку в 180 млн чоловік.

Водночас за Митний союз виступає громадськість в Україні. Дані опитування Українського інституту публічної політики (УІПП) свідчать, що 81,4% опитаних виступають «за». Крім того, 48,2% впевнені, що Україна повинна вступити в Митний союз навіть якщо це завадить Україні стати асоційованим членом ЄС і закрий їй шлях до ЄС. Такий пріоритет українців щодо Митного союзу перед вступом України до ЄС пояснюється розумним прагматизмом більшості українців, які розуміють, що Україні до Європейського Союзу ще рухатися не менше десяти років, а до Митного союзу з РФ, Білоруссю і Казахстаном можливо вступити в цьому році [6].

Проведений нами аналіз доводить, що у функціонуванні Митного союзу виникає ряд проблем, які інколи висвітлюються в засобах масової інформації, але не пов'язуються безпосередньо з союзом.

Ряд аналітиків вважає, що Митний союз вигідний, в першу чергу, Росії, оскільки це відповідає її планам зі створення внутрішнього замкнутого технологічного виробництва. За основу митного оподаткування взято 90% митних зборів, що діють в Росії [7].

Прискорене створення Митного союзу вже призвело до серйозних проблем у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Нині країни-учасниці часто зайняті тим, що підраховують збитки від поспішних рішень. Митний союз досить декларативний, оскільки не узгоджує значну кількість позицій з митних зборів.

Несправедливим є, з розгляду Білорусі і Казахстану, розподіл митних платежів між учасниками Союзу. Росія, як найважливіший експортер, розраховує на більшу частину зборів.

Невдоволеними є нафтовидобувні компанії. Митний союз передбачає єдині експортні мита на нафту. Це означає, що Казахстану, який обходився довгий час без цих мит, доведеться працювати за загальними правилами, що відповідно призведе до зниження прибутку в нафтовидобувних компаніях.

Висловлюються припущення, що контрабанда низькоякісних китайських товарів до Росії буде зростати і проходити через Киргизько-казахський кордон, оскільки він не має належного рівня митного контролю. Білоруській продукції легкої та машинобудівної промисловості буде важко конкурувати з дешевим китайським імпортом.

Існує різниця в обсягах ПДВ в середині країн СНД. Російські митники прогнозують, що через таку різницю в ПДВ російські компанії будуть оформляти товари на казахській території.

Митний союз може призвести до зростання цін. Наприклад, білоруси вважають, що після уніфікації митних зборів автомобілі подорожчають на 30%.

Можливе виникнення прямої загрози вітчизняним виробникам. Оскільки тарифна політика Митного союзу заснована на ставках РФ, то в Казахстані вважають, що це призведе до збільшення частки російських і білоруських товарів на їх внутрішньому ринку. Вжити зможуть тільки найбільш передові казахстанські підприємства.

Висновки. Вважаємо, що найбільший потенціал для української торгівлі знаходиться на ринку Європи. Ринок ЄС більший, ніж ринок країн СНД, з чисельністю населення 500 млн чоловік. Нині близько 80 % усіх прямих іноземних інвестицій в Україну та 70 % інвестиційного технологічного імпорту надходять з держав Європейського Союзу. Але цей ринок практично закритий для України.

Для України не буде вигідним повноцінне входження в Митний союз, але доцільним стане середина у відносинах з Митним союзом і Євросоюзом. Найбільш очевидним на сьогодні є формат «3+1» – не вступ України до Митного союзу, а її співпраця з організацією тільки в тих пунктах, які не суперечать вже укладеним міжнародним правовим договорам. Така позиція України потребує вираженої державної політики та прийняття ряду Законів, узгодження перерахованих вище проблем на рівні міждержавних комісій міністерств і відомств усіх країн Митного союзу та ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Парламентські слухання "Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом". Сесійна зала Верховної Ради України від 11 травня 2011р. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.materik.ru/problem/detail.php?ID=14104&print=Y>
2. Дмитрий Скворцов. Украина не выживет без евразийской интеграции, уверены в Таможенном Союзе. И ждут. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.materik.ru/problem/detail.php?ID=14913>
3. Державний комітет статистики України – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Виступ Президента України Віктора Януковича зі щорічним посланням до Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19736.html>
5. Глазьев С. Секретар Комісії Митного союзу. У Митному союзі вирішили, що можуть вказувати Україні, коли і як підписувати ЗВТ з ЄС. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS_93806.html
6. Україна 2020: віз і завтра там? Український інститут публічної політики (УІПП). – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uiipp.org.ua/index.php?page=news&id=41>
7. Вадим Елфимов. Таможенный союз уже никогда не будет «союзом двух». – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=10274&print=Y>

Перспективы участия Украины в ЕС и в Таможенном союзе: Россия, Казахстан, Беларусь

В.И. Лобунец

В статье проведен анализ интеграционных преимуществ Украины. Доказано, что наибольший потенциал внешне-торговых отношений находится на рынке Европы. Выявлены недостатки полноценного вхождения Украины в Таможенный союз с Россией, Казахстаном и Беларусью. Установлена целесообразность сотрудничества в пунктах, которые не противоречат заключенным международным правовым договорам и способствуют формированию современной конкурентоспособной экономики, защищают национальные интересы.

Ключевые слова: интеграция, Европейский Союз, Таможенный союз, зона свободной торговли, механизм сотрудничества.

Future participation in Ukraine and EU the Customs union: Russia, Kazakhstan, Belarus

V. Lobunets

It is analysis of the benefits of integration of Ukraine. It is shown that the greatest potential foreign relations on the market in Europe. It is shown deficiencies full integration of Ukraine into a customs union with Russia, Kazakhstan and Belarus. It feasibility of cooperation in areas that do not contradict international legal agreements entered into and contribute to the formation of the modern competitive economy, protecting national interests.

Key words: integration, European Union, Customs union, free trade, the mechanism of cooperation.

ДІДЕНКО С.В., аспірант

Науковий керівник – ДАНИЛЕНКО А.С., д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА ЯЄЧНОГО НАПРЯМУ

У статті узагальнено методичні засади забезпечення ефективного функціонування підприємств птахівничого підкомплексу. Обґрунтовано показники комплексної оцінки економічної ефективності виробництва продукції птахівництва яєчного напрямку.

Ключові слова: птахівництво, продукція птахівництва, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Однією з важливих галузей сільського господарства, яка забезпечує населення цінними продуктами харчування, є птахівництво. Вирішення проблеми забезпечення населення продукцією птахівництва залежить від розвитку галузі та зростання її ефективності. Актуальним нині залишається питання оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва яєчного напрямку з метою формування стратегії розвитку підприємства та забезпечення нормативного споживання яєць на душу населення. Обґрунтування ефективного економічного механізму функціонування птахівничих підприємств дозволить зміцнити продовольчу безпеку держави та забезпечити населення якісною продукцією за доступними цінами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження економічної ефективності виробництва продукції птахівництва зробили: П.С. Березівський, В.П. Бородай, Б.А. Мельник, М.І. Сахацький, О.М. Шпичак, Ф.О. Ярошенко та багато інших науковців. Проте, окремі питання щодо підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва яєчного напрямку вимагають подальшого дослідження та аналізу.

Мета дослідження – узагальнення методичних підходів до оцінки економічної ефективності виробництва продукції птахівництва та обґрунтування напрямів їх використання у практичній діяльності.

Методи дослідження. У проведенні досліджень застосовувались методи системного аналізу соціально-економічних процесів в умовах здійснення аграрної реформи та економічної ефективності розвитку птахівництва: порівняння – для виявлення впливу окремих факторів на форми і методи господарювання; розрахунково-конструктивний – для обґрунтування показників розвитку виробництва продукції птахівництва та ряд інших.

Результати досліджень та їх обговорення. Відмітимо, що для того, щоб оцінити економічну ефективність сільськогосподарського виробництва використовують натуральні і вартісні показники. Натуральні показники відображають лише одну сторону досягнутої ефективності. Один і той же рівень виробництва може бути досягнутий за різних витрат засобів і праці, різної забезпеченості ресурсами, тому для порівняння економічного ефекту необхідне також знання сукупних витрат праці, які забезпечили одержання певного обсягу продукції. Значний вплив на ефективність виробництва має те, що за однакової продуктивності може бути одержана різна якість продукції. Для порівняння величин витрат результат виробничої діяльності (обсяг продукції), як правило, переводять у вартісну форму [1, 2].

Узагальнюючими показниками економічної ефективності виробництва є: обсяг валової, товарної, чистої продукції; виробництво продукції на 1 гривню витрат; урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність у різних галузях тваринництва; зростання обсягів виробництва (виконаних робіт) у вартісному виразі; економія від зниження собівартості по всій товарній продукції; економічний ефект від підвищення якості продукції; рентабельність; витрати на 1 грн товарної продукції за повною собівартістю.

Окрім узагальнюючих показників, існують специфічні показники, які можна класифікувати таким чином: показники стану ринку; вартісні і натуральні показники використання основних фондів, обігових коштів, капітальних вкладень; вартісні і натуральні показники економічної ефективності використання праці; показники економічної ефективності використання матеріальних ресурсів; показники фінансового стану сільськогосподарського підприємства [3-6].

Для визначення народногосподарської ефективності сільськогосподарського виробництва В.Г. Андрійчук пропонує використовувати наступні показники: ефективність використання виробни-

чих фондів як відношення національного доходу до вартості основних і оборотних фондів; продуктивність суспільної праці в сільському господарстві як відношення створеного в галузі національного доходу до кількості середньорічних працівників у галузі; ефективність використання поточних виробничих витрат як відношення національного доходу до витрат виробництва [7].

На думку О. Онищенко, для оцінки ефективності виробництва за різних форм господарювання необхідно використовувати дві групи показників. Перша група базується на результативності модельних формувань і включає наступні показники: нормативний госпрозрахунковий дохід на 1 га ріллі, що показує результативність використання земельних ресурсів; нормативний госпрозрахунковий дохід на одного працівника, що характеризує ефективність праці; нормативний рівень прибутковості виробництва, що показує віддачу від вкладених у сільське господарство матеріальних ресурсів; нормативний рівень рентабельності виробництва, що свідчить про можливість ведення розширеного виробництва та отримання прибутку. Друга група показників необхідна для оцінки рівня результативності виробництва, що фактично склався. Показниками цієї групи є: індекс одержання госпрозрахункового доходу на 1 га ріллі; індекс одержання госпрозрахункового доходу на 1 працівника; індекс прибутковості виробництва [8].

На думку І.Н. Буздолова, окрім узагальнюючого показника ефективності – рентабельності, використовуються й інші, перш за все, результативні показники – валовий прибуток, чистий дохід, прибуток; продуктивність праці, собівартість продукції, фондівіддача, обсяг валового доходу на одиницю трудових витрат, на гривню виробничих фондів. Основу системи показників ефективності складає категорія рентабельності, інтегруючи у собі реальне співвідношення двох складових частин: витрат і результатів. Результати, на думку автора, виступають у вигляді валового доходу, чистого доходу, прибутку, а витрати підрозділяються на виробничі, реалізаційні, повні. Співвідношення перерахованих показників є визначальним для системи показників, головними в якій є показник рентабельності всіх авансованих у виробництво коштів [9].

Ми поділяємо думку О.І. Гуторова, що оскільки аграрні підприємства переважно розміщені в сільській місцевості, як основний показник соціальної ефективності слід розраховувати підвищення рівня зайнятості населення. Зниження безробіття за категоріями трудових ресурсів і спеціальностями можна використовувати як додаткові показники [10].

Зазначимо, що науковці по-різному підходять до обґрунтування інтегрального показника економічної ефективності виробництва. Одні наголошують на складності визначення результату виробництва, інші – витрат. Під час розгляду цього питання як результат виробництва пропонувалися наступні показники: валовий суспільний продукт (валова, товарна, реалізована продукція), кінцевий продукт, інтегральний фонд споживання матеріальних благ і послуг. У ході дискусії більшість науковців віддають перевагу показнику національного доходу. Ця думка підтверджується тим, що розрахунок інтегрального показника ефективності повинен здійснюватися на основі критерію, який передбачає максимальне зростання валового доходу на одиницю витрат (ресурсів) порівняно із нормативним рівнем [11, 12].

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що питання обґрунтування методичних підходів до аналізу економічної ефективності, формування системи критеріїв та показників є актуальними, незважаючи на численні теоретичні розробки в цій області. Дослідження, присвячені проблемі ефективності, і, зокрема, в сільському господарстві, переконливо свідчать про те, що ця економічна категорія є складною, оскільки повинна відображати результативність господарської діяльності у взаємозв'язку із витратами і ресурсами на її реалізацію.

Вважаємо, що найбільш об'єктивну суть економічної ефективності виробництва продукції птахівництва характеризує співвідношення обсягу продукції птахівництва до понесених витрат, тобто є затратною моделлю ефективності. По-перше, порівняння обсягу продукції птахівництва із поточними витратами на її виробництво дозволяє визначити реальну ефективність виробництва продукції птахівництва; по-друге, обсяг виробленої продукції птахівництва є результатом, у першу чергу, поточних витрат, а не інвестицій, вкладених у перспективний розвиток; по-третє, в умовах ринкової економіки, коли ціни на виробничі ресурси і на продукцію птахівництва змінюються відповідно до ринкової кон'юнктури, правомірним є порівняння продукції птахівництва, виробленої в поточному періоді з витратами відповідного періоду.

Отже, економічна ефективність виробництва продукції птахівництва є комплексною економічною категорією, яка характеризує співвідношення величини виробленої продукції та понесених на її виробництво витрат.

Птахівництво – це одна з найбільш швидкостиглих галузей тваринництва, наукоємних і динамічних в агропромисловому комплексі, що характеризується швидкими темпами відтворення поголів'я, високою продуктивністю і життєздатністю, найнижчими затратами живої праці та матеріальних засобів на одиницю продукції, тому у птахівництві спостерігається швидка окупність інвестицій.

Основними виробничими напрямками галузі птахівництва є яєчне і м'ясне, а також побічна продукція – пух, перо, органічні добрива (пташиний послід). Широке застосування знаходить і побічна продукція птахівництва: послід птиці – цінне органічне добриво, в сухому вигляді може використовуватися як нетрадиційний корм для сільськогосподарських тварин, що містить майже усі вітаміни і мінеральні речовини, що входять до комбікорму. Відходи інкубації і забою в птахівництві переробляють на кормове борошно.

Птахівництво є галуззю, яка динамічно розвивається, в якій показники витрат праці, кормів та інших матеріально-технічних ресурсів на виробництво одиниці продукції значно нижче, ніж в інших галузях тваринництва. Наприклад, витрати кормів і праці у цій галузі в 2–3 рази нижче, ніж у скотарстві і навіть у свинарстві. Окрім цього, особливо актуальним є те, що ціни на м'ясо птиці із врахуванням поживної цінності є істотно нижчими, ніж на свинину, яловичину і баранину, що є важливим для нашої країни, коли значна частина населення має низьку купівельну спроможність. Донедавна птахофабрики працювали в основному на купованих кормах, однак останнім часом підприємства галузі намагаються збільшити площі земельних угідь для вирощування зернових культур і виробництва кормів. Очевидно, що це вимушений підхід, який забезпечує підтримку життєздатності птахофабрик у нинішніх умовах господарювання.

Перераховані вище ознаки і принципи організації галузі птахівництва вказують на аналогію організації промислового виробництва, однак необхідно враховувати призначення виробленої продукції, особливості сировини, матеріалів тощо, що використовуються в процесі виробництва. Такі особливості, як використання в процесі відтворення живих організмів і готової продукції (яйця, добові курчата), а також кінцевий вихід виробленої продукції (м'ясо, яйця), сприяють віднесенню птахофабрик до сільськогосподарських підприємств.

Значною мірою економічну ефективність цієї галузі визначає те, що вона володіє рядом специфічних особливостей. По-перше, продукція виробляється і реалізується рівномірно впродовж року і відсутня сезонність виробництва, що особливо важливе у разі високої інфляції. По-друге, незалежно від економічної ситуації в країні попит на продукцію птахівництва досить стійкий, оскільки вона належить до продуктів першої необхідності. По-третє, яйця направляються як безпосередньо у продаж, так і на переробку, тобто присутній ринок як прямого, так і опосередкованого попиту. По-четверте, в цій галузі меншою мірою проявляється залежність чисельності поголів'я від кількості та якості земельних угідь, і птахівництво володіє більшою гнучкістю у зміні масштабів виробництва порівняно з іншими галузями тваринництва. По-п'яте, основними виробниками є спеціалізовані підприємства (птахофабрики), на яких виробництво продукції проходить декілька стадій, починаючи від інкубації яєць і закінчуючи відгодівлею поголів'я. Так, основними виробниками продукції птахівництва в Україні є спеціалізовані сільськогосподарські підприємства (понад 70% обсягу виробництва), частка господарств населення становить близько 30%. Пошосте, галузь істотно залежить від зернового ринку, оскільки основну частину кормового раціону складають купувальні корми (комбікорми).

Зазначимо, що у забезпеченні населення високоякісними дієтичними продуктами харчування – яйцями і м'ясом птиці, важливе місце посідає вітчизняне птахівництво, що функціонує на промисловій основі. Для харчових цілей використовують, в основному, яйця курей, значно менше – яйця цесарок і перепелів. У яйці містяться усі необхідні людині поживні і біологічно активні речовини, які знаходяться в оптимальному співвідношенні: 12–15% – протеїну, 11–15 – жиру, 1 – вуглеводів, 74 – води і близько 1% неорганічних речовин. Наявність оптимального набору і співвідношення незамінних амінокислот, що засвоюються людиною на 96-98%, обумовлює біологічну цінність протеїнів яйця птиці. У яйці містяться вітаміни А, Е, В, В2, В6, D, рибофлавін, понад 20 мінеральних речовин, а також лізоцим – незамінна амінокислота, що характеризується високою протимікробною дією. Курине яйце має живильну цінність близько 75 кал [13].

Динамічно розвиваючись і використовуючи останні досягнення науки і техніки, птахівництво є найбільш перспективною галуззю, здатною забезпечити виробництво необхідної кількості дієтичної продукції. При цьому для цієї галузі характерні найменші витрати матеріальних засобів і

живої праці на одиницю виробленої продукції порівняно з іншими галузями тваринництва і швидкими темпами відтворення поголів'я. Птиця відрізняється інтенсивним зростанням, високою продуктивністю, здібністю до максимальної конверсії корму за хорошої пристосованості до промислових умов утримання [14].

Різні аспекти визначення суті, критеріїв і показників ефективності виробництва висвітлені у багатьох наукових вітчизняних та зарубіжних працях. Водночас, необхідна конкретизація і більш поглиблене дослідження категорії ефективності виробництва з погляду галузевої специфіки птахівничих підприємств.

Отже, економічна ефективність як економічна категорія характеризує співвідношення одержаних соціально-економічних результатів і понесених виробничих витрат. Виходячи із такого методологічного посилення та з врахуванням реалізації стратегії довгострокового розвитку птахівничого підкомплексу країни, використовується система показників, яка дозволяє визначити рівень ефективності функціонування господарюючої системи, включаючи її внутрішню ефективність та здатність до повного використання зовнішніх можливостей.

Зазначимо, що окремі науковці додержуються думки, що за визначення ефективності виробництва необхідно використовувати систему критеріїв оптимальності. Система критеріїв оптимальності повинна розглядатися у нерозривному зв'язку із системою моделей, що характеризує багаторівневу ієрархічну структуру реальної системи управління у птахопродуктовому підкомплексі АПК [15, 16].

Система показників ефективності птахопродуктового підкомплексу будується таким чином: ефективність птахопродуктового підкомплексу, ефективність галузі птахівництва, ефективність підприємства і продукції, ефективність окремих видів праці. У сучасних умовах оптимальною є система показників, яка характеризує фінансовий стан підприємства, ефективність використання виробничих ресурсів, стан ринку продуктів птахівництва.

Нині досить актуальною проблемою стабілізації економічного розвитку промислового птахівництва є подальше підвищення його економічної ефективності. Вона характеризується системою показників, найбільш важливими серед яких є продуктивність (яйценокоскість курей); витрати праці на 1 тис. яєць; витрати кормів на одиницю продукції; собівартість 1 тис. яєць; прибуток від реалізації продукції птахівництва; рівень рентабельності виробництва яєць і в цілому по галузі.

Рівень розвитку птахівництва характеризується наступними показниками: вартість основних і оборотних фондів і поточних витрат на одне птахомісце; рівень комплексної механізації і автоматизації технологічних процесів виробництва; продуктивність, одержана за рік на одне птахомісце і на одну несучку; витрати на придбання племінної птиці і витрати, пов'язані з її утриманням.

У ринкових умовах господарювання птахівничих підприємств найбільш прийнятною системою показників ефективності є наступні групи:

- 1). виробничі; технологічні; використання трудових ресурсів;
- 2). показники, що характеризують фінансовий стан підприємства;
- 3). показники, що характеризують стан ринку.

Основними показниками ефективності в птахівництві є обсяг валової і вихід товарної продукції, які у свою чергу залежать від використання високопродуктивних порід птиць, їх ліній і кросів.

Під час оцінки ліній і кросів доцільно визначати такі показники, як продуктивність, яйценокоскість, середньодобовий приріст живої маси, вихід продукції у розрахунку на одну несучку, термін використання несучок і вирощування молодняку. Сюди ж належать показники, що визначають якість продукції (чистота, розмір, колір, прозорість шкаралупи яєць, свіжість, ціна, розфасовка) і збереження.

У групі результативних показників одне з перших місць займає розрахунок собівартості одиниці продукції (1 тис. яєць). Аналіз собівартості за статтями витрат дозволяє виявити елемент витрат з найбільшою питомою вагою. При цьому основним показником є витрати кормів, витрати сировини і матеріалів [17, 18].

Для визначення технологічних результатів необхідно дати оцінку системі і способам вирощування і утримання птиці. Показник рівня автоматизації та механізації виробництва визначається за основними виробничими операціями (напування, годівля, видалення посліду) з урахуванням частки ручної праці. Також слід розрахувати коефіцієнт використання виробничих приміщень, термін експлуатації устаткування, від якого залежить якість отримуваної продукції.

Під час аналізу стану ринку оцінюють конкурентоспроможність продукції: частки підприємства і конкурентів на ринку продукції птахівництва; сукупний попит і сукупна пропозиція на про-

дукцію птахівництва за видами продукції. Ємкість ринку птахівничої продукції розраховується у вартісному вираженні з урахуванням обсягів виробництва, обсягів імпорту та експорту. Купівельна спроможність населення продукції птахівництва визначається рівнем платоспроможного попиту, виходячи із доходів населення.

Під критерієм ефективності виробництва продукції птахівництва розуміється максимально можливе отримання прибутку від її реалізації. Окрім цього, важливе значення має отримання яєць у розрахунку на одне птахопідприємство (яєчний напрям) за найменших витрат на одиницю продукції. На практиці господарствами найчастіше використовуються наступні показники: витрати кормів (у кормових одиницях) на одиницю продукції; продуктивність праці, яка характеризується кількістю одержаних яєць у натуральному виразі у розрахунку на відпрацьовану людино-годину і на 1 середньорічного працівника, зайнятого в птахівництві, витратами праці на 1000 яєць; вартістю валового виробництва яєць у розрахунку на людино-годину і на одного середньорічного працівника галузі; собівартість 1000 яєць виробнича і повна (комерційна) з урахуванням витрат на реалізацію продукції; величина прибутку від виробництва і реалізації яєць та його частка в загальній величині прибутку від реалізації всієї сільськогосподарської продукції (у розрахунку на одну курку-несучку, на людино-годину або людино-день, на середньорічного працівника, зайнятого в птахівництві); рентабельність виробництва яєць (%); термін окупності капітальних вкладень (років).

У сучасних умовах критерій ефективності повинен відображати не лише виробництво максимальної кількості високоякісного продукту з одиниці площі за мінімальних витрат, але і досягнення сільськогосподарських цілей, пов'язаних із виведенням галузі з кризи, продовольчою незалежністю країни, із забезпеченням населення продуктами харчування за доступними цінами, зниженням витрат праці і засобів на одиницю продукції, забезпеченням конкурентоспроможності виробництва, зміною умов праці для розширеного відтворення, охороною навколишнього середовища.

Критерій економічної ефективності виробництва у загальному вигляді може бути сформульований як максимум ефекту з одиниці витрат праці або мінімум витрат на одиницю ефекту. Для глибшого аналізу економічної діяльності підприємства і виявлення резервів підвищення ефективності загальноекономічні показники важливо доповнити більш конкретними показниками, які характеризують використання виробничих ресурсів. Тому в системі показників ефективності нами виділено показники використання трудових і матеріальних ресурсів і основних засобів виробництва.

Висновки. Отже, для оцінки ефективності виробництва продукції яєчного птахівництва пропонується використовувати ряд показників, що характеризують обсяг виробленої продукції, витрати і прибутковість виробництва. Запропонована система показників економічної ефективності виробництва яєчної продукції птахівничим підприємством дозволяє отримати комплексну характеристику всієї сукупної діяльності птахівничого підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Крисанов Д.Ф. Формування збалансованого аграрного ресурсного потенціалу і підвищення ефективності виробництва / Матеріали дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 р. – К., 2010. – С. 399–403.
2. Людович О.А. Підвищення ефективності діяльності підприємств аграрного сектору економіки / О. А. Людович // Агросвіт. – 2008. – № 13. – С. 12–15.
3. Покропивний С.Ф. Підприємство, стратегія, організація, ефективність: Навч. посіб. / С.Ф. Покропивний, В.М. Калош – К.: КНЕУ, 1997. – 244 с.
4. Бучко І. Є. Вдосконалення методики визначення ефективності господарювання в різних організаційно-правових формах / І. Є. Бучко // Вісник ЛДАУ : економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 54–59.
5. Кісіль М.І. Критерій і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – №8. – С. 59–64.
6. Драгун Л. Інтегральний показник для аналізу ефективності виробництва / Л. Драгун, О. Вакульчик // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 93–95.
7. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : Монографія / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
8. Онищенко О. Методологічний аспект порівняльної оцінки ефективності різних форм господарювання в аграрній сфері / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 68.
9. Буздалов И.Н. На тернистом пути научной «реалибитации» рыночной системы аграрных отношений. – Избранные труды. Т.2. – М., 2008. – 383 с.
10. Гуторов О.І. Сутність, оцінка та ефективність використання аграрного потенціалу: теоретичні аспекти: лекція / О.І. Гуторов, І.О. Шарко // Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2009. – 48 с.
11. Месель-Веселяк В.Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 10-11 квітня 2008 р. – К., 2008. – С. 58–66.

12. Лузан Ю.Я. Ринкові трансформації як основа підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва / *Матеріали Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 р.* – К., 2010. – С.11–36.
13. Силивончик А. Пробить скорлупу. Украинским товаропроизводителям куриных яиц тесно на внутреннем рынке / А. Силивончик, Г. Татаренко // *Бизнес.* – 2009. – № 15. – 13 апреля. – С. 81–83.
14. Лавренюк Л.Г. Основні виробники птахівничої продукції в Україні // *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих учених.* – Уманський державний аграрний університет, 2005. – С.132–134.
15. Драгун Л. Інтегральний показник для аналізу ефективності виробництва / Л. Драгун, О. Вакульчик // *Економіка України.* – 1995. – № 9. – С. 93–95.
16. Покропивний С.Ф. Підприємство, стратегія, організація, ефективність: навч. посіб. / С.Ф. Покропивний, В.М. Калош – К.: КНЕУ, 1997. – 244 с.
17. Вертійчук А.І. Шляхи подальшого розвитку птахівництва в Україні / А.І. Вертійчук // *Ефективне птахівництво.* – 2008. – №11. – С. 3–5.
18. Кондрашихін А.Б. Оцінка ефективності використання сільськогосподарського потенціалу регіону: методологічні питання / *Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 10–11 квітня 2008 р.* – К., 2008. – С.58–66.

Методические подходы к оценке экономической эффективности производства продукции птицеводства яичного направления

С.В. Диденко

В статье обобщены методические принципы обеспечения эффективного функционирования предприятий птицеводческого подкомплекса. Обоснованы показатели комплексной оценки экономической эффективности производства продукции птицеводства яичного направления.

Ключевые слова: птицеводство, продукция птицеводства, экономическая эффективность.

Methodical fittings for estimation of economic efficiency of production of goods of poultry farming of egg direction

S. Didenko

Methodical principles of providing of the effective functioning of enterprises of poultry farming subcomplex are generalized. The indexes of complex estimation of economic efficiency of production of goods of the poultry farming of egg direction are reasonable.

Key words: poultry farming, products of the poultry farming, economic efficiency.

УДК 330.34:636.2.034

ЗУБЧЕНКО В.В., аспірант

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.,** д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ ПОГОЛІВ'Я У МОЛОЧНОМУ СКОТАРСТВІ

У статті узагальнено особливості процесу відтворення продуктивного поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку та обґрунтовано напрями формування системи управління відтворенням у молочному скотарстві. Доведено необхідність створення інформаційної бази процесу управління відтворенням продуктивного поголів'я.

Ключові слова: молочне скотарство, процес відтворення поголів'я, система управління, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Нині особливої уваги набуває питання забезпечення населення високоякісними молочними продуктами, що зумовлено суттєвим скороченням поголів'я худоби і, як наслідок, зниженням обсягів виробництва продукції молочного скотарства, ефективність якого значною мірою залежить від інтенсивності відтворення стада та підвищення його продуктивності.

Як доводить практика підприємств молочної галузі, підвищення продуктивності великої рогатої худоби можливо забезпечити через досягнення запланованих темпів нарощення поголів'я, достатнього рівня молочної продуктивності, зниження виробничих витрат на вирощування молодняку та підвищення ефективності його використання. Саме тому вивчення питань управління процесом відтворення поголів'я молочного стада та підвищення його економічної ефективності в сучасних умовах господарювання є актуальними і необхідними умовами нарощення обсягів виробництва продукції тваринництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку молочного скотарства й виробництва молока присвячені праці П.С. Березівського [1], М.М. Ільчука [2], М.К. Пархомця [3], Д.М. Микитюка [4] та багатьох інших. Проте питання щодо вирішення проблем організації й управління системою відтворення поголів'я, поліпшення структури стада в різних категоріях сільськогосподарських підприємств є актуальними і потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – оцінка існуючої системи організації процесу відтворення поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку та обґрунтування напрямів щодо його удосконалення з метою підвищення ефективності виробництва молока та забезпечення сталого розвитку підприємств галузі.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння, метод структурного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що базою для нарощування обсягів виробництва продукції молочного скотарства є відновлення й розширене відтворення продуктивного поголів'я за одночасного збільшення рівня продуктивності тварин на основі поліпшення біологічних і виробничих технологій. При цьому більшість технологій у тваринництві слід розглядати як комбінацію відповідних знань, кваліфікаційних навичок і засобів виробництва, які необхідні для виробництва продукції.

Основним завданням племінного тваринництва у нинішніх умовах, як зазначено у законі України «Про плеїнну справу у тваринництві», є забезпечення процесу відтворення плеїнної худоби і продуктивного поголів'я [5]. Зазначимо, що сільськогосподарські тварини, на відміну від інших основних виробничих фондів, формуються у процесі індивідуального розвитку і мають індивідуальні властивості та якості, що зумовлюють ефективність їх використання. Крім того, у процесі їх росту й використання людина за допомогою підбору й відбору, які спрямовано на вирощування молодняка та роздій корів, впливає на тварин як на предмети праці, поліпшує продуктивні й відтворювальні якості та підвищує ефективність їх використання.

Очевидно, що на процес виробництва продукції тваринництва прямо чи опосередковано впливає мінливість і непередбачуваність кліматичних і біологічних (еволюційних, генетичних та ін.) явищ і процесів, а тому під час виробництва продукції кількість матеріальних ресурсів на одиницю не є постійною величиною.

Сільськогосподарські тварини мають природне походження, але не можуть належати до природних об'єктів основних виробничих фондів, тому що у процесі доместифікації й використання під час виробництва продукції вони зазнали антропогенного впливу людини. Безперечно, що вплив сільськогосподарських тварин на економіку галузей тваринництва (через зміну їх генотипу) є суттєвішим, ніж природні умови, а тому їх слід класифікувати як основні засоби біогенного походження.

Дослідженням встановлено, що нині у молочному скотарстві ще не створено навіть орієнтовних моделей організації відтворювального процесу тварин через надзвичайну складність цього завдання. На процеси відтворення поголів'я, виробництва молока й приросту живої маси, які неможливо відокремити, можуть впливати безліч відомих науці факторів, але поки що не врахована кількість їх різноманітних багатофакторних взаємодій [6].

Відтворення біогенних основних засобів – це виробничий процес, що поєднує поновлення життя, ріст, розвиток і поліпшення якостей сільськогосподарських тварин (як засобів і предметів праці) у взаємодії із зовнішнім середовищем для відновлення основних засобів під час організації виробництва продукції тваринництва. Як і в інших галузях, відтворення продуктивної худоби за незмінних розмірів поголів'я називається простим, у разі збільшення обсягів – розширеним, а зменшених – звуженим.

Зазначимо, що найважливішим фактором, що визначає організацію й економічну ефективність відтворення поголів'я, є інтенсивність використання корів, що залежить від тривалості відтворювального циклу й терміну експлуатації тварин. У свою чергу, вони детерміновані генотипом і умовами життя тварин. На сучасних молочних комплексах, де здійснюється повноцінна годівля тварин й умови утримання відповідають вимогам зоогігієнічних норм, корів використовують доки вони здатні забезпечувати високу молочну продуктивність і відтворювальну здатність [7].

Тому основними виробничими критеріями, що визначають економічні показники процесу відтворення у молочному скотарстві, є вихід телят і термін використання корів. Процес відтворення продуктивної худоби у молочному скотарстві є циклічним і триває в оптимальному варіанті 28–30 місяців за нормального функціонування всіх систем організму тварини в усі періоди онтогенезу.

Із позиції фінансового обігу, процес відтворення продуктивної худоби пов'язаний із кругообігом капітальних вкладень: на першій стадії відбувається інвестування капіталу на вирощування або придбання корів; на другій – основні засоби амортизуються та переносять частину своєї вар-

тості на собівартість продукції, що виробляється; на третій – у процесі реалізації продукції здійснюється нагромадження нарахованої амортизації; на четвертій – накопичена амортизація, як частина власних фінансових ресурсів організації, спрямовується на реінвестування, тобто на відновлення основних засобів.

У молочному скотарстві ці процеси відбуваються одночасно за рахунок різних стадій циклів, які розподілені майже рівномірно. Повний цикл кругообігу капітальних вкладень має таку ж тривалість, як і виробничий цикл, але кругообіг фінансових коштів відбувається у часі пізніше за виробничий процес відтворення на термін вкладень капіталу близько трьох років.

На нашу думку, особливостями, які необхідно враховувати під час організації процесу відтворення біогенних основних засобів, є такі: індивідуальні особливості тварин; відносна автономність процесів росту й розвитку, створення живої маси й молока, нерівномірна циклічність технологічних процесів виробництва молока, живої маси й приплоду; необхідність створення оптимальних умов утримання тварин, що відповідають їх біологічним особливостям в усі періоди росту й використання; труднощі у взаємодії живих організмів і механізмів.

Економічними особливостями процесу відтворення продуктивного поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку, із врахуванням складних ринкових відносин, є: ефективність процесу відтворення стада, використання основних та оборотних засобів біогенного походження, що характеризуються рівнем використання біологічних можливостей тварин, які проявляються через продуктивність, тому продуктивна худоба є визначальним елементом активної частини основних засобів у молочному скотарстві; біологічна природа організмів та їх взаємодія із зовнішнім середовищем зумовлюють вищу варіабельність властивостей і господарських ознак тварин, а також показників економічної ефективності виробництва; тривалий цикл обороту капіталу; затримка реінвестування основного капіталу; високий рівень ризику вибуття корів зі стада до закінчення терміну використання.

Зазначимо, що пріоритетними напрямками інтенсифікації використання біогенних основних засобів у молочному скотарстві можна визначити наступні: створення оптимальних умов утримання тварин відповідно до їх біологічних особливостей в усі періоди використання, що забезпечить виявлення індивідуальних особливостей, зниження ризику передчасного вибуття корів зі стада; скорочення тривалості виробничого циклу вирощування корів молочних порід; збільшення терміну використання корів, що призводить до підвищення окупності капітальних вкладень і поточних витрат.

Ефективне управління процесом відтворення поголів'я корів потребує розробки й послідовної реалізації стратегії їх використання та відтворення, метою якої є створення необхідного обсягу й структури основних фондів. Для галузі молочного скотарства – це розмір, структура поголів'я й вибір оптимальних параметрів відновлення (просте або розширене відтворення).

Розробка стратегії повинна здійснюватися у чотири етапи: 1) моніторинг біогенних засобів молочного скотарства, включаючи їх обсяги, частку основних засобів, стан і використання; 2) розрахунок необхідного обсягу капіталу на майбутній період; 3) формування амортизаційної політики підприємства; 4) розробка тактики реінвестування й використання інвестицій.

Управління процесом відтворення має забезпечувати виконання основних цільових функцій господарства: племзаводу – виробництво племінного матеріалу для організацій штучного запліднення й племінних репродукторів; племрепродуктору – реалізацію племінної худоби з метою забезпечення потреб ринку; товарному господарству – максимізацію обсягів виробництва молока за скорочення матеріальних і трудових затрат.

Перед початком розробки або коректування системи відтворення поголів'я великої рогатої худоби, керівництво підприємства має визначити обсяги й співвідношення видів виробленої й реалізованої продукції скотарства – молоко, приріст живої маси й племінної продукції.

Підвищення чисельності молочних корів за розширеного і простого відтворення поголів'я можливо продовженням терміну продуктивного використання корів і скороченням терміну вирощування племінних телиць до моменту першого отелення. Ці заходи дозволяють скоротити постійні й змінні витрати на вирощування ремонтних телиць, нерациональні витрати на амортизацію приміщень і оплату праці, за рахунок зниження собівартості молока, м'яса й одержаного приплоду.

Просте або розширене відтворення поголів'я методом саморемонту можливе за мінімального чотирирічного терміну продуктивного використання молочних корів і першого отелення нетелів у віці 27 місяців. Життєздатність, відтворні й продуктивні якості молочних корів визначаються інтенсивністю вирощування ремонтних телиць.

Як зазначає Ф.Ф. Ейснер, за розширеного ремонту доцільно мати в структурі стада на кожні 100 корів 25–30 первісток, 20 ялівок, 30–35 телиць старше одного року, 40 телиць до року. Ефективність використання корів у процесі відтворення поголів'я й виробництва молока підвищується та досягає максимуму за щорічного введення в стадо близько 25% високоякісних первісток до поголів'я корів на початок року [8].

Водночас у дослідженнях не відображаються результати економічного аналізу витрат і доходів у відтворювальному циклі. У практиці роботи господарств з інтенсивним розвитком молочного скотарства спостерігається скорочення віку використання корів, що зумовлює високий відсоток введення нетелів в основне стадо, який досягає 40% і більше.

Під час складання річного (середньорічного) обороту стада необхідно точно враховувати термін перебування ремонтного молодняку у статевовікових групах. Зазначимо, що планова структура стада визначається, насамперед, спеціалізацією скотарства у господарстві; видом; терміном виробничого використання, віковим складом стада й відтворюююю здатністю корів; збереженням племінного (ремонтного) молодняку.

Дослідженням встановлено, що у більшості сільськогосподарських підприємств Київської області методи й організація управління залишилися колишніми, недостатньо використовується сучасна комп'ютерна техніка й інформаційні технології. Очевидно, що інформаційне забезпечення відіграє найважливішу роль в управлінні відтворювальними процесами основних засобів у молочному скотарстві. Якість інформації є визначальним чинником обґрунтованості прийнятих рішень і ефективності функціонування галузі.

Основними напрямками вдосконалення управління відтворенням основних засобів у молочному скотарстві, на нашу думку, є широке використання баз даних автоматизованих систем управління підприємством для оперативного використання інформації у підготовці управлінських рішень, організація формування джерел фінансування, планування, регламентація (на основі сучасних нормативів) і бюджетування відтворювального процесу.

Зазначимо, що серед найпоширеніших автоматизованих систем для молочного скотарства є система «Інтесел Орсек» (СУМС «Інтесел Орсек»), що розроблена за часів незалежності України й впроваджується у практику сільськогосподарських підприємств [9]. Ця комп'ютерна програма є доступною і ефективною для використання у спеціалізованих високотехнологічних фермах і фермерських господарствах, забезпечує аналіз та контроль за відтворююю функцією тварин й дозволяє на 15–20% знизити неплідність тварин.

Більшість передових тваринницьких підприємств, які використовують технологію і обладнання зарубіжних фірм («DeLaval», «Вестфалія-Сердж» та ін.) також оснащені спеціалізованими комп'ютерними системами управління виробництвом, основою яких є програми управління стадом нового покоління, що дозволяють в режимі реального часу відслідковувати інформацію по кожній корові, а також по стаду в цілому (надій молока, фізіологічний стан тварини тощо), створити власну статистичну базу даних, а також поліпшити роботу з відтворення, використовуючи бази даних про бугаїв-плідників [10].

Отже, запровадження та використання комп'ютерних систем управління виробництвом у молочному скотарстві підвищує ефективність відновлення поголів'я та сприяє інтенсивному розвитку.

На нашу думку, під час розробки регламентованої системи організації й управління відтворенням молочного стада слід враховувати аналіз сучасного стану й планів щодо розвитку молочного скотарства в регіоні й організації роботи щодо відтворення худоби, а також оцінку економічної ефективності відтворювального процесу й пошук внутрішньогосподарських резервів її підвищення.

Під час створення ефективної системи управління необхідно поєднувати стратегічні й тактичні її складові, що забезпечують реалізацію основних етапів управління відтворенням молочного поголів'я (рис. 1).

На нашу думку, застосування інформаційних технологій на стадії планування, виробництва й контролю забезпечить усі організаційні заходи відтворювального циклу раціональним розподілом матеріальних і трудових ресурсів. Процес бюджетування, спрямований на досягнення результатів виробничої діяльності, дозволить контролювати використання фінансових коштів сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що організацію процесу відтворення стада необхідно здійснювати цілеспрямовано, відповідно до стратегічних організаційно-економічних заходів, які зорієнтовані на досягнення високої ефективності виробництва продукції молочного скотарства.

Рис. 1. Схема реалізації основних етапів стратегічного і тактичного управління відтворенням молочного поголів'я

Основними напрямками вдосконалення управління відтворенням основних фондів у молочному скотарстві, на нашу думку, є широке використання баз даних автоматизованих систем управління підприємством для оперативного використання інформації у підготовці управлінських рішень, організація формування джерел фінансування, планування, регламентація (на основі сучасних нормативів) і бюджетування відтворювального процесу поголів'я продуктивної худоби молочного скотарства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березівський П. С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінка, проблеми, прогнози / П. С. Березівський // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 15-20.
2. Економічні напрями ефективного функціонування ринків продукції скотарства / М. М. Ільчук, М. В. Калінчик, М. М. Рудий [та ін.]. – К.: Нічлава, 2009. – 352 с.
3. Пархомець М. К. Наукове забезпечення ефективного розвитку молочного скотарства України (науково-практичні рекомендації) / М. К. Пархомець, О.М. Павленко / За ред. М. К. Пархомця. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 41 с.
4. Микитюк Д. Курс на досягнення семитисячних надоїв молока / Д. Микитюк, В. Савранчук, М. Геймор // Пропозиція. – 2009. – № 11. – С. 118–121.
5. Закон України від 15.12.1993 № 3691-ХІІ «Про племінну справу у тваринництві». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3691-12>
6. Ілященко Г.Д. Відтворна здатність та її зв'язок з молочною продуктивністю корів / Г.Д. Ілященко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 160. – Ч. 1. – С. 15–162.
7. Яблонський В.А. Проблеми відтворення тварин: стан і погляд у майбутнє галузі / В. А. Яблонський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 160. – Ч. 1. – С. 136–141.
8. Эйснер Ф.Ф. Племенная работа с молочным скотом. / Ф.Ф. Эйснер. – М.: Агропромиздат, 1986. – 184 с.
9. Система управління молочним скотарством “Інтесел Орсек” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inteselorsek.io.ua/>
10. Лакатош В. М. Застосування комп'ютерних програм для контролю відтворення великої рогатої худоби / В.М. Лакатош, М. М. Козак, М. О. Єсаулов, О. А. Хавтун // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 160. – Ч. 1. – С. 69–74.

Формирование системы управления воспроизводством поголовья в молочном скотоводстве

В.В. Зубченко

В статье обобщены особенности процесса воспроизводства производительного поголовья крупного рогатого скота молочного направления и обоснованы направления формирования системы управления воспроизводством в молочном скотоводстве. Доказана необходимость создания информационной базы процесса управления воспроизводством производительного поголовья.

Ключевые слова: молочное скотоводство, процесс воспроизводства поголовья, система управления, экономическая эффективность.

Forming of the control system of reproduction of total number of livestock in the milk cattle breeding

V. Zubchenko

In article the features of process of reproduction of productive total number of livestock of cattle of milk direction are generalized and directions of forming of the control system by reproduction in the milk cattle breeding are grounded. The necessity of creation of informative base of process of management by reproduction of productive total number of livestock is proved.

Key words: milk cattle breeding, process of reproduction of total number of livestock, control system, economic efficiency.

УДК 332.25/. 28/. 64

НЕДАШКІВСЬКА Т.М., аспірантка

Науковий керівник – **ДОБРЯК Д.С.,** д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОЦІНКА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ВЛАСНИКАМ ЗЕМЛІ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧАМ У РАЗІ ВИЛУЧЕННЯ (ОРЕНДИ) СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ПІД ЛІНІЙНІ ОБ'ЄКТИ

У статті висвітлено наукові засади відшкодування збитків сільськогосподарського виробництва власникам землі та землекористувачам у разі вилучення або оренди сільськогосподарських угідь під лінійні об'єкти. Запропоновано методичні підходи до проведення оцінки розмірів збитків сільськогосподарського виробництва у разі вилучення (викупу) земельної ділянки під будівництво чи реконструкцію газопроводу.

Ключові слова: розмір збитків сільськогосподарського виробництва, лінійні об'єкти, неодержаний дохід.

Постановка проблеми. Запровадження приватної власності на землю обумовило необхідність встановлення обмежень та обтяжень у сільськогосподарському землекористуванні,

які спричиняють збитки сільськогосподарського виробництва. Вказане потребує розробки методичних підходів щодо визначення цих збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення розмірів збитків та їх відшкодування власникам землі та землекористувачам присвячено роботи таких науковців, як Д.І. Бабміндра, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, А.М. Третяк та ін.[1, 2, 6].

Разом з тим, залишаються питання щодо більш глибокого обґрунтування та вдосконалення методичних підходів до визначення розмірів збитків сільськогосподарського виробництва.

Мета дослідження – висвітлити науково-методичні засади відшкодування збитків сільськогосподарського виробництва, спричинених вилученням (викупом) або орендою сільськогосподарських угідь для будівництва лінійних об'єктів, та обґрунтування основних методичних підходів до проведення оцінки розмірів зазначених збитків, які базуються на базових і наявних показниках, визначених з урахуванням номенклатури ґрунтів.

Матеріал і методика досліджень. Матеріалом дослідження є монографічна література, нормативно-правові акти, статті періодичних видань, підручники. Методологічною та теоретичною основами досліджень стали діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення питання встановлення обмежень та обтяжень у сільськогосподарському землекористуванні, які спричиняють збитки сільськогосподарського виробництва.

Результати досліджень та їх обговорення. Відшкодування збитків, що виникають у процесі реалізації власниками землі і землекористувачами прав на землю, є однією з важливих гарантій захисту земельних, майнових та інших суб'єктивних прав і законних інтересів вказаних осіб. Чинне земельне законодавство України регламентує відшкодування збитків, що заподіяні внаслідок вилучення (викупу) або оренди сільськогосподарських угідь для будівництва лінійних об'єктів.

Статтею 156 Земельного кодексу України визначено, що власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

- а) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом;
- б) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання;
- в) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок;
- г) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників;
- г) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан;
- д) недержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки.

Згідно зі статтею 157 Земельного кодексу України, відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом міністрів України.

Відшкодування вказаних збитків також регламентується статтею 16 Закону України «Про трубопровідний транспорт».

Згідно із Порядком визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 19 квітня 1993 року № 284, відшкодуванню підлягають:

- а) вартість житлових будинків, виробничих та інших будівель і споруд, включаючи незавершене будівництво;
- б) вартість плодючих та інших багаторічних насаджень;
- в) вартість лісових і деревно-чагарникових насаджень;
- г) вартість водних джерел (колодязів, ставків, водоймищ, свердловин тощо), зрошувальних і осушувальних систем, протиерозійних і протиселевих споруд;
- г) понесені витрати на поліпшення якості земель за період використання земельних ділянок з урахуванням економічних показників, на незавершене сільськогосподарське виробництво (оранка, внесення добрив, посів, інші види робіт), на розвідувальні та проектні роботи;

д) інші збитки власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, включаючи і неодержані доходи, якщо вони обґрунтовані. Неодержаний доход – це дохід, який міг би одержати власник землі, землекористувач, у тому числі орендар, із земельної ділянки і який він не одержав внаслідок її вилучення (викупу) або тимчасового зайняття, обмеження прав, погіршення якості землі або приведення її у непридатність для використання за цільовим призначенням у результаті негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій та громадян.

Розміри збитків визначаються в повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент заподіяння збитків, проведених витрат на поліпшення якості земель (з урахуванням ринкової або відновної вартості).

Розміри відшкодувань збитків сільськогосподарського виробництва ґрунтуються на базових показниках, визначених з урахуванням номенклатури ґрунтів, які поширені у районах будівництва і наявних, наприклад, трас газопроводів чи інших лінійних об'єктів.

Оцінка розмірів збитків сільськогосподарського виробництва здійснюється для таких випадків:

- будівництво чи реконструкція газопроводу терміном в межах одного вегетаційного періоду: за наявності посівів, за проведеного обробітку ґрунту, внесення добрив, без проведення посіву культур;

- будівництво чи реконструкція газопроводу проводиться в межах декількох вегетаційних періодів.

Основні підходи до проведення оцінки розмірів збитків полягають у наступному.

Розрахунок розмірів збитків сільськогосподарського виробництва у разі вилучення (викупу) земельної ділянки під будівництво чи реконструкцію газопроводу у випадку наявності на ній посівів проводиться за формулою:

$$P \text{ зб.-1} = U_{б.д.х} \times Цз + U_{д.} \times Цз - V_{зб.ур.} + D_{п.з.} + D_{н.в.} + D_{с.п.},$$

де $P \text{ зб.-1}$ – повний розмір збитків сільськогосподарського виробництва, в гривнях;

$U_{б.д.х}$ – урожайність культури на неудобреному ґрунті, ц з 1 га;

$Цз$ – ціна закупівельна за 1 ц відповідної культури;

$U_{д.}$ – прибавка урожаю за рахунок внесених добрив;

$V_{зб.ур.}$ – витрати на збір урожаю культури з 1 га, грн;

$D_{п.з.}$ – доля плати за землю, грн;

$D_{н.в.}$ – доля накладних витрат виробництва, грн;

$D_{с.п.}$ – доля страхових платежів за посіви, грн.

Прибавка урожаю за рахунок внесених добрив визначається за формулою:

$$U_{д.} = Pr \times ONPK,$$

де Pr – внесено поживних речовин (NPK), кг на 1 га;

$ONPK$ – окупність 1 кг поживних речовин (NPK) приростом урожаю, кг зернових одиниць.

Розрахунок розмірів збитків сільськогосподарського виробництва у разі вилучення (викупу) земельної ділянки під будівництво чи реконструкцію газопроводу у випадку проведеного попереднього обробітку ґрунту та внесення добрив, але не проведеного посіву культури згідно з діючою сівозміною, проводиться за формулою:

$$P \text{ зб.-2} = P \text{ зб.-1} - Z_{пк} - D_{сп.},$$

де $P \text{ зб.-2}$ – розмір збитків без посіву культур;

$P \text{ зб.-1}$ – повний розмір збитків сільськогосподарського виробництва;

$Z_{пк}$ – непроведені затрати на посів культур;

$D_{сп.}$ – доля страхових платежів за посіви, грн.

Розрахунок розмірів збитків сільськогосподарського виробництва у разі вилучення (викупу) земельної ділянки під будівництво чи реконструкцію газопроводу у випадку проведеної підготовки ґрунту без внесення добрив і відсутності на ній посівів культур, проводиться за формулою:

$$P \text{ зб.-3} = U_{б.д.} \times Цз - V_{зб.ур.} + D_{з.} + D_{н.в.} - Z_{пк},$$

де $P \text{ зб.-3}$ – розмір збитків без внесення добрив і відсутності посівів;

$U_{б.д.}$ – урожайність культури на неудобреному ґрунті, ц з 1 га;

$Цз$ – ціна закупівельна за 1 ц відповідної культури;

$V_{зб.ур.}$ – витрати на збір урожаю культури;

$D_{з.}$ – доля плати за землю, грн;

$D_{н.в.}$ – доля накладних витрат виробництва, грн;

$Z_{пк}$ – непроведені затрати на посів культур.

Розрахунок розмірів збитків сільськогосподарського виробництва (неотриманих доходів) у разі вилучення (викупу) земельної ділянки під будівництво чи реконструкцію газопроводу у випадку протягом декількох вегетаційних періодів проводиться на наступні роки за формулою:

$$P_{зб-4} = P_{зб.-3} - 3пг. \times Кв.п.,$$

де $P_{зб-4}$ – розмір збитків (неодержаних доходів) за кожний наступний рік;

$P_{зб.-3}$ – розмір збитків без внесення добрив і відсутності посівів;

3пг. – розмір затрат на підготовку ґрунту;

Кв.п. – кількість вегетаційних періодів.

Вартість виконаних робіт визначається відповідно до технологічних карт та існуючих розцінок на виконані роботи. Основні технології вирощування сільськогосподарських культур були розроблені Інститутом землеустрою УААН у 1986-1987 роках для господарств усіх адміністративних районів і областей України згідно з агровиробничими групами ґрунтів («Рабочие проекты организации возделывания сельскохозяйственных культур в севооборотах»). Для розробки технологій можуть бути використані "Технологічні карти з розробки укрупнених нормативів виробничих витрат в рослинництві для внутрігосподарського планування в господарствах України", 1980, УкрНДІ економіки та організації сільського господарства ім. О.Г. Шліхтера, а також рекомендації інших науково-дослідних установ.

Розрахунок вартості основних витрат на вирощування сільськогосподарських культур виконується в порівняльних цінах, або виходячи з цін поточного року на вартість насіння, мінеральних добрив, пестицидів, заробітну плату тощо. Витрати на технічну та біологічну рекультивацию розраховуються окремо, на підставі діючих нормативних документів, і до складу даних базових показників не включені. У разі, якщо обчислені збитки сільськогосподарського виробництва виявляються меншими за суми витрат на вирощування культур та збирання урожаю, то збитки приймаються в розмірі фактично понесених витрат, збільшених на відсоток рентабельності продукції рослинництва чи окремої культури на рівні відповідного регіону в середньому за останні п'ять років на підставі довідки статистичних органів. Розмір збитків сільськогосподарського виробництва, у випадку проходження магістральних газопроводів по кормових угіддях (сінокоси, пасовища), приймається із розрахунку вартості одержуваної продукції рослинництва (зелена маса, сіно, сінаж), за виключенням затрат на їх збирання, транспортування та зберігання.

Висновки. Аналізуючи науково-методичні засади визначення розмірів збитків сільськогосподарського виробництва, спричинених вилученням (викупом) або орендою сільськогосподарських угідь для будівництва лінійних об'єктів, можна зробити висновок, що на сьогодні методика розрахунку розмірів вказаних збитків ще недосконала, а тому запропоновані методичні підходи дають можливість удосконалити механізми щодо вирішення вказаних питань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К.: Урожай, 2006. – 336 с.
2. Дорош Й.М. Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2007. – 236 с.
3. Земельний кодекс України: Прийнятий 25 жовтня 2001 року № 2788-III // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
4. Закон України «Про трубопровідний транспорт»: Прийнятий 15 травня 1996 року № 192/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1996. – № 29. – Ст. 139.
5. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради, 2012.
6. Третяк А.М. Економіка землекористування та землевпорядкування: навч. посібник. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2004. – 542 с.

Оценка возмещения убытков сельскохозяйственного производства владельцам земли и землепользователям при изъятии (аренде) сельскохозяйственных угодий под линейные объекты

Т.М. Недашковская

В статье отражены научные принципы возмещения убытков сельскохозяйственного производства владельцам земли и землепользователям при изъятии или аренде сельскохозяйственных угодий под линейные объекты. Предложены методические подходы к проведению оценки размеров убытков сельскохозяйственного производства при изъятии (выкупе) земельного участка под строительство или реконструкцию газопровода.

Ключевые слова: размер убытков сельскохозяйственного производства, линейные объекты, неполученный доход.

Estimation of reimbursement of losses of agricultural production to the proprietors of earth to the users of earth at exception (at lease) of agricultural lands under linear objects

T. Nedashkivska

The article considers scientific principles of reimbursement of losses of agricultural production are reflected to the proprietors of earth to the users of earth at an exception or lease of agricultural lands under linear objects. Methodical approaches to carrying out an assessment of the sizes of losses of agricultural production at the exception (redemption) of lot land under building or reconstruction of gas pipeline are offered.

Key words: size of losses of agricultural production, linear objects, uncollected income.

УДК 519.688

БОНДАР О.С., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

**ФІНАНСОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
З УРАХУВАННЯМ ФАКТОРІВ РИЗИКУ**

У статті розглянуто питання прийняття ефективного фінансового стратегічного рішення на основі моделювання, послідовність кроків створення фінансової моделі з урахуванням факторів ризику, зроблено аналіз вихідних даних, розроблено критерій оптимальності для оцінки прийнятого рішення.

Ключові слова: фінансова модель, фінансові ресурси, прогнозування, ризик, грошові потоки.

Постановка проблеми. Фінансове моделювання – можливість ефективного аналізу складних і невизначених ситуацій, пов'язаних із прийняттям стратегічних рішень, інструмент фінансистів, який дозволяє розглянути численні варіанти у припущенні «Що буде, якщо?» і прожити їх без втрати вкладених коштів.

Фінансова модель забезпечує єдине рішення цих завдань:

- дозволяє зімітувати грошові потоки планованої діяльності і оцінити майбутній фінансовий стан компанії з урахуванням реалізованих проектів;
- показує, звідки братимуться і на що витратяться фінансові ресурси компанії, яка потребує фінансування;
- виступає основою для аналізу ризиків і вибудовування системи ризик-менеджменту компанії;
- забезпечує безперервну аналітичну роботу: дозволяє оперативну коригувати й вести перерахунок можливих варіантів проекту, сценаріїв розвитку бізнесу;
- істотно заощаджує час, дозволяючи уникнути розгляду неприйнятних варіантів і швидко ухвалити рішення про припинення неперспективних інвестиційних проектів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні та методичні проблеми побудови фінансових моделей та пов'язані з цим конкретні прикладні аспекти були предметом наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів: Алексеев А.А., Панченко А.І., Йескомб Э.Р., Бланк И.А., Бобильова А.З., Бочкарев А., Ситник Г.В., Корольова-Казанська О.В.

Незважаючи на наукові розробки, на сучасному етапі виникла потреба практичного застосування фінансового моделювання діяльності підприємств з урахуванням невизначеності і ризикованості.

Мета дослідження – цільові установки сучасних менеджерів, спрямовані на успішне розширення підприємств, враховуючи можливості ринку. Власники акцій очікують зростання економічної вигоди від володіння ними, що визначається зростанням вартості підприємства, тому одним з головних напрямків стратегічного фінансового планування є безперервне дослідження впливу зростання на інвестиційну, фінансову та виробничу діяльність підприємства.

Матеріал і методика дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статті із друкованих видань стосовно проблематики фінансового моделювання в умовах ризику. Під час проведення наукового дослідження методологічною основою був системний підхід, що базується на поєднанні фінансово-економічного аналізу та економіко-математичного моделювання.

Результати дослідження та їх обговорення. У ході розробки фінансової стратегії господарюючого суб'єкта можливо використовувати оптимізаційну модель, яка дозволить спостерігати наслідки економічного зростання підприємства, виявити причини зміни ефективності та їх взаємозв'язок з цільовими установками фінансової стратегії, врахувати і оцифрувати такі фактори, як підприємницький і фінансовий ризику, що визначають умови взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем.

Будуючи оптимізаційну модель, необхідно визначити цілі та критерії оптимізації, цільову функцію, яка визначає завдання, що має бути вирішено в процесі оптимізації; допущення, що до-

звояють абстрагуватися від малозначущих і другорядних чинників; обмеження, пов'язані з впливом об'єктивних умов зовнішнього і внутрішнього середовища компанії, а також з визначеним менеджментом компанії прийнятним рівнем показників фінансової і виробничої діяльності.

Пропонована методика побудови алгоритму включає кілька етапів. На першому етапі проводиться вибір цілей та критеріїв оптимізації.

Менеджмент компанії має право встановити ряд стратегічних фінансових цілей і напрямів фінансової політики, щоб координувати роботу з планування і контролю виконання фінансових планів на основі розробленої фінансової стратегії.

На перше місце серед цілей фінансової стратегії підприємства часто ставиться досягнення високої ставки рентабельності власного капіталу. Але ця спільна мета є похідною від більш конкретних цілей. Е. Хелферт виділяє наступні базові цілі росту компанії: зростання прибутку на акцію, зростання загальної суми прибутку, зростання дивідендів, зростання ринкової ціни акції, зростання величини власного капіталу.

З урахуванням специфіки вітчизняних умов господарювання, насамперед, відсутністю розвинутого ринку цінних паперів та послідовної дивідендної політики компанії, практично важливо використовувати як базові цілі стратегічного планування компанії зростання загальної суми прибутку і величини власного капіталу.

Найбільш універсальним результативним показником оцінки діяльності ефективності фінансової стратегії підприємства є отриманий ним прибуток після сплати відсотків і податків на власний капітал. У чистому прибутку збігаються інтереси всіх суб'єктів господарювання, пов'язаних з діяльністю підприємства. Оскільки обсяг чистого прибутку є абсолютним показником, та він не може характеризувати порівняльну ефективність виробничо-господарської діяльності, у тому числі і ефективність управління фінансовими ресурсами. Тому як результативний показник слід розглядати чистий прибуток, отриманий на вкладений власний капітал, тобто рентабельність власного капіталу. Рентабельність власних коштів знаходиться в прямому зв'язку з управлінням фінансовими ресурсами і прямо залежить від сили впливу фінансового левериджу і вартості залучених ресурсів. За допомогою показника рентабельності власних коштів можна робити висновки про ефективність управління фінансовими ресурсами і правильність вибору структури джерел фінансування поточної та інвестиційної діяльності підприємства.

Крім того, об'єктивним фінансовим критерієм діяльності підприємства є вартість, або власний капітал господарюючого суб'єкта. Існує декілька основних причин, за якими доцільно використовувати ці критерії:

- можливість враховувати ризики фінансування (через ефект фінансового левериджу);
- можливість прямої кількісної оцінки ефективності фінансової стратегії на основі критеріїв і прийняття оптимальних стратегічних рішень;
- ключове значення для підвищення добробуту всіх зацікавлених сторін-акціонерів, інвесторів, кредиторів, працівників, споживачів, держави.

Якщо як пріоритетний напрямок розвитку ставиться мета максимізації прибутку на власний капітал, то припускається наявність фінансової рівноваги в довгостроковому періоді. При цьому фінансову рівновагу передбачає наявність не тільки достатньої фінансової стійкості, а й «запасу міцності» за ліквідності і платоспроможності компанії. В цьому випадку критеріями оцінки фінансової рівноваги виступають коефіцієнти абсолютної, поточної та загальної ліквідності, фінансової стійкості. Оскільки ці критерії відіграють важливу роль у характеристиці діяльності підприємства і містять інформацію для всіх зацікавлених контрагентів ринку, необхідно враховувати їх значення та динаміку у ході моделювання сценаріїв розвитку підприємства.

Окрім наявності фінансової рівноваги, важливою і необхідною характеристикою діяльності підприємства виступає його гнучкість, тобто можливість пристосовуватися до змін зовнішнього середовища, здатність оперативної перебудови виробничої та фінансової політики у разі структурних зрушень на ринках збуту, капіталів, робочої сили і т.д. Критерієм гнучкості компанії у виробничій та операційній діяльності може слугувати структура витрат. Управління часткою змінних витрат дозволяє сприяти реалізації стратегічної мети зростання прибутку. Тому, на нашу думку, структура затрат є ключовим індикатором гнучкості компанії і може бути використана у моделюванні розвитку компанії як критерій гнучкості.

Достатня ліквідність, платоспроможність та фінансова стійкість компанії, її висока гнучкість та ефективність фінансової діяльності, необхідні для досягнення цільових темпів зростання при-

бутку і вартості. Одночасно ці показники виступають елементами системи захисту і схильні до впливу ризиків господарської діяльності, особливо підприємницького і фінансового.

Таким чином, цільовими стратегічними показниками фінансово-господарської діяльності виступає максимізація прибутку та ринкової вартості компанії. Цільова функція фінансової діяльності компанії буде введена в імітаційну модель, що перетворює її на модель прийняття рішень, за допомогою якої можливо знаходити оптимальні умови фінансування і використання капіталу для максимізації цільових параметрів і мінімізації ризику.

Розглянемо чинники формування цільового прибутку і величини власного капіталу. Чистий прибуток компанії формується з виручки від реалізації за вирахуванням витрат, відсотків за позиковими коштами і податків. За нульових дивідендів весь прибуток буде реінвестовано в активи у разі відповідного збільшення власного капіталу на цю суму. За наявності деякої величини дивідендів власний капітал збільшиться на суму нерозподіленого прибутку, тобто чистого прибутку за вирахуванням дивідендів акціонерам компанії, тому темп росту власного капіталу може бути прискорений за рахунок скорочення виплати дивідендів.

На наступному етапі побудови моделі необхідно встановити обмеження цільової функції, що враховують об'єктивні умови господарювання. Найважливішою установкою у формуванні моделі є зниження підприємницького і фінансового ризиків і забезпечення фінансової стабільності, що оцінюється за допомогою критеріїв левериджу. Мінімізація ризику, що здійснюється з використанням показників левериджу, передбачає визначення керівництвом компанії прийняттого рівня операційного та фінансового левериджу. Важливо, що самі по собі показники левериджу є не тільки індикаторами ступеня ризику, пов'язаного з компанією, але і дозволяють виділити основні фактори, що визначають ризик.

Крім основних індикаторів ризику-показників левериджу, обмежувачами прийняття ризику також виступають показники ліквідності і фінансової стійкості компанії: коефіцієнти абсолютної, поточної та загальної ліквідності, фінансової стійкості, величина власних обігових коштів. Для підприємств актуальним є управління фінансовими ресурсами, спрямоване насамперед на збереження і зміцнення фінансової стійкості, яка має бути критерієм оцінки правильності рішень щодо вибору джерел фінансування та відповідності структури джерел структурі активів підприємства. Крім того, для оцінки ефективності стратегії фінансування важливо використовувати показник ліквідності балансу. З існуючих варіантів показників ліквідності для оцінки ефективності та побудови стратегії управління фінансуванням, на нашу думку, найбільш доцільно використовувати показник загальної ліквідності.

Таким чином, природними обмеженнями оптимізаційної моделі виступають показники загальної ліквідності, фінансової стійкості і величини власних обігових коштів компанії.

Визначивши основні параметри моделі, такі як цільова функція, допущення і обмеження, наведемо ці фактори до єдиної системи:

$$\left\{ \begin{array}{l} N_i \rightarrow \max \\ \Delta S \rightarrow \max \\ E(DFL) \ll M_1, M_1 > 0 \\ E(DOL) \ll M_2, M_2 > 0 \\ K_{3л} \geq 1,5 \\ K_{фс} \geq 0,5 \\ BOK \geq M_3, M_3 > 0 \end{array} \right. \quad (1)$$

де N_i – чистий прибуток компанії;

- S – власний капітал;
- ΔS – приріст власного капіталу;
- $E(DFL), E(DOL)$ – очікувані значення фінансового та операційного левериджу;
- M_1, M_2 – визначається менеджментом компанії прийнятний рівень показників левериджу та їх об'єктивні обмеження;
- $K_{3л}$ – коефіцієнт загальної ліквідності;
- $K_{фс}$ – коефіцієнт фінансової стійкості;
- BOK – власні обігові кошти;
- M_3 – визначається менеджментом компанії прийнятний рівень показника і його об'єктивні обмеження.

Рішення задач стратегічного управління за допомогою пропонованих критеріїв моделі вимагає не тільки наявності описаних вище обмежень, але й певних припущень, а також визначення переліку вихідних даних для формування моделі. Набір вихідних припущень про динаміку виро-

бничої та фінансової діяльності можливо представити у формі інтегрованого фінансового плану, який охоплює зміни в сумі і частці боргів, рентабельності капіталу, розмір сплачуваних відсотків по позиках (змінюється у разі зростання частки заборгованості в капіталі) і структуру витрат компанії, а також інші необхідні параметри.

Функціонування фінансової системи підприємства, або бізнесу, під яким розуміється система залучення та використання фондів підприємства та механізм управління цим процесом, моделюється поетапно. Система бізнесу в динаміці розглядається в моделі як комбінація інвестиційних і виробничих рішень, яка створює фінансовий потік від виробничої діяльності, а фінансові рішення впливають на структуру капіталу і зміну середньозваженої вартості капіталу.

Алгоритм використання моделі припускає знаходження необхідних вхідних параметрів, що застосовуються для подальшої оптимізації. Такими параметрами мають бути величина власного і позикового капіталів в пасивах конкретного суб'єкта дослідження, співвідношення основних і обігових коштів в активах, склад і ставка змінних витрат, загальна величина постійних витрат і закон їх поведінки в нерелевантному діапазоні дослідження. Оскільки в рамках моделі акцентується увага на цільових установах ефективності використання власних коштів і максимізації темпів зростання підприємства, то інші можливі цілі слід фіксувати певними допустимими рамками або значеннями для недопущення втрат ефективності на другорядних напрямках. Тому необхідним є початкове встановлення параметрів ефективності використання основних засобів – фондомісткості, і обігових коштів – оборотності.

Висновки. Представлена оптимізаційна модель ілюструє ефект сукупності рішень про інвестиції, виробничу діяльність, використання прибутку, вибір фінансової стратегії. Вона дозволяє аналізувати зміни і на основі висновків, отриманих у ході використання моделі, а також різних комбінацій прогнозів виробничої та фінансової діяльності, приймати стратегічні фінансові рішення для максимізації фінансової ефективності діяльності за мінімуму ризику, а також для досягнення поставлених фінансових цілей в довгостроковому періоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2004. – 720 с.
2. Бланк И.А. Управление использованием капитала / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2000. – 652 с.
3. Бобылева А.З. Финансовое оздоровление фирмы: теория и практика / А.З. Бобылева. – М.: Дело, 2006. – 256 с.
4. Бочкарев А. Директор-мультипликатор. Новая технология – бизнес-моделирование / А. Бочкарев // Эксперт. – 2007. – № 39. – С. 21–25.
5. Фінансова стратегія підприємства: монографія / [Бланк І.О., Ситник Г.В., Корольова-Казанська О.В., Ганечко І.Г.]. – К.: КНТЕУ, 2009. – 147 с.

Финансовое моделирование деятельности предприятия с учетом факторов риска

Е.С. Бондарь

В статье рассмотрены вопросы принятия эффективного финансового стратегического решения на основе моделирования, последовательность шагов создания финансовой модели с учетом факторов риска, проанализированы исходные данные, разработан критерий оптимальности для оценки принятого решения.

Ключевые слова: финансовая модель, финансовые ресурсы, прогнозирование, риск, денежные потоки.

Financing modeling of the enterprise, taking into account risk factors

O. Bondar

The questions of making sound financial decisions based on strategic modeling, the sequence of steps to create a financial model taking into account risk factors have been analyzed baseline data, developed an optimality criterion for evaluating the decision.

Key words: financial model, financial resources, forecasting, risk, cash flow.

УДК 631.11:338.432.003.13:332.33:331.101.262:331.522.4(477)

ДМИТРУК Б.П., канд. екон. наук

ВІТРЯК Т.Б., викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ *DATA ENVELOPMENT ANALYSIS* (DEA)

ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті досліджена ефективність використання ресурсів галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств регіонів України. Визначені регіони з високим, середнім і низьким рівнем виробництва. Проведено групування регіонів України за рівнем ефективності. Обґрунтована доцільність використання непараметричного методу *Data Envelopment Analysis* (DEA) для визначення ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: ефективність, непараметричний метод, мінімізація витрат, максимізація обсягу, програмування, коефіцієнт ефективності, рівень виробництва.

Постановка проблеми. Значний економічний потенціал сільськогосподарської галузі України на сьогодні використовується недостатньо ефективно, що породжує серйозні соціальні проблеми на селі, негативно позначається на темпах зростання економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційний статистичний підхід до аналізу, як відомо, характеризується порівнянням кожного елемента з аналогічними або деякими «середніми» показниками за базисним або попередніми роками. У процесі аналізу, за існуючою методикою, кожне підприємство розглядається як об'єкт, який за рахунок використання наявних ресурсів виробляє той чи інший продукт. Але загальну продуктивність підприємства бажано отримати у вигляді співвідношення суми продуктів на виході і суми ресурсів на вході. Величини вимірювання продуктів і ресурсів мають різну природу і розмірність, що робить неможливим пряме їх підсумовування [1].

Використання кусково-лінійної опуклої поверхні для оцінки межі виробничих можливостей була вперше запропонована Фарелом в 1957 році, і протягом наступних двадцяти років розглядалася лише деякими авторами. Так, Боулз [4] і Ефріат [5] відповідно запропонували ряд методів математичного програмування для вирішення зазначеного завдання. Однак, певний період цим розробкам не приділялося значної уваги до 1978 р., коли вийшла робота Чарнза, Купера і Родеса, де вони вперше використовували термін DEA [3]. Згодом з'явилася велика кількість наукових публікацій, в яких метод згортання даних отримав подальший розвиток [6].

Для виявлення факторів, що обмежують зростання економічної ефективності сільськогосподарських підприємств нами пропонується використовувати непараметричний метод *Data Envelopment Analysis* (DEA), що отримав в останні роки широке поширення в зарубіжних економічних дослідженнях [2].

Застосування методу DEA для дослідження факторів впливу вимагає вирішення задачі лінійного програмування виду:

$$R_i^* = \max_{\lambda, y} (RIR = p_i y, y \leq B_\lambda, A_\lambda \leq a_i), \quad (1)$$

де R^* – оптимальна величина виручки господарства i від реалізації продукції; p_i – вектор середніх цін реалізації продукції господарством i ; y – оптимальний вектор обсягів реалізації продукції; λ – оптимальний вектор інтенсивності використання господарством i -технологій; $A=(a_{mi})$ – матриця витрат господарств сукупності; $B=(b_{mi})$ – відповідна матриця випусків; a_i – вектор фактичних витрат виробничих ресурсів у господарстві i (тобто i -й стовпець матриці); i – індекс господарства; m – індекс виду ресурсів; n – індекс виду продукції [3].

Для оцінки ефективності господарюючого суб'єкта можна скористатися методом DEA [3], який ґрунтується на використанні лінійного програмування для побудови непараметричної кусково-лінійної поверхні (або межі виробничих можливостей). Оцінка ефективності згодом проводиться щодо цієї поверхні або межі виробничих можливостей.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є вивчення методологічних аспектів непараметричного методу *Data Envelopment Analysis* (DEA), вибір моделей для аналізу ефективності.

Провести аналіз ефективності ресурсів галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств України в розрізі регіонів. Згрупувати сукупність сільськогосподарських підприємств України в галузі рослинництва за рівнем використання ресурсів.

Матеріали і методика дослідження. Залежно від особливостей виробничої системи в рамках методу DEA розглядаються два види моделей: орієнтовані на мінімізацію витрат і орієнтовані на максимізацію випуску. У першій моделі основною передумовою є мінімізація витрат за незмінного випуску (виробництва продукції). У другій моделі, навпаки, за незмінних витрат максимізується обсяг [1].

За цією методикою нами проведено дослідження з використанням моделі, орієнтованої на мінімізацію витрат, виходячи з передумови про постійну віддачу від масштабу, її можна розглядати як базову модель DEA. При цьому ми припускаємо, що маємо інформацію про наявність ресурсів K і виробництво продукції M для кожного підприємства (сукупність підприємств) N . Для i -го підприємства ці дані представлені вектором-стовпцем x_i і y_i , відповідно. Дані для всіх N підприємств представлені в матрицях розмірності $K \times N$ (матриця ресурсів X) і $M \times N$ (матриця випуску Y).

Для кожного підприємства з безліччю N необхідно отримати міру співвідношення випуску до всього обсягу ресурсів, що можна представити у формі: $u'y(i) / v'x(i)$, де u являє собою вектор

$M \times I$ вагомого випуску, а v вектор $K \times I$ наявних ресурсів. Оптимальні ваги можуть бути отримані шляхом вирішення задачі математичного програмування (вираз 2).

Виконання цього завдання передбачає пошук таких u і v , за яких показник ефективності для i -го підприємства буде максимальним за умови, що він менше або дорівнює одиниці:

$$\max_{u,v} (u' y^{(i)} / v' x^{(i)}) \quad (2)$$

де $u' y^{(i)} / v' x^{(i)} \leq 1, u, v \geq 0,$
 $j = 1, 2, 3, \dots, N.$

Якщо коефіцієнт дорівнюватиме 1, це означає, що об'єкт дослідження є абсолютно ефективним. Чим меншим буде показник від 1, тим нижчою буде ефективність досліджуваного об'єкта.

Матеріалами дослідження слугували наукові праці вітчизняних вчених Светлова Н., Федотова Ю.В. та інших.

Результати досліджень та їх обговорення. Для аналізу нами використано середні дані діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2006-2010 рр. у розрізі регіонів (табл. 1), що значною мірою дозволяє згладити вплив природно-кліматичних та деяких інших факторів. Ресурси і вироблена продукція, що використовується для аналізу ефективності, представлена такими змінними:

1. Площа ріллі на одного працюючого.
2. Кількість сільськогосподарської техніки (тракторів) на 1000 га ріллі.
3. Обсяг органічних добрив на 1 га ріллі.
4. Обсяг мінеральних добрив на 1 га ріллі.
5. Валовий збір продукції рослинництва на одного працюючого.

Розглядаючи метод DEA, можна виділити основні переваги його використання для аналізу ефективності господарюючих одиниць:

- дозволяє проводити аналіз ефективності у випадках, коли досить важко формально визначити взаємозв'язок між численними видами ресурсів та численними результатами функціонування виробничої системи;
- дає можливість включення в аналіз великої кількості ресурсів та видів продукції.

Таблиця 1 – Вихідні середні дані для аналізу ефективності галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств в Україні за 2006–2010 рр.

№ п/п	Регіон	Площа ріллі на одного працюючого, га/1 особу	Кількість сільськогосподарської техніки (тракторів) на 1000 га ріллі	Обсяг мінеральних добрив, кг на 1 га ріллі	Обсяг органічних добрив, т на 1 га ріллі.	Валовий збір продукції рослинництва на одного працюючого, тис.грн/1 особу
1	2	3	4	5	6	7
1	АР Крим	42,12	5,48	40,6	0,84	54,62
2	Вінницька	36,08	7,22	71,4	0,64	79,78
3	Волинська	49,53	6,20	74	2,72	87,73
4	Дніпропетровська	56,53	4,88	41,6	0,20	89,69
5	Донецька	39,30	5,41	38,6	0,52	61,89
6	Житомирська	58,41	5,74	52,6	1,16	81,88
7	Закарпатська	109,70	4,58	75	0,56	297,33
8	Запорізька	69,13	4,44	30,4	0,14	76,92
9	Івано-Франківська	76,18	4,86	74,6	1,30	159,90
10	Київська	30,92	6,95	67,8	1,24	68,77
11	Кіровоградська	65,54	5,46	37	0,10	96,82
12	Луганська	83,21	3,96	34,4	0,20	81,16
13	Львівська	79,47	5,03	105,8	0,76	173,14
14	Миколаївська	68,84	4,28	29,6	0,12	83,24
15	Одеська	52,91	5,70	35,6	0,14	71,07
16	Полтавська	38,24	6,34	58	1,26	77,90
17	Рівненська	59,30	5,22	95,2	1,34	122,77

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
18	Сумська	51,33	5,53	52,8	0,98	70,49
19	Тернопільська	61,22	5,53	95,4	0,52	124,94
20	Харківська	59,19	4,94	47	0,52	89,27
21	Херсонська	66,75	3,75	33,2	0,08	103,34
22	Хмельницька	51,29	6,57	72	1,06	95,88
23	Черкаська	30,06	6,88	75,4	1,12	65,99
24	Чернівецька	64,81	5,55	52,2	0,96	159,36
25	Чернігівська	50,81	5,23	60,4	1,18	69,71

Обробка даних проводилася в програмі KonSi – DATA ENVELOPMENT ANALYSIS, що дозволило отримати конкретне рішення поставленої задачі. Одержані результати дають можливість згрупувати області України за ефективністю в три групи, які представлені в табл. 2.

Таблиця 2 – Групування областей України за коефіцієнтом ефективності

№ п/п	Регіон	Середній коефіцієнт ефективності	Групи регіонів за рівнем ефективності в галузі рослинництва
1	Полтавська	0,88	Високий рівень
2	Вінницька	0,85	
3	Київська	0,84	
4	Черкаська	0,80	
5	Одеська	0,79	
6	Дніпропетровська	0,71	
7	Миколаївська	0,68	
8	Хмельницька	0,53	Середній рівень
9	Харківська	0,48	
10	Херсонська	0,45	
11	Донецька	0,43	
12	Кіровоградська	0,41	
13	Житомирська	0,40	
14	АР Крим	0,39	
15	Чернігівська	0,38	
16	Запорізька	0,36	
17	Луганська	0,33	
18	Тернопільська	0,31	Низький рівень
19	Сумська	0,30	
20	Рівненська	0,29	
21	Чернівецька	0,29	
22	Волинська	0,28	
23	Львівська	0,22	
24	Закарпатська	0,21	
25	Івано-Франківська	0,20	

Результати аналізу з використанням методики DEA свідчать, що лише сім областей України найбільш ефективно використовують наявні ресурси в галузі рослинництва і належать до першої групи, де лідерами є Полтавська, Вінницька та Київська області, показник їх ефективності становить 88, 85 та 84% відповідно. Дванадцять областей, що входять до другої групи, використовують свій потенціал менше ніж наполовину. Показник ефективності в цих областях коливається в межах 53–30%. Решта областей, що потрапили до третьої групи, неефективно використовують ресурси у галузі рослинництва.

Висновки. Результати проведеного аналізу ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України в розрізі регіонів дозволяють сформулювати наступні висновки.

1. Для виявлення факторів ефективного використання наявних ресурсів підприємства одночасно із традиційними методами аналізу доцільно використовувати непараметричний метод *Data Envelopment Analysis* (DEA).

2. Використання методу DEA дозволило виявити, що лише сім регіонів України використовують рівень наявного потенціалу галузі рослинництва в межах 88–84% (високий рівень); в дванадцяти регіонах – середній рівень, який становить 53–30%; в семи регіонах використовують наявні ресурси галузі рослинництва на рівні 29–20% (низький рівень).

3. Запропонований метод дозволяє за обмеженої наявності даних отримати об'єктивні результати ефективної діяльності підприємств.

4. За більш глибокого аналізу наявних ресурсів і результативних показників підприємств з урахуванням різних природно-кліматичних зон, різної структури посівів сільськогосподарських культур необхідно використовувати різні методи економічного аналізу.

5. Під час проведення розрахунків з використанням методу DEA можуть виникнути деякі проблемні питання, які слід враховувати:

- виключення з моделі важливих видів ресурсів може призвести до певних неточностей результативних показників;
- включення додаткових одиниць спостереження може призвести до зміни значень показників ефективності;
- під час аналізу певних ресурсів і видів продукції підприємств або їх сукупності, як за їх неоднорідності, кінцеві результати можуть мати деякі похибки;
- доцільно враховувати вплив інших зовнішніх факторів, які можуть суттєво вплинути як на процес виробництва продукції, так і на результативні показники ефективності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Федотов Ю.В. Методы и модели построения эмпирических производственных функций / Ю.В. Федотов. – СПб: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007.
2. Светлов Н. Оценка функции полезности сельскохозяйственного предприятия посредством линейного программирования / Н. Светлов. – М.: Никон. чтения, 2002.
3. Charnes A. Measuring the Efficiency of Decision Making Units / A. Charnes, W. Cooper, E. Rhodes // *European Journal of Operational Research*. – 1978. – Vol. 2. – P. 429–444.
4. Boles J.N. Efficiency Squared – Efficiency Computation of Efficiency Indexes? / J.N. Boles // *Proceedings of the 39th Annual Meeting of the Western Farm Economics Association*. – 1966. – P. 137–142.
5. Afriat S.N. Efficiency Estimation of Production Functions / S.N. Afriat. // *International Economic Review*. – 1972. – Vol. 13. – P. 568–598.
6. Новожилов А.А. Использование метода DEA для анализа эффективности перерабатывающей отрасли / А.А. Новожилов // *Современные наукоемкие технологии*. – 2009. – № 2. – С. 43–44.
7. Сільське господарство України: Статистичний збірник. – К., 2010.

Использование метода *Data Envelopment Analysis* (DEA) для определения эффективности использования ресурсов отрасли растениеводства сельскохозяйственных предприятий Украины

Б.П. Дмитрук, Т.Б. Витряк

Исследована суть технической эффективности деятельности совокупности предприятий и возможности применения ее в анализе. Рассмотрены методологические аспекты метода *Data Envelopment Analysis* (DEA) для определения эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий. Проведен анализ технологической эффективности ресурсов отрасли растениеводства сельскохозяйственных предприятий Украины в разрезе областей.

Ключевые слова: эффективность, непараметрический, минимизация затрат, максимизация объема, программирование, коэффициент эффективности, уровень производства.

Using *Data Envelopment Analysis* (DEA) to determine the efficiency of resource use crop agricultural enterprises in Ukraine

B. Dmitruc, T. Vitryac

The essence of the technical performance of aggregate firms and its applicability in the analysis are explored. The methodological aspects of the method of *Data Envelopment Analysis* (DEA) to determine the technological efficiency of agricultural enterprises are considered. The technological resources effectiveness of agricultural enterprises in Ukraine in terms of regions is explored.

Key words: efficiency, non-parametric method, minimization, charges, maximization, volumes, programming, possibilities, coefficient of efficiency, level of production.

УДК 339.187:338.439 (476)

ПАСКА І.М., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті розглядається система збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами. Особлива увага приділяється використанню зарубіжного досвіду в удосконаленні збутової діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: збут, ціна, продукція, сільськогосподарські підприємства, оптові ринки.

Постановка проблеми. Із втратою державної системи контрактації сільськогосподарської продукції інфраструктура збуту продукції виявилася неспроможною забезпечити ефективне функціонування аграрного ринку. З'явилося багато комерційних посередницьких структур, які не мали відповідної матеріально-технічної бази і купували продукцію за непрозорими схемами, що призвело до значної тінізації ринку.

Ефективність організації каналів збуту сільськогосподарської продукції за умови оптимальної ціни та вміння орієнтуватися й враховувати кон'юнктурні зміни на окремих ринках продуктів є однією з головних передумов економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Для правильного прийняття рішення щодо вибору каналу збуту (маркетингового ланцюга), для виробників сільськогосподарської продукції важливо мати достатньо інформації про ціни, тенденції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Водночас, необхідно чітко орієнтуватися у проблемах маркетингу, які можуть виникати в процесі реалізації продукції.

Особливо значущою стає організація ефективних, із погляду принципів маркетингу, каналів просування сільськогосподарської продукції до споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці різним аспектам збутової діяльності аграрних формувань приділяли значну увагу М.Я. Дем'яненко, О.І. Здоровцов, В.В. Зіновчук, О.В. Крисальний, П.О. Лайко, І.І. Лотоцький, І.І. Лукінов, Л.М. Левківська, В.І. Мацибора, Л.В. Молдаван, П.О. Мосіюк, М.К. Орлатий, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін. вчені.

Водночас в умовах становлення вітчизняної ринкової економіки деякі проблеми потребують нового наукового розв'язання. Це стосується як теоретичних засад, принципів формування, так і методів підвищення ефективності збутової діяльності за взаємодії аграрного виробництва. Актуальним, із практичного погляду, є впровадження організаційно-економічних механізмів інфраструктурного забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств на перспективу.

Мета дослідження – здійснити оцінку системи збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами та запропонувати шляхи її удосконалення.

Методи дослідження. Дослідження виконували за допомогою абстрактно-логічного – під час постановки мети і завдань дослідження, розробки наукової гіпотези; монографічний – під час вивчення літературних джерел, законодавчих чи інших нормативно-правових актів і практики аграрного сектору економіки; структурно-функціональний – для аналізу змін, що відбуваються в сільському господарстві країни за здійснення аграрної реформи; логіко-семантичний – під час обґрунтування теоретичних положень щодо сутності системи збуту сільськогосподарської продукції; за допомогою методу порівняльного аналізу визначено відмінності у системах збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами в Україні та країнах з розвинутою ринковою економікою.

Результати дослідження та їх обговорення. До початку 90-х років ХХ століття оптову ланку на сільськогосподарських ринках було представлено державними заготівельними організаціями та споживчою кооперацією. В нинішніх умовах роль цієї традиційної ланки зменшується. Нині зростає роль торгово-посередницьких структур, що відображається в статистичній звітності як реалізація «за іншими напрямками» (рис. 1).

Основною причиною незначного обсягу продажу продукції сільськогосподарськими підприємствами безпосередньо переробним підприємствам є те, що останні не мають достатніх обігових коштів для збільшення обсягів закупівлі сировини. З цієї причини вони не роблять запасів готової продукції і часто працюють за давальницькою схемою. Заборгованість переробних підприємств, за розрахунками, за поставлену сировину порушує нормальний процес функціонування всього вертикального ланцюжка агропромислового виробництва [1].

Відсутність розвинутої ринкової інфраструктури, стабільних зв'язків із контрагентами призводить і до іншої крайності: виробники орієнтуються на переробні підприємства, свідомо йдучи на втрати від реалізації продукції за рахунок низьких цін або надмірно тривалих строків її оплати. Особливо це спостерігається під час реалізації м'ясної та молочної продукції.

На відміну від економічно розвинутих країн не набули широкого поширення реалізація через систему бірж, через оптові ринки та пряме постачання переробним підприємствам.

Причинами слабого розвитку біржової торгівлі є факти "тіньової" домовленості між партнерами (виробником продукції і покупцем), відсутність належних формувань ринкової інфраструктури, наближених до господарств виробників, що дало б змогу впроваджувати ефективні форми торгівлі, а

також створення перешкод регіональними виконавчими органами влади вільному руху зерна, високі тарифи на транспортування вантажів та ін. Однак, враховуючи зарубіжний досвід біржової діяльності, слід очікувати, що в процесі еволюції вітчизняної біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією сама логіка і хід її розвитку в країні переконують суб'єктів господарювання у вигідності створення та функціонування товарних бірж із закритим типом організації торгів.

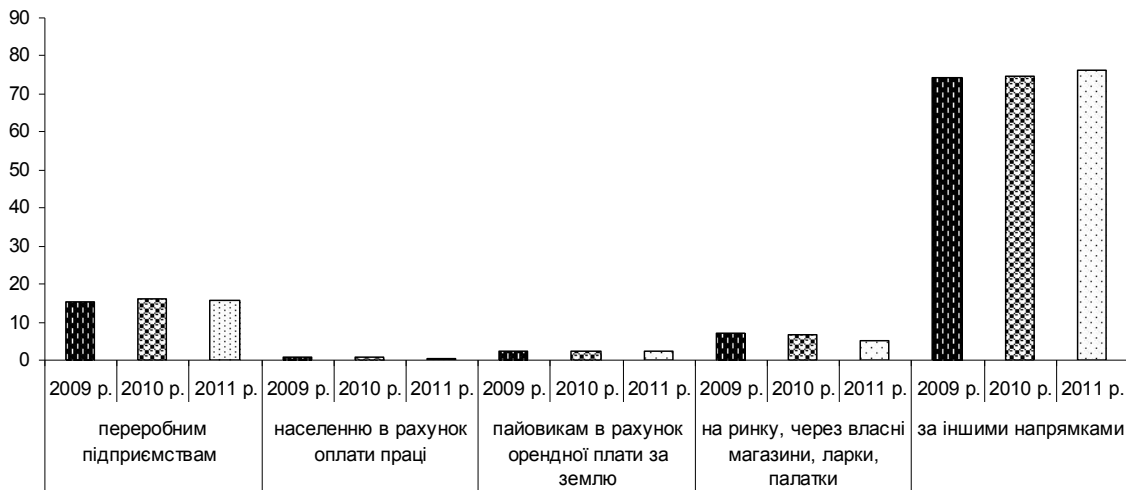

Рис. 1. Структура реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами
Джерело: [7].

Незважаючи на те, що рівень закупівельних цін переробними підприємствами значно вищий ніж за «іншими напрямками», особливості оподаткування діяльності, а також високі транспортно-збутові витрати змушують сільськогосподарські підприємства орієнтуватися на торгово-посередницькі структури, які ще й кредитували виробників (рис.2).

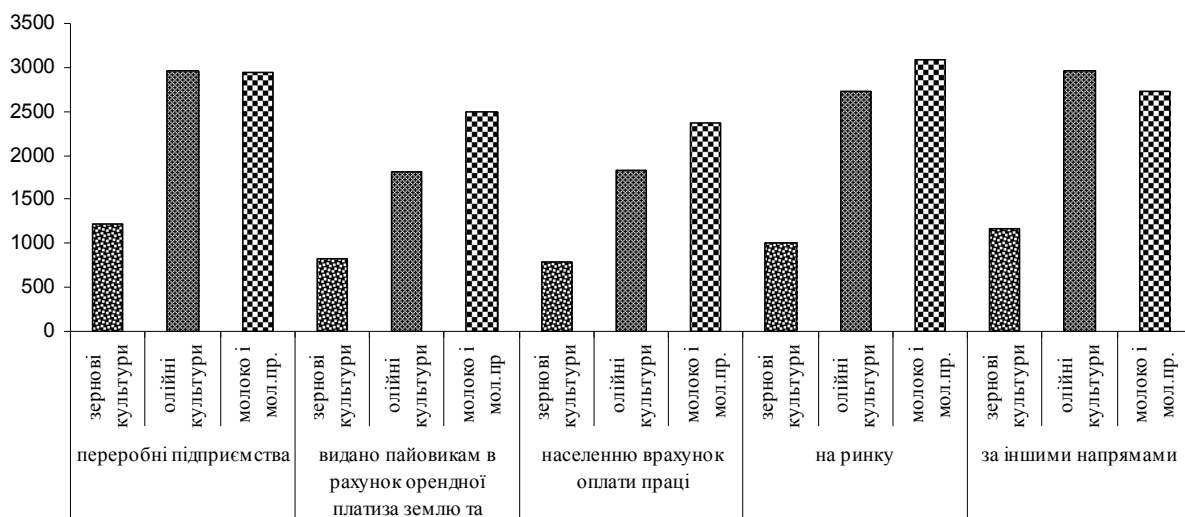

Рис. 2. Середні ціни на канали реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямками реалізації, грн/т
Джерело: [7].

Така ситуація викликана особливостями існуючої системи оподаткування, економією на збутових витратах, наявністю системи стимулювання з боку торгово-посередницьких структур та відсутністю приміщень для зберігання вирощеної сільськогосподарської продукції.

Зарубіжний досвід показує, що саме в продуктовому ланцюжку на рівні оптових ринків присутність спеціалізованої посередницької ланки є економічно обґрунтованим, оскільки дозволяє досягти економії за рахунок концентрації оптових постачальників в одному місці і стабілізації цін.

Збутова діяльність сільськогосподарських підприємств більшості країн з ринковою економікою має багатоступеневу галузеву структуру, в рамках якої продукція здійснює товарорух від товаровиробника до споживача. При цьому первинні товаровиробники одного профілю можуть утворити галузеве об'єднання або загальнонаціональний союз, які слугують інструментом антимонопольної дії, забезпечуючи захист своїх інтересів, створюючи альтернативний канал збуту продукції і деякою мірою стримуючи падіння рівня закупівельних цін [2].

За організації оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією найбільш поширені такі форми:

- контракція сировини і свіжих продуктів у товаровиробників переробними і торговими компаніями;
- реалізація сільськогосподарської продукції та продовольства через систему оптових продовольчих ринків;
- поставка продукції за прямими зв'язками в рамках міжгалузевих угод між сільськогосподарськими товаровиробниками та великими споживачами продукції;
- біржова торгівля стандартизованою продукцією, в тому числі за строковими угодами за відсутності реального товару;
- продаж сільськогосподарської продукції товаровиробником торговельним компаніям або агентам переробних і торговельних організацій;
- продаж продукції або здача її під заставу державним установам, а також збут закупленої ними продукції [3].

Із перерахованих вище форм збуту сільськогосподарської продукції найбільшого поширення набула контракція. Вона охоплює, перш за все, збут тих продуктів сільського господарства, попит на які відносно стабільний. Крім того, контракція поширюється на продукти, що вимагають швидкого використання і реалізації. Контрактна система рідко зачіпає виробництво і збут сільськогосподарських продуктів різнобічного призначення. Вона передбачає укладення договорів між фермерами та підприємствами-інтеграторами (харчовими, комбікормовими, торговими організаціями) на виробництво і збут певних видів продукції.

Зарубіжний досвід показує, що контрактна система сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, стимулює зростання продуктивності праці та зниження витрат. Вона виступає засобом концентрації дрібнотоварного виробництва в аграрному секторі, дає можливість організувати виробництво за єдиним планом, за загальними вимогами до якості товарів та їх стандартів.

У більшості західноєвропейських країн, а також в США, Японії і деяких інших країнах діяльність зі збуту продукції, постачання засобами виробництва, обслуговування здійснюється через кооперативи. Збутові кооперативи створюються для захисту інтересів товаровиробників у сфері збуту. Імпульсом до подібної збутової діяльності слугує постійне перевищення пропозиції над попитом і прагнення впливати на ринкову кон'юнктуру в своїх інтересах.

У розвинених країнах (США, Канада, Німеччина, Бельгія, Австралія) важливу роль у збуті сільськогосподарської сировини грають товарні біржі. Біржова торгівля сировиною охоплює майже всі види тваринницької продукції і значну частину продукції рослинництва. Товарна біржа є комерційним підприємством, регулярно функціонуючим ринком товарів із певними характеристиками.

Статистика ЄС свідчить, що роль біржі в оптовій торгівлі на продовольчому ринку зростає, хоча частка сільськогосподарських товарів у загальній кількості угод за останні десятиліття знизилася з 80 до 40%.

Незважаючи на швидкий розвиток контракції і кооперативного обміну, важливу роль в оптовій торгівлі відіграють оптові продовольчі ринки і аукціони. У Франції на оптових ринках реалізується 45% овочів і фруктів, більше 50% яєць і поголів'я великої рогатої худоби, 3/4 овець, 1/5 свиней. У Німеччині фермери продають оптовим торгово-посередницьким структурам понад 60% овочів, фруктів і худоби, майже всю картоплю і 50% яєць [4].

На оптових продовольчих ринках складаються внутрішні ринкові ціни на овочі, фрукти і картоплю, худобу і м'ясо, яйця, молочні продукти, рибу та ін. Ціни оптових ринків слугують орієнтиром для всіх інших каналів збуту тваринницької продукції і, зокрема, для встановлення контрактних розцінок, а також підтримуваних державою гарантованих цін.

Оптові ринки країн ЄС бувають спеціалізованими і універсальними. Універсальні оптові ринки представляють собою змішані державно-приватні підприємства.

Спеціалізовані ринки торгують переважно продукцією одного виду. Широко поширена й інша форма оптових ринків – аукціони, на яких вирощені фермерами жива худоба, овочі, фрукти, квіти і т. п. продаються підприємствам переробної промисловості та роздрібною торгівлі.

Аукціонний продаж має ряд переваг для продавця і покупця. Продавець швидко збуває велику партію товару, не вдаючись до продажу в кредит. Покупець купує товар з перших рук, як правило, за помірними цінами. Ціни на аукціонах встановлюються конкуренцією покупців.

В Україні основними постачальниками на оптових ринках виступають оптовики, товаровиробники та їх об'єднання, компанії харчової промисловості. Покупці представлені як великими оптовими компаніями, так і більш дрібними оптовиками, які закуповують сільськогосподарську сировину у товаровиробників і підприємств харчової промисловості [5].

Поступово відбувається модифікація торгівлі, створюються нові її форми: ряд магазинів, об'єднання, торгові комплекси, відбувається злиття торгівлі із переробкою. Однак, на відміну від розвинених країн, де має місце науково обґрунтована стратегія маркетингу, в умовах перехідної економіки ринкові структури виникають поки стихійно [6].

Порушення традиційних зв'язків, труднощі збуту спонукають виробників-продавців до стихійного пошуку нових покупців, змушують їх пристосовуватися до нових ринкових умов. З одного боку, отримавши свободу самостійно вибирати покупця, виробники розширюють коло своїх постійних клієнтів, починають вдаватися до послуг приватників, самостійно виводять продукцію в інші регіони, з іншого – надмірна диверсифікація каналів збуту нерідко пояснюється тим, що побоюючись не знайти збуту своєї продукції, виробники готові продати її будь-якому покупцеві, навіть на не вигідних економічних умовах. У багатьох регіонах виникають нові або нетрадиційні канали руху продукції: реалізація продукції через власну роздрібну мережу, прямі поставки в роздрібні магазини, в заклади громадського харчування, реалізація на ринках та торговельно-посередницьким структурам, які пропонують більш вигідні умови угод, пов'язані з негайною оплатою та оплатою готівкою.

Поряд з використанням нетрадиційних каналів збуту виробники поступово переходять на нові контрактні відносини. У першу чергу до них можна віднести форвардні угоди, які виступають у вигляді товарного кредиту, що надається приватними компаніями. Товарний кредит, з одного боку, дозволяє отримувати необхідні для проведення посівної та збирання врожаю обігові кошти, з іншого – пов'язує виробників зобов'язаннями з постачання продукції на гірших умовах порівняно з тими, що складаються на момент розрахунків за кредит на вільному ринку.

Висновки. Відсутність ринкової інфраструктури та труднощі збуту, пов'язані з низькими закупівельними цінами, заборонами на вивіз продукції, монополізмом переробників, призводять до того, що багато виробників організовують переробку сировини безпосередньо в господарстві і реалізують вже готову продукцію. Сільськогосподарські виробники, які не мають можливості організувати власну переробку, широко використовують «давальницьку» практику для подальшої самостійної реалізації готової продукції.

Таким чином, у сільськогосподарських виробників розширюються функції і номенклатура продукції, що дозволяє краще орієнтуватися в умовах сформованої ринкової інфраструктури. Така тенденція має місце і в практиці роботи великих західних продовольчих компаній.

Переробні підприємства починають відчувати конкуренцію з боку дрібних переробних цехів, які виникають в місцях виробництва сировини. Конкурентоспроможність останніх в короткостроковому плані досягається за рахунок більш низької собівартості (переробка власної сировини), економії на збуті (власна роздрібна мережа, продаж на ринку), економії на робочій силі.

Водночас за своїми якісними характеристиками міні-цехи із переробки продукції суттєво поступаються великим переробним підприємствам. У перспективі залишаться ті з них, які зможуть випустити якісну конкурентоспроможну продукцію і займуть стабільну асортиментну нішу на ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Давиденко К.В. Розвиток підприємництва в агропромисловому виробництві / К.В. Давиденко // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 61–67.
2. Павлик В.П. Собівартість і реалізація продукції у формуванні аграрного ринку / В.П. Павлик // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 147–152.
3. Струк Н.Р. Управління постачанням в логістичних системах підприємств АПК: практичний аспект / Н.Р. Струк // Вісник Львів. держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. – 2006. – № 13. – С. 74–79.

4. Копитець Н.Г. Особливості функціонування оптових продовольчих ринків у зарубіжних країнах / Н.Г. Копитець // Науковий вісник НАУ. – 2007. – Вип. 110, ч. 1. – С. 130–134.
5. Федорчук О.М. Щодо функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції / О.М. Федорчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – № 2. – С. 70–75.
6. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / За ред. акад. О.М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 340 с.
7. Сільське господарство України. Статистичний збірник, 2011. – 385 с.

Современное состояние и проблемы сбыта продукции сельскохозяйственными предприятиями

И.Н. Паска

В статье рассматривается система сбыта продукции сельскохозяйственными предприятиями. Особое внимание уделяется использованию зарубежного опыта в совершенствовании сбытовой деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: сбыт, цена, продукция, сельскохозяйственные предприятия, оптовые рынки.

Current situation and problems of sales agricultural production

I. Paska

We consider the system of marketing agricultural enterprises. Particular attention is given to the use of foreign experience in improving sales of agricultural enterprises.

Key words: sales, price, production, farms, wholesale markets.

УДК 681.3:339.138

САВЧУК О.В., здобувач

Науковий керівник – **ЮХИМЕНКО П.І.**, д-р екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАСІННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ

У статті проаналізовано стан насінницької галузі. Розглянуто залежності та силу впливу різноманітних факторів на виробництво насіння овочевих культур.

Ключові слова: кореляційний аналіз, ринок, насіння, рентабельність, коефіцієнт множинної детермінації, маркетинг.

Постановка проблеми. Хаотичний ринок овочевої продукції призводить до високих ризиків його учасників. Враховуючи те, що ринок насіння є похідним від ринку овочів, та використовуючи відповідну методологію, можна чітко прослідкувати та передбачити основні тенденції виробництва насіння овочевих культур та попит на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема насінництва овочевих культур приділялась увага таких вчених: Яровий Г.І., Кузьоменський О.В., Плужніков О.М. та ін. Але сучасна внутрішня та зовнішня політика держави щодо цієї галузі, потреба в забезпеченні населення якісною овочевою продукцією та інші фактори вимагають посилення уваги питанню формування попиту на насіння овочевих культур. В дослідженні використовувалися матеріали Державного комітету статистики України та Української державної насінневої інспекції [1].

Мета дослідження – дослідити ринок насіння овочевих культур. Розглянути залежність та ступінь взаємного впливу виробництва насіння овочевих культур та виробництво овочевої продукції. Проаналізувати стан насінницької галузі.

Методика дослідження. В роботі використані такі статистичні методи аналізу, як кореляція та множинна детермінація, графічний метод.

Результати дослідження та їх обговорення. Пропозиція овочів на внутрішньому ринку країни формується, в основному, за рахунок вітчизняного виробництва, яке сконцентроване переважно в господарствах населення, їхня частка в загальному обсязі виробництва становить 88,1% (2010 р.), сільськогосподарськими підприємствами відповідно виробляється 11,9% овочів □1□. При цьому у виробництві овочів намітилася тенденція до різкого зниження частки сільськогосподарських підприємств. Якщо в 1990 році на них припадало 69,4%, а на господарства населення – 30,6% площ посіву, то в 2003 році відповідно 13,7 і 86,3 %. За вказаний період валове виробництво овочів у суспільному секторі зменшилося з 73,1 до 12,7 %, а в приватному збільшилося з 26,9 до 87,5 % і надалі збільшується (рис. 1).

Тому зростання обсягів виробництва овочевої продукції в приватному секторі потребує використання різноманітних факторів впливу, наприклад, пошуку і впровадження нових форм заготі-

влі й торгівлі овочами, опрацювання технологій їх вирощування на малих площах посіву з урахуванням зональних особливостей окремих регіонів, забезпечення товаровиробників малогабаритною технікою і т.д.

Можна також помітити тенденцію приросту овочевої продукції в Україні за майже сталого використання посівних площ, і навіть їх скорочення. Так, у 2006 р. на площі 469 тис. га було вироблено 8058 тис. т овочів, за зменшення у 2009 р. площі на 18 тис. га одержано на 283 тис. т більше овочів.

У 2011 році спостерігається значне збільшення посівних площ, спричинене затвердженням концепції розвитку овочівництва та переробної промисловості до 2015 року. Аналіз 2011 року показує, що різке збільшення посівних площ не призвело до відповідного приросту виробництва овочів (рис. 2).

Це є наслідком того, що технологічні ресурси виробників залишилися на попередньому рівні. Збільшення урожайності та валового виробництва овочів відбувається, в основному, за рахунок застосування інноваційних технологій, а також впровадження високопродуктивних сортів і гібридів.

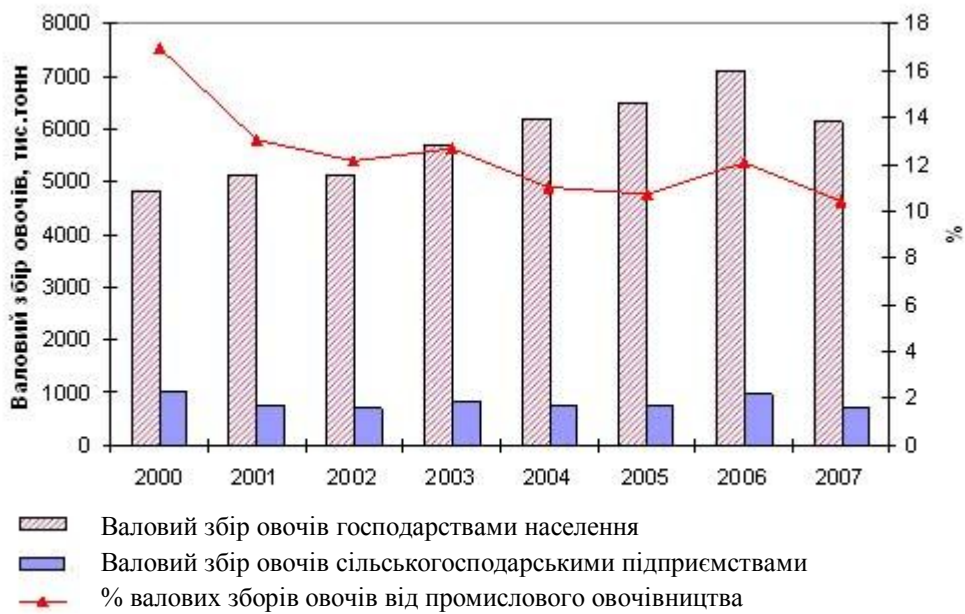

Рис. 1. Валовий збір овочів, тис. тонн

Насіння рослини є носієм її біологічних, генетичних і господарських ознак, а також основним гарантом урожайності. За рахунок сорту можна досягти збільшення урожаю на 20–30 відсотків, особливо в нинішніх перехідних умовах.

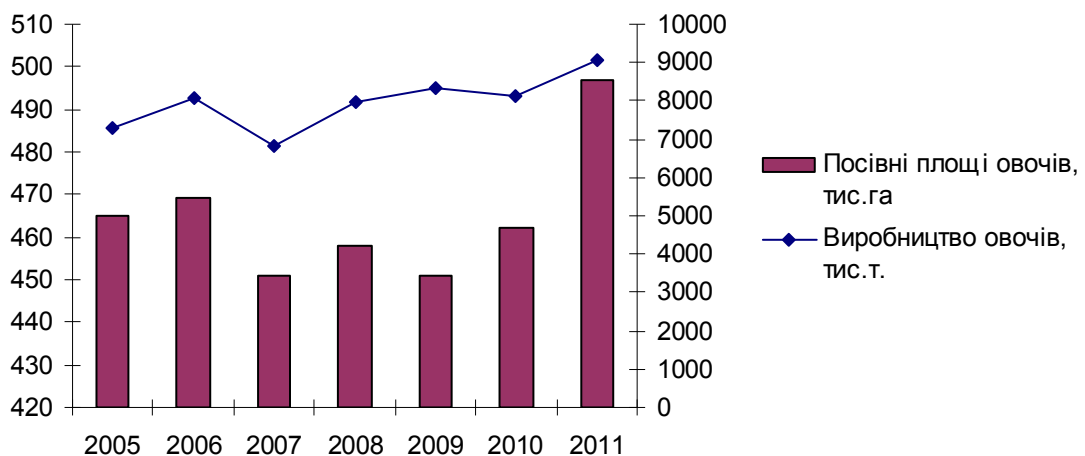

Рис. 2. Площі посіву та виробництво овочів у господарствах усіх типів

Ще одним важливим фактором, що спричиняє залучення до процесу виробництва овочів нових учасників, є досить високий рівень рентабельності.

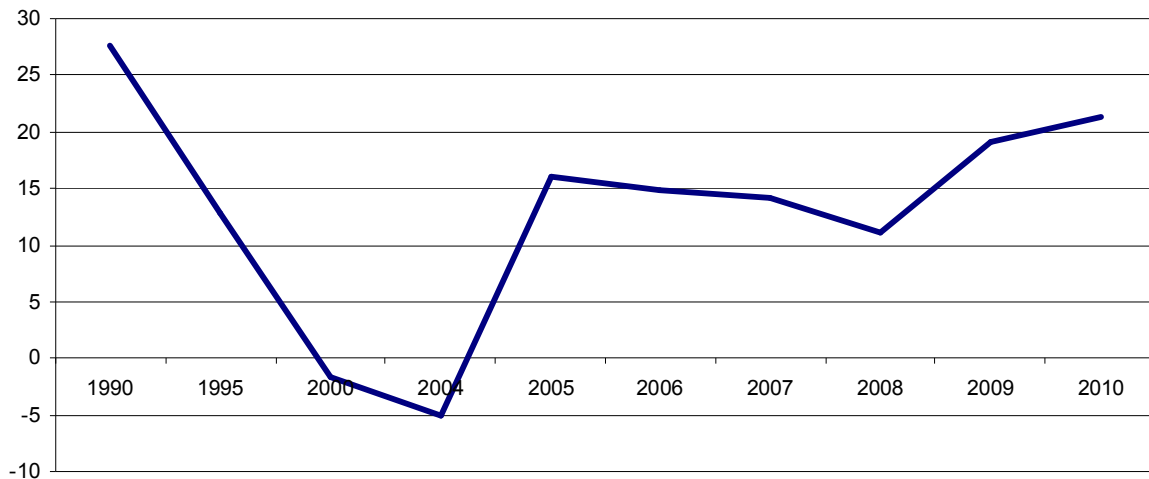

Рис. 3. Рівень рентабельності продукції овочівництва у сільськогосподарських підприємствах, (%)

Проведення кореляційного аналізу між виробництвом овочів та рентабельністю їх виробництва в попередньому році показує, що коефіцієнт кореляції дорівнює $R=0,56$ і вказує на існуючий відповідний зв'язок. Обрахувавши коефіцієнт множинної кореляції, можна визначити коефіцієнт множинної детермінації $R^2=0,31$, який показує силу впливу незалежних факторів на результативний показник, а це означає, що збільшення виробництва овочів відбулося внаслідок збільшення рентабельності їх виробництва в попередньому році на 32%. Інші 68% варіації зміни виробництва овочів викликані іншими факторами (рис. 3).

Ситуація на ринку насіння прямо зв'язана з тим, що відбувається на ринку свіжих овочів. Якщо ціни на деякі овочі опускаються нижче собівартості, відповідно знижується попит на відповідне насіння.

Кореляційний аналіз між рівнем рентабельності та виробництвом насіння в 2008–2010 роках показує, що коефіцієнт кореляції дорівнює $R=0,99$, а значить має місце відповідний сильний зв'язок. Коефіцієнт множинної детермінації $R^2=0,99$, в свою чергу, показує, що збільшення виробництва насіння внаслідок збільшення рентабельності складає 99% (рис. 4).

І навпаки, покращення ситуації з виробництвом насіння призводить до зростання виробництва овочів, які вирощуються з цього насіння.

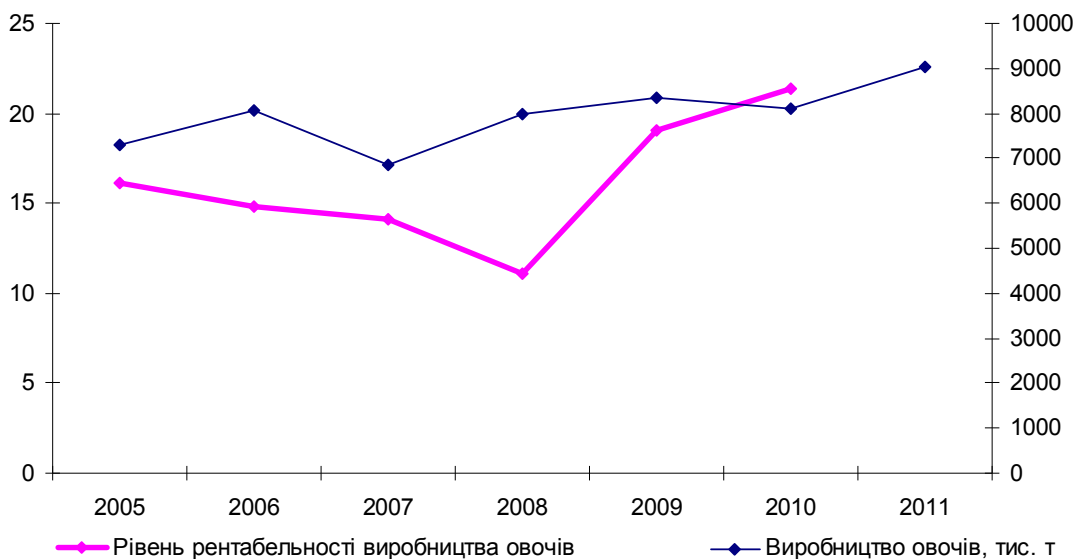

Рис. 4. Динаміка залежності валового виробництва овочів від рентабельності

Проведення кореляційного аналізу між виробництвом овочів та виробництвом насіння в попередньому році показує, що коефіцієнт кореляції дорівнює $R=0,92$ і також вказує на відповідний сильний зв'язок. Обрахувавши коефіцієнт множинної кореляції, можна визначити коефіцієнт множинної детермінації $R^2=0,85$, який показує силу впливу незалежних факторів на результативний показник, а це значить, що збільшення виробництва овочів внаслідок збільшення виробництва насіння в попередньому році складає 85%. Інші 15% варіації зміни виробництва насіння викликані факторами, які не були прийняті до уваги.

Висновки. З кожним роком ринок потребує все більше якісних овочів, які можна виростити тільки з дорогих гібридів насіння та із застосуванням сучасних технологій, що призводять до росту урожайності. Ускладнення технологій призводить, з одного боку, до зменшення площ посівів, а з іншого – до збільшення урожаю якісних овочів. Але можливість збільшення присутності українських виробників на експортних овочевих ринках у стратегічній перспективі дає підстави для висновку, що зниження площ під овочами буде незначним. Відповідно можна очікувати подальшого розвитку ринку якісного овочевого насіння.

В Україні на цьому етапі економічного розвитку найбільшими споживачами овочевого насіння виступають фермери, селянські товариства та приватні підприємства, які є головними виробниками рослинницької продукції (в т.ч. овочевої).

Аналіз показує, що збільшення продажу насіння спостерігається по тих культурах, які користувалися попитом і мали високі ціни у переробників у попередньому році.

Українським виробникам насіння необхідно враховувати швидкий ріст оптової торгівлі плодовоовочевою продукцією. Чіткі вимоги до продукції встановлюють мережі супермаркетів. Цей сектор формує попит на якісні овочі і відповідно на насіння, яке потрібне для цього, тому взаємодія насінневих компаній з оптовими повинна зростати.

Посередницькі компанії також висувують відповідні вимоги щодо якості як зовнішнього вигляду овочів, так і до сортів, оскільки беруть на себе значну частину ризиків.

Підвищений попит на якісне насіння призводить до наповнення українського ринку гібридами та сортами іноземних фірм. Маючи потужний маркетинг, вони поступово витісняють українського товаровиробника. Так, в «Реєстрі сортів рослин України» гібриди становлять 36%, але більшість з них 29% – іноземного походження. Взагалі сорти й гібриди української селекції в посівних площах займають всього близько 45% [2]. Так, можна констатувати, що на сьогодні відбувається неконтрольована державою чітко продумана експансія на український ринок насіння іноземних фірм, сорти і гібриди яких не пристосовані ні до вітчизняних технологій, ні до зональних ґрунтово-кліматичних умов вирощування, ні до традиційних потреб населення щодо якісної продукції. Змін зазнала сама насінницька галузь, якщо до переходу в ринкові умови, вирішальними були етапи вирощування насіння, які займали 80–86% у структурі собівартості насіння, а витрати на реалізацію насіння не перевищували 0,3–0,5%, то в ринкових умовах на перший план виступають реалізація, попит і пропозиція, незалежно від культури, сорту чи репродукції. А тому, українські виробники повинні шукати нові маркетингові шляхи для виходу своєї продукції на вітчизняний ринок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики www.ukrstat.gov.ua/
2. Яровий Г.І., Кузьоменський О.В., Плужніков О.М. Державний підхід до селекції та насінництва овочевих рослин / Г.І. Яровий, О.В. Кузьоменський, О.М. Плужніков / Український журнал з питань агробізнесу «Пропозиція»/ www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=1774&number=54/

Перспективы развития отрасли производства семян овощных культур на рынке Украины

О.В. Савчук

В статье проанализировано состояние семеноводческой отрасли. Рассмотрены зависимости и степени влияния различных факторов на производство семян овощных культур.

Ключевые слова: корреляционный анализ, рынок, семена, рентабельность, коэффициент детерминации.

Prospects of vegetable seed's production in the ukrainian market

O. Savchuk

The state of the seed industry investigated. Considered depending and impact of various factors on the production of vegetable seeds.

Key words: correlation analysis, market seeds, profitability, the coefficient of determination.

НЕПОЧАТЕНКО А.В., здобувач
НЕПОЧАТЕНКО В.А., д-р фіз.-мат. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ЗМІНИ КІЛЬКОСТІ ТЕХНІКИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2000–2010 рр.

У статті проведений кореляційно-регресійний аналіз надходження та вибуття техніки в сільськогосподарських підприємствах України, на основі якого виділені основні фактори, що впливають на рух техніки в цих підприємствах.

Ключові слова: машинно-тракторний парк, забезпеченість сільськогосподарською технікою, надходження техніки, вибуття техніки.

Постановка проблеми. Сучасне функціонування будь-якого сільськогосподарського підприємства неможливе без забезпечення його належною матеріально-технічною базою та ефективного використання всіх її складових елементів. Натомість, потреба сільськогосподарського виробництва у більшості видів техніки на сьогодні задоволена менше, ніж наполовину. При цьому переважна її більшість як фізично, так і морально зношена, що не дозволяє аграрним виробникам відповідати високим вимогам сучасності.

Фондозабезпеченість в сільському господарстві України значно відстає від розвинутих країн і не відповідає технологічній потребі. Так, наприклад, у середньостатистичних господарствах Німеччини на 1 га сільськогосподарських угідь припадає в 11–12 разів більше основних засобів, ніж в аграрних підприємствах України. В 2010 році порівняно з 1990-м оснащеність окремими видами техніки знизилася в 2,7–5,2 рази. Крім того, аграрними виробниками через фізичне зношення та технічні несправності щорічно не використовується третина наявної сільськогосподарської техніки [2].

Саме тому питання оновлення парку сільськогосподарської техніки аграрних товаровиробників та виділення факторів, які на це безпосередньо впливають, на сьогодні є актуальним для України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з технічним забезпеченням сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах господарювання, знаходять своє відображення в наукових працях таких відомих вітчизняних вчених: Я.К. Білоусько, В.Г. Більський, А.В. Блоха, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, В.Л. Товстопят, В.С. Шебанін та ін.

Разом з тим, слід визнати, що деякі з них залишаються не до кінця дослідженими та вивченими.

Мета дослідження – визначення впливу факторів на надходження-вибуття техніки в сільськогосподарських підприємствах України у 2000–2010 роках з використанням кореляційно-регресійного аналізу.

Матеріал і методика досліджень. У роботі були використані офіційні дані Державної служби статистики України. Матеріалами досліджень також стали наукові праці вітчизняних вчених в галузі технічного забезпечення сільського господарства, а також застосовано методи кількісного та якісного порівняння, абстрактно-логічний та аналітичний методи дослідження.

Результати досліджень та їх обговорення. Основна криза інвестиційної діяльності в сільському господарстві України припала на період 1996–2000 років, але її наслідки відчуються і нині. Нестача фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах негативно позначилася на придбанні ними техніки, що в кінцевому випадку призвело до порушення оптимальних технологічних процесів вирощування сільськогосподарських культур.

На рис. 1 показана динаміка зменшення кількості тракторів, зернових комбайнів та загалом тракторів і усіх типів комбайнів за період 2000–2010 років. Статистичні дані добре апроксимуються експоненційними регресіями:

$$Q = a_0 \cdot \text{EXP}(a_1 \cdot t), \quad (1)$$

де a_0 , a_1 – параметри регресії; t – роки.

Рівняння регресій визначались за методом найменших квадратів [1], їх параметри представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Параметри експоненційних регресій динаміки кількості тракторів і комбайнів

	Трактори	Зернові комбайни	Загалом трактори і всі види комбайнів
a_0	$1,197 \times 10^{65}$	$2,293 \times 10^{59}$	$1,452 \times 10^{66}$
a_1	- 0,072	- 0,066	- 0,073

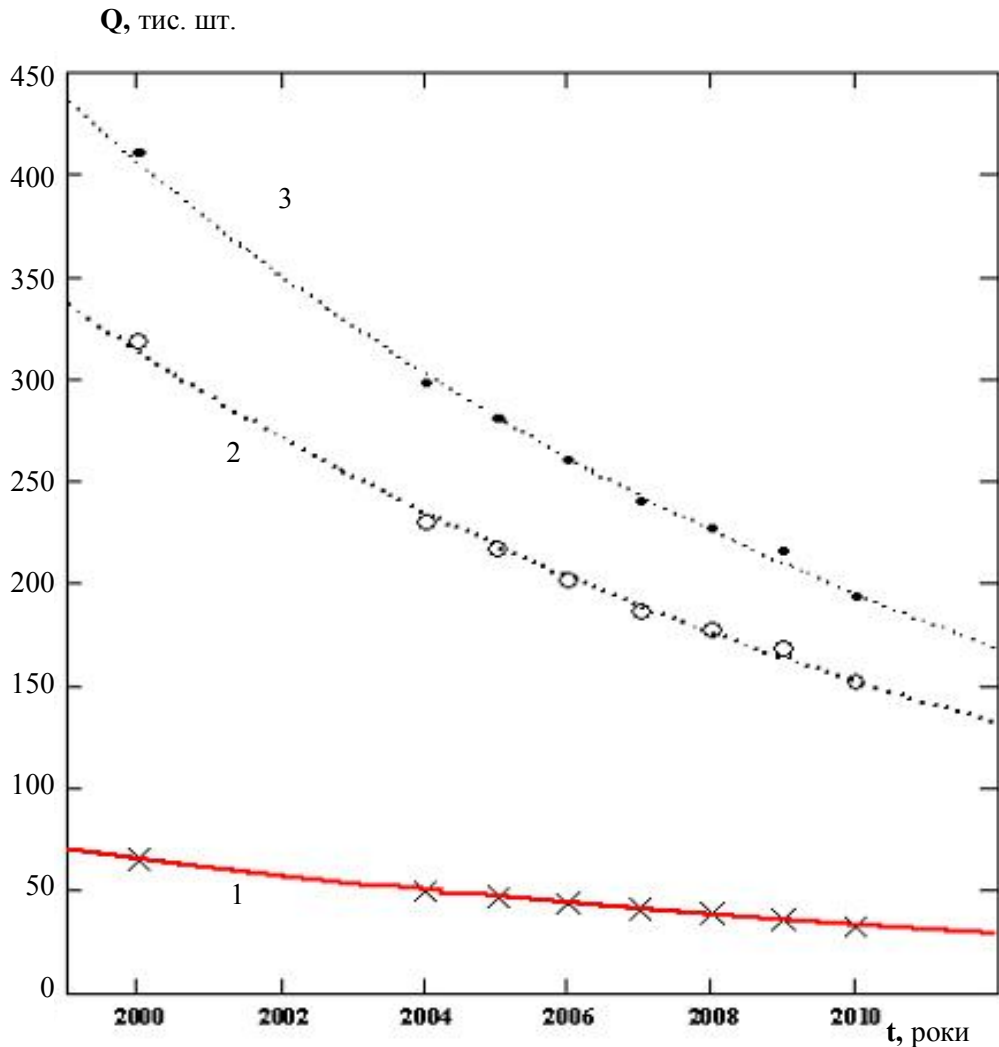

Рис. 1. – Динаміка кількості основних видів сільськогосподарської техніки в Україні за період 2000-2010 років:

1 – трактори, 2 – зернові комбайни, 3 – трактори і комбайни усіх типів

Зменшення кількості сільськогосподарської техніки за експоненційним законом свідчить, що цей процес в основному обумовлений фізичним старінням техніки та виходом її з ладу, при цьому вплив інших факторів є незначним. З цих регресій нами отримано, що якщо в найближчому майбутньому не зробити кардинальних змін в технічному переоснащенні сільського господарства, то вже у 2020 році відбудеться суттєве зменшення, порівняно з 2010 роком, кількості наявної техніки, а саме: тракторів – у 2,06 рази, зернових комбайнів – у 1,94 рази, тракторів та комбайнів всіх типів – у 2,08 рази.

Незважаючи на збільшення за ці роки рівня рентабельності, продуктивності праці, величини інвестицій (табл. 2), не вдалося зупинити цей негативний процес. Частково, це зумовлене збільшенням ціни на сільськогосподарську техніку.

Таблиця 2 – Основні макроекономічні показники, які впливають на рух техніки у сільськогосподарських підприємствах, за період 2000-2010 рр.

Показник	Рік							
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Придбання сільськогосподарської техніки, од.	-	-	14304	15054	29860	232461	92176	168779
Рівень рентабельності виробництва с.-г. продукції, %	-1	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1
Продуктивність праці ¹ , грн	12357	28975,7	33736,1	39385,7	42171	60095,5	62452	63668,4
Інвестиції в основний капітал, млн грн	-	3278	4905	7190	9338	16681	9295	12106
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	-	199,7	216,8	303,0	399,8	552,9	809,1	786,7
Індекси цін на трактори і сільськогосподарські машини, %	116,8	118,6	111,2	110,9	112,3	127,7	108,5	109,6

Примітка¹: на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у порівняльних цінах 2005 року.

Джерело: Розрахунки проведено за даними статистичних збірників «Сільське господарство України» та «Статистичний щорічник України», статистичного бюлетеня «Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві» за 2005–2010 роки.

Але у цей період, як показано в роботі М.М. Моголової, Г.М. Підлісецького і Я.К. Білоуська [2], дещо покращився процес надходження техніки. У зв'язку з цим, буде доцільним визначити, які фактори суттєво вплинули на цю позитивну динаміку. З цією метою за результатами статистичних даних [3–5] ми визначили коефіцієнти парної кореляції між надходженням та покупкою техніки і величинами основних макроекономічних показників у сільському господарстві (табл. 3). Найбільший коефіцієнт кореляції, а значить і найбільший вплив на надходження сільськогосподарської техніки мали інвестиції в основний капітал. Прямі іноземні інвестиції суттєво не впливали на цей процес у зв'язку з їх незначними обсягами. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції взагалі мав обернено пропорційну залежність. Індекс цін на трактори і сільськогосподарські машини суттєво не впливав на надходження техніки в сільськогосподарські підприємства за цей період. Що стосується купівлі техніки сільськогосподарськими підприємствами та показника продуктивності праці, то тут відмічається найбільший рівень залежності серед усіх інших факторів.

Таблиця 3 – Коефіцієнти парної кореляції між надходженням і купівлею сільськогосподарської техніки та основними макроекономічними показниками за 2004-2010 рр.

Показник	Техніка, яка надійшла			Техніка, яка куплена		
	Трактори	Зернові комбайни	Трактори і комбайни всіх типів	Трактори	Зернові комбайни	Трактори і комбайни всіх типів
Інвестиції в основний капітал	0,781	0,628	0,769	0,013	0,024	0,118
Іноземні інвестиції	0,19	0,378	0,191	- 0,069	0,367	0,053
Рівень рентабельності виробництва	- 0,861	- 0,788	- 0,855	-0,229	-0,258	-0,336
Продуктивність праці	0,466	0,547	0,463	0,364	0,301	0,115
Індекси цін на трактори і сільськогосподарські машини	0,644	0,333	0,635	0,276	-0,211	0,242

Стосовно потенціалу галузі сільськогосподарського машинобудування, то воно має непогані перспективи. Так, Урядовий портал (від 10.11.2011), посилаючись на прес-службу Міністерства аграрної політики і продовольства повідомляє, що у своєму виступі міністр аграрної політики і продовольства Микола Присяжнюк зазначив, що вітчизняне сільгоспмашинобудування спроможне щорічно випускати до 300 одиниць зернозбиральних комбайнів та близько 5 тисяч тракторів, що повністю не може забезпечити потреби аграріїв. Часткове покриття дефіциту у високотехнологічній техніці здійснюється через її імпорт. При цьому слід відмітити, що держава надає фінансову підтримку для придбання виключно інноваційних зразків кращих світових виробників. Міністерство, спільно із провідними науковими установами, опрацювали перелік нової сільськогосподарської техніки та обладнання іноземного виробництва, аналоги яких не виробляються в Україні для придбання сільськогосподарськими підприємствами у 2011–2013 роках [6].

Виходячи з наведеного вище, можна зробити наступні **висновки**.

По-перше, за останні два десятиріччя в сільському господарстві України оснащеність окремими видами техніки знизилася в 2,7–5,2 рази, та з роками продовжує падати.

По-друге, аграрними виробниками через фізичне зношення та технічні несправності щорічно не використовується третина наявної сільськогосподарської техніки.

По-третє, в сільськогосподарських підприємствах останніми роками показник вибуття техніки значно більший за показник її надходження, та коливається по роках та видах техніки в межах 1,2–15,2 рази.

Якщо додати до переліченого вище диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, то стає зрозумілим, що аграрні товаровиробники нездатні самотужки, без допомоги держави, здійснити оновлення свого машинно-тракторного парку на високому кількісно-якісному рівнях. Для виходу з цієї кризової ситуації необхідно значно (в рази) збільшити кількість залучених інвестицій у сільське господарство, зменшити податковий тиск на аграрних товаровиробників та процентні ставки на кредити для них, сприяти поширенню лізингових угод в сільському господарстві на взаємовигідних засадах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Айвазян С.А. Прикладная статистика. Основы эконометрики / С.А. Айвазян. – М.: Юнити-Дана, 2001. – Т. 2. – 432 с.
2. Могилова М.М. Економічні проблеми формування та відтворення основних засобів у сільському господарстві / М.М. Могилова, Г.М. Підлісецький, Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 58–65.
3. Статистичні збірники «Сільське господарство України» за 2008–2010 роки / Державна служба статистики України.
4. Статистичні збірники «Статистичний щорічник України» за 2008–2010 роки / Державна служба статистики України.
5. Статистичні бюлетні «Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві» за 2005–2010 роки / Державна служба статистики України.
6. Урядовий портал від 10.11.11 <http://www.kmu.gov.ua>.

Корреляционно-регрессионный анализ изменения количества техники в сельскохозяйственных предприятиях Украины за период 2000–2010 гг.

А.В. Непочатенко, В.А. Непочатенко

В статті проведено кореляційно-регресійний аналіз поступлення і вибуття техніки в сільськогосподарських підприємствах України, на основі якого виділені основні фактори, впливаючі на оборот техніки в цих підприємствах.

Ключевые слова: машинно-тракторный парк, обеспеченность сельскохозяйственной техникой, поступление техники, выбытие техники.

Analysis of the state of material well-being by the technique of agricultural enterprises of Ukraine for 2000–2010 years

A. Nepochatenko, V. Nepochatenko

The paper deals with conducted cross-correlation and regressive analysis of receipt and leaving machines in agricultural enterprises of Ukraine. On the basis of the analysis the basic factors influencing the motion of machines in these enterprises are defined.

Key words: machine park, receipt of technique, leaving of technique.

УДК 330.341.1:338.432

СІРЕНКО Н.М., д-р екон. наук

Миколаївський державний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті виділено основні світові інноваційні тенденції, проаналізовано їх вплив на державну інноваційну політику та накреслені перспективи подальшого інноваційного розвитку країни.

Ключові слова: інноваційний розвиток, державна політика, світові тенденції, інноваційна стратегія.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку інновації є визначальним чинником відтворення та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності економіки і окремих суб'єктів господарювання. В Україні ж на сьогодні, як стверджують науковці і державні діячі, склалася ситуація, що призвела до відсутності системності і послідовності у здійсненні державних заходів щодо засад формування і реалізації державної інноваційної політики та до неузгоджених дій органів виконавчої влади як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. В оцінці цього питання одностайні як науковці-теоретики, так і практики, а тому принципи державного управління інноваційною діяльністю потребують нагального переосмислення і перегляду й відповідної структурної перебудови державних органів виконавчої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у формування інноваційної теорії економічного розвитку зробили: Д. Белл, Дж. Гросман, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, М. Кондратьєва, О. Тоффлер, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер та ін. Проблема формування державної іннова-

ційної політики присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: А. Гальчинський, О. Дагаєв, Б. Мільнер, Л. Федулова та ін. Але практично проблема є невирішеною, позиція держави щодо необхідності інноваційного розвитку країни не підкріплюється реальними діями, в результаті чого спостерігається лише фрагментарне покращення ситуації в окремих галузях.

Мета і завдання дослідження. Метою є аналіз світових інноваційних тенденцій, встановлення їх впливу на державну інноваційну політику та обґрунтування перспектив подальшого інноваційного розвитку України.

Матеріал і методика досліджень. Інформаційною базою дослідження та обґрунтування висновків і пропозицій щодо удосконалення державної інноваційної політики в контексті вимог світових інноваційних тенденцій стали матеріали Європейської асоціації акціонерного та венчурного капіталу (EVCA), Державного комітету статистики України, інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, результати особистих досліджень автора. Методологічною базою дослідження є загальнонаукові методи пізнання. Дослідження основних світових інноваційних тенденцій здійснено за допомогою методів графічного і порівняльного аналізів.

Результати досліджень та їх обговорення. Інноваційна політика держави повинна охоплювати економічну, соціальну і екологічну сфери, оскільки формується із врахуванням світових тенденцій щодо інноваційних процесів як системно-комплексного явища, які полягають в наступному:

1. Розвиток політики країн в галузі науки і технологій, що пов'язано із врегулюванням національних проблем та необхідністю реагування на глобальні виклики, зокрема енергетичну безпеку і зміну клімату. Зростаюча глобалізація виробництва і активності НДДКР та більш відкриті, поєднані в мережі форми інновацій, змушують країни формувати національний потенціал наукових досліджень й інновацій для залучення іноземних інвестицій та для участі в глобальних мережах нарощування вартості. В результаті, це спонукає більшість країн до вдосконалення координації розроблення і реалізації національної політики, в тому числі і на міжнародному рівні, про що свідчить і створення Європейської дослідницької зони (ERA).

2. Зміна глобального розподілу НДДКР (рис. 1). Частка країн, які не є членами ОЕСР, у світових НДДКР збільшується, що пояснюється, по-перше, зростанням ваги цих країн в глобальній економіці, а по-друге, зростанням інтенсивності інвестицій в НДДКР щодо ВВП, особливо в Китаї. Питома вага країн-членів ОЕСР у світових НДДКР знижується: частка США – на 2 в.п., ЄС – на 2 в.п., частка Японії залишається незмінною із 2000 р. і становить близько 35 відсотків.

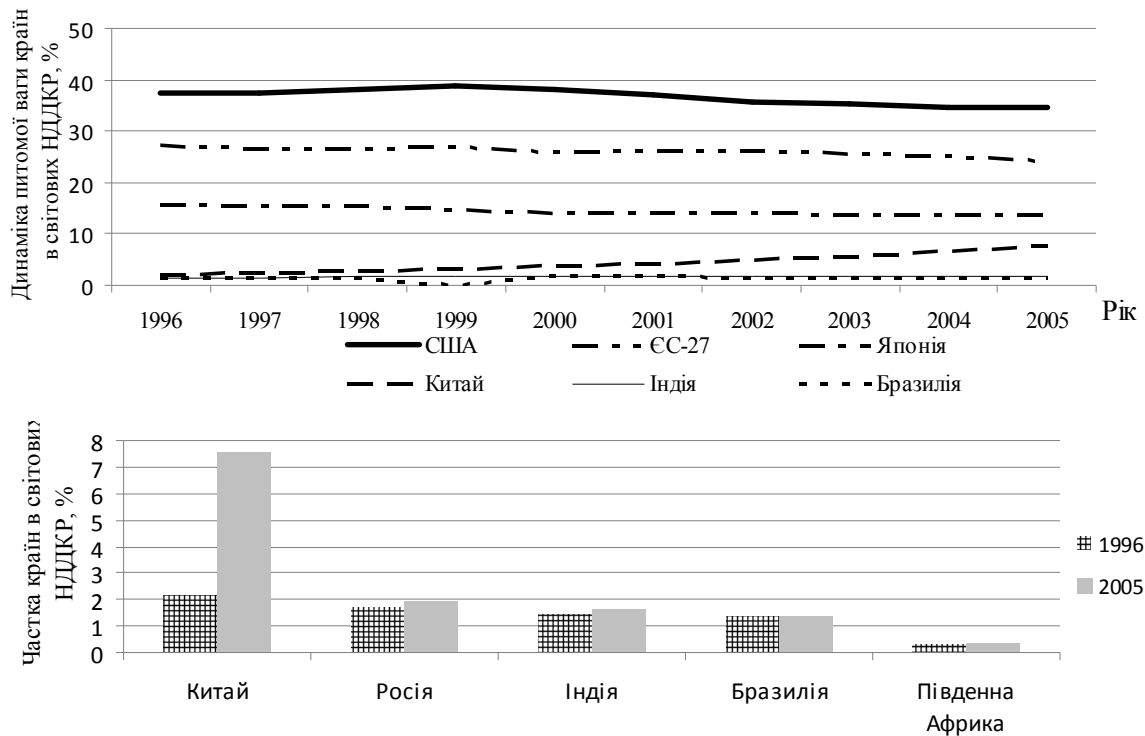

Рис. 1. Динаміка питомої ваги країн у світових НДДКР, %*

*Побудовано за даними [9]

3. Темпи приросту інвестицій підприємств в НДДКР з 2001 р. уповільнюються, але залишаються позитивними. Так, в ЄС-27 інтенсивність науково-дослідних робіт у підприємницькому секторі (BERD) з 1996 до 2006 рр. зростає мінімально – до 1,11% ВВП, в США аналогічний показник в 2006 р. становив 1,84% в порівнянні із 2,05% в 2000 р. Більша частина НДДКР в країнах-членах ОЕСР припадає на торговельно-промисловий сектор як за показниками ефективності, так і за фінансуванням (відповідно 63 та 68% від загального обсягу).

4. Прискорюється розвиток біотехнологій, які займають від 2 до 6% НДДКР підприємств. В досліджених країнах (рис. 2) більшість біотехнологічних підприємств працюють в галузі охорони здоров'я (45%), в галузях сільського господарства, продовольства та промислово-екологічних (близько 25% в кожній). При цьому переваги в патентуванні біо- та нанотехнологій мають США і Японія, країни ж ЄС є лідерами в галузі технологій, пов'язаних зі збереженням навколишнього середовища.

5. Збільшення державного фінансування НДДКР, незважаючи на бюджетні обмеження, що свідчить про стимулювання інвестицій в наукові дослідження та інновації.

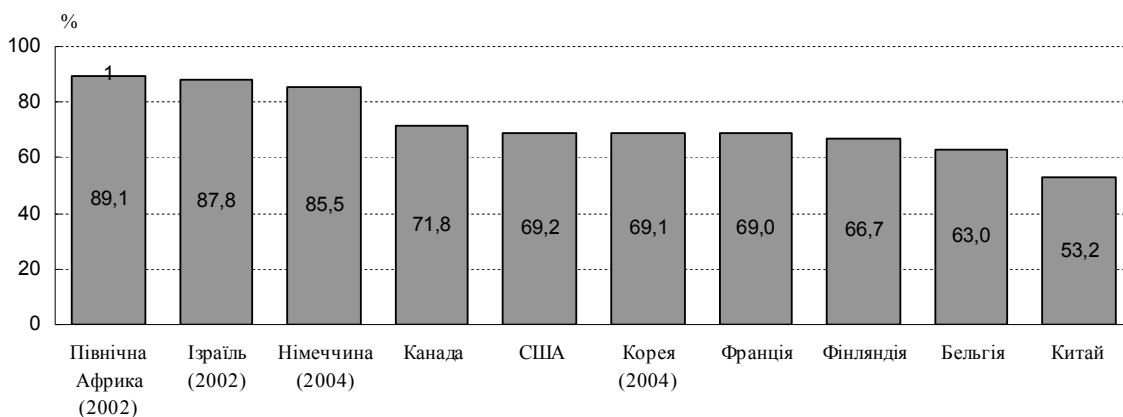

Рис. 2. Частка малих підприємств, які займаються біотехнологіями, 2003 р.*

*Побудовано за даними [9]

6. Перехід від прямого державного фінансування НДДКР підприємств до непрямого через податкове стимулювання (рис. 3). У 2008 р. порівнянно із 1995 р., кількість країн, які запроваджують податкові пільги для підприємств, що здійснюють НДДКР, зростає з 12 до 21, і більшість країн планує розширювати систему податкового стимулювання інноваційної діяльності.

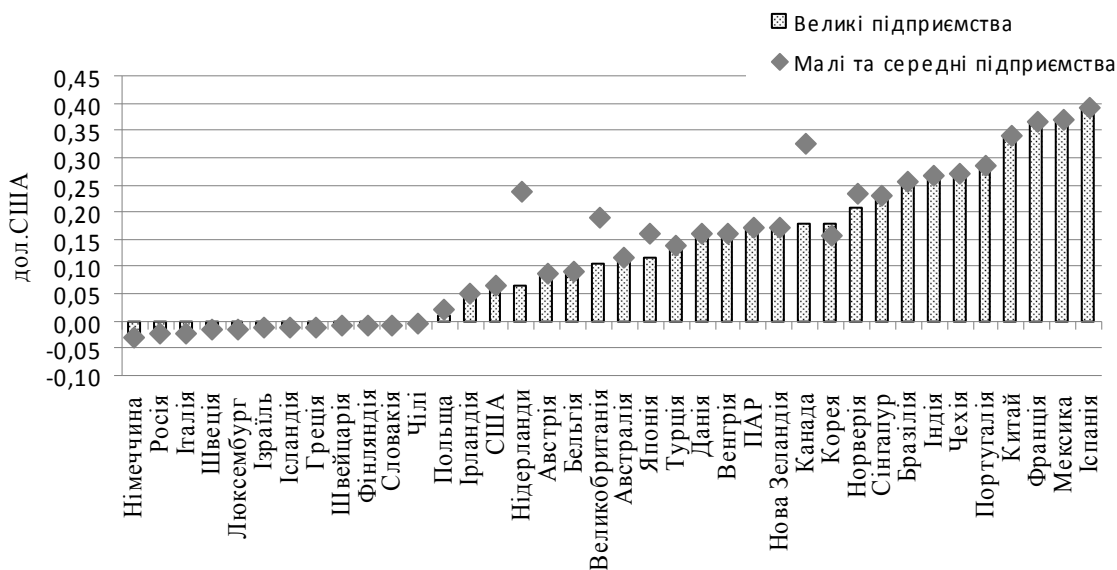

Рис. 3. Розмір податкових пільг, які надаються країнами світу, на 1 дол. США НДДКР, 2008 р. *

*Побудовано за даними [9]

7. Удосконалення існуючих і виникнення нових форм співробітництва між виробництвом та наукою. Розвиток кластерів, які не розмежовуються географічно, а на їх основі створюють «вузлові пункти» світового значення для зв'язку із ланцюгами нарощування вартості.

8. Розроблення та реалізація заходів, спрямованих на підтримку організаційних і нетехнологічних інновацій, а також включення в інноваційний процес традиційних галузей, діяльність яких базується на ресурсах і які використовують НДДКР у невеликій кількості.

9. В інноваційній політиці більшості країн увага акцентується на механізмах, які стимулюють попит на інновації, а також на розвитку ринків та стандартів, сприятливих для інновацій, що є наслідком усвідомлення впливу на інноваційну активність наявності ринків для інноваційних продуктів.

10. Розширюється інтернаціоналізація науково-дослідної та інноваційної діяльності. Транс-кордонне співробітництво в галузі досліджень та винаходів зросло більше, ніж в два рази за 2001–2003 рр. При цьому країни ЄС найчастіше взаємодіють між собою і є менш глобалізованими, ніж США. Інтернаціоналізації наукових досліджень сприяють й інвестиції мультинаціональних компаній, в яких 16% витрат на НДДКР припадає на дослідження, що здійснюються за кордоном, або іноземними філіалами.

Крім цього, у разі невикористання нашою країною переваг, які надаються піонерам винаходів у пріоритетних галузях науки, зокрема біотехнології, Україна буде постійно наздоганяти розвинені країни. Сучасне суспільство має полярні погляди на використання ГМ-продуктів. Споживачі США в цілому висловлюють позитивне ставлення до генної інженерії. Відповідно до проведеного Міжнародною радою з інформації в галузі продовольства (1999 р.) опитування, 75% американців вважають біотехнологію досягненням людства, а 44% європейців – ризиком для здоров'я. При цьому 62% американців готові купувати ГМ-продукти, якщо вони виглядають більш привабливо та мають покращений смак, тоді як здатних на подібний вибір європейців виявилось лише 22 відсотки [2]. Все ж політикою більшості країн біотехнології визнані стратегічними напрямками, а ряд країн вже широко використовує відповідні напрацювання (рис. 4).

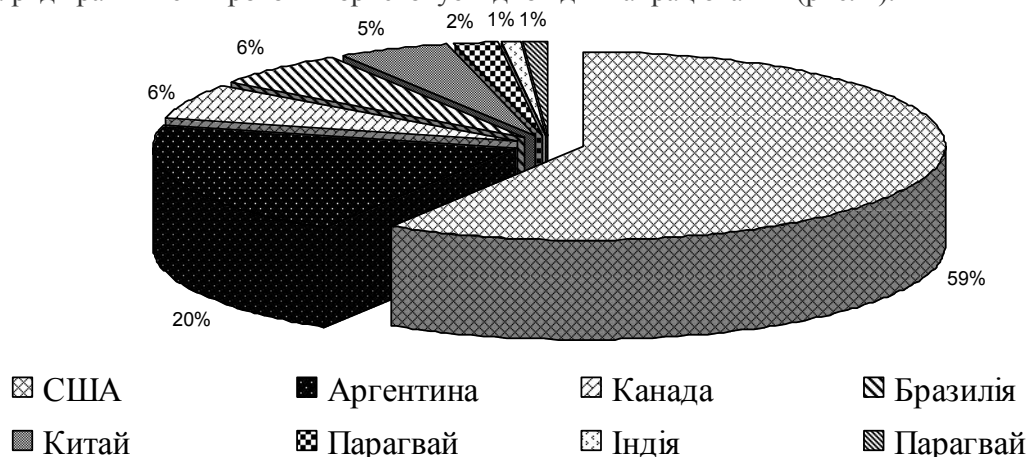

Рис. 4. Структура країн-лідерів у вирощуванні генетично модифікованих культур*

*Побудовано за даними [3]

У звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization – WHO) визначено потенційні вигоди та ризики, пов'язані з використанням ГМО, і підкреслено, що практика ретельної оцінки безпеки ГМО перед видачею дозволу на їх вирощування і реалізацію дозволяє виключити ризики для здоров'я людини та стану навколишнього середовища [8]. Вказане твердження є дискусійним, зважаючи на відсутність повного переліку параметрів безпечності ГМО та продовження досліджень щодо їх впливу на людей. Але пріоритетним є вивчення досвіду інших країн у цьому питанні та створення вітчизняної системи досліджень і контролю ГМО.

У США безпеку всіх ГМО ретельно перевіряють щонайменше три федеральні органи: Міністерство сільськогосподарства, відповідальне за те, щоб вирощування будь-якого сорту сільськогосподарських культур не справляло шкідливого впливу на решту всіх рослин; Агентство з охорони довкілля, що особливо відповідає за проникнення на ринок рослин, які володіють стійкі-

стю до гербіцидів, комах-шкідників і найбільш поширених захворювань і Комісія з контролю за продуктами харчування і лікарськими засобами, у веденні якої харчова безпека населення. До ГМО всі вони пред'являють вимоги набагато вищі, ніж до сортів, отриманих в результаті звичайної селекції і навіть селекції, в якій мутації спричинені опромінюванням або застосуванням хімікатів. Водночас суспільство повинне чітко усвідомлювати, що в природі не буває «нульового біологічного ризику», уявлення про який – всього лише втілення не виправданого ніякими науковими даними «принципу обережності», використовуваного супротивниками ГМО як прийом, мета якого – перешкодити розвитку цього напрямку науки і технології [1].

Із зазначеним положенням можна погодитися, однак ми робимо акцент на виробництві органічної продукції. Для України такий вид виробництва має стати пріоритетним напрямом, який дозволить аграрному сектору економіки зайняти лідерські позиції на світовому ринку. Так, дослідження П.І. Коренюка доводять, що вітчизняний аграрний сектор у перспективі може забезпечити органічною продукцією майже 250 млн населення [4], при цьому попит на неї буде лише збільшуватися: в 2005 р. товарообіг органічної продукції в світі становив 25 млрд дол. США, а в 2006 р. вже 36 млрд дол. США. Ціни на таку продукцію знаходяться на досить високому рівні, наприклад, в Європі вони вище, ніж ціни на аналогічні звичайні продукти, на 150%, у США – у 8–12 разів. Таким чином, переорієнтація аграрного сектору економіки України на виробництво органічної продукції суттєво вплине на його фінансовий стан та на позиціонування держави за кордоном.

В Європейському співтоваристві визначено основні напрями державної підтримки інноваційного розвитку (прийняті 25 вересня 2005 р.), які підтримуються більшістю європейських країн [7]:

- 1) допомога малим інноваційним підприємствам (start-ups) через податкові пільги й субсидії;
- 2) участь у фондах ризикового капіталу;
- 3) інтеграція інновацій в існуючі правила підтримки НДДКР;
- 4) субсидування інноваційної інфраструктури для надання послуг і допомоги малим підприємствам;
- 5) перепідготовка й мобільність науково-дослідного персоналу між університетами й малими та середніми підприємствами;
- 6) підтримка об'єднань провідних наукових інститутів для вирішення загальноєвропейських проблем розвитку.

Виділені підходи придатні для використання в умовах вітчизняної економіки, зокрема аграрного сектору, але при цьому слід враховувати, що інноваційний процес, перетворюючи наукові знання в задоволення потреб суспільства, закономірно потребує злагодженого управління. Ряд науковців вважають, що наука має творчу основу, а тому не підлягає управлінню, з чим не можна погодитися, зокрема й тому, що науково-інноваційна діяльність є основою національної безпеки країни, яка підпорядковується принципам керованості. Зважаючи ж на нові для України процеси, основані на приватній інтелектуальній власності, на протигагу державній, – в дореформений період, відкритість економіки, процеси глобалізації, управління інноваційним розвитком повинне ґрунтуватися на використанні досвіду розвинутих країн із коригуванням на особливості країни і максимально результативного використання наявного потенціалу. Такі дії мають чітко регламентуватися державою, починаючи із визначення інноваційної стратегії, політики, і закінчуючи контролем за їх виконанням. У світовій практиці історично склалися і використовуються три типи інноваційної політики держави (табл. 1).

Поділ підходів до формування інноваційної політики обумовлений домінуванням розвитку певних технологічних укладів. Але при цьому країна може використовувати комплекс підходів у своїй інноваційній політиці, якщо в її національній економіці має місце розвиток галузей, які належать до всіх технологічних укладів, що стосується і України.

Вважаємо, що слід також враховувати і вітчизняну специфіку, зокрема, в українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2 відсотка. У цілому в країні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95 % вітчизняної продукції належить до виробництв 3 та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1 відсотки [6], тому в Україні, зважаючи на тенденції соціально-економічного розвитку, на нашу думку, оптимальним буде використання підходів першого і другого типів, але з орієнтацією в середньостроковій перспективі на включення заходів третього типу.

Таблиця 1 – Характеристика типів державної інноваційної політики*

Тип державної інноваційної політики	Домінуючі технологічні уклади	Країни, які використовують цей тип	Цілі політики	Інституційне забезпечення
Перший тип	1–2	Англія, Франція, США, Німеччина	Базується на розгляді інноваційного процесу як сукупності відокремлених стадій, переважно використовуються інструменти стимулювального характеру	Функції управління поділено між різними інститутами регулювання
Другий тип	3–4	Англія, Франція, США, Німеччина, Японія, колишній СРСР	Виник у зв'язку з формуванням національних інноваційних систем, передбачає розширену участь держави в інноваційному забезпеченні економічного розвитку, державне стимулювання партнерства між інноваційними установами та промисловістю	Інноваційна діяльність глибоко інституціоналізована
Третій тип	5–6	США, Німеччина, Японія	Націлено на формування зв'язків національної інноваційної системи з іншими складовими економічної системи держави, прискорений розвиток міжнародного та транскордонного співробітництва	Широкий розвиток глобальної інституціоналізації

* Використано ідею[5]

Висновки. Отже, глобальні тенденції розвитку науки та інновацій характеризуються зростанням державного регулювання та підтримки, зміною панорами наукових досліджень, закріпленням зв'язків між наукою і виробництвом, зростанням частки нетехнологічних інновацій. На основі аналітичного осмислення механізмів забезпечення розвитку світових тенденцій інноваційного розвитку ми дійшли висновку, що частина з них може бути використана в аграрному секторі економіки України з адаптацією до стратегій розвитку пріоритетних експортних галузей.

У цілому національна стратегія інноваційного розвитку повинна забезпечити максимальне використання переваг та зменшити можливі втрати від її реалізації. При цьому основні фінансові та адміністративні зусилля слід концентрувати на формуванні попиту на інновації з боку підприємств, стимулюванні інтеграції товаровиробників та науково-освітніх установ, розвитку інноваційної інфраструктури та інноваційного підприємництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бир С.Т. Кибернетика и управление производством / С.Т. Бир. – М.: Наука, 1965. – 391 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Наука логики / Г.В.Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 1997. – 800 с.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/>.
4. Концепция инновационной политики Российской Федерации на 1998–2000 годы, утвержденная Постановлением Правительства Российской Федерации от 24.07.1998 г. № 832 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://govportal.garant.ru>.
5. Могильний О. До питання про багатокладність сільського господарства / О. Могильний // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 59–66.
6. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь / Под ред. Л.М. Гохберга. – М.: ЦИСН, 1996. – 483 с.
7. Audretsch D.B. Innovative Clusters and the Industry Life Cycle: Review of Industrial Organization / D.B. Audretsch, M.P. Feldmann // Review of Industrial Organization. – 1996. – Vol. 11. – P. 253–273.
8. Lorenz H.-W. Nonlinear dynamical economics and chaotic motion / H.-W. Lorenz (Lect. Notes Econ. and Math. Syst.; V. 334). – Berlin, 1989. – 149 p. <http://www.evca.eu/default.aspx>.

Государственная инновационная политика в контексте мировых инновационных тенденций

Н.Н. Сиренко

В статье выделены основные мировые инновационные тенденции, проанализировано их влияние на государственную инновационную политику и обоснованы перспективы последующего инновационного развития страны.

Ключевые слова: инновационное развитие, государственная политика, мировые тенденции, инновационная стратегия.

The state innovative policy in a context of world innovative tendencies

N. Sirenko

In article the basic world innovative tendencies are allocated, is analysed to their influence on the state innovative policy and prospects of the subsequent innovative development of the country are proved.

Key words: innovative development, a state policy, world tendencies, innovative strategy.

ЦИБОК В.О., ст. викладач

Білоцерківський інститут економіки та управління

ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ В ГАЛУЗІ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОСТРАХУВАННЯ

У статті наведено моделі агрострахування з державною фінансовою підтримкою в зарубіжних країнах та охарактеризовано їх. Визначено досвід країн, який Україна запозичувала під час розробки Закону "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою". Обґрунтовано переваги та недоліки «нової» системи агрострахування в Україні із врахуванням вітчизняних реалій. Зроблено висновки та обґрунтовано пропозиції.

Ключові слова: страхування, аграрна сфера, страхування аграрної сфери з державною фінансовою підтримкою, субсидія, бюджетне відшкодування, страховий продукт, Аграрний страховий пул, здешевлення вартості страхових премій.

Постановка проблеми. Необхідність розбудови системи аграрного страхування зумовлена потребами стабілізації виробництва та доходів у аграрному секторі економіки, залучення сільськогосподарських виробників до управління ризиками та стимулювання використання кращих здобутків технології сільськогосподарського виробництва. Оскільки результати господарської діяльності в аграрному секторі більше ніж в будь-якому іншому секторі економіки залежать від погодних факторів та відповідно наражаються на ризики, що перебувають поза межами впливу на них господарюючого суб'єкта, то існують підстави для системного підходу до розвитку страхування в аграрному секторі.

Аграрне страхування, як один із найбільш ефективних способів управління ризиками, надає змогу вигідно поєднувати інтереси учасників ринку аграрного страхування та держави як сторони, першочерговим завданням якої є забезпечення стабільного економічного зростання, добробуту громадян та їх соціального захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі напрацювання щодо запозичення зарубіжного досвіду страхування в аграрній сфері зроблені такими вченими: Базилевич В.Д., Гудзь О.Є., Дем'яненко М.Я., Мних М.В., Навроцький С.А., Осадець С.С., Назаренко К.Н., Шолойко А.С., Александрова М.М., Вільямс С.А., Гарингтон С.Е., Райхер В.К., Рейд Дж.Е. та ін. Однак на сучасному етапі розвитку інфраструктури аграрного виробництва не всі аспекти цієї проблеми достатньо вивчені й належним чином вирішені, що вимагає проведення подальших досліджень.

Метою дослідження є визначення відповідності зарубіжного досвіду страхування аграрної сфери з державною фінансовою підтримкою вітчизняним реаліям та можливостей його практичного застосування в «новій» системі агрострахування України.

Методика досліджень ґрунтується на цілісному баченні процесу агрострахування України в контексті законодавчих змін (розроблених із врахуванням зарубіжного досвіду) і базується на таких методах: системний аналіз, синтез, моделювання (для формулювання теоретичних узагальнень і висновків); монографічний (для аналізу існуючих методологічних підходів до вивчення специфіки й особливостей агрострахування в Україні та світі); порівняння, групування, індексний (для визначення та аналізу основних переваг і недоліків української системи агрострахування та тенденцій в напрямку її вдосконалення).

Результати досліджень та їх обговорення. Залежно від історичних, економічних, соціальних особливостей, що склалися в кожній окремій країні, виділяють три моделі агрострахування (табл. 1).

Кожна з моделей має свої переваги та недоліки, однак все більше країн (в тому числі і Україна) виявляють інтерес саме до змішаної моделі, що характерна для Іспанії, Франції та Італії. Вона забезпечує потрібний рівень страхування в аграрному секторі й створює певну зацікавленість аграріїв щодо посилення захисту майнових інтересів. Звичайно, досить складно визначити універсальну модель, яка б підходила всім країнам. Проте Україна, адаптуючи визначені позитивні моменти зарубіжного досвіду, розробила та нині запроваджує в дію найбільш оптимальну для вітчизняних аграріїв модель страхування з державною фінансовою підтримкою.

Таблиця 1 – Зарубіжний досвід страхування аграрної сфери з державною фінансовою підтримкою

Моделі страхування	Особливості страхування
Американська (США, Канада)	Широка участь держави у підтримці страхування аграрних ризиків. Центральним елементом державної підтримки є надання субсидії на сплату частини страхової премії, що дає змогу здешевити вартість страхування для сільгоспвиробників, а отже, забезпечити масовість участі у страхуванні через продаж більшої кількості страхових полісів, які за відсутності такого субсидування не були би продані. Вадами такої системи є високі адміністративні витрати держави та складність контролю загрози зниження мотивації страхувальника до уникання та запобігання настанню ризику, через що може зрости вірогідність понесення збитків.
Європейська (Німеччина, Великобританія)	Можна охарактеризувати як приватну. Це означає мінімальне втручання держави, а також те, що сільськогосподарські виробники купують страховий поліс за його повною ціною. Таким чином, страхові компанії пропонують на ринку тільки ті продукти, які реально можуть бути продані за такою ціною, а це, переважно, продукти страхування від окремих ризиків, оскільки мультиризикові страхові продукти були би для фермерів надто дорогими. Серед недоліків можна назвати незахищеність страхувальників та обмежені можливості розвитку системи.
Змішана (Іспанія, Франція, Італія)	Долає зазначені вади двох моделей та зближує їх між собою через досягнення згоди між страховиками, страхувальниками та державною адміністрацією. Страхування є добровільним, покриття ризиків в системі забезпечують приватні страхові компанії на основі солідарної відповідальності (співстрахування). Держава підтримує, контролює та розвиває систему і включає надання прямої державної підтримки у випадку настання катастрофічних ризиків. Страхувальники, через свої об'єднання, беруть активну участь у прийнятті рішень з питань аграрного страхування.

Джерело: Шолойко А.С. Адаптація зарубіжного досвіду страхування з державною фінансовою підтримкою в аграрній сфері України / А.С. Шолойко // Вісник ХНАУ. Сер. «Екон. науки». – 2010. – № 11. – С. 182.

Верховна Рада України прийняла закон "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" від 9 лютого 2012 року № 4391-VI, яким передбачено відновлення держсубсидій для здешевлення страхових премій, які були скасовані з 2009 року (рис. 1).

Згідно з «новим» Законом, державна підтримка страхування сільгосппродукції полягає у наданні з держбюджету сільгосптоваровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу, фактично сплаченого ними за договорами страхування сільгосппродукції. Порядок та умови надання держпідтримки через здешевлення страхових платежів затверджуються КМУ за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної аграрної політики.

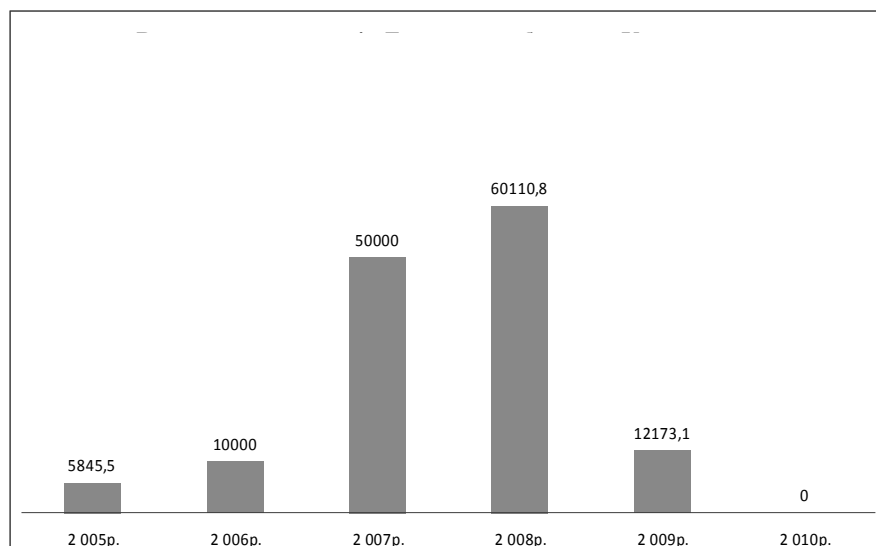

Рис. 1. Використання коштів Державного бюджету України, що спрямовувалися для здешевлення вартості страхових премій (внесків), фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку за 2005-2010 роки, тис. грн.

Джерело: складено автором на основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, отриманих автором особисто за 2005-2010 роки

На відміну від попередньої схеми агрострахування (що діяла включно до 2009 року), коли аграрій платив 100% премії, а потім чекав бюджетного відшкодування 50% субсидії назад, тепер страхувальник буде сплачувати лише свою частину платежу [4]. Решту коштів держава буде перераховувати централізовано в Аграрний страховий пул (обов'язковою умовою участі страховика в аграрному страховому бізнесі є членство в Аграрному страховому Пулі) – створення добровільного об'єднання страховиків, до функцій якого належатимуть: а) забезпечення взаємодії учасників системи страхування сільгосппродукції з центральним органом виконавчої влади, що забезпечуватиме формування і реалізацію державної аграрної політики; б) організація програми перестрахування сільгоспризиків з метою забезпечення гарантій виконання страховиком зобов'язань перед страхувальниками; в) участь у розробленні стандартних страхових продуктів, методичних рекомендацій зі страхування сільгосппродукції, врегулювання збитків та проведення експертиз за договорами страхування; г) дослідження у сфері аналізу ринку страхування сільгосппродукції, у тому числі необхідних для актуарного розрахунку страхових тарифів; д) контроль за дотриманням умов договорів страхування та стандартних методик андеррайтингу й врегулювання збитків; е) управління фондом покриття катастрофічних ризиків та інвестування накопичених фінансових ресурсів тощо [2].

У разі настання надзвичайних ситуацій аграрії будуть отримувати виплату з цього фонду. Якщо коштів виявиться недостатньо, держава зобов'язується надати пулу бюджетну позику.

Отже, з II півріччя 2012 року Україна відмовиться від практики виплати прямої фінансової допомоги аграріям, привчаючи їх страхувати власні ризики. Головне – потрібна чітка система, яка вніможливіть ризик шахрайства з коштами державної субсидії та вибіркового підходу до субсидування окремих сільгоспвиробників завдяки особливим відносинам [3]. А страховики задоволені прийняттям нового закону і впевнені, що створення пулу зробить ринок прозорішим і дозволить уникнути демпінгу [4] як одного з видів недобросовісної конкуренції.

Проте, з однієї сторони, ст. 15.2 Закону № 4391-VI обмежується кількістю страхових компаній, які можуть надавати послуги з агрострахування: «право страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою мають страховики, що відповідають вимогам Закону України "Про страхування", отримали ліцензію на здійснення відповідного виду страхування та є членами Пулу» [2]. А вже дотепер агрострахування офіційно не визнається окремим видом діяльності, оскільки не ліцензується. Як наслідок, в Україні бракує фахівців, здатних надати послуги з агрострахування на високому рівні, обмаль якісних страхових продуктів [3].

Слід зазначити, що Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг пропонує впровадити окрему ліцензію на страхування сільськогосподарських ризиків, оскільки на сьогодні страхові компанії отримують ліцензії виключно з видів страхування, передбачених законодавством. При цьому дані з агрострахування (зі страхування тварин і посівів) належать до страхування майна. І комісія, отримуючи звітність, має змогу аналізувати лише консолідовані дані зі страхування майна, а виокремити звіти страхування сільгоспризиків неможливо [5].

З іншої сторони, також важливим надбанням «нового» Закону є те, що вперше на законодавчому рівні закріплені такі поняття, як «стандартний (типовий) страховий продукт» та «стандартні (типові) договори страхування». А це вже є свідчення того, що стандартні процедури поставлять всі сторони правовідносин в однакові умови та запобігатимуть створенню підґрунтя для особливих і корупційних відносин. Законом не встановлено жодного обмеження для аграріїв. Участь в системі субсидованого страхування сільськогосподарської продукції зможе взяти (на рівних умовах) кожен сільгоспвиробник незалежно від його статусу – чи це великий агрохолдинг, чи дрібний фермер [3].

У зв'язку з цим, необхідним є, по-перше, запровадження диференційованого підходу до визначення розміру страхових субсидій, а по-друге, за участю аграріїв слід розробити якісні страхові продукти, оскільки наявні не відповідають вимогам широкого спектру сільгосптоваровиробників, різноманітності культур, напрямам тваринництва, необхідності реагування на майбутні потреби галузі та можливості, що відкриваються завдяки модернізації й інноваціям.

Щоб сприяти розробці нових продуктів для субсидованих державою програм, необхідно для кожного нового продукту призначити групу партнерів (наприклад, представників страхових компаній, сільськогосподарських ланцюжків, фінансових установ, сільгосптоваровиробників та

їхніх асоціацій, а також урядовців), яка могла б вирішити такі питання: розповсюдження існуючого дизайну продукту на нові культури; вдосконалення існуючих видів продуктів для підвищення їх маркетингового потенціалу та операційної ефективності; запровадження нових страхових послуг для ширшого охоплення сільгосптоваровиробників або культур, які зараз не обслуговуються існуючим асортиментом програм страхування [6].

«Слабким» місцем Закону України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" від 9 лютого 2012 року, на нашу думку, є неможливість швидкого втілення в практику, оскільки його практичне запровадження потребує прийняття цілої низки регламентуючих документів. Ця робота передбачає впровадження Кабінетом міністрів, Міністерством аграрної політики та продовольства, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та учасниками ринку агрострахування важливих нормативно-правових актів й відповідних страхових продуктів, що мають враховувати найкращий досвід провідних країн світу. Від ефективності взаємодії державних органів і учасників ринку залежатиме, наскільки швидко і раціонально будуть запроваджені норми, передбачені Законом [3].

Висновки. Таким чином, Україна, адаптуючи позитивні моменти зарубіжного досвіду в галузі агрострахування до вітчизняних реалій, намагається впровадити в дію найбільш оптимальну для аграріїв модель страхування з державною фінансовою підтримкою. Проте, залучаючи позитивний зарубіжний досвід ефективного використання страхування в аграрному секторі, слід зауважити, що запозичення та наслідування світового досвіду має бути максимально осмисленим, у розумінні передбачення і прогнозування наслідків, і вибірковим, тобто сумісним з існуючим укладом України в указаному сегменті. Така позиція зводиться до використання механізму селекції, тобто виокремлення з усього масиву зарубіжного досвіду найпотрібнішого для України на цьому етапі її розвитку способом зіставлення вітчизняних страхових традицій, що є апробованим історичним досвідом України, з досвідом запозиченим [1, 7].

Отже, теоретичні надбання в галузі страхування сільгосппродукції з державною підтримкою в Україні існують, а їх практичну цінність покаже час.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шолойко А.С. Адаптація зарубіжного досвіду страхування з державною фінансовою підтримкою в аграрній сфері України / А.С. Шолойко // Вісник ХНАУ. Сер. «Екон. науки». – 2010. – № 11. – С. 181–188.
2. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 року № 4391-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. вільний. – Назва з екрану.
3. Назаренко В. Тепер держава на законній підставі фінансово допомагатиме розвитку вітчизняного агрострахування [Електронний ресурс] / В. Назаренко. – Режим доступу: [http://www.agroins.com.ua/?nid=news\[37](http://www.agroins.com.ua/?nid=news[37). вільний. – Назва з екрану.
4. Страховики створюють Аграрний пул і працюватимуть на селі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>. вільний. – Назва з екрану.
5. Тимошук. О. Держфінпослуг за введення окремої ліцензії на агрострахування [Електронний ресурс] / О. Тимошук. – Режим доступу: <http://lib.vo.uz/>. вільний. – Назва з екрану.
6. Біла книга. Концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні / Міжнародна фінансова корпорація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifc.org>. вільний. – Назва з екрану.
7. Беззуб'як М. Традиції та запозичення в суспільній трансформації посткомуністичних країн / Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Випуск 10. [Електронний ресурс] / М. Беззуб'як. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=21&c=461>. вільний. – Назва з екрану.

Использование зарубежного опыта в отрасли отечественного агрострахования

В.А. Цибок

В статье приведены и охарактеризованы модели агрострахования с государственной финансовой поддержкой в зарубежных странах. Определен опыт стран, который Украина заимствовала при разработке Закона «Об особенностях страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой». Обоснованы преимущества и недостатки «новой» системы агрострахования в Украине с учетом отечественных реалий. Сделаны выводы и представлены предложения.

Ключевые слова: страхование, аграрный сектор, страхование аграрного сектора с государственной финансовой поддержкой, субсидия, бюджетное возмещение, страховой продукт, Аграрный страховой пул, удешевление стоимости страховых премий.

Applying foreign experience in the branch of the national agricultural insurance

V. Tsybok

The models of agroinsurance with the state financial support from foreign countries have been presented and characterized in the article. The experience of the countries which have supported Ukraine in the compiling of the work “The insurance peculiarities of the agricultural products with a state support” has been determined. The advantages and disadvantages of the “new” system of agroinsurance in Ukraine have been substantiated with a regard for a domestic actual. The conclusions have been drawn and offers have been made.

Key words: insurance, agrarian sphere, agrarian sphere insurance with the state financial support, subsidy, refund, insurance product, agricultural insurance pool, reduction of insurance premium.

УДК 517(075.8)

МЕЛЬНИЧЕНКО О.П., канд. с.-г. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

mela731@rambler.ru

КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ НА РОЗВИТОК ПЕВНИХ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті представлено один із можливих варіантів застосування методів математичної статистики та створення математичних моделей у різних галузях науки. Встановлено кореляційні зв'язки між елементами, що досліджувалися. Вагомим внеском є представлені рівняння регресії для економічної моделі, що кількісно виражають зв'язок між наявними ресурсами і отриманими на їх основі результатами виробництва.

Ключові слова: кореляційно-регресійний аналіз, математична модель, рівняння ліній регресії, математична статистика.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки науковці дедалі частіше застосовують математичні методи для оцінки та прогнозування економічних процесів. Тому актуально було б представити одне з використань оперування кореляційно-регресійним аналізом у сільському господарстві, а саме: створення економічно-математичних моделей, що кількісно виражають зв'язок між наявними ресурсами і отриманими на їх основі результатами виробництва. Навчання математичної статистики є важливою частиною методології підготовки наукових кадрів у питаннях якісно-кількісного аналізу масових явищ. Оволодіння сучасними методами збирання, обробки та аналізу статистичної інформації – невід'ємний елемент підготовки висококваліфікованих кадрів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні прийоми та методи математичної статистики застосовують у сільському господарстві, економіці тощо. Методичні підходи до формування економіко-математичних моделей представлено в роботах Бешелева С.Л. та Гаркавого В.Г. [2, 4].

Мета дослідження – з'ясувати закономірності математичного моделювання в різних галузях та застосувати кореляційно-дисперсійний аналіз для характеристики утворених математичних моделей. Дослідити процес факторного аналізу виробництва ріпаку в Київській області на основі економіко-статистичної моделі.

Матеріали та методи досліджень. Об'єктом дослідження слугувала статистична обробка дискретних та неперервних величин, предмет дослідження – виробництво ріпаку у Київській області. Методи, які використовувались в даній роботі, є загально визнаними методами наукового пізнання: теоретичні, індуктивні, практичні, статистичні.

Результати досліджень та їх обговорення. Розглянемо процес факторного аналізу виробництва ріпаку в Київській області на основі економіко-статистичної моделі. Увага до цієї культури пов'язана з деякими причинами. По-перше, ріпак – однорічна олійна рослина, її насіння містить 48–52% олії, яку використовують у лакофарбовій, миловарній, харчовій (маргариновій) та інших галузях промисловості. Крім того, макуху після пропарювання згодують худобі. Але найголовнішим є те, що ріпак виводять на світовий ринок як екологічно чисте паливо.

Повернемося до факторного аналізу. Найбільш відповідальним і складним етапом економіко-статистичного дослідження є встановлення математичної форми зв'язку, тобто вибір і обґрунтування виду рівняння.

На думку багатьох економістів [1], більш точна оцінка розміру сукупних ресурсів, що функціонують у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, буде одержана, якщо трудові ресурси представити наявною чисельністю працівників або відпрацьованим часом, земельні ресурси відобразити площею сільськогосподарських угідь, матеріальні ресурси – середньорічною вартістю основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення або амортизації відрахувань, а фінансові ресурси – матеріальними виробничими витратами або наявними оборотними засобами [3].

Таким чином, у кореляційну модель включені наступні показники: середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у галузі рослинництва, осіб x_1 ; площа ріллі, тис. га, x_2 ; амортизаційні відрахування необоротних активів, тис. грн x_3 ; матеріальні виробничі витрати, тис. грн, x_4 .

Побудова кореляційно-регресійних моделей здійснювалася методом поступового включення до них окремих факторів. Першим фактором, що впливає на виробництво ріпаку, було вибрано середньооблікову чисельність працівників, зайнятих у галузі рослинництва.

Рівняння, що описує зміну валового збору ріпаку залежно від наявності працівників рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Київської області, має такий вигляд :

$$y = 8034,0 + 27,9x_1,$$

де y – валовий збір ріпаку, ц;

x_1 – середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у рослинництві, кількість осіб.

Коефіцієнт парної кореляції для цієї моделі дорівнював 0,7, що свідчить про середній рівень залежності, тобто є підстави стверджувати, що валовий збір ріпаку залежить від наявності працівників рослинництва у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах. При цьому наведена модель описує залежність тільки на 48,5%, оскільки коефіцієнт детермінації цього рівняння становить 0,485. Тому необхідно вводити інші фактори для побудови більш достовірної моделі.

Включення до рівняння ще одного фактора – площі ріллі в сільськогосподарських підприємствах – суттєво змінило коефіцієнт множинної кореляції: він зріс до 0,84, тобто є підстави віднести залежність результативного показника від включених до моделі факторів до сильної. Отримана модель описує залежність на 71,0%. Звичайно, земля є визначальним ресурсом сільськогосподарського призначення, тому, як і слід було очікувати, виробництво ріпаку в регіоні залежить від наявної площі ріллі у господарствах Київщини. Рівняння, що описує залежність валового збору ріпаку в Київській області під дією двох факторів, набуло такого вигляду:

$$y = 1911,5 + 10,6x_1 + 1324,0 x_2,$$

де x_2 – площа ріллі, га.

Включення до складу ще одного фактора – амортизаційних відрахувань необоротних активів – суттєво не вплинуло на підвищення залежності між фактичними та теоретичними значеннями результативного показника: коефіцієнт парної кореляції зріс до 0,89, змінивши коефіцієнт детермінації на 0,08. Корелятивно-регресійна модель при цьому набула такого вигляду:

$$y = 3183,6 + 10,6x_1 + 1042,5x_2 + 45,9 x_3,$$

де x_3 – амортизаційні відрахування необоротних активів, тис. грн.

Наступний крок у дослідженні полягав у введенні до складу рівняння ще одного фактора – матеріальні виробничі витрати, що пов'язані з виробництвом ріпаку. Цей чинник також вплинув на результативний показник: коефіцієнт кореляції збільшився на 0,09 і став дорівнювати 0,98. Чотирифакторна модель, що відображає вплив сукупних виробничих ресурсів на виробництво ріпаку в Київській області, набула такого вигляду:

$$y = 5647,2 + 4,5x_1 + 192,0x_2 + 9,1x_3 + 9,4x_4,$$

де x_4 – матеріальні виробничі витрати, тис. грн.

Перевірка моделі на наявність мультиколінеарності засвідчила відсутність останньої, а отже, отримані результати можна вважати надійними [3]. Виведення будь-якого фактора з цієї моделі зменшує як множинний коефіцієнт кореляції, так і індекс множинної детермінації, що характеризує сумісний вплив усіх факторів на досліджуваний показник. У чотирифакторній

моделі він дорівнював 0,959. Це свідчить про те, що побудована модель на 95,9% залежить від обраних факторів і на 4,1% – від інших, не врахованих у моделі причин [4].

Статистична надійність множинного лінійного коефіцієнта кореляції та самого рівняння оцінюється відповідно за *t*-критерієм Стьюдента. Отримана модель адекватна дійсності з імовірністю 0,95, тому можна стверджувати про статистичну значущість рівняння регресії в цілому, оскільки розрахункові значення статистичних показників більші за табличні.

Будь-яка побудована модель повинна пройти перевірку не тільки на статистичну, а й на логічну адекватність, що означає відповідність рівняння економічному змісту досліджуваного явища. Стосовно багатofакторних моделей логічна адекватність оцінюється, насамперед, з'ясуванням відповідності знаків за невідомих природі взаємозв'язків між кожним фактором і результативним показником [2].

Додатні знаки за всіх чотирьох факторів підтверджують прямі зв'язки між кожним з факторів і результативним показником. Дійсно, за інших рівних умов зростання чисельності працівників, площі ріллі, рівня експлуатації основних засобів та використання оборотних засобів сприяють зростанню виробництва ріпаку. У разі зниження зазначених факторів результативний показник реагуватиме відповідно.

Висновки. Таким чином, головними факторами для виробництва ріпаку в Київській області є наявність трудових, земельних і матеріально-технічних ресурсів. Розширення чи зменшення площ ріллі в сільськогосподарських підприємствах не є основним значущим фактором, що впливає на виробництво ріпаку в регіоні. За рахунок ефективного використання оборотних активів та трудових ресурсів можливе розширення та стабільний розвиток виробництва ріпаку без збільшення площ ріллі. Якщо враховувати, що зростання площ посівів ріпаку з метою його переробки на біодизель може зумовити виникнення в регіоні проблеми забезпечення населення продовольчими продуктами, то у наступному дослідженні необхідно визначити оптимальні площі посівів. Зміни цих площ не повинні впливати на виробництво сільськогосподарської продовольчої продукції. Залишається актуальним розглянути застосування методів математичної статистики й у інших галузях, наприклад, промисловості, медицині чи будівництві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Айвазян С.А. Прикладная статистика: Основы моделирования и первичной обработки данных / С.А. Айвазян, И.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 471 с.
2. Бешелев С.Л., Математико-статистические методы экспертных оценок / С.Л. Бешелев, Ф.Г. Гуревич. – М.: Статистика, 1980. – 159 с.
3. Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2007 рік / За ред. В.П. Приймака. – К.: Голов. управління статистики у Київ. обл., 2008. – 116 с.
4. Гаркавий В.Г. Математична статистика / В.Г. Гаркавий, В.В. Ярова. – К.: Професіонал, 2004. – 484 с.
5. Мельниченко О.П. Статистична обробка експериментальних даних / О.П. Мельниченко, І.Л. Якименко, Р.Л. Шевченко. – Біла Церква, 2006. – 50 с.
6. Ульянченко О.В. Формування і використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері: монографія / О.В. Ульянченко. – Харків: Харків. нац. агр. ун-т, 2006. – 357 с.

Корреляционно-регрессионный анализ влияния производственных ресурсов на развитие некоторых отраслей сельского хозяйства

Е.П. Мельниченко

В статье представлен один из возможных вариантов использования методов математической статистики и создания математических моделей в сельском хозяйстве. Установлены корреляционные связи между элементами, которые исследовались. Весомым вкладом являются представленные уравнения регрессии для экономической модели, которые количественно выражают связь между наявными ресурсами и полученными на их основе результатами производства.

Ключевые слова: корреляционно-регрессионный анализ, математическая модель, уравнения линий регрессии, математическая статистика.

Correlation and regression analysis of the impact of productive resources influence of development of some branches of agriculture

E. Melnishenko

Presented work is one of the possible variants for using the methods of mathematical statistics and the creation of mathematical models in various fields of science. It explains in detail the main stages of research that specifically apply to agriculture and industry. Found correlations between the elements under investigation. An important contribution is represented by the regression equation for the economic model that quantitatively expresses the connection between available resources and the obtained results based on their production, chemical characteristics of milk. Presented by the aptness of using correlation-regression method in each of them.

Key words: correlation and regression analysis, mathematical model, equation of the regression line, mathematical statistics

МАКАРЕНКО Ю.П., канд. екон. наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України

ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРИБУТКОВІСТЬ АГРОБІЗНЕСОВИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті проаналізовані фактори, які впливають на ефективність і стабільність будь-яких агроструктур і господарств населення. Обґрунтовано питання трансформації господарств населення у малі агробізнесові форми господарств.

Ключові слова: зовнішні чинники, агроструктура, капітал, виробництво.

Постановка проблеми. В Україні в секторі господарств населення виробляється понад половину валової сільськогосподарської продукції. Вони є важливим джерелом забезпечення продовольством власника господарства населення і членів його сім'ї, сферою для їхньої додаткової чи навіть основної зайнятості.

Усім видам господарств населення притаманні спільні ознаки, а саме: аграрний профіль, приватна форма власності на засоби й результати праці, власник-господар-менеджер є однією особою (отожність власності і праці), у правовому аспекті господарства населення є фізичними особами.

Щодо дослідження подальшого розвитку господарств населення, вирішальне значення має їх поділ на переважно споживчо-натуральні і товарні. Чисто натуральних аграрних господарств населення практично не існує, оскільки усі вони використовують куплені на ринку засоби праці. Водночас у всіх агроформуваннях хоча б невелика частка власної продукції споживається у своєму господарстві (органічні добрива, корми для тваринництва тощо), тому коли йдеться про товарні агроструктури, господарства населення зокрема, то маються на увазі переважно товарні господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації господарств населення у малі агробізнесові форми господарств розглядалося в наукових-працях таких відомих учених-економістів: В.Я. Амбросов, Й.С. Завадський, Л.Ю. Мельник О.М. Онищенко, В.В. Юрчишин, П.Т. Саблук [1-7] та багато ін. Однак досягнення вчених та зовнішні фактори впливу на прибутковість господарств зумовлюють нові підходи до оцінки структурних змін в агроформуваннях.

Мета і завдання дослідження:

- обґрунтувати поняття «економічна самостійність (суверенітет)», «економічна свобода»;
- визначити основні чинники, що впливають на ефективність виробництва і продуктивність праці, та згрупувати їх за основними ознаками.

Матеріал і методика досліджень. Матеріалами досліджень слугували наукові розробки і друковані праці вітчизняних вчених стосовно впливу факторів на прибутковість агробізнесових господарств. Використовувались сучасні методи: абстрактно-логічний, аналітичний, порівняння, монографічний.

Результати досліджень та їх обговорення. Питання щодо сутності підприємництва і дотепер є дискусійним. Ми вважаємо, що господарство населення є настільки підприємницьким (бізнесовим), наскільки воно є товарним. І якщо те чи інше господарство населення стає значно чи навіть переважно товарним, то воно уже стає підприємницькою структурою, виробничою одиницею у суспільному процесі виробництва, його складовою.

Життєстійкість переважно натуральних господарств населення зумовлена не тільки високою мотивацією до ефективного господарювання (це притаманно усім трудовим формам господарювання будь-якої сфери), а в першу чергу їхнім натуральним характером, а також приреченістю селян займатися рутинною, малопродуктивною працею. Для розвиненого сільського господарства небізнесові господарства є анахронізмом. У міру розвитку аграрної сфери економіки України, вони поступово втрачатимуть нинішнє соціально-економічне значення. У перспективі натуральні господарства повинні поступитися товарним, а ті, що залишаться, будуть мати характер домашніх господарств чи дачних ділянок. Якщо власники сучасних господарств населення будуть мати можливість купувати різні види продукції сільського господарства, а зайнятість в цих господарствах перестане бути основним джерелом доходів, то ніхто не буде обробляти городи, невеликі земельні ділянки, вирощувати картоплю, овочі й інші види сільськогосподарської продукції.

З погляду чинників, що впливають на економічну ефективність і стабільність будь-яких агро-структур, і господарств населення зокрема, то чим більший рівень їхньої товарності, тим для них більше значення мають зовнішні чинники, тому питання трансформації господарств населення у малі агробізнесові форми господарств потребує ґрунтовного аналізу останніх.

Вихідною умовою для цього є розгляд деяких взагалі більш-менш відомих положень щодо господарств як товаровиробників. Для них характерне поєднання двох певною мірою суперечливих ознак. З одного боку, кожне товарне господарство є економічно суверенним виробником. З іншого, воно спеціалізується на виготовленні певних товарів, працює на інших, а тому має враховувати потреби й інтереси тих, на кого працює. Тому, окреме господарство, яке виробляє товари, – це складова одиниця, ланка у загальному просторі національної (а нерідко й світової) ринкової економіки.

Окрема виробнича одиниця, з одного боку, є економічно суверенною в тому розумінні, що ніхто їй не нав'язує ніяку виробничу програму. З іншого боку, вона виробляє продукцію для інших, і в цьому відношенні є «суспільним» виробником (рис. 1).

Суб'єкти товарного господарства є численними, але основні з них – товаровиробники (власники й господарі підприємств) і наймані працівники.

Рис. 1. Двоїста природа товарних господарств

Для господарів-товаровиробників економічна свобода означає:

- свободу у виробничій діяльності. Господар-товаровиробник, з огляду на власні професійні, творчі та фінансові можливості й прагнення, самостійно обирає сферу і місце діяльності, техніку та технологію виробництва, форми організації й оплати праці. Він сам вирішує: що, скільки, як і для кого виробляти (тобто формує виробничу програму), здійснювати виробництво самостійно чи наймати працівників;

- свободу в комерційній діяльності. Товаровиробник на власний розсуд і за вільними цінами купує необхідні йому засоби виробництва й реалізує вироблену продукцію; самостійно розпоряджається прибутком, який залишився після сплати податків та інших обов'язкових платежів, вирішує питання, пов'язані з господарською діяльністю підприємства, насамперед самофінансуванням, розширенням і розвитком виробництва;

- свободу господарської діяльності щодо інших національних економік, тобто економічна незалежність поширюється і на зовнішньоекономічні зв'язки, що дає змогу товаровиробникові увійти в систему світової економіки. Відповідно і зарубіжним фірмам надається можливість на рівних умовах бути учасниками господарської діяльності в інших країнах.

Перед потенційним товаровиробником завжди стоять такі проблеми:

1. Що і скільки виробляти? Тут мають значення професійні бажання, можливості і здібності майбутнього підприємця, а також враховуються потреби ринку, тобто попит на той товар, який він має намір виробляти і головне ціни на нього.

2. Як виробляти, якою повинна бути техніка, технологія й організація праці?

3. З ким здійснювати господарську діяльність (самому чи об'єднуючись з іншими)?

4. Скільки потрібно капіталу для відкриття справи (виходячи з оптимальних розмірів підприємства) і де взяти його?

Водночас економічний суверенітет виробника в ринковій економіці відносний і ніколи не набуває абсолютних форм. Виникає запитання: у чому ж полягає відносність його економічної незалежності та інших суб'єктів ринкової економіки?

1. Економічна свобода підприємств – це «усвідомлена необхідність», яка диктується законами ринку, об'єктивною реальністю, яку кожен виробник має вважати за відправну точку, а точніше враховувати кон'юнктуру ринку. Він не буде виробляти товар, якщо на нього немає попиту на ринку (де він розраховує продати свої вироби), або виробництво товару не забезпечить одержання нормального прибутку. Виробник враховує сформовані ринкові ціни й, маніпулюючи витратами виробництва, планує одержати прибуток.

В усьому іншому економічна свобода підприємця не обмежена.

2. У цивілізованій ринковій економіці підприємці діють у межах господарського права (правила «економічної гри»). Без цього економічна свобода неминуче призвела б до анархії. Головне правило економічної поведінки – бізнес не повинен завдавати збитків природі, людям, які легально реалізують власні економічні інтереси. З цією метою в усіх розвинених країнах держава здійснює правове забезпечення й регулювання господарської діяльності згідно з юридичними законами та нормативними актами. Вони захищають право власності, контролюють порядок укладання контрактів, відповідальність за їх виконання. Певним чином держава регулює відносини між найманими працівниками та роботодавцями, між виробниками і споживачами. У широкому розумінні правила економічної поведінки включають різноманітну державну регламентацію в питаннях цін, податків, тарифів, відсотків по кредитах, державних замовлень, цінних паперів, майнової та правової відповідальності, а також заходи щодо безпосередньої адміністративної протидії монопольним проявам і сприяння чесним прийомам конкуренції. У багатьох випадках державні органи виступають як арбітри в ситуації загострення відносин між економічно суверенними суб'єктами ринкової економіки. Більшість її суб'єктів мають досвідчених юристів [4].

Отже, трансформація господарств населення у малі форми агробізнесу істотно змінює їхню сутність і призначення. Фактично йдеться про перехід з однієї економічної системи в іншу, від натурального виробництва до товарного. У першому – мета господарської діяльності – задоволення власних потреб. Зрозуміло, що суб'єкт господарювання зацікавлений в результатах праці, раціональному використанні виробничих ресурсів. Але він не відчуває «зовнішнього» тиску. Мета товаровиробника – максимізація прибутку. Вона практично не має меж. Врахування ринкової кон'юнктури набуває вирішального значення. У товарних господарствах фактор приватної власності поєднується і набуває більшої економічної вагомості під впливом ринкових чинників, конкуренції зокрема. У цьому випадку професіоналізм господаря-менеджера в широкому розумінні цього поняття, тобто включаючи його інтелектуальний і підприємницький потенціал, вміння передбачати й приймати ефективні рішення, нерідко є вирішальним фактором. Такий господар-менеджер зробить усе можливе, щоб застосовувати новітні сільськогосподарські технології і технічні засоби виробництва, поступово відновлюючи існуючі основні засоби виробництва і технології.

Організаційний чинник, зокрема менеджмент, останніми роками набуває великого значення. Є дані про те, що нині за рахунок організаційних факторів досягається 30% економії живої праці. В розвинутих країнах раціональна організація виробництва забезпечувала 20–50% приросту національного доходу [1]. А окремі науковці, посилаючись на спеціалістів з менеджменту, стверджують, «...що ефективність економіки лише на третину зумовлюється вкладеннями в обладнання, техніку. Все інше залежить від інтелектуального потенціалу, зокрема від кваліфікації керівників, рівня їх компетентності, вміння передбачати і приймати обґрунтовані рішення» [2].

Знову ж таки не потребує аргументації положення про те, що практична реалізація підприємницького потенціалу менеджера вирішальною мірою відрізняється від того, як задовольняється його інтерес. Якщо йдеться про власника-господаря, то це здійснюється в автоматичному режимі, тобто фактор приватної власності самозабезпечує приватний економічний інтерес, який є рушійною силою ефективного розвитку агроформувань. У цьому і є переваги приватних господарств. О.М. Онищенко у зв'язку з цим підкреслює: «Переваги приватних господарств зумовлюються саме їх приватним характером, а не відносно дрібними розмірами. Дрібні розміри цих господарств – їх недолік» [5, 6].

В економічних літературних джерелах загально визнано, що продуктивність і ефективність аграрних господарств визначається низкою чинників. Тільки в аспекті технологічного способу їх нараховують близько 60. Застосовуючи найбільш узагальнену класифікацію внутрішніх чинників, що впливають на рівень продуктивності праці і ефективність виробництва, можна виділити такі групи:

- продуктивність, якість техніко-технологічної бази виробництва і ефективність її використання;
- кваліфікаційний рівень працівників, їх ставлення до виконання виробничих функцій;
- організація виробництва (менеджмент) в широкому розумінні цього поняття, включаючи умови й оплату праці;
- природні умови, зокрема родючість ґрунту в землеробстві.

Безумовно, таке положення є науковим. Але, якщо виходити із уже даних (наявних на підприємстві) виробничих ресурсів, то вирішальним чинником, що впливає на результативність господарювання, є професіоналізм в широкому розумінні цього поняття, власника-господаря, оскільки сумлінне і творче ставлення його до праці самозабезпечується.

Зрозуміло, що власники-господарі як менеджери виконують по-різному свої функції, тобто серед них є істотна диференціація за рівнем практичного втілення підприємницьких рис. Ринкові принципи здійснюють відбір більш підприємливих управлінців. При цьому неминучий процес економічного банкрутства, витіснення із ринково-підприємницького середовища менш активних і невмілих працівників. Вони змушені переходити в інші сфери або поповнювати контингент безробітних чи стати найманцем.

Напевне, немає сенсу наводити численні аргументи на користь того, що товарне виробництво (а відповідно бізнесові господарські осередки) в усіх галузях економіки є більш прогресивним і ефективним у порівнянні з натуральними. Останні є ознакою доіндустріальних епох, а в сучасних умовах і свідченням про відсталість аграрної економіки. Сектор натуральних господарств працює сам на себе і має значення лише для їх власників як джерело доходу. А тому некоректно вести мову про оцінку їхньої ефективності. Водночас товарне господарство є життєстійким тоді, коли воно ефективне, одержує прибуток як різницю між продажною ціною і собівартістю виробленої продукції. Тобто ефективність товарних господарств у загальній формі визначається як порівняння результатів і витрат. В умовах жорсткої конкурентної боротьби за покупця кожен підприємець, щоб отримати прибуток, повинен:

- скорочувати до мінімуму виробничі витрати (заощаджена на витратах вартість відповідно збільшує прибуток, а це можливо, в першу чергу, за умов впровадження у виробництво досягнень науки і техніки);
- поліпшувати якість продукції (послуг);
- здійснювати важливу прогресивну функцію суспільства – нагромадження з метою розширення й удосконалення виробництва;
- найповніше й найефективніше задовольняти потреби споживачів [3].

Усі ті товаровиробники, які діють всупереч цим вимогам, раніше чи пізніше (в умовах жорсткої конкуренції) збанкрутують. Низькі витрати виробництва, висока якість продукції, як відомо, – найважливіші чинники в конкурентній боротьбі.

Якщо виключити державне втручання в господарську діяльність, то результативність натуральних господарств визначається тільки діяльністю його суб'єктів, тобто йдеться про чинники внутрішньогосподарського порядку. Інша справа – товарне господарство. Для нього важливими є зовнішні фактори. «Економічний інтерес господарювання в аграрній сфері (як і в будь-якій іншій), – зазначає П.Т. Саблук, – значною мірою залежить від зовнішніх факторів, які в ринкових умовах кардинально змінили порядок формування доходів у сільськогосподарських підприємствах. Вимогою часу стала необхідність виробляти те, що можна продати й одержати необхідний прибуток» [7].

Останній – це різниця між ринковою ціною і собівартістю продукції:

$$П = Ц - Сб.$$

За цієї реалізаційної ціни на вироблену продукцію, зниження собівартості безпосередньо зумовлює відповідне зростання обсягу отриманого прибутку. Собівартість, в свою чергу, залежить від рівня цін на ті засоби виробництва, що купуються в інших підприємствах, і витрат на оплату праці. Обидва ці чинники також мають ринковий характер.

Водночас від господаря-підприємця значною мірою залежить раціональне й ефективне їх використання, і взагалі усіх витрат на виробництво і реалізацію продукції.

За умов вільної конкуренції (відсутності монополій і олігополій) рівень цін покупних засобів виробництва, заробітна плата найманих працівників і цін на реалізацію своєї продукції не залежать від окремих господарюючих суб'єктів. Вони формуються і регулюються ринковим механізмом, а в кінцевому підсумку співвідношенням попиту й пропозиції на цей вид продукції. За їхньої відповідності встановлюється ціна рівноваги. Вона лежить в основі еквівалентного обміну. Якщо він не забезпечується, то товаровиробник не в змозі отримати прибуток, або навіть компенсувати собівартість реалізованої продукції (коли реалізаційна ціна нижча за собівартість). В останньому випадку підприємець не має можливості здійснити просте відтворення і збанкрутує. Таке має місце тоді, коли він не забезпечить суспільно необхідний рівень оснащеності виробництва і відповідно суспільно необхідні витрати на виробництво товарів. Інакше кажучи, єдиним мірилом вартості останніх є не індивідуальна собівартість, а суспільна. Це витрати, які формуються за наявності суспільно нормальних умов виробництва, зі середнього в певній галузі рівня кваліфікації працівників і середньої інтенсивності їхньої праці. Такі витрати формуються у товаровиробників, які випускають основну масу товару певного виду і якості. Індивідуальні витрати, зрозуміло, як правило, відхиляються від суспільних в той чи інший бік. За даних ринкових цін, якщо вони менші, то підприємець одержує надлишок прибутку порівняно із середнім по галузі саме за рахунок більш низької собівартості у порівнянні із середньогалузевою. Звідси об'єктивний стимул для кожного підприємця до нововведень, творчості у комбінації ресурсів, що використовуються, й ефективного їхнього використання. Але в першу чергу джерелом додаткового прибутку є зниження індивідуальних витрат внаслідок впровадження нової техніки і технології, прогресивних форм організації й оплати праці, менеджменту, маркетингу і бізнес-планування. Саме тому в умовах жорсткої конкурентної боротьби кожний товаровиробник об'єктивно змушений проявляти риси підприємця. Інша справа, що в будь-якому змаганні завжди є переможці і переможені. Останні нерідко не в змозі окупити свої витрати і багато з них зазнають економічного банкрутства.

Безперечно, що йдеться про суспільно необхідні витрати за умови виробництва таких обсягів товарів, які відповідають попиту на них. Якщо їх виробляють більше, то це призводить до зниження ринкових цін на них, а певна частка їх не буде реалізована зовсім.

Висновки. Викладене вище відповідає змісту теорії «трудової вартості», хоча в економічній науці існують й альтернативні їй, зокрема теорія граничної корисності й інші «нетрудові» теорії вартості. Поступово усі вони трансформувалися в теорію цін, що розглядає ціну як результат функціонування і взаємодії багатьох ціноутворювальних чинників. Але навряд чи суперечливим є положення про те, що ціна – результат взаємодії багатьох чинників.

Таке ціноутворення стосується усіх галузей і сфер економіки і взагалі належить до питань, які більш-менш відомі широкому читачеві з економічної теорії. Ми їх виклали, виходячи з тієї обставини, що у сільському господарстві об'єктивні принципи ціноутворення порушуються. Йдеться про т. зв. «диспаритет», або «ножиці» цін. Розглянемо коротко його сутність, оскільки саме нееквівалентний обмін між сільським господарством і першою та третьою сферами АПК є головним чинником не тільки гальмування розвитку, але й руйнації (деградації) сільського господарства.

Демократичність ринкової економіки, відсутність економічної дискримінації (еквівалентний обмін) між товаровиробниками притаманні їй лише за умови досконалої ринкової конкуренції. Поза нею не може бути мови про нормальне ціноутворення, повноцінний розвиток економіки. Ринкова економіка є саморегульованою і ефективною системою господарювання лише тому, що в ній діє конкуренція. Остання – її стрижень і рушійна сила. Саме тому не надоліком ринкової економіки, а її проблемою на певному етапі розвитку є те, що з'явилися монополії і олігополії.

До речі, з погляду виникнення, то монополізм – це результат розвитку вільної конкуренції, головного атрибуту «класичної» ринкової економіки. Саме вона сприяє концентрації капіталу і виробництва, які досягнувши «критичної» межі, призвели до появи монополій і олігополій. І взагалі кожний підприємець завжди намагається не просто, і не тільки максимізувати прибуток, але й прагне до монополізації, а відповідно владної економічної позиції. Зрештою це дає можливість за рахунок цінового чинника (монопольних і олігопольних цін) максимізувати прибуток незрівнянно більшою мірою, ніж за рахунок інновацій і зниження собівартості. Зрозуміло, що не виключається значення і останнього чинника, оскільки (за виключенням природних монополій) усі інші відчувають тиск конкурентів з

боку тих, хто намагається потіснити монополії, і, перш за все, випуском товарів-субститутів, а також переважно на інтенсивній основі та інноваційного розвитку.

Глобалізація національних економік сприяє розвитку міжнародної конкуренції. Певною мірою гальмує монополізм і антимонопольне законодавство. Разом з тим, у першій і третій сферах АПК рівень концентрації виробництва досяг такого рівня, що незважаючи на дію останніх чинників, в них помітний розвиток отримали якщо і не монополії, то олігополії. В сільському господарстві в силу його особливостей поява і розвиток монополій і олігополій практично неможливі. Водночас воно завжди купувало і тепер купує засоби виробництва у підприємств першої сфери АПК, продавало і продає свою продукцію підприємствам третьої. У підприємств першої і третьої сфер АПК з'явилася можливість диктувати ціни аграріям, тобто здійснювати нееквівалентний обмін на свою користь. Ця проблема притаманна сільському господарству практично в усіх країнах, по-різному послаблюється насамперед державою. В Україні вона прийняла найбільш гострий стан, тому на сьогодні є досить актуальною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 15–18.
2. Завадський Й.С. Державне регулювання економіки АПК / Й.С. Завадський // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 69–72.
3. Мельник Л.Ю. Основи підприємства та ринкової економіки. / Л.Ю. Мельник. – К.: Вища школа, 1995. – 175 с.
4. Мельник Л.Ю. Економічна теорія – політекономічний контекст / 2-ге вид., доопрац. і допов. / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, А.П. Макаренко, Л.Л. Мельник. – Полтава, 2010. – 211 с.
5. Онищенко О. Про підприємницькі форми господарювання в аграрній сфері / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 1997. – № 4. – С. 50–60.
6. Онищенко О. Соціально-економічна природа і розміри сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. – 2000. – № 6. – С. 58–68.
7. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37.

Внешние факторы, влияющие на прибыльность хозяйств агробизнеса

Ю.П. Макаренко

В статье проанализированы факторы, влияющие на эффективность и стабильность любых агроструктур и хозяйств населения. Обоснован вопрос трансформации хозяйств населения в малые формы хозяйств агробизнеса.

Ключевые слова: внешние факторы, агроструктура, капитал, производство.

External factors of influence on profitability of agricultural enterprises economies

Y. Makarenko

The factors which influence on efficiency and stability of any agricultural enterprises and personal farms are analysed in the article. A problem of transformation of personal farms to small agribusiness forms of economies is grounded.

Key words: external factors, personal farm, capital, production.

УДК 368.5:330.141.1:339.13 (477)

БЕЗКРОВНИЙ А.В., аспірант

Науковий керівник – **ГУБЕНКО В.І.**, д-р екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ НА РИНКУ

У статті проаналізовано стан та динаміку розвитку ринку агрострахування в Україні за 2005–2011 рр. Встановлено причини підняття страховими компаніями ставок страхових премій. Виявлено негативні наслідки відсутності державної підтримки аграріїв на страховому ринку. Запропоновано застосування інноваційних похідних інструментів страхування для зниження негативного впливу погодних ризиків на прибутковість сільгоспвиробників України.

Ключові слова: агрострахування, погодні деривативи, облігації катастроф, страхова сума, страхова премія.

Постановка проблеми. Сільське господарство – одна з ключових і життєво важливих галузей суспільного виробництва – є водночас однією з найбільш ризикових галузей економіки, оскільки відтворювальний процес пов'язаний з природно-кліматичними та біологічними чинниками. Одним з найефективніших способів управління сільськогосподарськими ризиками, виходячи з

досвіду європейських країн, є аграрне страхування, основна мета якого – часткова чи повна компенсація суб'єкту господарювання втрат через несприятливі, в основному, природні явища. Агрострахування є засобом збереження стабільності фінансового стану, а також покращання кредитоспроможності сільськогосподарських виробників, тому що кредитні організації всіх типів віддають перевагу тим сільськогосподарським підприємствам, які мають гарантію збереження певного рівня доходів у разі настання стихійних лих і втрати врожаю. Але, незважаючи на переваги агрострахування, розвиток цієї сфери гальмується дефіцитом у сільськогосподарських товаровиробників грошових коштів і ризиковістю страхування аграрного виробництва, що і зумовлює актуальність цієї теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які займаються проблематикою страхового ринку аграрного сектору, слід виділити роботи Мельника Д., Іващука Н.Л., Фельдмана А.Б. та інших. Але в сучасних умовах господарювання виникають нові дискусійні питання, які потребують свого вирішення, вимагають подальших досліджень з метою пошуку оптимальних інструментів захисту сільгоспвиробників.

Мета і завдання дослідження – проаналізувати стан та динаміку ринку агрострахування в Україні та теоретично обґрунтувати необхідність застосування інноваційних похідних інструментів страхування як альтернативного засобу зниження негативного впливу погодних ризиків в аграрному секторі економіки України.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалами дослідження є наукові праці провідних вчених щодо проблем агрострахування в Україні, звіти про стан страхового ринку в сільському господарстві за 2005–2011 рр. В методиці дослідження враховувалось, що кожен фактор формується на засадах аналізу і синтезу, аналітичного передбачення процесів, сумісності їх елементів із законами ринкової економіки.

Результати досліджень та їх обговорення. Ринок агрострахування в Україні у 2011 р. продовжував розвиватися, незважаючи на фактичну відсутність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у цьому секторі економіки. Так, за основними технічними показниками, результати проведення страхових операцій у 2011 р. були вищими, ніж в 2010 і 2009 рр. (табл. 1). Як і в попередньому 2010 році, на ринку переважало класичне страхування з незначними обсягами формального страхування аграрних ризиків, в основному, зі страхування банківських застав. Слід зазначити, що деякі комерційні банки розпочали впроваджувати нові страхові продукти для реального страхування заставних посівів, проте результати таких програм поки незначні. На технічні результати діяльності страхових компаній в сегменті агрострахування продовжує впливати підвищення цін на матеріально-енергетичні ресурси та сільськогосподарську продукцію. Наслідком підвищення цін стало збільшення страхової суми і суми зібраних премій, які збільшились на 89 % у 2011 р. порівняно з 2010 р. і у 10 разів у порівнянні з 2005 р.

Таблиця 1 – Страхування врожаїв сільськогосподарських культур в АПК України, 2005–2011 рр.

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
К-ть договорів	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710
Застрахована площа, тис. га	390	670	2360	1171	510	553	786
Сума премії, млн грн	12,8	28,5	116,7	155,4	42,0	72,1	136,3
Субсидія, млн грн	5,8	12,5	47,8	72,8	-	-	-
Субсидія на 1 га с.-г. угідь, грн	2,4	0,47	2,38	9,52	-	-	-
Середня ставка премії	3,79%	4,2%	4,54%	4,93%	3,24%	3,84%	3,74%
Рівень виплат, %	28,25	30,76	33,50	28,25	36,48	50,94	67

Джерело: розраховано автором на основі даних Міністерства аграрної політики і продовольства України та Ліги страхових організацій України [1].

Неоднозначна ситуація склалася зі ставками премій. Середня ставка премії в андеррайтінговому 2011 р. склала 3,74%. У 2010 р. середня ставка премій була небагато вища і склала 3,84%. Середня ставка премії по ринку за сезону страхування озимих культур на період зимівлі склала у 2011 р. 6,39%, що істотно вище аналогічного показника у 2010 році (5,37%). Швидше за все, страхові компанії були вимушені підняти ставки премій зі страхування озимих культур після збиткової зими 2009–2010 рр., коли рівень збитковості дорівнював – 184,22%. Середня ставка

премій на період весна-осінь в 2011 р. склала всього 3,38%; у 2010 р. цей показник був зафіксований на вищому рівні і був 3,59%. У 2009 р. середня ставка премії за всіма договорами страхування сільськогосподарських культур на весняно-осінній період – 2,75%.

У 2011 андеррайтінговому році аграрії найактивніше страхували сільськогосподарські культури в Полтавській, Хмельницькій і Вінницькій областях. Абсолютним лідером з агрострахування є Полтавська область, в якій було укладено 529 договори, що склало 19,5% від загальної їх кількості по Україні. Всього посіви сільськогосподарських культур були застраховані на загальній площі 131 тис. га (16,7% від загальної кількості). У цій області страхові компанії зібрали 44,2 млн грн премій (32,5%). У Хмельницькій області аграрії уклали 198 договорів страхування, за якими посіви були застраховані на площі 55,8 тис. га (7,1% від загальної кількості застрахованих площ по Україні). Сума премій, отриманих страховиками за послуги страхування, склала 15 млн грн, або 11% від загальної суми премій у 2011 р. Третьюю за обсягами агрострахування є Вінницька область, де аграрії уклали 190 договорів страхування (7% від загальної кількості договорів такого виду), застрахувавши посіви на площі 59,5 тис. га (7,6%). Сума зібраних премій в цій області склала 8,6 млн грн (6,3%).

Однак, наведена позитивна динаміка не свідчить про недоцільність державного втручання у сферу регулювання цього сектору. Так, порівняно з 2008 р. кількість застрахованих посівних площ у 2011 р. скоротилася на 33 %. Основними причинами, що стримують розвиток сільськогосподарського страхування, є складний фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств та несвоєчасні страхові виплати страховикам; недостатня гарантія одержання страхових відшкодувань страхувальниками, відсутність надійних обґрунтованих даних про можливі ризики, пов'язані з перестраховуванням у сільському господарстві. У разі відсутності реакції держави на розвиток подій, контрагентам страхування агроринку для покращення його функціонування потрібно впроваджувати інноваційні заходи розвинених країн у цій галузі. Одним з рішень цієї проблеми може бути запровадження на ринку агрострахування "**погодних деривативів**". Відомо, що погода прямо впливає на 20% економіки, а з погодними ризиками тією чи іншою мірою зіштовхується 50% агробізнесу [2]. Аграрний сектор не є винятком, але повністю знизити можливий негативний вплив за допомогою лише страхування не виявляється можливим не тільки через існуючі певні технічні обмеження, а й через системність погодних ризиків та складність точного передбачення їх прояву. Інструментами вирішення цієї проблеми можуть стати строкові контракти на погоду, або погодні деривативи, зарубіжний ринок яких останнім часом динамічно розвивається і на кінець 2010 р. досяг у світі 12 млрд дол. США [3]. Базовими інструментами погодних деривативів можуть бути найрізноманітніші погодні характеристики: кількість опадів, рівень опадів та товщина снігового покриву, відносна вологість, швидкість вітру і рівень охолодження землі вітром [4]. Погодні деривативи можуть набувати різних форм, починаючи від форвардного контракту і закінчуючи опціонним контрактом [5], але найбільш поширеними є ф'ючерси та опціони – пут і кол. Наприклад, ф'ючерсний контракт, базовим інструментом якого є певний погодний параметр, має багато спільного із прогнозом погоди за обраною погодною характеристикою на конкретну дату або період часу, тобто якщо сільськогосподарське підприємство придбає такий похідний інструмент, в якому передбачається літня посуха, то у випадку збігу прогнозу з реальністю підприємство отримає виплату за таким ф'ючерсом, що дозволить йому певною мірою компенсувати збиток від несприятливих погодних умов. Ряд вчених виокремлює ще групу похідних інструментів від погодних деривативів, до яких переважно відносять **облігації катастроф** (Act-of-Cod Bound), які являють собою позику, що розглядається як здійснення заходів із перестраховування. За структурою облігації катастроф дуже схожі на похідні, чим відрізняються від стандартних механізмів перестраховування, але вони не зливаються із типовими похідними [6]. Використання облігацій, на випадок стихійного лиха в Україні, широко демонструє свої переваги у страхуванні ризиків у будівництві, але, на жаль, вони ще не використовуються в сільському господарстві. При цьому привабливим для запровадження в аграрному секторі економіки України може бути механізм дії облігацій катастроф під виплату, який полягає в тому, що покупець такого інструменту одержить дохід, якщо в період їх обігу не відбудеться обумовлене стихійне лиха, що нагадує своєрідне джерело додаткових коштів.

Таким чином, емісія вітчизняними страховими компаніями облігацій катастроф надасть їм можливість перестраховувати ризики не за кордоном, а серед внутрішніх інвесторів, тобто випуск

подібних цінних паперів допоможе страховикам подрібнювати та передавати ризики великій групі інвесторів, що може стати альтернативою перестрахованню, яке значною мірою збільшує відтік коштів із країни, уповільнюючи капіталізацію страхових компаній.

Висновки. Аналіз страхового ринку врожаїв сільськогосподарських культур у сільському господарстві України довів, що на фоні загальної позитивної динаміки за 2009–2011 рр. спостерігається падіння обсягів застрахованих посівних площ на 33 %. Це явище пов'язане з фактичним припиненням державної підтримки агровиробників у страховій сфері. Відповідно до цього, пропонуємо з метою зниження ризику і підвищення привабливості агрострахування в Україні інноваційні похідні інструменти страхування – погодні деривативи та похідні інструменти від них – облигації катастроф, що допоможе господарствам знизити падіння доходів від несприятливих погодних умов, а страховикам – проводити інноваційну форму перестраховування серед внутрішніх інвесторів, прискорюючи капіталізацію страхових компаній.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://www.minagro.gov.ua>.
2. Мельник Д. Мы тучи разведём руками [Електронний ресурс] / Д. Мельник. – Режим доступу: <http://www.companion.ua>.
3. Страхові контракти на погоду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.securities.com.ua>.
4. Погодные фьючерсы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evotrade.ru>.
5. Івашук Н.Л. Ринок деривативів: монографія / Н.Л. Івашук. – Львів: Нац. ун-т "Львів. політехніка", 2008. – 472 с.
6. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты [Електронний ресурс] / А.Б. Фельдман. – Режим доступу: <http://www.polbu.ru>.

Агрострахование в Украине: инновационные средства на рынке А.В. Безкровний

В статье проанализированы состояние и динамика развития рынка агрострахования в Украине за 2005–2011 гг. Установлены причины увеличения страховыми компаниями ставок страховых премий. Обнаружены негативные последствия отсутствия государственной поддержки аграриев на страховом рынке. Предложено применение инновационных производных инструментов страхования для снижения негативного влияния погодных рисков на прибыльность сельхозпроизводителей Украины.

Ключевые слова: агрострахование, погодные деривативы, облигации катастроф, страховая сумма, страховая премия.

Agroinsurance in Ukraine: innovative facilities on the market A. Bezkravnyy

Consisting and dynamics of market of agroinsurance development of Ukraine after 2005–2011 is analysed. Reasons of increase of rates of insurance bonuses by insurance companies are set. The negative consequences of absence of state support of agrarians at the insurance market are found out. Application of innovative derivative instruments of insurance for the decline of the negative influencing of weathers risks on profitability of agroducers of Ukraine is offered.

Key words: agroinsurance, derivativy of weathers, bonds of catastrophes, amount covered, insurance bonus.

УДК 502.58:630.64 (477)

ШЕРШУН М.Х., канд. екон. наук

Верховна Рада України, Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи

ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті проаналізовано фінансово-господарську діяльність підприємств лісового господарства. Розглянуто тенденції щодо змін обсягів реалізації продукції лісового господарства. Виявлено зростання обсягів фінансування лісогосподарських заходів та переважання частки власних коштів для забезпечення росту та розвитку лісового господарства. Визначено основні напрямки покращення фінансово-господарського стану лісогосподарських підприємств Держлісагентства.

Ключові слова: фінансово-господарська діяльність, реалізація продукції, лісове господарство, лісогосподарські заходи, лісівничо-економічні показники.

Постановка проблеми. Лісогосподарські підприємства Держлісагентства України здійснюють господарську діяльність та вносять значний вклад у лісовий сектор економіки держави. Фінансово-господарська діяльність підприємств є основним індикатором їх стану та розвитку основних галузей країни, які використовують кінцевий продукт лісогосподарської діяльності. Важливим аспектом господарської діяльності є забезпечення сировиною на первинному ринку лісової

продукції. Поряд із цим, розвиток кризових явищ у будівництві, деревообробному та меблевому виробництвах, хімічній промисловості спричинив значний спад лісогосподарського виробництва. Одним із найважливіших показників, які характеризують сучасний стан підприємств лісового господарства, є обсяги реалізації продукції лісового господарства, рівень прибутковості та рентабельності. Важливим для господарської діяльності підприємств є значення їх фінансування за рахунок державних програм [2,4,8,9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансово-господарські аспекти діяльності лісогосподарських підприємств відображені у численних публікаціях. Зокрема, питання формування ринку та обсягів реалізації лісопродукції були досліджені у роботах Синякевича І.М. [10], Ковалю Я.В. [3], Фурдичка О.І. [11]. Незважаючи на достатнє висвітлення аспектів лісогосподарської діяльності, суттєві корективи у фінансовий стан підприємств внесла світова економічна криза. З огляду на це, важливими та недостатньо дослідженими аспектами є оцінювання динаміки фінансово-господарських показників підприємств лісового господарства. Виявлення тенденцій щодо зниження темпів обсягу реалізованої продукції підприємствами лісового господарства є чітким сигналом до прийняття управлінських рішень у системі господарської діяльності. Результати проведених досліджень показали, що усі країни ЄЕК ООН протягом 2007–2008 років перебували у стані рецесії, внаслідок чого відмічалось падіння обсягів виробництва та реалізації лісопродукції [11]. Результати аналізу основних показників обсягів реалізації продукції, зокрема на зовнішні ринки, вказують на те, що через фінансово-економічну кризу, яка загострилася у 2008 році, діяльність лісогосподарського сектору економіки відрізнялася від'ємними результатами. Лише у 2009 році кризове падіння переходить до фази депресії на ринку лісопродукції.

Мета і завдання досліджень – провести аналіз динаміки основних фінансово-господарських показників державних лісогосподарських підприємств України та виявити зміни в обсягах реалізації продукції лісового господарства, рівня прибутковості та рентабельності, а також фінансування господарської діяльності в умовах розвитку світової кризи.

Матеріали та методика досліджень. Програмою досліджень передбачалося проведення аналізу: динаміки обсягів реалізації продукції підприємствами лісового господарства Державного агентства лісових ресурсів України за останні 4 роки; фінансування підприємств лісогосподарської діяльності та основних джерел залучення коштів у 2011 році; фінансування одиниці площі лісового фонду; оцінювання рівня рентабельності, прибутковості та формування чистого прибутку підприємствами лісового господарства. Дослідження виконані на основі статистичних та звітних матеріалів Державного агентства лісових ресурсів України у розрізі окремих обласних управлінь лісового та мисливського господарства, а також природних зон України [5–7]. У ході аналізу фінансового стану підприємств використаний порівняльний аналіз системи фінансових показників та коефіцієнтів. Основою у проведених дослідженнях брався удосконалений варіант розробки Методичних рекомендацій з аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [1].

Результати досліджень та їх обговорення. Дослідження основних фінансово-господарських показників підприємств лісового господарства України проведено на основі групування підприємств у розрізі природних зон України. Фінансово-економічний аналіз господарської діяльності зроблено за даними обласних управлінь лісового та мисливського господарства (ОУЛМГ) України. Дані щодо динаміки обсягів реалізації продукції підприємствами лісового господарства Держлісагентства наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Динаміка обсягів реалізації продукції підприємствами лісового господарства України

Обласні управління лісового та мисливського господарства	Обсяг реалізованої продукції, тис.грн			
	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5
Полісся				
Волинське	156956,0	141603	189567	264425
Житомирське	448908,0	448690	629329	825182
Рівненське	327626,1	341852	418428	551996
Чернігівське	220706,0	171014	232212	330011

1	2	3	4	5
Лісостеп				
Вінницьке	121045,5	114588	146853	190001
Київське	214315,3	206132	284609	374553
Полтавське	66399,9	59057	80993	113677
Сумське	190708,4	194571	245350	325273
Тернопільське	52103,4	47012	57836	86540
Харківське	85065,0	66456	78436	109243
Хмельницьке	129635,5	123929	143065	177667
Черкаське	118530,1	104230	136084	207906
Степ				
Дніпропетровське	7556,0	5969	6796	8916
Донецьке	9871,1	9083	11980	18950
Запорізьке	7046,9	7569	9135	10632
Кіровоградське	47676,8	41876	51670	66941
Рескомліс АР Крим	14020,0	15409	16112	19530
Луганське	33411,3	35028	47861	56673
Миколаївське	7822,7	7296	7644	9222
Одеське	20756,4	15710	14941	19312
Херсонське	24307,4	14999	16407	16823
Карпати				
Закарпатське	156419,4	157391	187796	284978
Івано-Франківське	154637,6	154533	191648	287664
Львівське	218709,2	194353	253698	346588
Чернівецьке	130554,4	138054	159815	231161
Держлісагентство, всього	2964788	2816404	3618265	4933864

Аналіз динаміки обсягів реалізованої продукції за 2008-2011 роки вказує на зростання цього показника. Загальні обсяги реалізованої продукції лісового господарства за останні 4 роки зросли від 2964788 до 4933864 тис. грн. Поряд із цим, відмічається зниження обсягів реалізації продукції лісового господарства протягом 2008–2009 років, що пов'язано із розвитком економічної кризи, та загострення кризових явищ, передусім у будівельній галузі. У 2010 та 2011 роках відмічаються тенденції до зростання цього показника. У 2011 році відбулось зростання обсягів реалізації лісопродукції у порівнянні із 2008 роком у вартісному еквіваленті майже двічі. Незважаючи на загострення економічної кризи у 2009 році, у ряді лісових управлінь відмічалось зростання обсягів реалізованої продукції. До таких підприємств слід віднести Рівненське, Закарпатське, Луганське та Рескомліс АР Крим. Майже не змінилися обсяги реалізованої продукції у Житомирському ОУЛМГ. По інших управліннях у 2009 році відмічені значні спади, що пов'язано зі стагнацією як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках лісопродукції. У 2010 та 2011 роках ситуація значно покращилася та усі підприємства характеризувалися зростанням обсягів реалізації на ринку лісопродукції. У розрізі обласних управлінь лісового господарства найбільшими обсягами реалізованої продукції характеризувалися Житомирське та Рівненське управління. Дещо менші обсяги у підприємств Лісостепу та Карпатського регіону: Вінницьке, Хмельницьке, Львівське обласні управління лісового та мисливського господарства.

Аналіз фінансування лісогосподарської діяльності підприємствами у 2011 році наведений у таблиці 2.

За даними табл. 2 найбільша частка коштів, спрямованих на ведення лісового господарства, отримана із власних джерел та становила 77%. Фінансування із загального фонду Держбюджету складає 21%. Незначними джерелами фінансування лісогосподарської діяльності підприємств є спецфонд Держбюджету та місцеві бюджети (0,8 та 0,5%). За наведеними даними, зберігаються тенденції щодо більшої частки власних коштів у фінансуванні лісогосподарської діяльності підприємствами Полісся, Карпат та Лісостепу. Водночас лісогосподарські підприємства степової

зони використовують більшу частку бюджетних коштів. Такий перерозподіл є цілком закономірним з огляду на продуктивність деревостанів у різних природних зонах, відмінні кліматичні та ґрунтово-гідрологічні умови, а також можливості підприємств щодо обсягів заготівлі ліквідної деревини. Особливості фінансування одиниці площі лісового фонду підприємствами лісового господарства наведені у таблиці 3.

Таблиця 2 – Аналіз фінансування лісгосподарської діяльності підприємствами лісового господарства Державного агентства лісових ресурсів України

Обласні управління лісового та мисливського господарства	Кошти, спрямовані на ведення лісового господарства, тис. грн				
	всього	у тому числі			
		власні, всього	заг. фонду держ. бюджету	спец. фонду держбюджету	місцевого бюджету
Полісся					
Волинське	98484,0	89270,8	6537,8	11,4	2664,0
Житомирське	172251,8	161885,5	9616,3	633,3	116,7
Рівненське	173253,9	161323,6	10160,7	1569,6	200,0
Чернігівське	65741,8	61604,8	4112,3	24,7	-
Лісостеп					
Вінницьке	82731,4	72977,1	8898,3	-	856,0
Київське	115977,1	91286,7	21711,6	2978,8	
Полтавське	69173,8	49998,5	17925,7	-	1249,6
Сумське	77229,5	71246,7	5878,8	-	104,0
Тернопільське	35626,2	24545,8	10798,2	137,2	145,0
Харківське	106065,8	84281,5	21688,1	96,2	-
Хмельницьке	49370,8	42621,4	6691,7	57,7	-
Черкаське	78443,8	71267,6	6821,1	-	355,1
Степ					
Дніпропетровське	29886,9	8225,9	19769,6	52,7	1838,7
Донецьке	36888,7	13878,0	23010,7	-	-
Запорізьке	27986,0	7776,9	20209,1	-	-
Кіровоградське	52398,6	35673,7	16099,9	615,0	10,0
Рескомліс АР Крим	45892,9	13851,0	29145,8	1555,6	1340,5
Луганське	88532,0	34004,0	54215,6	33,1	279,3
Миколаївське	29383,2	6743,4	21941,5	-	698,3
Одеське	46052,6	15644,5	30372,2	35,9	-
Херсонське	49144,6	14664,4	34480,2	-	-
Карпати					
Закарпатське	148496,7	137183,3	10496,7	723,1	93,6
Івано-Франківське	112580,0	96999,1	14254,1	1006,9	319,9
Львівське	121875,8	100987,4	14677,9	6101,2	109,3
Чернівецьке	50106,6	46808,0	3298,6	-	-
Всього	1963574,5	1514749,6	422812,5	15632,4	10380,0

Таблиця 3 – Динаміка фінансування 1 га загальної площі земель лісового фонду Державного агентства лісових ресурсів України

Обласні управління лісового та мисливського господарства	Фінансування на 1 га загальної площі земель, які перебувають у постійному користуванні, грн			
	за рахунок загального фонду Держбюджету		за рахунок власних коштів	
	2011 рік	2010 рік	2011 рік	2010 рік
Полісся				
Волинське	12,3	12,6	168,1	117,0
Житомирське	13,7	13,3	215,9	169,4
Рівненське	14,3	15,2	227,7	183,7
Чернігівське	10,4	8,8	156,4	104,0
Лісостеп				
Вінницьке	42,0	42,0	344,4	284
Київське	55,0	54,8	231,2	166,0
Полтавське	92,2	88,7	257,1	199,2
Сумське	20,9	20,6	253,8	211,1
Тернопільське	69,0	69,0	156,9	116,1
Харківське	72,8	71,1	282,8	184,4
Хмельницьке	35,9	40,1	228,4	183,5
Черкаське	24,4	26,4	254,7	178,2
Степ				
Дніпропетровське	206,8	207,4	86,0	67,7
Донецьке	177,4	166,7	107,0	71,6
Запорізьке	263,1	222,0	101,3	75,1
Кіровоградське	129,1	119,3	286,1	202,1
Рескомліс АР Крим	116,8	115,0	55,5	37,0
Луганське	162,4	148,0	101,9	82,0
Миколаївське	282,2	292,2	86,7	63,0
Одеське	148,8	152,0	76,6	64,0
Херсонське	200,3	189,0	85,2	74,0
Карпати				
Закарпатське	21,2	20,7	276,5	194,4
Івано-Франківське	30,4	30,0	207,1	197,0
Львівське	30,7	27,6	222,6	138,9
Чернівецьке	19,7	20,6	279,3	180,4
Всього	57	55	203	155

Із розрахунку на гектар площі лісового фонду (постійного лісокористування) загальні затрати по підприємствах Держлісагентства у 2011 році становили 260 грн. У порівнянні з 2010 роком відмічається зростання обсягів необхідного фінансування одиниці площі, що пов'язано зі зростанням вартості робіт та послуг. Частка фінансування за рахунок власних коштів збільшувала обсяги фінансування Держбюджету, пайова участь якого не перевищує 21%. У розрізі підприємств відмічалось збільшення фінансування лісгосподарської діяльності підприємств Карпатського регіону, Полісся та Лісостепу одиниці площі за рахунок власних коштів.

Аналіз рентабельності та прибутковості підприємств лісового господарства наведено у таблиці 4.

Таблиця 4 – Аналіз рентабельності та прибутковості лісгосподарських підприємств
(за даними Держлісагентства України)

Обласні управління лісового та мисливського господарства	Загальна площа земель постійного користування, тис. га	Реалізація на 1 га загальної площі земель, грн.		Рентабельність % усієї діяльності	Чистий прибуток, тис. грн
		2011 рік	2010 рік		
Полісся					
Волинське	530,9	498	394	6,9	3810,2
Житомирське	749,7	1101	839	5,2	21292
Рівненське	708,6	779,0	586	2,5	5029
Чернігівське	393,9	838	591	4,9	4970
Лісостеп					
Вінницьке	211,9	897	693	2,8	2997
Київське	394,9	948,5	721	2,7	11104
Полтавське	194,5	584,5	418	6,3	2850
Сумське	280,7	1159	872	2,5	5385
Тернопільське	156,4	553	370	3,0	314
Харківське	298,0	367	263	0,2	425
Хмельницьке	186,6	952	767	3,2	1178
Черкаське	279,8	743	486	1,1	2263
Степ					
Дніпропетровське	95,6	93	68,3	6,5	984,0
Донецьке	129,7	146	92	2,7	1015
Запорізьке	76,8	138	119	0,6	68
Кіровоградське	124,7	537	414	3,2	1609
Рескомліс АР Крим	249,6	78	65	2,1	369
Луганське	333,8	170	144	6,7	1694
Миколаївське	77,7	119	100	1,7	222
Одеське	204,1	95	73	1,6	303
Херсонське	172,1	98	95	1,0	111
Карпати					
Закарпатське	496,1	574	379	3,7	10586
Івано-Франківське	468,3	614	410	4,5	12280
Львівське	478,1	725	531	2,8	4314
Чернівецьке	167,6	1382	912	7,3	10408
Всього	7460,3	661	485		105581

За даними табл. 4, рентабельність лісгосподарської діяльності підприємств становила від 0,6 до 7,3%. Найвищою рентабельністю характеризувалися Чернівецьке та Волинське обласні управління лісового та мисливського господарства. За проведеним аналізом не виявлено закономірностей щодо зростання рівня рентабельності у підприємствах зони Карпат та Полісся порівняно із підприємствами степової зони. Зокрема, достатньо високою рентабельністю характеризувалися також Луганське та Дніпропетровське управління, які розташовані у степовій зоні. Водночас низький рівень рентабельності відмічався у Рівненському, Львівському, Вінницькому, Сумському та Київському обласних управліннях лісового та мисливського господарства. Такі тенденції пов'язані зі збільшенням виробничих затрат на покриття лісгосподарської діяльності.

Висновки. 1. Аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств лісового господарства вказує на зниження рівня реалізації лісопродукції у 2009 році, що було пов'язано із розвитком економічної кризи та значним спадом у галузях, які використовують продукцію лісового господарства. Протягом 2010-2011 років спостерігалось зростання обсягів реалізації продукції лісового господарства.

2. Найбільша частка коштів (близько 77%), яка спрямовується на ведення лісового господарства, надходила із власних джерел. Фінансування із загального фонду Держбюджету складало близько 21%. Частка власних коштів, яка спрямовувалася на цей вид лісгосподарської діяльності, була більшою для підприємств, що розташовані у зоні Полісся, Карпат та Лісостепу. Рентабельність лісгосподарської діяльності підприємств становила від 0,6 до 7,3%.

3. Не виявлено закономірностей зростання рівня рентабельності у підприємствах зони Карпат та Полісся у порівнянні із підприємствами степової зони, що пов'язане зі збільшенням власних ресурсів на ведення лісового господарства.

4. З огляду на проведений аналіз та виявлений значний вплив економічної кризи на лісгосподарський сектор економіки, доцільно: 1) вжити заходів щодо покращення маркетингу лісової продукції та активізації пошуку потенційних споживачів на внутрішньому та зовнішньому ринках; 2) підвищити гнучкість у реалізації лісопродукції між продавцем та споживачем; 3) передбачити відхід від крупнотоварної реалізації деревини та переорієнтуватися на дрібнішого споживача.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємства / М.Д. Білик // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 6. – С. 3–5.
2. Державна програма розвитку лісгосподарського і лісопромислового комплексів України на період до 2015 року / Затв. рішенням Кабінету Міністрів України від 02.08.1993 р. № 14959/9. – 18 с.
3. Коваль Я.В. Економічна оцінка лісових ресурсів: методологія, методика, практика / Я.В. Коваль. – К., 1998. – 40 с.
4. Концепція сталого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року / Схвалена постановою Президії УААН від 13.03.2003 р., спільним наказом по Мінагрополітики України, Мінекоресурсів України. – К., 2003. – 30 с.
5. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2008 рік / До засідання колегії Держкомлісгоспу України 29.01.2009 р. – 154 с.
6. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2009 рік / До засідання колегії Держкомлісгоспу України 21.01.2010 р. – 191 с.
7. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2010 рік / До засідання колегії Держкомлісгоспу України 21.01.2011. – 195 с.
8. Про державну програму “Ліси України” на 2002–2015 роки / Затв. Постановою КМУ № 581 від 29.04.2002 р. – К.: Друкарня ДП ХМЗ “ФЕД”, 2002. – 31 с.
9. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства / Розпорядження КМ України № 208 від 18.04.06. – К., 2006. – 5 с.
10. Сиякевич І.М. Економіка галузей лісового комплексу / І.М. Сиякевич. – Львів: Світ, 1996. – 184 с.
11. Фурдичко О.І. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісгосподарського комплексу (теорія, методологія, практика) / О.І. Фурдичко. – Львів: Світ, 1995. – 288 с.

Финансово-хозяйственная деятельность лесохозяйственных предприятий Украины в условиях развития экономического кризиса

Н.Х. Шершун

В статье проанализирована финансово-хозяйственная деятельность предприятий лесного хозяйства. Рассмотрены тенденции изменения объемов реализации продукции лесного хозяйства. Выявлен рост объемов финансирования лесохозяйственных мероприятий и преобладание доли собственных средств для обеспечения роста и развития лесного хозяйства. Определены основные направления улучшения финансово-хозяйственного состояния лесохозяйственных предприятий Гослесагентства.

Ключевые слова: финансово-хозяйственная деятельность, реализация продукции, лесное хозяйство, лесоводно-хозяйственные мероприятия, лесоводно-экономические показатели.

Financial-economic activities of the wood enterprises in conditions of development of the economic crisis

M. Shershun

The analysis financial-economic activities of the enterprises of a forestry is carried out. Tendencies on change of volumes of realization of production of a forestry are considered. The increase in volumes of financing of forestry actions and increases in a share of own financial reserves for maintenance of growth and development of forestry is revealed. Mainstreams of improvement financial-economic condition forestry enterprises of the State agency of wood resources of Ukraine are determined.

Key words: financial-economic activities, realization of production, forestry, forestry-economic actions, forestry-economic parameters.

УДК 338.43.232/1

НОВОСЕЛЬЦЕВА А.М., аспірантка

Науковий керівник – **КАЛІНЧИК М.В.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА БІОДИЗЕЛЯ І БІОЕТАНОЛУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено питання ефективності виробництва біодизеля і біоетанолу в Україні, проаналізовані необхідні умови та стан розвитку біопаливного виробництва на сучасному етапі, формулюються основні проблеми розширення виробництва, пропонуються шляхи удосконалення державного регулювання розвитку та функціонування ринку біопалива.

Ключові слова: ефективність, виробництво, біодизель, біоетанол, державне регулювання, податкові перференції.

Постановка проблеми. Однією з особливостей розвитку сучасного світу є підвищення уваги світової спільноти до проблем раціональності та ефективності використання енергоресурсів, впровадження технологій енергозбереження та пошуку відновлюваних джерел енергії. В зв'язку з цим, посилюється роль сільського господарства як одного із джерел надходження сировини для переробки на біологічні види палива, зокрема, насіння зернових та олійних культур. Виробництво біологічних видів палива із сировини сільськогосподарського походження, а саме із зернових культур та ріпаку, є одним зі способів забезпечення агропромислового комплексу України біоетанолом і біодизелем.

Біопаливо займає особливе місце в структурі відновлюваних джерел енергії та розглядається як важливий ресурс для їх диверсифікації забезпечення енергетичної безпеки, розвитку сільськогосподарства і сільських територій, а також для пом'якшення наслідків зміни клімату через скорочення викидів парникових газів. Усі ці чинники і посилюють особливу зацікавленість у формуванні сучасного ринку біопалива.

Економічний, екологічний і соціальний ефекти від впровадження біопалива зумовлюють численні дискусії серед політиків та виробників, а отже вимагають поглибленого аналізу всіх аспектів впливу виробництва цього товару як на економіку окремих держав, так і в цілому в світі. Незаперечним є лише факт, що стабільне забезпечення економіки енергоресурсами є основою економічного зростання України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемам ефективності виробництва біопалива у контексті розвитку альтернативної енергетики значну увагу приділяли відомі зарубіжні вчені, зокрема, Джонсон С.Р., Штрубенхофф Х., Штефан фон Крамон-Таубадель, Людвіг Штріве та інші.

Проблемами ефективності сировинної бази біопалива та підвищення ефективності галузі в цілому займаються такі вітчизняні вчені: Адаменя Ф.Ф., Андрійчук В.Г., Бойко В.І., Бокий І.С., Вишнівський П.С., Калетнік Г.М., Калінчик М.В., Кириленко І.Г., Волинський А.А., Гавриш В.І., Гуков Я.С., Гладій М.В., Горшков Ю.В., Гречкосій В.Д., Данькевич А.Є., Даценко М.Д., Дерев'яно О.Г., Запатріна І.В. та інші. Разом з тим, відкритими залишаються питання ефективності виробництва біоетанолу та біодизеля в Україні, і особливо доцільність експорту сировини для біопалива до країн ЄС та можливості його споживання всередині країни.

Мета дослідження – вивчення передумов, можливостей, проблем та перспектив розвитку виробництва біодизеля та біоетанолу в Україні, основних напрямів удосконалення державного регулювання.

Матеріал і методика досліджень. Застосуванням методу системного аналізу виявлено ефективність виробництва біодизеля і біоетанолу.

Результати досліджень та їх обговорення. Аналізуючи перспективи розвитку виробництва і споживання біодизеля та біоетанолу в Україні, встановлено, що нинішній інтенсивний розвиток промисловості зумовив надмірне використання нафти та газу, в результаті чого різко скоротилися їх запаси, тому, за висновками експертів, названих енергоресурсів вистачить ще на 50–100 років. За цих умов вже давно виникла необхідність у пошуку альтернативних видів палива, які б замінили традиційні джерела енергії та змогли б забезпечувати суспільні потреби в енергетичних ресурсах.

Встановлено, що до альтернативних джерел енергії відносять біодизель, біоетанол, біогаз, біоводень та енергію, яка виробляється за допомогою сонця, води, вітру. Серед сировини для виробництва біопалива найперспективнішими є насіння ріпаку, кукурудзи та пшениці. Крім того, можна використовувати цукрові буряки, картоплю, сою, зерно жита та ячменю, соняшнику та деякі інші види зернових культур, а також солому, пожнивні рештки, гній та жири тваринного походження. В свою чергу, для виробництва біоетанолу також використовується насіння жита, озимої пшениці, кукурудзи, а також картопля та цукрові буряки. Біоетанол являє собою вироблене паливо з названих сільськогосподарських культур, активною речовиною якого є спирт. Джерелами сировини для біогазу є солома та гній. Потенціал виробництва біопалива в Україні становить 5,45 млн т на рік, у тому числі 2 млн т біоетанолу, 1 млн т біодизеля і 2,45 млн т біогазу [1].

На думку вітчизняних вчених, для виробництва біодизеля в Україні найбільш доцільним є вирощування ріпаку. Потенційно під ріпак можна виділити близько 3 млн га сільськогосподарських угідь, за середньої врожайності 15–30 ц/га. В Україні можливо виробляти 2,65 млн т біоетанолу та 7,3 млн т біодизеля на рік, що здатне замінити відповідно 3,6 млн т бензину та 5,2 млн т дизельного палива. Фактично в Україні на 42 міні-установах виробляється близько 70 тис. т біодизеля щорічно.

Аналізуючи літературні джерела, нами встановлено, що на сьогодні в Європейському Союзі розроблено науково обґрунтовану і чітку стратегію розвитку виробництва біопалива, яка враховує можливі негативні наслідки надмірного захоплення цим видом палива, а тому передбачає виділення земель для виробництва енергетичної сировини таким чином, щоб не зашкодити навколишньому середовищу і не створити проблем із забезпеченням продовольством.

Нині в Україні, яка для виробництва та розвитку ринку біопалива володіє достатніми земельними ресурсами, достатнім людським трудовим потенціалом, основні інвестиції спрямовуються, переважно, у виробництво сировини, оскільки іноземні та вітчизняні інвестори зацікавлені у збільшенні експорту насіння ріпаку, а не у переробці його на біопаливо. Для ефективної переробки сировини у нас не створено відповідних умов. Крім того, перехід на біопаливо зіштовхується з рядом сировинних, технологічних, економічних та технічних труднощів. Задекларована пріоритетність політики енергозбереження та впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій уже впродовж багатьох років не підкріплюється ефективною формою та механізмами взаємодії влади, бізнесу та наукового потенціалу. Значною перешкодою розвитку галузей біопалива в Україні є супротив з боку нафтових і газових компаній, які можуть втратити ринки збуту. Незважаючи на низку прийнятих прогресивних і важливих законів і програм, розвитку біоенергетики, нині в Україні для розвитку широкомасштабного виробництва біодизеля поки що не створені ні правові основи, ні економічні умови. Серйозного доопрацювання потребує законодавча база.

Постановою Кабінету міністрів 2006 р. затверджена Програма розвитку виробництва дизельного біопалива для забезпечення паливом аграрного сектору, а надалі й інших галузей економіки, за якою передбачалося сформувати сировинну, технічну та технологічну бази, а також розробити нормативні документи для виробництва та використання біодизельного палива, а також реалізувати пріоритетні інноваційні проекти будівництва заводів біодизельного палива у зонах концентрованого вирощування ріпаку [2]. Проте задекларовані програмою, як і попередніми постановами уряду, заходи носять переважно декларативний характер і є безсистемними та непрофесійними. План будівництва біодизельних заводів не виконується через відсутність реальних інвестиційних пропозицій, а це свідчить про те, що бізнес не зацікавлений у виробництві біодизеля в Україні. За цими постановами біоетанол може вироблятися в Україні винятково державними спиртовими заводами, а покупцем біоетанолу є лише нафтопереробні заводи, перелік яких встановлює КМУ. І звичайно ці вимоги внеможливають розвиток ринку біопалива в Україні.

Що стосується вирощування ріпаку в Україні, то нами встановлено, що за посівними площами під вирощування ріпаку і за урожайністю ми відстаємо від країн Європи. Вирощуванням культури зайнято більше ніж 3 тис. сільськогосподарських підприємств. Валове виробництво його у 2009 році становило 1,818 млн т, у 2010-му – 1,331 млн т, а середня урожайність у 2009 складала 18,7 ц/га; у 2010 – 17,5 ц/га (рис. 1).

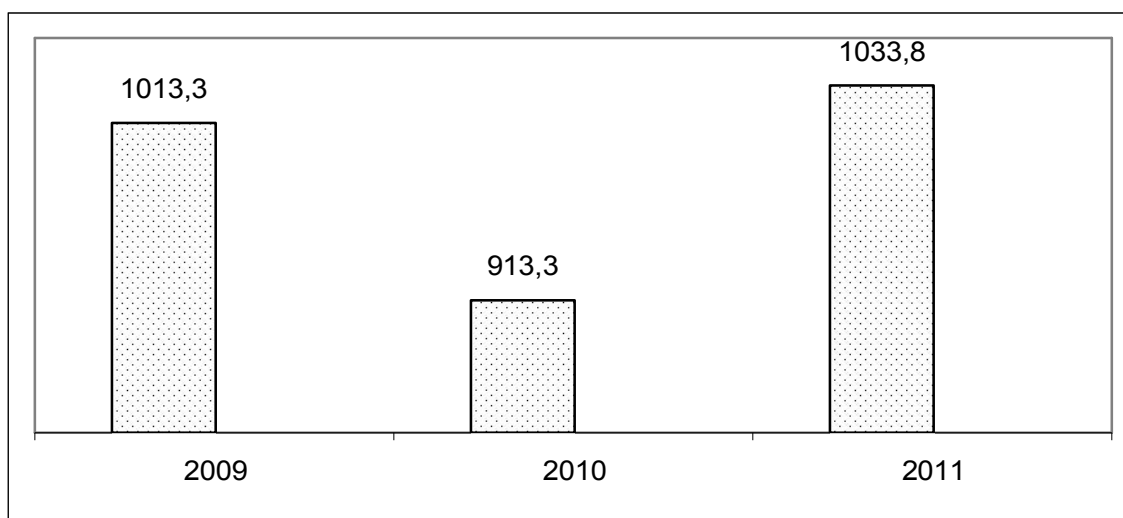

Рис. 1. Динаміка зростання посівних площ ріпаку в Україні, тис. га

Іншою проблемою України є те, що наші сільськогосподарські товаровиробники на сьогодні є лише постачальниками рослинної сировини для іноземних виробників.

Зростання виробництва й експорту пов'язано зі зростанням світового попиту на продукцію ріпакового комплексу, а ЄС стає особливо важливим ринком збуту ріпакового насіння та олії в зв'язку зі зростанням обсягів виробництва біодезельного палива. Українським фермерам вигідна ця світова тенденція. Ціна на експортному ринку України збігається зі світовою, тому українські виробники отримують добрі прибутки від виробництва цієї культури. За нинішнього співвідношення цін на енергоносії і біопаливну сировину виробництво біопалива в Україні є неприбутковим.

Враховуючи високі темпи будівництва нових біопаливних заводів у країнах Європи та їх відсутність в Україні, можна очікувати, що наші сільськогосподарські товаровиробники і надалі залишатимуться лише постачальниками рослинної сировини для іноземних виробників. Держава на сьогодні не спроможна фінансувати будівництво біодизельних заводів, створити привабливі умови для залучення іноземних інвестицій.

Тут слід згадати досвід Польщі, де згідно зі Стратегією розвитку відновлюваної енергетики передбачається до 2020 року досягнути 20% частки альтернативних видів палива в транспорті, для чого будується 26 біопаливних заводів потужністю від 25 до 150 тис. т пального на рік.

В Євросоюзі врегулювання проблем ефективного використання біопалива здійснюється через:

- закони щодо обов'язковості використання біопалива;
- економічні важелі впровадження біопалива, зокрема, податкові пільги, звільнення від сплати акцизів, державні дотації;
- підтримку розвитку сировинної бази;
- державне фінансування наукових досліджень і розробки стандартів [7].

Як свідчить досвід країн Європи та України, тільки єдина та послідовна державна політика з використанням законодавчих і економічних засобів зможе гарантувати реальне впровадження біопалива на ринку.

Масштабне промислове виробництво біодизеля з ріпакової олії в Україні можливе лише за умови розширення посівних площ, так і досягнення стабільно високої врожайності ріпаку, зниження його експорту.

На думку експертів, збільшення площ посівів ріпаку до 8% загальної площі ріллі за врожайності 30 ц/га і переробка 75% зібраного врожаю на біодизель дадуть змогу вирішити проблему стабільного постачання енергоресурсами аграрного сектору економіки завдяки власним відновлюваним джерелам і зменшенню залежності національної економіки від імпорту нафтопродуктів [5].

Висновки. Отже, Україна, як аграрна держава, має значний потенціал для виробництва біопалива, що є одним з найвагоміших чинників в умовах безперервного зростання цін на традиційні енергоносії. Вона спроможна повністю забезпечити сільське господарство біологічними видами палива і бути дійсно енергонезалежною державою.

З метою підтримки виробництва біопалива необхідно розробити довгострокову стратегію розвитку біоенергетики, дієву законодавчу та нормативну базу для функціонування ринку біопалива у правовому полі. Для цього необхідний комплексний системний підхід, зокрема, запровадження заходів державної підтримки виробництва сільськогосподарської сировини, техніки та обладнання; довгострокове пільгове кредитування виробників.

На цьому етапі найбільш актуальними завданнями для сільського господарства є розвиток ріпакової галузі в частині удосконалення технологій вирощування ріпаку, підвищення виробничої культури, забезпечення страхового захисту врожаїв, технічна модернізація агропідприємств, вихід на нормальну потужність.

І чи не найголовнішими мають стати заходи щодо формування привабливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій для будівництва біодизельних заводів, надання їм деяких преференцій на початкових етапах, зокрема звільнення від сплати податків та надання певних пільг виробникам та споживачам біопалива.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державне регулювання розвитку ринку біопалива в Україні // [Електронний ресурс]: <http://naer.gov.ua/wpcontent/uploads/2010/02/nazdorovid.pdf>.

2. Прутська О.О. Умови формування ринку біопалива в Україні / О.О. Прутська // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – № 1 (5). – С. 179–182.
3. Рибак Л.Х. Сучасний стан та перспективи розвитку виробництва біопалива в Україні / Л.Х. Рибак, В.В. Білозора // [Електронний ресурс]: www.nbuv.gov.ua.
4. Кобець Н. Перспективи виробництва та переробки насіння рапсу в Україні / Н. Кобець // Масложирова промисловість – 2005: збірник докладів IV Міжнар. конф., 15–16 листопада 2005 р., м. Київ. – К., 2005. – С. 46–52.
5. Калетнік Г.М. Удосконалення правового забезпечення функціонування ринку біопалива в Україні / Г.М. Калетнік // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 48–52.
6. Калетнік Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Г.М. Калетнік // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 30–35.
7. Лакемеєр Е. Виробництво біоенергії в Україні: конкурентоспроможність сільськогосподарських культур та іншої сільськогосподарської і лісогосподарської сировини / Е. Лакемеєр // [Електронний ресурс]: www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2455&number=79.

Эффективность производства биодизеля и биоэтанола в Украине

А.М. Новосельцева

В статье исследован вопрос эффективности производства биодизеля и биоэтанола в Украине, проанализированы необходимые условия и состояние развития биотопливного производства на современном этапе, формулируются основные проблемы расширения производства, предлагаются пути усовершенствования государственного регулирования развития и функционирования рынка биотоплива.

Ключевые слова: эффективность, производство, биодизель, биоэтанол, государственное регулирование, налоговые перференции.

Biodiesel and bioethanol production efficiency in Ukraine

A. Novoseltseva

The paper deals with the issue of biodiesel and bioethanol production efficiency in Ukraine, analysis of necessary conditions and biofuel production development in modern conditions, definition of principal problems of production extension. It also suggests the ways of improving the state regulation of development and functioning the market of biodiesel.

Key words: efficiency, production, biodiesel, bioethanol, state regulation, tax preferences.

УДК 631.11:658.14/.17(047.32)

КСЬОНЖИК І.В., канд. екон. наук

ВАСИЛЬКОВА М.В., магістр

Миколаївський державний аграрний університет

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто проблеми формування фінансової звітності на сільськогосподарських підприємствах; розроблено її модель для певних суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова звітність, сільськогосподарські підприємства, система звітності.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою інформаційної системи АПК є фінансова і статистична звітність, що використовується з метою дієвого державного регулювання у сільському господарстві. Вона має надавати інформацію про показники господарювання підприємств, на підставі яких можна здійснювати науково обґрунтовані висновки щодо досягнутого рівня розвитку галузі та приймати вивірені управлінські рішення на мікро- і макрорівнях [1]. Проте, на жаль, система фінансової та статистичної звітності в Україні є недосконалою і потребує подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти питання формування фінансової звітності сільськогосподарськими підприємствами та методичні підходи до її складання досліджувалися у працях таких відомих вітчизняних вчених-економістів: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, М.Я. Дем'яненко, К.П. Дудка, В.І. Єфименко, В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, М.В. Кужельний, В.Г. Лінник, В.Б. Моссаковський, М.Ф. Огійчук, П.Т. Саблук, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко, М.Г. Чумаченко, П.Я. Хомин, Л.С. Шатковська та інших. Вагомий внесок у вирішення зазначених проблем здійснили такі зарубіжні вчені: Н.А. Бреславцева, О.В. Єфімова, В.В. Ковальов, А.П. Міхалкевич, В.Д. Новодворський, В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, А.Н. Хорін, Л.А. Бернстайн, М.Ф. Ван Бреда, Г.А. Велш, Д. Колдуел, Б. Нідлз, Е.С. Хендріксен А.Д. Шереме.

Разом з тим, проблемам складання фінансової звітності саме на сільськогосподарських підприємствах приділялось недостатньо уваги. Це і обумовило обрану тему дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження стало узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблем формування фінансової звітності на сільськогосподарських підприємствах, а також розробка її моделі для сільськогосподарських виробників.

Матеріали і методика дослідження. Методика дослідження базується на використанні монографічного, аналітичного та графічного методів.

Результати досліджень та їх обговорення. Вивчення праць вітчизняних і зарубіжних авторів свідчить про те, що більшість вчених не бачають суттєвої різниці між поняттями бухгалтерської та фінансової звітності, а тому виникає необхідність уточнення відмінностей між ними. Бухгалтерська звітність – поняття більш широке, оскільки представлено як внутрішньою, так і зовнішньою звітністю, а також додатковими показниками. У зв'язку з цим, фінансова звітність є однією зі складових бухгалтерської, тому що, на відміну від бухгалтерської, у фінансовій звітності передбачена системність і взаємоузгодженість показників, відображених у різних формах. Як правило, не наводяться натуральні показники та детально не розкриваються окремі об'єкти обліку. Більше того, фінансова звітність є публічною і оприлюднюється відповідно до вимог законодавства [2]. Однак вона задовольняє не лише потреби конкретного користувача, а є засобом визначення ефективності господарювання будь-якого підприємства. Фінансова звітність, виконуючи покладені на неї завдання, визначає свою мету – надання користувачам необхідної інформації про фінансові результати діяльності сільськогосподарського підприємства за звітні періоди. Фінансову звітність сільськогосподарського підприємства також можна розглядати у розрізі різних сфер економіки. Зв'язок фінансової звітності з іншими сферами економіки відображено на рис. 1.

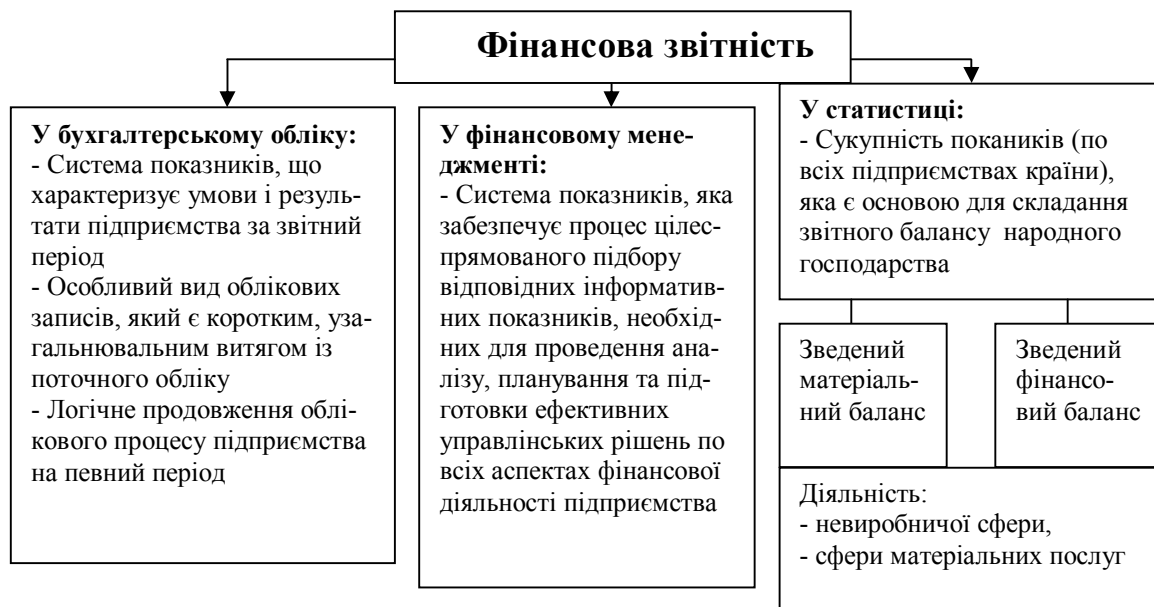

Рис. 1. Зв'язок фінансової звітності зі сферами економіки*

* Представлено авторами з використанням [1].

Слід зазначити, що в сучасних умовах ще недостатньо опрацьовані питання використання звітності у системі управління підприємством і не повною мірою досліджені основні шляхи забезпечення аналітичної інформативності фінансової звітності аграрних об'єктів господарювання [2].

Метою ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності на сільськогосподарському підприємстві є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності сільськогосподарського підприємства за звітний період. Зважаючи на наведене визначення мети, доцільним є викладення поняття “фінансова звітність” як сукупності форм згрупованої та узагальненої інформації, що розкриває фінансовий стан та результати діяльності підприємства за звітний період [2]. Це визначення не обмежує склад фінансової звітності, а дозволяє його розширити та доповнити новими показниками. Структуру та модель фінансової звітності можемо розглянути на рис 2.

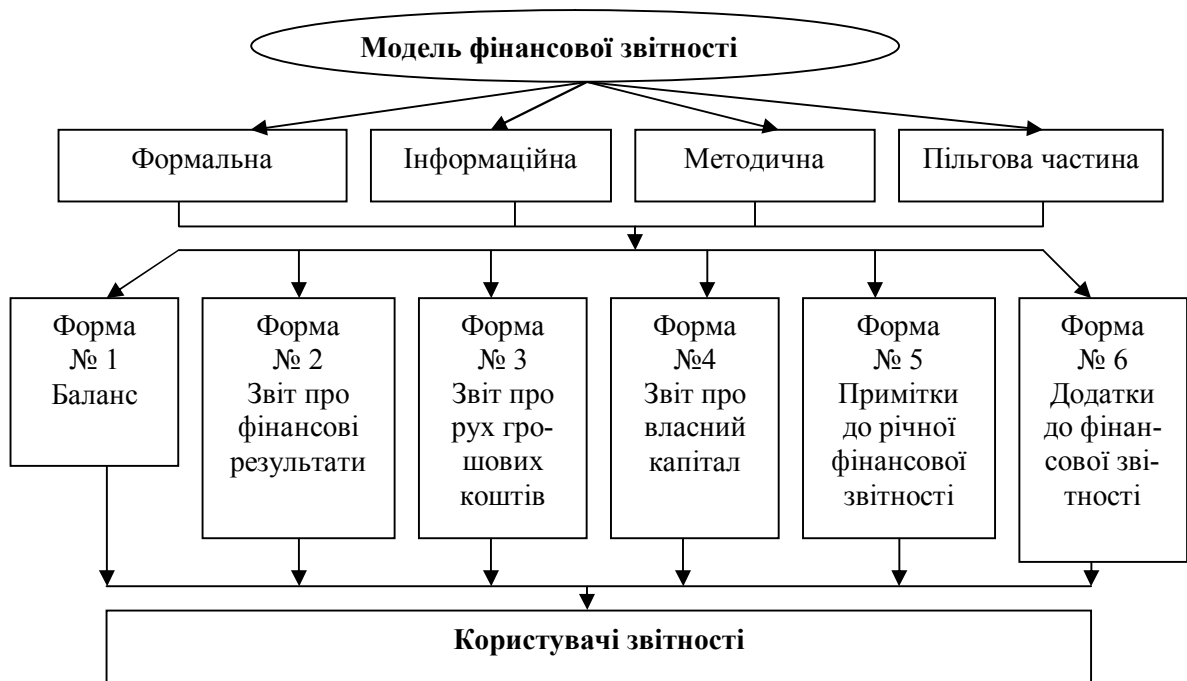

Рис. 2. Модель фінансової звітності сільськогосподарських підприємств*

* Розроблено авторами з використанням [3].

З огляду на те, що звітність відображає фінансово-господарську діяльність сільськогосподарського підприємства, вона має задовольняти певні вимоги. Базуючись на теорії управління, законодавчих актах, нормативно-правових документах, працях економістів, нами була розроблена наступна система вимог до звітності (рис. 3).

Рис. 3. Вимоги до фінансової звітності сільськогосподарських підприємств*

* Представлено авторами з використанням [3].

Форми фінансової звітності сільськогосподарських підприємств, розроблені в Україні за принципами Міжнародних стандартів фінансової звітності, розкривають інформацію про склад активів, структуру зобов'язань та власного капіталу, отримані доходи і понесені витрати, фінансові результати, рух грошових коштів тощо. Проте науковий аналіз змісту та структури фінансової звітності свідчить про необхідність вирішення ряду питань, пов'язаних із недосконалістю методичних підходів до формування окремих показників, їх неузгодженістю та відсутністю даних аналітичного характеру, що призводить до необ'єктивності звітної інформації й ускладнює прийняття управлінських рішень внутрішніми і зовнішніми користувачами [3]. Одним із підходів до проблеми формування сучасної сільськогосподарської звітності є порівняльний аналіз її показників.

Розглядаючи звітність як систему, доцільно дати визначення системи взагалі, незалежно від її змістовного наповнення. Система (від грецького *systema* – ціле, складене з частин; з'єднання) – це множина елементів, які знаходяться у відношеннях і зв'язках один з одним, що утворює визначену цілісність, єдність. Елемент системи – це межа її поділу з погляду розв'язання конкретного завдання обліку, поставленої мети [3].

Система звітності, як і будь-яка система, складається з елементів, що знаходяться у взаємодії та підпорядковані досягненню однієї мети [3]. З огляду на викладене вище зазначимо, що важливим елементом системи звітності є її форма з набором певних показників.

Більшість вчених-економістів визначення звітності розглядають як сукупність, що зводиться до наступного: це система показників, які характеризують результати господарської діяльності за звітний період; це один з елементів методу бухгалтерського обліку; це сукупність різних форм звітів, що містять інформацію, яка відображає окремі складові діяльності сільськогосподарського підприємства; це узагальнена інформація, необхідна зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень [4].

Важливе значення фінансової звітності для сільськогосподарських підприємств визначається тією роллю, яку вона відіграє в управлінні підприємством, та її здатністю слугувати, з одного боку, мірилом ефективності управління для будь-якого користувача (внутрішнього або зовнішнього), а з другого – базою для прийняття перспективних рішень щодо збалансованого функціонування підприємства в цілому та його підрозділів.

Висновки. Отже, фінансова звітність є завершальною стадією бухгалтерського обліку й одночасно інформаційним продуктом, тому її можна розглядати як елемент зворотного зв'язку форм звітності та системи обліку, забезпечуючи логічність і послідовність входів-виходів інформації; є тим елементом універсальної комунікації між користувачами фінансової звітності та підприємством, що її складає, а також елементом переліку потреб користувачів звітності. Вона концентрує дані, що характеризують якісний стан підприємства і можуть мати несистемний або системний характер. Таким чином, звітність завжди займала особливе місце в економічному життєвому циклі як окремого суб'єкта господарювання, так і держави в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біла Л.М. Удосконалення моделі фінансової звітності сільськогосподарських підприємств / Л.М. Біла // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 63.
2. Маренич Т.Г. Внутрішньогосподарська звітність агроформувань у системі управління виробництвом / Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 67.
3. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерія в сільському господарстві / Ф.Ф. Бутинець. – К.: Кондор, 2009. – С. 24–27.
4. Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження Порядку подання фінансової звітності” від 28.02.2000 р., № 419. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>.

Роль фінансової отчетности в системе управления сельскохозяйственным предприятием

И.В. Ксенжик, М.В. Василькова

В статье рассмотрены проблемы формирования финансовой отчетности на сельскохозяйственных предприятиях; разработана ее модель для определенных субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая отчетность, сельскохозяйственные предприятия, система отчетности.

The role of financial statements in the system farm management

I. Ksenzhik, M. Vasilkova

The problems of financial reporting on farms, developed its model for these entities.

Key words: financial reporting, farms, reporting system.

ЗОСЬ-КІОР М.В., канд. екон. наук
Луганський національний аграрний університет
novolug@yandex.ru

УПРАВЛІННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ ПІД БАГАТОРІЧНИМИ НАСАДЖЕННЯМИ

У статті досліджено питання формування ефективної системи управління трансформаційними процесами в землекористуванні під багаторічними насадженнями. Доведено, що в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі інвестиції в галузь мають бути успішними за умови вирішення всіх спірних питань нормативно-правового і організаційного характеру щодо землеволодіння та землекористування під багаторічними насадженнями.

Ключові слова: управління, трансформаційні процеси, землекористування, багаторічні насадження, глобалізація.

Постановка проблеми. У сільськогосподарському виробництві та системі АПК садівництво, виноградарство і вирощування ягід традиційно були дуже важливими галузями народного господарства нашої держави. На сьогодні Україна за своїм природно-кліматичним потенціалом щодо вказаного виробництва, маючи значні переваги перед сусідніми державами, змушена імпортувати тепер значну частину плодів, ягід і винограду з-за кордону. Проблема полягає у відродженні згаданих галузей сільськогосподарського виробництва на якісно новому рівні, зокрема, значному розширенні земельних угідь під багаторічними насадженнями, використанні найновітніших технологій в садівництві, виноградарстві і ягідництві, досягненні вітчизняної селекції щодо районованих сортів цих культур та ін., що і обумовлює значення відповідних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд спеціалістів із досліджуваної проблеми зосереджують свою увагу, більшою частиною, на аналітичних аспектах виробничо-економічного стану галузей, де відбувається значний занепад [3, 4, 5]. Інші ж фахівці концентрують інтелектуальні зусилля на проектних та розрахунково-конструктивних сторонах виходу із кризової ситуації, що склалася в Україні в галузі [1, 2, 6]. Вони, так чи інакше, розробляють конкретні напрямки підвищення техніко-економічної ефективності сільського господарства у галузях плодівництва, виноградарства та виробництва ягідної продукції та ін. Але наявна проблема досить складна і багатоаспектна та потребує опанування як науково-теоретичного, так і чисто практичного підходу.

Мета і завдання дослідження. Мета полягає в розробці найбільш ефективної системи управління трансформаційними процесами в землекористуванні під багаторічними насадженнями для досягнення повного балансу України щодо виробництва та споживання населенням широкого асортименту фруктів, ягід, винограду за рахунок вітчизняного аграрного сектору економіки.

Матеріал і методика досліджень. Вихідною базою для проведення наукових досліджень слугували праці переважно вітчизняних, а також і зарубіжних вчених щодо проблеми управління трансформаційними процесами в землекористуванні під багаторічними насадженнями. Для дослідження використовувалися наступні методи: монографічний – для узагальнення існуючих наукових поглядів на сучасні проблеми управління землекористуванням під багаторічними насадженнями, передового досвіду, в т. ч. через експедиційні дослідження; економіко-статистичний – для аналізу інформації щодо діяльності окремих аграрних виробників галузі та проведення відповідних типологічних та аналітичних групувань; абстрактно-логічний – для формулювання висновків із проведених досліджень.

Результати досліджень та їх обговорення. Для сільськогосподарських підприємств України в цілому характерною є невисока і разом з тим нестабільна продуктивність плодоягідних насаджень. До того ж, вони досить часто використовуються понаднормативний строк. У разі відсутності паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки з'являється тенденція зростання виробничих витрат, відповідно – падіння рівня рентабельності в садівництві і виноградарстві. Якщо у 1990 році садівництво України було високорентабельною галуззю, тобто 83,8%, то вже в останні роки (2009-2011 рр.) воно перетворилося на низькорентабельну галузь (7,9% в середньому).

За період з 1990 до 2010 роки площі під плодоягідними насадженнями в Україні зменшилися у 3,3 рази, урожайність відповідно скоротилася порівняно з потенційно можливою майже у

2,5 рази. В найкращі за погодно-кліматичними умовами для сільського господарства роки урожайність складала 67-70 ц/га. У відповідності з раціональними нормами харчування одній людині необхідно споживати в середньому 68 кг плодоягідної продукції на рік, а фактичне виробництво у нашій країні в розрахунку на одну особу складає 35 кг, тобто лише 51,4% від норми. За таких обставин більшість населення страждає на авітаміноз, що є однією із причин розвитку багатьох захворювань, скорочення людського віку, передчасної смертності населення України. Таким чином, збільшення виробництва садівничої продукції, багатой на вітаміни і мінерали, ми розглядаємо як стратегічну програму і складову частину розвитку сільського господарства нашої держави.

У світі спостерігається така тенденція: систематично зростає середньорічне споживання фруктів у розрахунку на одну людину. В раціоні харчування в розвинених країнах акценти зміщуються від вживання картоплі і хліба переважно на фруктову-овочеву продукцію. У більшості європейських країн і США споживання плодів і ягід за останні 2009-2011 роки в розрахунку на одну особу коливається від 108 до 169 кг.

Максимальні валові збори фруктів, ягід, винограду в нашій державі спостерігалися в 1981-1985 роках – 3,2 млн тонн. У 1986–1990 роках відбулося значне падіння виробництва, якщо конкретно, то на 24%, валовий збір продукції становив 2,6 млн тонн. Починаючи з 1991 року, спад обсягів виробництва садівничої продукції продовжувався разом зі значними коливаннями протягом періоду (1991-2011 рр.).

Нами зібрана і приведена у відповідну форму аналітична інформація, яка включає перелік із 18 досить важливих виробничо-економічних показників щодо групування 340 сільськогосподарських підприємств України (обраних із 423 сільгоспідприємств, які мали в структурі сільгоспугідь багаторічні насадження та надали за результатами аналізу статистичної інформації до органів статистики достовірну інформацію; для довідки – всього в 2010 р. до органів статистики повну звітність надали 9180 господарств) за площею багаторічних насаджень (табл.1).

Таблиця 1 – Групування сільгоспідприємств України за площею багаторічних насаджень за 2010 р.

Показники	Площа багаторічних насаджень, га					
	до 25	251–50	501–100	100,1 – 200	> 200	усього
Кількість господарств	82	75	78	57	48	340
Площа багаторічних насаджень – всього, га	1083	2650	5573	7756	19100	36162
- на 1 господарство, га	13,2	35,3	71,4	136,1	397,9	106,4
Валовий збір фруктів – всього, тис. ц	32,2	83,4	203,3	330,8	1596,2	2245,8
- на 1 господарство, ц	392	1112	2606	5803	33253	6605
Урожайність фруктів, ц/га	29,7	31,5	36,5	42,6	83,6	62,1
Виробничі витрати у садівництві на 1 господарство, тис. грн	89,8	177,4	423,0	1136,3	4670,1	1007,6
- на 1 га багатор. насаджень, тис. грн	6,80	5,02	5,92	8,35	11,74	9,47
Виручка від реалізації продукції садівництва на 1 господарство, тис. грн	86,5	182,1	605,3	1117,2	6777,1	1344,0
- на 1 га багатор. насаджень, тис. грн	6,6	5,2	8,5	8,2	17,0	12,6
Ціна реалізації 1 ц фруктів, грн	221,41	192,54	258,91	218,91	220,77	222,93
Питома вага площі садів у загальній площі сільгоспугідь, %	0,5	1,1	3,2	2,6	16,6	3,5
Питома вага виручки від реалізації продукції садівництва у загальній виручці, %	0,6	1,4	7,9	4,3	40,8	9,1
Прибуток від продукції садівництва за виробничою собівартістю – всього, млн грн	0,79	1,97	14,02	15,79	130,76	163,32
- на 1 господарство, тис. грн	9,6	26,3	179,7	277,0	2724,2	480,4
- на 1 га багаторічних насаджень, грн	727,5	743,2	2515,0	2035,6	6846,0	4516,4
Рівень рентабельності садівництва, %	12,5	16,8	42,2	33,0	67,2	55,6
Рівень рентабельності сільського господарства, %	9,3	13,4	38,1	20,0	27,0	18,8

Таке групування дозволяє виявити основні економічні тенденції і закономірності, які стосуються, перш за все, чинника спеціалізації. Як видно з аналітичних матеріалів, сільськогосподарські підприємства за площею багаторічних насаджень більше 200 га мають найвищі показники серед всіх інших господарств за групуванням: прибуток від продукції садівництва за виробничою собівартістю – 130,76 млн грн; прибуток у розрахунку на одне господарство – 2724,2 тис. грн; прибуток на 1 га багаторічних насаджень – 6846 грн; рівень рентабельності садівництва – 67,2%, а всього сільського господарства – 27,0 %. Останній показник домінуючою мірою залежить від величини рентабельності основної (найбільш прибуткової) галузі, тобто садівництва, або іншими словами – пов'язується зі значною спеціалізацією на виробництві плодючої продукції.

З огляду на значення чинника спеціалізації за матеріалами наукового дослідження, що містяться у табл. 1, проаналізовано структури земельних угідь спеціалізованих садівничих підприємств, які входять до складу корпорації «Луганськсадвинпром» (табл. 2). В цьому випадку характерним є той факт, що домінуюча більшість із 12 підприємств корпорації «Луганськсадвинпром» мають питому вагу багаторічних насаджень у структурі сільгоспугідь від 24,5 до 81,7%.

Наприклад, у ВАТ «Промінь» Свердловського району Луганської області згадана питома вага складає всі 100%. До речі, у СТОВ «Агрофірма Україна» Краснодарського району нині багаторічних насаджень у плодоносному віці зовсім немає; у ПП «Колосок» Слов'яносербського району цей показник дорівнює 1,2 %.

У відповідності із заходами щодо проведення аграрної і земельної реформ в Україні ми стверджуємо, що для нашої території характерна надмірна розораність сільськогосподарських угідь, а це призводить до суттєвих ерозійних процесів ґрунту. Еродованих ґрунтів налічується приблизно 15 млн га. Разом з тим, значно погіршується і екологічний стан сільськогосподарських земель. Загальноєвропейський і світовий досвід показує, що підвищення ефективності аграрного сектору економіки можливе за умов інтенсивного використання ґрунтів з високим рівнем родючості і зниження вкладень у низькопродуктивні земельні угіддя.

Таблиця 2 – Склад та структура земельних угідь спеціалізованих садівничих підприємств, що входять до складу корпорації «Луганськсадвинпром» за станом на 01.01.2012 р., га

Перелік та назва підприємств, господарств, установ	Загальна площа землекористування	у тому числі		Наявність зрошуваних земель	Питома вага багаторічних насаджень, %
		рілля	багаторічні насадження, що плодоносять		
ВАТ "Адоніс" Антрацитівського р-ну	816	269	374	-	56,6
ВАТ "Біловодське" Біловодського р-ну	545	172	373	-	68,4
ВАТ "Білокуракинський" Білокуракинського р-ну	1064	237	256	-	51,9
СГВК "Красноріченський" Кременського р-ну	1087	576	277	-	27,9
ПАТ "Бондарівське" Марківського р-ну	1348	447	176	20	24,5
ВАТ "Мічуринське" Новоайдарського р-ну	1023	208	166	-	37,6
ТОВ Плодорозсадник "Ломоватський" Перевальського р-ну	564	156	269	-	58,8
ВАТ "Нижньодуванське" Сватівського р-ну	258	39	211	-	81,7
ВАТ "Промінь" Свердловського р-ну	257		253	-	100
ПП "Колосок" Слов'яносербського р-ну	2509	2480	29	1629	1,2
ПП "Садвинсервіс" Станично-Луганського р-ну	248	78	167	-	68,1
СТОВ "Агрофірма Україна" Краснодарського р-ну	104	104	-	104	0,0

У зв'язку із прийнятими Верховною Радою України законами та іншими нормативно-правовими актами щодо здійснення земельної реформи, значну частку сильноеродованих ґрунтів слід трансформувати у природні кормові угіддя, або ж відвести їх до стану консервації.

На нашу думку, раціональними слід вважати також і трансформаційні процеси в структурі земельного фонду України, пов'язані зі скороченням посівних площ під зерновими, технічними або олійними (соняшник), кормовими культурами і досить значним розширенням земель, відведених під садівництво, виноградарство і ягідництво.

У порядку компенсації валові збори зерна і соняшнику в нашій країні треба буде не те що скорочувати, а навпаки – все збільшувати, але не за рахунок посівних площ, а спираючись на високі технології у рослинництві, селекцію, використовуючи також і всі інші досягнення НТП. Треба не забувати і того окремого факту, коли ще за часів СРСР, починаючи з 1985 року, за прийнятим рішенням проводилася злочинна вирубка винограду на величезних територіях півдня України, Криму, Молдови, Кавказу та ін. Українське виноградарство і виноробство зі своїми багатющими віковими традиціями тоді дуже сильно постраждали, що й досі негативно відгукується на економічному становищі нашої держави.

Висновки. Таким чином, в результаті проведених нами наукових досліджень встановлено, що за роки існування адміністративно-командної системи управління, планової соціалістичної економіки та, особливо, в період 1991-2011 років, такі галузі України, як садівництво, виноградарство і ягідництво дуже постраждали в економічному розумінні. За цей відрізок часу сильно скоротилися площі під відповідними сільськогосподарськими культурами, серйозно знизилася врожайність та валові збори плодоягідної продукції, а також ряд інших негативних аспектів, пов'язаних із затяжною кризовою ситуацією в Україні.

На зміну тяжкому становищу у цих досить важливих для населення України галузях має прийти їх економічне відродження. А для цього, перш за все, необхідно здійснити трансформаційні процеси щодо існуючої структури сільськогосподарських угідь, віддаючи переваги збільшенню площ, відведених під багаторічні насадження.

Крім того, для аграрного сектору економіки нашої держави вкрай необхідні найновітніші технології вирощування фруктів, ягід та винограду. Важливе значення має також і використання досягнень вітчизняної селекції щодо виведення високоврожайних районованих сортів відповідних культур, розвиток матеріально-технічної бази регіональних садівницьких дослідних станцій.

Україна за своїми природно-кліматичними умовами має гарні можливості для відродження і подальшого розвитку вказаних галузей і може згодом перетворитися з імпортера плодоягідної продукції на досить потужного експортера садівницької сировини, винограду і кон'ячно-винних виробів вищого гатунку не тільки в Європі, а й в усьому світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Волощук Ю.О. Формування та функціонування регіонального ринку плодоовочевої продукції / Ю.О. Волощук // Економіка АПК. – 2011. – №11. – С. 40-45.
3. Костюк Л.А. Тенденції світового виробництва яблук / Л.А. Костюк // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 103-107.
4. Пармокли Д.М. Эффективность использования сельскохозяйственных земель в Республике Молдова и Одесской области Украины / Д.М. Пармокли, В.В. Попович, Л.А. Бахчиванжи // Економіка АПК. – 2011. – №9. – С. 175-181.
5. Прядко А.О. Організаційно-економічний механізм спеціальних сировинних зон виробництва продуктів дитячого харчування / А.О. Прядко // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 32-38.
6. Спаський Г.В. Обґрунтування модельних інвестиційних проектів розвитку аграрного сектору Закарпаття / Г.В. Спаський // Економіка АПК. – 2011. – №6. – С. 73-78.

Управление трансформационными процессами в землепользовании под многолетними насаждениями. Н.В. Зось-Киор

В статье исследован вопрос формирования эффективной системы управления трансформационными процессами в землепользовании под многолетними насаждениями. Сделан вывод, что в условиях либерализации внешней торговли

инвестиции в отрасль должны быть успешными при условии решения всех спорных вопросов правового и организационного характера относительно землевладения и землепользования под многолетними насаждениями.

Ключевые слова: управление, трансформационные процессы, землепользование, многолетние насаждения, глобализация.

Management of transformation processes in land use under the perennial plantings.

M. Zos-Kior

In the article the questions of an effective system's formation of management of transformation processes in the land use under the perennial plantings are investigated. It is concluded that the liberalization of foreign trade investments in the sectors of gardening, viticulture and fruit production can be successful in condition of solving all disputable issues of legal and institutional arrangements regarding land use under the perennial plantings.

Key words: management, transformation processes, land use, perennial plantings, globalization.

ЗМІСТ

Варченко О.М. Обґрунтування системи методів кількісного аналізу ризиків інвестиційних проектів	5
Шуст О.А. Роль і місце бюджетної підтримки у відродженні м'ясного скотарства України.....	9
Губенко В.І. Складові, суперечності та фактори інноваційного розвитку України.....	14
Артимонова І.В. Класифікація чинників і видів господарських ризиків аграрних підприємств	20
Дребот О.І. Проблеми використання земель середніх і малих міст	25
Слупян К.В., Шубравська О.В. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості підприємств бурякоцукрової галузі.....	29
Кривошея-Гуцько І.О. Організаційно-економічні засади розвитку системи кредитування сільськогосподарських підприємств.....	35
Хоменко О.М. Обґрунтування маркетингового забезпечення освітніх послуг вищих аграрних закладів	40
Ціхановська В.М. Організаційно-економічні засади виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України.....	44
Сокольська Т.В. Світовий досвід та вітчизняна практика виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції.....	49
Волков С.С. Потенціал сільськогосподарського розвитку: особливості та проблеми використання.....	55
Рудич О.О. Економічна сутність ризику та особливості його прояву у діяльності аграрних підприємств	59
Лобунець В.І. Перспективи участі України в ЄС та в Митному Союзі: Росія, Казахстан, Білорусь.....	63
Діденко С.В. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності виробництва продукції птахівництва яєчного напрямку.....	68
Зубченко В.В. Формування системи управління відтворенням поголів'я у молочному скотарстві.....	73
Недашківська Т.М. Оцінка відшкодування збитків сільськогосподарського виробництва власникам землі та землекористувачам у разі вилучення (оренди) сільськогосподарських угідь під лінійні об'єкти	78
Бондар О.С. Фінансове моделювання діяльності підприємства з урахуванням факторів ризику.....	82
Дмитрук Б.П., Вітряк Т.Б. Використання методу <i>Date envelopment analysis</i> (DEA) для визначення ефективності використання ресурсів галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств України.....	85
Паска І.М. Сучасний стан та проблеми збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами	89
Савчук О.В. Перспективи розвитку насінницької галузі овочевих культур на вітчизняному ринку	94
Непочатенко А.В., Непочатенко В.А. Кореляційно-регресійний аналіз зміни кількості техніки у сільськогосподарських підприємствах України за період 2000–2010 рр.....	98
Сіренко Н.М. Державна інноваційна політика в контексті світових інноваційних тенденцій.....	101
Цибок В.О. Використання зарубіжного досвіду в галузі вітчизняного агрострахування.....	107
Мельниченко О.П. Кореляційно-регресійний аналіз впливу виробничих ресурсів на розвиток певних галузей сільського господарства	111
Макаренко Ю.П. Зовнішні фактори впливу на прибутковість агробізнесових господарств.....	114
Безкровний А.В. Агрострахування в Україні: інноваційні засоби на ринку.....	119
Шершун М.Х. Фінансово-господарська діяльність лісгосподарських підприємств України в умовах розвитку економічної кризи.....	122
Новосельцева А.М. Ефективність виробництва біодизеля і біоетанолу в Україні.....	128
Ксьонжик І.В., Василькова М.В. Роль фінансової звітності в системі управління сільськогосподарським підприємством.....	132
Зось-Кіор М.В. Управління трансформаційними процесами в землекористуванні під багаторічними насадженнями.....	136

Наукове видання

Реєстраційне свідоцтво: серія **КВ № 15167-3739Р**

Затверджено ВАК України як фахове видання
з економічних наук від **14.10.09 № 1-05/4**

Економіка та управління АПК
Збірник наукових праць

Випуск 7 (93)

Редактор О.М. Т р е г у б о в а
Комп'ютерна верстка: О.В. К у х а р е в а

Здано до складання 10.03.2012. Підписано до друку 14.06.2012.
Формат 60×84¹/₈. Ум. др. арк. 16,51. Зам. 5534. Тираж 300.
РВКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01.